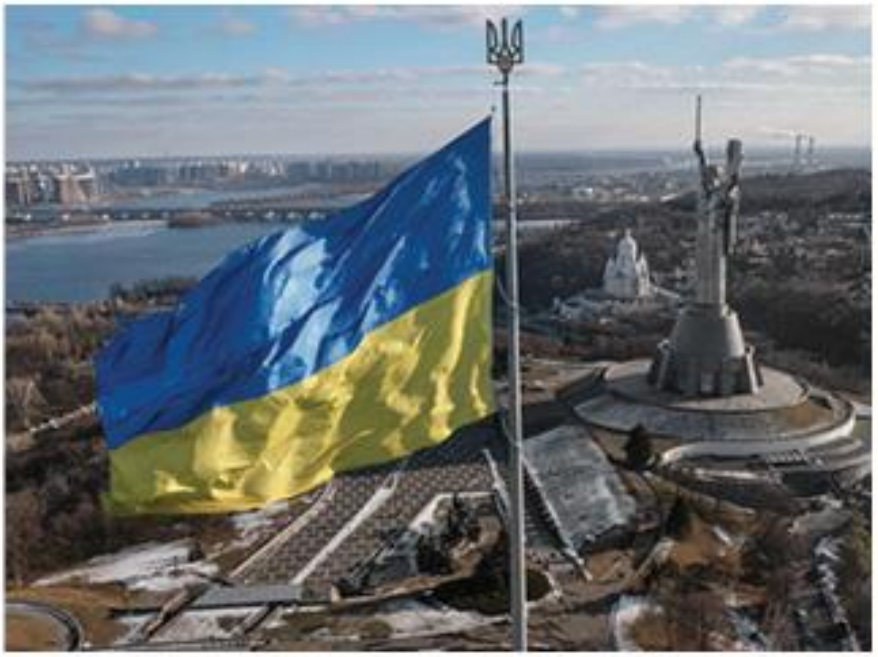
Хмельницький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
імені Анатолія Назаренка

ГРОМАДЯНИН УКРАЇНИ МАЙБУТНЬОГО

ЗБІРНИК НАУКОВИХ І НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ПРАЦЬ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО КРУГЛОГО СТОЛУ

Міністерство освіти і науки України

Хмельницька обласна рада

Департамент освіти і науки Хмельницької ОДА

Національна академія державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

Хмельницький національний університет

ГО «Бойове братерство України»

28 травня 2025 року

Міністерство освіти і науки України
Хмельницька обласна рада
Департамент освіти та науки Хмельницької ОДА
Хмельницький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Анатолія Назаренка
Національна академія державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького
Хмельницький національний університет

ЗБІРНИК

«ГРОМАДЯНИН УКРАЇНИ МАЙБУТНЬОГО»

(за матеріалами засідання Всеукраїнського круглого столу з міжнародною участю 28 травня 2025 р.)

Хмельницький, 2025

УДК 37.015.31:342.7(477)(063)

Громадянин України майбутнього. Зб. наук. пр. [ред. кол. І. Б. Вашеняк (гол.) та ін.]. Хмельницький: Видавництво ХОІППО ім. А. Назаренка, 2025. 218 с.

Рекомендовано до друку
рішенням ученої ради Хмельницького обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти імені Анатолія Назаренка
(протокол № 1 від 24.06.2025 р.)

Редакційна колегія: ***Вашеняк І.Б***., проректор Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка, кандидат історичних наук, доцент; ***Мединська А.В.,*** старший викладач Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка, доктор філософії, ***Місінькевич О.М***., доцент Хмельницького ОІППО, імені Анатолія Назаренка кандидат філологічних наук, доцент; ***Пастух Л.В.***, доцент Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка, ***Пулатова Л.Й.***, завідувач кафедри Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка, кандидат філологічних наук (відповідальна за випуск); ***Ратушняк Н.М.,*** старший викладач кафедри Хмельницького ОІППО імені Анатолія Назаренка

Рецензенти:
Ганаба С.О. доктор філософських наук, професор, професор кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького
Галатир В.В., заступник директора з виховної роботи КЗЗО «Ліцей № 4 імені Павла Жука» Хмельницької міської ради, кандидат історичних наук

У збірнику вміщено матеріали засідання круглого столу **Громадянин України майбутнього»**, яке відбулося 28 травня 2025 року. В наукових публікаціях порушено питання формування громадянськості здобувачів освіти; ролі дошкільної, шкільної, позашкільної, вищої освіти, громадських організацій у формуванні особистості громадянина України майбутнього. Адресовано науковцям, педагогам та керівникам ЗЗСО, фахівцям центрів професійного розвитку педагогічних працівників, а також усім, кому цікаві питаня громадянського виховання, формування компетентності громадянина, який забезпечить економічний прорив України та зростання її глобального політичного лідерства у світі; підвищення якості громадянської освіти в умовах євроінтеграційних процесів в Україні

Статті подаються в авторській редакції.
За зміст статей несуть відповідальність автори публікацій

Хмельницький ОІППО, 2025

ЗМІСТ

Березовська Н.
Патріотичне виховання дітей у сучасному освітньому середовищі ЗДО……. 8
Бесараб Р.
Маленькі громадяни великої країни: виховання через тематичні заходи в ЗДО…… 12
Білявець Ю.
Єдність освітніх рівнів у вихованні свідомого українця……. 18
Бриндіков Ю., Місінькевич О.
Патріотизм як громадянське почуття свідомого українця……. 20
Бобик Р., Макогончук Н.
Мова як основа національної ідентичності та розвитку суспільства…….. 25
Болюх Т.
Роль дошкільної освіти у формуванні особистості громадянина України майбутнього…… 27
Бурлака В., Макогончук Н.
Взаємозв'язок культури та цінностей у суспільстві…… 29
Василенко О.
Умови та чинники формування професійної спрямованості здобувачів вищої освіти……. 32
Васьків О.
Вплив статевого виховання підлітків на формування цілісної особистості……. 34
Вашеняк А.
Потенціал інформаційних технологій у формуванні рамки компетентностей електроенергетика – фахівця, громадянина та патріота…….. 37
Відлацька О.
Формування громадянина-патріота України майбутнього в умовах позашкільної освіти…… 39
Вовчик А.
Дошкільна освіта як фундамент формування особистості громадянина України майбутнього…….. 42
Гаврилюк Л.
Національна ідея як основа об'єднання українців……. 46
Ганаба С.
«Розлюднення людини»: руйнівний ефект війни та запити до освіти…… 49
Голова Н.
Соціально-педагогічні умови розвитку лідерських якостей молоді у діяльності студентського самоврядування…….. 50
Голярдик Н., Фараонов Г.
Особливості професійно-психологічної готовності прикордонників до виконання службових обов'язків……. 57
Горбатюк О.
Стан репродуктивного здоров'я молоді в умовах реалій сьогодення та майбутнього України…… 59
Гриньова М., Іванюк І., Паращенко Л., Юрчишин Л.
Погляд учнівської молоді на повоєнне відновлення України…… 62

Грохольська Л.
Роль освіти у формуванні особистості громадянина України майбутнього……. 65
Грубі Т.
Формування толерантності як складової професійної підготовки майбутніх психологів…… 73
Гуцалюк І.
Психологічні аспекти формування особистості як громадянина України майбутнього в дошкільному віці……. 75
Дацюк Л.
Державна мова як складова української національної ідентичності……. 79
Дмитрук А.
Музичний розвиток дошкільників у контексті національно-патріотичного виховання особистості…….. 81
Дубина Л.
Шляхи вдосконалення профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти……. 86
Дунець М.
Патріотичне виховання, як одне із основних елементів фундаментальних цінностей особистості українця майбутнього…… 93
Клімкіна Н.
Відповідальність за свої дії, як основа свідомого буття сучасного українця….. 97
Клочко А.
Виховання активного свідомого громадянина на основі демократичних цінностей – необхідна умова відбудови та розвитку України…….. 101
Кондратюк Ю.
Робота класного керівника щодо профілактики насилля та жорстокості серед учнівської молоді…….. 106
Кононенко Т.
Значення дошкільної освіти у розвитку особистості майбутнього громадянина України…….. 109
Конченко М.
Важливість дошкільної освіти в формуванні особистості майбутнього громадянина України……. 112
Костюк І.
Роль дошкільної освіти у формуванні особистості громадянина України майбутнього…… 116
Кузюк Н.
Роль позашкільної освіти у формуванні особистості громадянина України майбутнього…… 118
Купчишина В.
Національна ідентичність українців……. 122
Лапитко Н.
Формування соціально-громадянської компетентністі дітей старшого дошкільного віку: зміст, завдання та реалії сьогодення…… 124

Левицька Л.
Розвиток комунікативної компетентності психологів-консультантів…….. 131
Лукач У.
Цінності сучасної освіти в контексті правової культури……. 134
Мартинюк Г.
Кейс змін у системі сучасного навчання…… 139
Молоток А.
Роль дошкільної освіти у формуванні особистості і громадянина України майбутнього……. 144
Ніколаєць В.
Роль шкільної освіти у формуванні особистості громадянина України……. 146
Новіцька Т.
Виховання громадянськості дошкільників на основі прийняття демократичних цінностей сучасного суспільства……. 148
Овод Ю.
Роль фахівця із соціальної роботи у територіальній громаді…….. 155
Охомуш Л.
Громадянин України майбутнього…… 158
Пастух Л.
Роль сім'ї у громадянському вихованні здобувачів освіти…….. 161
Піголь В.
Громадянин України майбутнього виховується з дитинства…… 165
Погосян А.
Роль вчителя-логопеда у формуванні культури українського мовлення дітей дошкільного віку…….. 168
Пташка К.
Фундаментальні цінності особистості українця майбутнього: гідність, свобода, патріотизм, справедливість, чесність, відповідальність, безпека……. 172
Рибачок Л.
Сценарій свята «Посвята в козачата»…… 176
Романова О.
Формування життєвих цінностей у дітей молодшого шкільного віку на уроках читання…….. 182
Сідлецька О.
Виховання патріотизму – нагальна потреба сучасності…… 186
Сумішена Л.
Формування загальнолюдських цінностей особистості на уроках зарубіжної літератури……. 189
Харченко А.
Виховання відповідальності дошкільників у контексті духовного становлення особистості……... 191
Цмуз Т.
Роль особистості класного керівника у формуванні особистості громадянина України майбутнього…….. 195

Шевчишена О.
Лідерський потенціал підлітків у вимірах сучасного соціуму…… 200
Шевчук Н.
Роль дошкільної, шкільної, позашкільної та вищої освіти у формуванні особистості громадянина України майбутнього…….. 205
Шевчук Н.
Роль дошкільної освіти у формуванні особистості громадянина України: інноваційні підходи та практичний досвід. Мова – код нації…… 211
Шумовецька С.
Підготовка сучасного офіцера: громадянськість і гуманістична освіта…….. 215

Березовська Неоніла,
практичний психолог
закладу дошкільної освіти № 10 Михайлик»
Шепетівської міської ради
Хмельницької області,
практичний психолог-методист

Патріотичне виховання дітей у сучасному освітньому середовищі ЗДО

На сучасному етапі розвитку українського суспільства проблема патріотичного виховання особистості набуває особливого значення. Це обумовлено тим, що патріотизм є ціннісною основою будь-якого суспільства і виступає не лише чинником інтеграції нашої нації, а й істотним мотивом саморозвитку і розкриттям всіх потенційних можливостей кожної людини у духовній, економічній і соціально-політичній сферах.

Ключові слова: патріот, патріотизм, патріотичні почуття, патріотичне виховання.

Keywords: patriot, patriotism, patriotic feelings, patriotic educatin.

Народ, який думає вперед на один рік, - вирощує хліб. Народ, який думає вперед на десять років, – вирощує сади. Народ, який думає вперед на сто років, – виховує молоде покоління!

Кожне нове покоління людей живе і розвивається у певному національному середовищі, життя якого залежить від особливостей державного устрою країни. Наразі третє тисячоліття – складний суперечливий час, коли у багатьох людей зростає національна самосвідомість, інтерес та повага до національної культури, історії свого народу, мови. Тому, одним з важливих педагогічних завдань є виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, рідної мови, національних цінностей українського народу, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля. З метою підвищення якості дошкільної освіти, забезпечення її інноваційного розвитку педагогічний колектив нашого закладу спрямував свою діяльність на формування різнобічно розвиненої, духовно багатої, оптимістично та патріотично налаштованої особистості. Отже, акцент зроблено на патріотичне виховання, розвиток духовного потенціалу особистості дитини дошкільного віку.

Патріотичне виховання – одна із складових систем гармонійного розвитку дошкільника. Основою патріотичного виховання є певна сума знань, окреслена Державним стандартом дошкільної освіти в Україні. Діюча програма економічної і соціальної розбудови Української держави має блок завдань, спрямованих на розвиток освіти і виховання підростаючого покоління. Одним із пріоритетних проявів цих завдань є створення певних передумов громадянської поведінки побудованих на засадах моралі. Виокремлюючи із системи освіти дошкільний вік, науковці розглядають його як період, в якому закладаються основи патріотичного виховання, формується патріотична самосвідомість, громадянська відповідальність особистості дитини. Тому, наразі, патріотичне виховання дітей дошкільного віку розглядаємо як пріоритетний напрямок сучасного освітнього середовища нашого закладу.

Актуальність питання патріотичного виховання дошкільників визначається тим, що формування громадянської позиції свідомого українця має полягати в активному обстоюванні традиційних для нашого менталітету чеснот: любові до рідної землі, товариськості, розумної достатності, цінності родинного життя, духовного повсякденного буття, уважного ставлення до людей. Саме з раннього дитинства, з перших років життя дитини починається плекання національної свідомості й самосвідомості, прищеплення моральних ідеалів та ціннісних орієнтирів.

До проблем виховання молодого покоління на засадах патріотизму в різні часи зверталися такі класики педагогічної науки, як Г.Сковорода, К.Ушинський, О.Огієнко, С.Русова, В.Сухомлинський, Г.Ващенко та інші видатні вчені. У своїх працях вони висвітлювали актуальні для свого часу проблеми розвитку патріотичних почуттів як складової частини національної системи виховання, висували ідею виховання «свідомого» громадянина, патріота своєї Батьківщини» [7, с.60].

Особливо цінною у роботі вихователів закладу є використання педагогічної спадщини талановитого українського педагога-гуманіста, педагога-новатора і філософа В.Сухомлинського. Запропоновані ним форми і методи освітнього впливу на дитячу особистість актуальні й тепер. Він вбачав пріоритет у формуванні нового покоління свідомої молоді, вихованні справжніх патріотів, що по-справжньому люблять Батьківщину, горді за свій народ та його історичне минуле, відповідальні за його майбутнє.

Цю найважливішу закономірність виховання видатний педагог визначав по-своєму: виховувати маленьку дитину так, щоб у неї були цінності душі, які дісталися їй дорогою ціною. Саме в дошкільному віці, коли дитина дуже чутлива до емоційних впливів і схильна до наслідування, створюються сприятливі умови для того, щоб поступово розкрити їй зміст народної і світової спадщини через мистецькі твори, етику людських взаємин, сформувати перший практичний досвід прояву душі стосовно рідних та близьких людей, рідної домівки, отчого краю з його природою, історією і традиціями, рідної мови, – всього, з чого для кожного починається Батьківщина. «Батьківщина починається для дитини з шматочка хліба і ниви пшениці, з лісової галявини і блакитного неба над маленьким ставом, з пісень і казок матері над колискою» (В. Сухомлинський).

Педагоги нашого закладу будують виховний процес з дітьми на гуманістичних та патріотичних ідеях В.Сухомлинського, викладених у його літературних творах для дітей на тему родинних стосунків, шанування свого народу, любові до рідної домівки і краю з його людьми, природою, традиціями. Ми реалізуємо ідеї видатного педагога про створення освітнього закладу як осередку культури, де «…панують чотири культи: Батьківщини, людини, книги і рідного слова». А також створена матеріальна та навчальна бази (добір та розробка ігор, конспектів занять, наочності, обладнання тощо), в кожній групі для роботи з дітьми створено відповідне розвивальне середовище:

- оформлені українські куточки національної та народної символіки;
- оформлено добірку віршів про Україну, місто Шепетівку, природу, Батьківщину;
- зібрано бібліотечку українського фольклору: народні прикмети, прислів'я, легенди, загадки, заклички, колисанки, народні ігри;
- підібрано фонотеку українських пісень;
- підібрано та узагальнено дидактичні ігри на закріплення знань про рідний край та його природу;
- підібрано ілюстрації, плакати, карту України;
- доповнено папками, ширмами на українську тематику;
- доповнено українським національним одягом, рушниками, посудом.

У системі патріотичного виховання закладу ключовими фігурами освітнього процесу є діти, батьки і педагоги. Тому всю роботу плануємо в трьох напрямках:

- діяльність вихователів;
- робота з дітьми;
- робота з сім'єю.

Тож, аби домогтися очікуваних результатів, методичний супровід спрямовуємо на підвищення фахової компетентності педагогів, педагогічну просвіту батьків. Інтеграція зусиль садочка та сім`ї − важливе завдання сьогодення. З метою

формування почуття патріотизму, виховання громадянських якостей юного покоління для батьків організовуємо та проводимо навчальні тренінги.

Досягаємо ефективності патріотичного виховання дошкільників використанням різних методів: вербальних та наочних методів, спрямованих на формування в дітей суспільних уявлень, моральних суджень, оцінок. Це спостереження й екскурсії, зустрічі з героями війни,розповіді вихователя, бесіди, читання художньої літератури, розгляд картинок, ілюстрацій до книжок, зразків декоративно-прикладного мистецтва різних народів, перегляд кінофільмів, прослуховування музики, пісень, проведення рухливих ігор.

Наочні методи забезпечують набуття дітьми практичного досвіду з основ громадянської поведінки в процесі безпосереднього пізнання явищ і подій навколишнього суспільного життя та спілкування з дорослими і ровесниками в різних видах цілеспрямованої творчої діяльності дітей. Це залучення дітей до посильної суспільно корисної праці, привчання до основ громадянської поведінки, відтворення побаченого і сприйнятого в творчій діяльності. Успіхи виховання у дошкільників початкових форм патріотичних почуттів забезпечуємо засвоєнням цих методів, а також за допомогою засобів патріотичного виховання і їх тісною взаємодією.

Патріотичне виховання дітей здійснюємо відповідно до вимог програми з виховання їх у дошкільному закладі. Зміст цієї роботи визначаємо з урахуванням віку дітей, кола їхніх знань, психічних особливостей, національної своєрідності, умов побуту та навколишнього середовища та відповідно принципам патріотичного виховання.

Важливим напрямом патріотичного виховання є залучення дітей до народознавства – вивчення культури, побуту, звичаїв рідного народу. Дошкільників ознайомлюємо з культурними і матеріальними цінностями родини і народу, пояснюємо зв’язок людини з минулими і майбутніми поколіннями, виховуємо розуміння змісту життя, інтерес до родинних і народних традицій. Цьому сприяє кімната народознавства, створена зусиллями педагогів закладу, яку ми розглядаємо не як приміщення для зберігання експонатів, а джерелом духовного збагачення малюків.

Залучаючись до народознавства, діти поступово утверджуються у думці, що кожен народ, у тому числі й український, має звичаї, які є спільними для всіх людей. Пізнаючи традиції, народну мудрість, народну творчість (пісні, казки, прислів’я, приказки, ігри, загадки тощо), розширюючи уявлення про народні промисли (вишивка, петриківський розпис, яворівська іграшка), вони поступово отримують більш-менш цілісне уявлення про втілену в художній і предметній творчості своєрідність українського народу. Водночас у дітей розширюються знання про характерні для рідного краю професії людей, про конкретних їх представників. При цьому вихователі не стільки піклуються про збагачення знань, скільки про їх творче засвоєння, розвиток почуттів дітей. У дошкільному віці вони залюбки беруть участь у народних святах і обрядах, пізнаючи їх зміст, розвиваючи художні здібності, навички колективної співпраці.

Неодмінною умовою свідомого й успішного засвоєння пізнавального матеріалу у процесі формування уявлень і початкових патріотичних почуттів, як вважають наші педагоги, є опора на власний досвід дітей. Формування знань вони пов’язують з життєвою основою дітей – різноманітним чуттєвим сприйманням образів, що є в дітей. Це допомагає дошкільнятам знаходити опору в знайомих уявленнях про конкретні явища і події навколишнього світу для усвідомлення нових уявлень і понять.

Висновки про рівень сформованості у дітей громадянсько-патріотичних почуттів можна зробити, з’ясувавши ставлення дітей до суспільних подій та явищ і мотиви виконання ними суспільно корисних справ. Виховання любові до своєї країни вихователі починають з елементарних знань про державу і право, про національну символіку – Державний герб, Прапор, Гімн, з вихованням поваги до символів української держави.

Проблема громадянина-патріота давня, як світ. Вона постала перед людством тоді, коли виникла перша держава. Патріотичне виховання створює певні передумови громадянської поведінки. Однак це лише передумови. Любов до Вітчизни починається з любові до своєї Малої Батьківщини – місця, де людина народилася.

Складні патріотичні почуття не є вродженими. Їх треба виховувати і розвивати в процесі всієї освітньої роботи. Вихователі розуміють, що в кожній віковій групі всі завдання патріотичного виховання вирішуються одночасно і поєднуються з різноманітною дитячою діяльністю. Успіх патріотичного виховання залежить від правильної організації всього освітнього процесу в дошкільному закладі. І ключовою особою для дітей є вихователь. Повертаючись до педагогічної спадщини, неможливо не згадати слова Софії Русової: «Бути гарним педагогом – це бути справжнім реформатором майбутнього життя України, бути апостолом Правди і Науки» для маленьких громадян нашої України.

Сьогодні всім зрозуміло, що саме життя ставить завдання – виховувати у дітей любов до Батьківщини, українського народу, національну самосвідомість, патріотизм. А сучасна молодь має тренди, які сприяють розвитку патріотичного виховання:

– готовність до змін. Отже, відкриті до нового та не обтяжені досвідом, який може зупинити на шляху до нових можливостей;

– здатність до ризику. Шукають емоції, можливість завоювати авторитет у середовищі, привертають увагу;

– розвиток та формування особистості. Мозок формується під завдання, які часто виконує. Тому ми маємо створити середовище, яке б стимулювало дітей виконувати такі завдання, які допомагатимуть у майбутньому. Наприклад, привчати до інтелектуальної діяльності, аналізу, ухвалення рішень, емоційної стійкості, фізичної витривалості;

– соціальна активність, яка проявляється у різних сферах діяльності. Штучний інтелект виділяє даний тренд як основний тренд сучасного життя у патріотичному вихованні.

Отже, мета патріотичного виховання у дошкільному закладі полягає у тому, щоб сформувати національно свідомого громадянина, патріота, тобто людину, якій притаманні особистісні якості й риси характеру, світогляд та спосіб мислення, почуття, вчинки та поведінка, спрямовані на саморозвиток демократичного громадянського суспільства в Україні.

Маленькі патріоти виростають у великих захисників та творців майбутнього!

Список використаних джерел та літератури

1. Бех І. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І. Бех, К. Чорна.-Львів: Світ виховання, 2009. – 335 с.
1. Пентій О., Новосьолова І. Виховання патріотично налаштованої особистості школяра / О. Пентій, І. Новосьолова // Вихователь-методист. - 2015. - № 8. – С. 16-21.
2. Печуркіна-Шумейко Л. Формування громадянськості підлітків засобами соціально-культурної діяльності. URL: http://www.knukim.edu.ua/conferences2004proceedingspechurkina-shumeiko.htm. (дата звернення: 10.04.2025).
3. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. URL: osvita.ua. – (дата звернення: 10.04.2025).
4. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей: Київ, 2018. – 40 с.
5. Стратегія національно-патріотичного виховання (Указ Президента України від 13 травня 2019 року № 286/2019 року.) URL: https://imzo.gov.ua/osvita/pozashkilna-osvita-ta-vihovna-robota/natsionalno-patriotichne-vihovannya-ditey-ta-molodi/.– (дата звернення: 10.04.2025).
6. Соціальна робота в Україні: теорія і практика//Науково-методичний журнал. - 2012. - №2. - С.58-67.
7. Сухомлинська О.В. Громадянське виховання: спадщина і сучасність. URL: http:// www.novadoba.org.ua/data/metod/suhoml.html. (дата звернення: 10.09.2019).
8. Сухорукова В.М. Як виховати патріота. Харків: Вид-во «Ранок», 2015. - С.3-27.

Бесараб Раїса,
вихователь
закладу дошкільної освіти № 9 «Пролісок»
Нетішинської міської ради
Хмельницької області

Маленькі громадяни великої країни: виховання через тематичні заходи в ЗДО

Стаття присвячена дослідженню ролі тематичних днів та свят у процесі формування соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку. Автором обґрунтовано, що створення яскравих, емоційно насичених подій сприяє засвоєнню дітьми важливих соціальних норм, цінностей, розумінню своєї ролі в суспільстві та вихованню патріотичних почуттів. У статті наведено приклади тематичних днів та свят, проаналізовано їхній вплив на розвиток соціальної відповідальності, толерантності та активної громадянської позиції дошкільників.

Ключові слова: соціально-громадянська компетентність, свята, тематичні дні, життєві цінності, Батьківщина, інтегроване навчання.

Key words: Social and civic competence, holidays, thematic days, life values, Home, integrated learning.

Вступ. В умовах війни в Україні набувають актуальності питання щодо формування соціально-громадянської свідомості, укріплення національної ідентичності майбутнього громадянина країни на основі суспільно-державних цінностей.

Без любові до Батьківщини, готовності примножувати її багатства, оберігати честь і славу, захищати її свободу і незалежність людина не може бути свідомим громадянином і моральною особистістю. Визначальними для зазначеної компетентності є сформованість у дитини дошкільного віку не лише низки відповідних знань та вмінь, але й емоційного ставлення до загальнолюдських цінностей, зокрема, ставлення до себе, власних прав і прав інших та наявності уявлень про правила і способи міжособистісної взаємодії між членами сім'ї, родини, іншими людьми тощо. Створювати фундамент, на основі якого формуватиметься життєва позиція майбутнього громадянина-патріота, необхідно з дитинства.

Від малого до дорослого, всі хочуть бачити Україну без війни, гарною, великою і доброю, називають її найкрасивішою на планеті Земля. І наш обов'язок – зберегти та примножити таке ставлення дошкільників, але водночас сформувати усвідомлення того, що, як сказав Сенека, Батьківщину люблять не за те, що вона велика, а за те, що своя.

Результатом нашого виховання дошкільнят мають стати не лише сформовані первинні уявлення і знання, а засвоєні практичні вміння і навички, і головне – бажання діяти згідно з нормами соціальної моралі, прийнятими нашим народом, намір слідувати традиціям, відповідати позитивному образу українця.

Саме в оновленому Базовому компоненті дошкільної освіти приділено значну увагу змістовному компоненту освітнього напряму «Дитина в соціумі». Мета освітнього напряму – формування в дітей дошкільного віку соціально-громадянської компетентності, яка є складовою їхнього особистісного зростання в період дошкільного дитинства [4].

Життєві цінності… Як змінюються вони впродовж життя? Що впливає на їх формування? Що стало цінністю і життєвою потребою в умовах, які склались в нашій країні? Як сприяти формуванню в дітей національної ідентичності й активної громадської позиції? На які освітні програми орієнтуватися? Якою має бути позиція педагогів та участь батьків? Таких запитань можна ставити нескінченно. Але саме сьогодення доводить, що тема формування соціально-громадянської компетентності наших наймолодших громадян як ніколи є актуальною.

28 липня 2023 року президент України Володимир Зеленський підписав закон про перенесення святкування Різдва, а також кількох інших важливих дат. **Тому, сьогодні важливо у закладі дошкільної освіти знайомити дітей дошкільного віку із важливими державними та релігійними подіями та проводити відповідні заходи до них.**

Основна частина. Від сивої давнини і аж до сьогодення у всіх без винятку народів існують різноманітні свята – особливий соціокультурний феномен і одна з основних форм первинної культури. Вони є яскравим проявом світоглядних уявлень, почуттів, емоцій, настроїв тощо. Аби відзначити якусь важливу суспільну подію, люди збираються разом і здійснюють певні обряди, ритуали, котрі несуть в собі елементи урочистості і пов'язані з піснями, танцями тощо.

Геортоло́гія (еортоло́гія; ἑορτή – свято, λόγος – наука, вчення, слово) вивчає види свят як складову частину світової загальнокультурної спадщини.

Об'єктами є усі види свят, ритуали, обряди та всі їхні складові, а предмет зорієнтований на таких пунктах:

- відображення у святах соціально-звичаєвого, духовно-практичного історичного досвіду, який візеркалює процеси людського світосприйняття, а також картину навколишнього світу та визначає соціальну поведінку людей
- історія побутування свят, їх поява та зникнення з історичної арени
- формування традицій національних свят, їх функціонування та еволюція.

У контексті української культури, історії, духовності геортологія діє не достатньо активно. Це викликано багатоаспектністю та складністю досліджень в цій сфері.

Вперше класифікацію вітчизняних свят здійснили М. Дмитрієнко та Я. Солонська. Вони систематизували свята за різними ознаками їх походження, а саме:

- державні свята – День незалежності України, День Конституції України, Новий Рік та інші, проведення яких регламентується певним сценарієм (наприклад, виступ президента чи інших, делегованих на цю акцію осіб, художньо-розважальна програма і т.д.);
- релігійні та церковні свята – Воскресіння Христове, Різдво Богородиці, Воздвиження Чесного і Животворящого Хреста, Уведення в храм Пресвятої Богородиці, Різдво Христове, Хрещення Господнє, Стрітення Господнє, Благовіщення Пресвятої Владичиці нашої Богородиці, Вхід Господній до Єрусалиму, Вознесіння

Господнє, Зіслання Святого Духа, Преображення Господнє, Успіння Пресвятої Богородиці. До великих свят, в кожній церкві по-своєму, належить ще храмове свято – на пошану святого чи події, яким присвячений храм. Святкуються також свята, пов'язані з місцевими святими чи історичними подіями (Рівноапостольного князя Володимира, Покрови;

- родинні (побутові) свята;
- господарсько-побутові свята;
- професійні та неофіційні свята – сюди належить широкий спектр презентацій, які охоплюють усі види сучасної діяльності людства, а конкретно презентації: книжок (продукція поліграфії чи видавництв), новітніх програм (гуманітарних, освітніх та ін.), технологій, товарів, введення в дію нового об'єкта (банку, палацу культури тощо). Також до цієї категорії належать наукові конференції (презентації інтелектуального продукту наукової установи), а також форуми, асамблеї, урочисті засідання, виставки та ін.;
- масові (різні за походженням) свята – карнавали, фестивалі, олімпіади, паради;
- професійні або корпоративні свята – День дошкільника, День вчителя, День бібліотекаря, День кухаря ті ін.;
- міжнародні свята – Міжнародний день захисту дітей, Міжнародний день охорони довкілля тощо.

Історія стародавніх свят на сучасній території України підтверджується артефактами матеріальної культури, однак основний наголос все-таки на духовному аспекті. Аналіз свят здійснюється під кутом світоглядних уявлень та вірувань наших предків, які до сьогодні зберегли свою неповторність та оригінальність. Ця неповторність полягає у переплетенні язичницьких та християнських рис. Прояви різних дохристиянських свят простежуються у збережених досі обрядах та піснях.

Природа українських народних і релігійних свят є людяною та доброю, в ній відсутні елементи жорстокості, зла, насильства. Усі вони супроводжуються святковим вбранням, використанням відповідної святкової атрибутики та несуть відповідний настрій

Свята України – офіційно встановлені в Україні святкові дні, професійні свята та пам'ятні дні. Серед усіх святкових та пам'ятних днів в Україні, відповідно до статті 73 Кодексу законів про працю України затвердженого Верховною Радою України, станом на 29 липня 2023 року 11 днів на рік мають офіційний статус неробочих днів (але не в період воєнного стану).

Державне свято – свято, встановлене в Україні на честь події або особи, які мали виняткове історичне значення, вплив на здобуття Україною незалежності, розвиток державності та суверенітету, та які засвідчують тяглість державотворчих і демократичних традицій. Державні свята офіційно оголошуються вихідними днями. До них належать і найбільші релігійні свята, які відзначає весь християнський світ.

Міжнародний день – день, встановлений міжнародною організацією з метою привернення уваги до проблеми або події, яка має загальносвітове значення.

Професійне свято – свято, встановлене з метою вшанування працівників певної професії, галузі або сфери господарської діяльності.

Традиційне свято – свято, встановлене в Україні з метою відзначення укорінених в суспільстві традиційних або великих релігійних подій та дат.

Пам’ятна дата – річниця знаменної історичної події, заснування населеного пункту або першої писемної згадки про нього, ювілей видатної особи;

Скорботний день – день пам’яті про трагічні події історії України та вшанування їх жертв. Понад шістдесят свят вважаються неофіційними, вони не відзначені червоним кольором у календарі, здебільшого це професійні та міжнародні свята, які останнім часом увійшли до нашого суспільного життя.

В Україні за роки війни з росією було запроваджено багато нових свят та пам'ятних дат, які відображають цей найскладніший етап в історії держави**.**

Для досягнення мети з формування соціально-громадянської громадянської компетентності дітей дошкільного віку у нашому закладі суттєву роль відіграють форми роботи, які носять тематичний характер, стосуються святкових та пам’ятних днів в Україні.

Вони сприяють поглибленню знань дітей з історії та культури українського народу, його традицій, формуванню патріотичних поглядів, переконань та почуттів, відповідної поведінки.

Тому, важливо в сьогоднішній час направити зусилля педагогів та батьків для зміцнення національної ідентичності дітей як основи, яка виховує справжній патріотизм; сприяє формуванню у дітей позитивного образу своєї країни, утверджує активні позиції громадянина своєї країни, виховує ціннісне ставлення до своєї родини як частини свого народу, його історії, традицій, культури.

Світ є незвичайним, сповненим таємниць простором, в якому діти щодня роблять відкриття. Завдання дорослих – спрямувати пізнавальну активність дітей та забезпечити особистісне становлення й творчу самореалізацію кожної дитини. Тематичні тижні дають змогу створити умови та інтегрувати освітній процес, активізувати виховний потенціал сім’ї, налагодити механізми тісного соціального партнерства між батьками, громадськими організаціями й закладом дошкільної освіти.

Тематичні дні/тижні – це основні форми реалізації міжпредметної інтеграції, під час використання якої зміст освітніх напрямів найповніше інтегрується за змістом і метою. Мета кожного з тематичних днів/тижнів полягає у формуванні у дітей розуміння необхідності постійного виконання дій і розвитку первинних навичок їх виконання.

Тематичне навчання – це навчання на основі інтеграції змісту матеріалу з різних освітніх напрямів навколо однієї теми.

У нашому закладі впроваджуються різні моделі тематичного навчання. За цими моделями тема вивчається впродовж:

- дня – тематичний день;
- тижня – тематичний тиждень;
- декілька тижнів – тематичний блок.

Під час інтегрованого навчання за тематичними днями/тижнями діти вивчають матеріал, об’єднаний тематично, впродовж одного тижня або дня. Акцент робиться на інтеграції освітніх напрямів на змістовому, операційно-діяльнісному та ціннісно-смисловому рівнях. Педагог самостійно визначає зміст та послідовність вивчення тем, характер і рівень інтеграції матеріалу з різних освітніх напрямів.

Тематичні дні та тижні організовуємо на різних рівнях:

- плануємо відповідно наказу управління освіти;
- плануємо відповідно до календаря свят та цікавих подій в місті, Україні або світі.

Далі вихователь-методист забезпечує системний супровід відповідних заходів. Такий супровід може передбачати етапи:

- інформаційно-діагностичний;
- організаційно-підготовчий;
- практичний;
- підсумково-аналітичний.

Мета тематичного дня/тижня – інтегрувати освітній процес, формувати в дітей уявлення про світ, сприяти самоосвіті та підвищенню професійної майстерності педагогів, забезпечити просвіту батьків з певного напряму. Ефективно реалізувати інтеграцію освітнього процесу дасть змогу технологія блочно-тематичного планування, яке проходить за такими етапами:

Інформаційно-діагностичний: на цьому етапі проводимо опитування, анкетування педагогів і батьків, щоб визначити актуальні для них питання в рамках

обраної теми. Результати враховуємо під час планування змісту та форм організації заходів.

Обов'язково пишемо наказ по ЗДО про проведення тематичного дня/тижня. За потреби розробляжмо положення про його проведення.

Інформуємо учасників освітнього процесу про тему й заходи, строки їх проведення у ЗДО. Інформуємо в різні способи – оформляємо оголошення на дошці Palet і виставляємо покликання в групи для батьків у Viber, на сайті закладу дошкільної освіти, на сторінках у соціальних мережах, готуємо буклети, листівки-запрошення, флаєри, плакати тощо.

Організаційно-підготовчий: створюємо робочу групу, аби скласти план заходів, розробити сценарій, підготувати рекомендації.

У робочій групі можуть працювати:

- директор;
- вихователь-методист;
- практичний психолог;
- соціальний педагог;
- музичний керівник;
- інструктор з фізичної культури;
- вихователі;
- батьки.

Члени робочої групи мають вивчити інформаційні та навчально-методичні матеріали, обрати варіанти проведення тематичного дня чи тижня, адаптувати чи розробити заходи відповідно до умов закладу дошкільної освіти, врахувати його специфіку.

Зазначаємо підстави для проведення тематичного тижня, його строки, завдання для різних вікових груп, місце проведення заходів та відповідальних за них.

У план вносимо такі заходи:

- заняття, розваги, вікторини, змагання, конкурси, квести, досліди – для дітей;
- рольові ігри, квести, огляди-конкурси оформлення груп – для вихователів;
- перегляд різних форм роботи з дітьми та їх обговорення – для вихователів;
- тематичні конкурси плакатів, дитячих малюнків та робіт – для батьків;
- консультації, майстер-класи – для батьків, вихователів.

Особливої атмосфери тематичному дню/тижню додає оформлення приміщень, де проходитимуть заходи – групові кімнати, коридори, музична та спортивна зали, подвір'я закладу.

Розробляючи заходи, враховуємо інтереси різних цільових аудиторій, залучаємо громадські організації.

Передбачаємо також певну систему відзнак, як-от нагороди, подарунки за участь у заходах, перемогу у конкурсах, виставках тощо.

Практичний: під час тематичного дня чи тижня проводимо роботу з:

- педагогічним колективом та технічним персоналом – директор, вихователь-методист, медична сестра тощо;
- дітьми – вихователі, практичний психолог, логопед, медична сестра тощо;
- батьками – вихователі, директор, вихователь-методист, практичний психолог, медична сестра тощо.

Проводимо різні форми методичної роботи з педагогічними працівниками – засідання «круглих столів», ділові ігри, брейн-стормінги, консультуємо та допомагаємо вихователям-початківцям проводити заходи з дітьми та батьками.

Заохочуємо вихователів організовувати з дітьми:

- гру – вихователь діє як партнер, підказує сюжетну лінію гри і реалізує так освітні завдання;

- взаємонавчання – дитина навчається «по горизонталі», консультується в іншої дитини, дитина-«консультант» навчає інших дітей прийомам конструювання, аплікації, малювання.

Аби поліпшити культуру сімейного виховання, спонукаємо вихователів організувати в групах різні форми зворотного зв'язку з батьками, наприклад – дерево побажань, колажі, скриньки для листування, чат за темою тижня на сайті ЗДО тощо.

Підсумково-аналітичний: на цьому етапі в ЗДО аналізуємо активність батьків та ефективність роботи педагогів. Матеріали тематичного дня чи тижня систематизуємо та оформляємо як презентацію, виставку фотографій або відеозвіт. Публікуємо ці матеріали на сайті ЗДО № 9, соціальних сторінках у мережі фейсбук «Заклад дошкільної освіти №9 «Пролісок» Нетішинської міської ради, «Дошкілля Нетішина», «Дошкілля Хмельниччини», на YouTube каналах, у Viber групах для батьків. Мали за честь публікацію матеріалів заходу на сайті МОН України. Конспекти занять, сценарії заходів та дидактичні розробки вихователів зберігаємо в їхніх портфоліо.

Результат тематичного дня/тижня – на користь усіх учасників педагогічного процесу. Спільна робота стимулює вихователів самовдосконалюватися та реалізувати творчий потенціал, поліпшує педагогічну майстерність. Участь в тематичних заходах стимулює комунікативно-мовленнєвий розвиток дітей, розкриває їхні здібності. Взаємодія педагогів та батьків сприяє налагодженню тісних соціальних та професійних зв'язків.

Серед форм роботи з дітьми та батьками ми обрали найбільш сучасні та дієві, зокрема: інтегровані заняття, відеопрезентації, ігри, бесіди, традиційні та віртуальні екскурсії, флешмоби, квести, толоки, гостини, зустрічі, благодійні акції, конкурси, виставки, літературні читання, свята та розваги.

Реалізацію завдань забезпечують застосування таких методів і прийомів для формування соціально-громадянської компетентності:

- розповіді про рідне місто Нетішин, про Збройні сили України та їхні успіхи, про Батьківщину;
- спостереження за навколишньою дійсністю, вміло поєднане з читанням художніх творів, слуханням музики, малюванням, розгляданням репродукцій картин;
- перегляд мультфільмів, відеороликів, мультимедійних презентацій патріотичного спрямування та бесіда за їх змістом;
- відтворення переживань і почуттів дітей у власній творчості (малюванні, ліпленні, аплікації, художній праці); створення тематичних виставок;
- широке використання фольклору в усіх його жанрах (казки, загадки, прислів'я, приказки, міфи, легенди), народної пісенної творчості (колискові, народні пісні й танці, хороводні ігри);
- ознайомлення дітей із народним декоративно-ужитковим мистецтвом, побутом, одягом;
- участь дітей, батьків та педагогів у благодійних акціях на допомогу Збройним силам України;

Висновки. Підбираючи методи і прийоми для формування соціально-громадянської компетнтності дітей дошкільного віку, ми враховуємо всі особливості дітей дошкільного віку: емоційне сприйняття навколишнього, образність і конкретність мислення, загостреність почуттів, недостатньо сформована історична свідомість, нерозуміння деяких соціальних явищ. Тоді намагаюся добирати і поєднувати різноманітні методи і форми патріотичного виховання, уникати формалізму й одноманітності, насичувати їх патріотичними емоціями та переживаннями, активно використовувати приклади мужності й звитяги захисників України.

Список використаних джерел та літератури

1.Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: Наук. видання. К.:Либідь. 2006. 272 с.13.

2.Горбань О.В. Поняття громадянського суспільства у контексті сучасного цивілізаційного розвитку. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 7: Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. 2019. Вип. 41 (54). С.64-74.URL:
http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/27721/Horban.pdf?sequence=1&isAllowed=y6.
3.Орешета Ю.В. Особистість і соціокультурне середовище. URL: http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/11514/AIE1_2187191.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
4. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. К.: Академвидав, 2006. 456 с.
5.Про затвердження Базового компонета дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова реакція: Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021. https://ezavdnz.mcfr.ua/npd-doc?npmid=94&npid=601635.
6. Січкар А. Софія Русова і Ксенія Маєвська про формування моральних цінностей у дітей дошкільного віку: ідеї діяльнісного підходу. Дошкільне виховання. 2012. № 12. С. 11-12.
7.Стаєнна О. Громадянське виховання дітей старшого дошкільного віку як педагогічнапроблема. URL: http://www.uk.x-pdf.ru/6istoriya/140681-2-udk-3732035-sta-nna-gromadyanske-vihovannya-ditey-starshogo-doshkilnogo-viku-pedagogichna-problema-rozbudova.php.

Білявець Юлія,
курсант 1-го курсу
Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

Єдність освітніх рівнів у вихованні свідомого українця

У тезах розглядається важливість взаємодії різних рівнів освіти в Україні – від дошкільної до вищої – у формуванні громадянської свідомості та активної участі молоді в суспільному житті. Особлива увага приділяється тому, як кожен етап освітнього процесу сприяє розвитку особистості, здатної не лише отримувати знання, а й активно формувати громадянську позицію та впливати на суспільні процеси.

Ключові слова: громадянська свідомість, освіта, патріотизм, національні цінності, школа, вища освіта.

Освіта є важливою складовою формування громадянської свідомості, адже саме в процесі навчання людина не лише здобуває знання, а й вчиться жити в суспільстві, усвідомлювати свої права, обов'язки та відповідальність. Цей процес не є миттєвим – він відбувається поступово, охоплюючи всі етапи освіти: від дошкілля до університету. Тільки завдяки послідовному розвитку особистість може сформуватись як свідомий громадянин, здатний адаптуватися до змін і брати участь у суспільному житті.

Дошкільна освіта, як основа формування особистості, відіграє важливу роль у розвитку моральних цінностей та соціальних навичок. У цей час закладаються перші основи поведінки дитини в суспільстві, її ставлення до інших людей і розуміння базових етичних принципів. На цьому етапі діти не лише засвоюють базові соціальні ролі та правила взаємодії, але й починають формувати уявлення про відповідальність і повагу до інших, що відіграє значну роль у їх становленні як свідомих громадян.

Сучасні програми дошкільного навчання включають елементи патріотичного виховання, що є важливим компонентом національної ідентичності. Діти вивчають національні символи, традиції, знайомляться з основними елементами української культури. Це допомагає їм усвідомити свою приналежність до української нації. Перші уявлення про Україну, її історію, мову, а також про важливість збереження національних цінностей, формуються саме в цей період. Окрім того, на дошкільному етапі важливо акцентувати увагу на розвиненні емоційного інтелекту, який дозволяє дітям краще розуміти свої емоції і виявляти співчуття до почуттів інших. Це сприяє формуванню толерантності, взаємоповаги та вміння співіснувати в колективі [1].

Після початкового формування моральних основ у дошкільному віці на шкільному етапі особистість продовжує свій розвиток через глибше розуміння національної ідентичності та своєї ролі в суспільстві. Школа дає учням змогу не лише усвідомити свою роль у соціумі, а й поглиблено розглядати культурні, історичні та політичні процеси, що відбуваються в Україні. Паралельно з навчанням у шкільному середовищі формується усвідомлення відповідальності за майбутнє країни. Важливим чинником є формування критичного мислення, яке дозволяє не лише засвоювати факти, а й аналізувати їх у контексті сучасних суспільних і глобальних процесів. Такий підхід допомагає учням зрозуміти складність сучасного світу та формувати власні переконання, ґрунтуючись на аналізі різних точок зору [2].

Позашкільна освіта в цей час відкриває для молоді можливості реалізувати свої ідеї та брати участь у громадських ініціативах. Через участь у волонтерських рухах, клубах та гуртках діти не лише розвивають патріотичні почуття, а й навчаються важливості співпраці, турботи один про одного. Це також сприяє формуванню активної життєвої позиції, адже кожен учасник таких ініціатив отримує шанс не тільки практично застосувати знання, а й усвідомити свою роль у соціумі та зробити свій внесок у розвиток суспільства [3].

Вища освіта завершує процес формування особистості та готує молодь до участі у складних соціальних і політичних процесах. На цьому етапі студенти отримують знання та навички, що дає змогу не лише зрозуміти актуальні проблеми, а й аналізувати їх, формулювати обґрунтовані рішення та активно діяти в суспільстві. Вища освіта має на меті не лише передати теоретичні знання, а й виховати відповідальність за особисті вчинки та їх наслідки для суспільства. Це сприяє розвитку громадянської свідомості, спрямовуючи молодь на розуміння своєї ролі і державі та світі. Вищі навчальні заклади сприяють розвитку навичок самостійної роботи та дослідження, що дозволяє студентам занурюватися у глибину наукових дисциплін і робити висновки на основі власних спостережень. В результаті, це дозволяє їм ставати більш свідомими та активними учасниками громадського життя.

Крім того, вища освіта допомагає сформувати чітке розуміння того, як особисті рішення та вчинки можуть мати значний вплив на суспільство. Це розуміння не лише розширює світогляд студентів, а й мотивує їх до внесення конструктивних змін у різних сферах життя. Тому важливим є те, що вища освіта формує не лише професіоналів у своїх галузях, а й громадян, які вміють відповідально ставитися до свого соціального становища та брати участь у розвитку демократичних процесів у країні [4].

Отже, кожен рівень освіти має не лише передавати знання, а й розвивати критичне мислення, патріотизм і відповідальність за країну. Лише тоді ми зможемо виховати свідомих громадян, які захищатимуть демократичні цінності й працюватимуть задля процвітання України [5].

Список використаних джерел та літератури

1. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (нова редакція): наказ Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2021 р. № 33.

2. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р.

3. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 жовтня 2009 р. N 1260-р.

4. Український інститут майбутнього. Молодь і вища освіта: тренди, виклики, перспективи https://uifuture.org/category/socziologiya/ (дата звернення 09.05.2025).

5. Про затвердження Національної стратегії розвитку освіти в Україні до 2030 року: постанова Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 р. № 675. https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf (дата звернення 09.05.2025).

Бриндіков Юрій,
професор кафедри соціальної роботи
і соціальної педагогіки
Хмельницького національного університету,
доктор педагогічних наук, професор
Місінькевич Олеся,
доцент кафедри теорії та методик
суспільно-гуманітарних дисциплін
Хмельницького ОІППО
імені Анатолія Назаренка,
кандидат філологічних наук, доцент

Патріотизм як громадянське почуття свідомого українця

Публікація містить огляд форм, методів та технологій національно-патріотичного виховання. У статті висвітлено погляди вітчизняних науковців щодо головних причин загарбницької політики росії стосовно України. Доробок містить аналогії сучасності та історичного минулого, досвід роботи освітніх закладів, громадських організацій в сфері патріотичного виховання молоді, висновки та рекомендації щодо попередження зародження російських шовіністичних поглядів на українській території.

Ключові слова: війна, патріотизм, мовна свідомість, історична свідомість, національно-патріотичне виховання.

The publication reviews the forms, methods, and technologies of national-patriotic education. The article highlights the views of domestic scientists on the main reasons for russia's aggressive policy towards Ukraine. The work contains analogies of the present and the historical past, the experience of educational institutions and public organizations in the field of patriotic education of youth, conclusions, and recommendations on preventing the emergence of russian chauvinistic views on Ukrainian territory.

Keywords: war, patriotism, linguistic consciousness, historical consciousness, national-patriotic education.

Сумнозвісною датою закарбувалось 24 лютого 2022 року в пам’яті всіх українців. Цей день розділив життя наших співвітчизників на «до» та «після». Зміни торкнулись соціального життя громадян, яке наповнилось багатьма проблемами. Та попри негаразди, в українців раптово зріс рівень громадянської свідомості: 2021 – 83% підтримувало незалежність України, 2022-2023 – 92% виявили прихильність щодо суверенної української держави, 2024 – вся українська спільнота стала на захист суверенітету та територіальної цілісності своєї держави [10].

Чимало зарубіжних та вітчизняних науковців зосередилось на окресленому питанні. Так, мовний аспект свідомості вивчали Т. В. Ушаков, І. М. Горєлов [1]. Іван Огієнко вивчав психологічні чинники розвитку свідомості особи, В. Сухомлинський досліджував національно-патріотичне виховання [3; 7]. Історична свідомість була об’єктом наукових розвідок В. Воловика, К. Ясперса. Такі корифеї української літератури та науки як Т. Шевченко, М. Гоголь, Г. Сковорода, П. Куліш у своєму доробку висвітлювали ідеї, які наснажували молодь до боротьби та захисту усього українського [5].

Ми спостерігаємо різний рівень суспільної свідомості на певних історичних проміжках часу, що вимагає посиленої уваги до патріотизму як фундаментальної складової суспільної свідомості. Варто звернути увагу громадянського суспільства та органів державної влади на необхідність створення та запровадження в роботу різних інноваційних форм та методів національно-патріотичного виховання молоді й дорослого населення як обов’язкової умови високого рівня суспільної свідомості.

Навколо воєнного повномасштабного вторгнення росії на територію української держави точиться чимало дискусій. Засоби масової інформації щодня жахають українців та усю світову спільноту новими воєнними злочинами російської федерації. Знищені культурні пам'ятки, міста, життя та долі тисяч цивільних осіб не перестають лякати весь цивілізований світ. Станом на 31 січня 2025 року правоохоронцями України відкрито 140956 кримінальних проваджень за фактами злочинів, скоєних військовослужбовцями країни-терориста на території України: 125079 воєнних злочини, 9320 – порушення територіальної цілісності, 4268 випадків колабораційної діяльності, 274 – державна зради [9].

Таке масове знищення усього українського, на думку вітчизняних дослідників, викликано побоюваннями московитів втратити начебто спільну культурну спадщину з Україною, де перевага надається росіянам. Чимало радянських інституцій та ідеологів спрямовували свої зусилля на знищення історичної правди, формування брехливих теорій стосовно братерства народів союзних республік, зокрема, росії та України. Кремль постійно твердив про помилковий вибір Україною європейського шляху розвитку.

Постійне переписування історичних джерел «фахівцями», які перебували на службі КДБ, а згодом ФСБ, передбачало формування у свідомості громадян плутанини, втрату історичної пам'яті. Такі дії слугували черговим інструментом насаджування ідеї великодержавності росії і меншовартості народів «братніх» республік. Зрештою, масова свідомість українців зазнала деструктивних впливів ворожої пропаганди: великий відсоток співвітчизників охарактеризувався абсолютною непристосованістю до життя, неможливістю приймати важливі життєві рішення без «старшого брата», яким завжди себе позиціонувала російська федерація. Систематичний тиск та маніпуляції з боку агресора спромоглись породити слухняних громадян, які навіть не наважувались самостійно приймати будь-які рішення. Сьогодні також ми можемо спостерігати лояльність наших громадян до кримінальних дій, існування за принципом «аби не гірше». Чималий відсоток українців втратив надію на перемогу щодо позбавлення багатовікового ярма.

Лев Семенович Виготський зауважував на мисленєвій діяльності як обов'язковій передумові формування свідомості особи. Дослідник вважав, що саме соціальна активність людини сприяє розвитку мислення та мови. Мовна свідомість, на думку науковця, виражає рівень розвитку соціуму на різних етапах його становлення [1].

Мова – це душа народу, вважав І. Огієнко [3], що є фундаментальною основою життя нації. Вітчизняний вчений запевняв, що в разі мовної втрати неодмінно станеться загибель усього народу, його культури та національної свідомості.

В. Волович у своєму доробку поділяє думку щодо історичної свідомості як невід'ємної складової суспільної. Більше того, дослідник зауважує на прикладному значенні історичної свідомості, що зводиться до передачі наступним поколінням необхідної інформації, накопиченої протягом століть.

Історична свідомість українців – це шлях до переосмислення минулого й сьогодення, ціннісних орієнтирів, проблем, яких варто позбутись задля щасливого майбуття. Українцям легше буде віднайти в такий спосіб власне походження, події, видатних постатей, яким завдячуємо незалежною Україною.

В. Вернадський наголошував на культурі та освіченості народу як неодмінній передумові майбутнього, державної міці, можливості порвати кайдани московитського поневолення, відродження власної правди історії.

Доречно пригадати роман авторки Ірен Роздобудько «Неймовірна. Ода до радості» [8], де мова йде про молоду талановиту поетесу, публіцистку, літературного критика та діячку ОУН Олену Телігу. В романі яскраво описуються події, пов'язані з першими спробами формування незалежної української держави, фіаско, еміграцією, палкими дискусіями української еліти, військової, зокрема, щодо нових спроб створення суверенної держави.

В одному епізоді батько Олени – професор Шовгенов Іван Опанасович (директор департаменту водного та шосейного господарства Міністерства шляхів УНР, ректор Української господарської академії), ствердно говорить про вагомість освіти і культури, які є не менш важливими, ніж відвага і відчайдушність. Професор запевняє, сильна культура – сильна армія. Коли відступає армія, як щит постає культура. Слово, музика не вмирають, адже вони безсмертні. Іван Опанасович наголошує на освіті як необхідній умові у протистоянні досвідченому агресивному ворогу.

В романі Тетяни Байди «Покоління приречених» [2] описаний перебіг історичних подій Галичини 1918-1921 років, де згадується чимало інтелектуальних персонажів, які опираючись на знання та досвід, гаряче обговорюють питання української державності, незалежності України, засоби досягнення намічених цілей. Та попри ясне розуміння важкої дійсності герої пориваються в бій з переважаючими чисельно ворожими силами заради вільної та суверенної держави.

Сьогодення, сповнене такими самими пориваннями та бажаннями свідомих українців бачити українську державу квітучою, передбачає боротьбу не тільки із зовнішнім ворогом, а й з внутрішніми зрадниками, які бездіяльно споглядають за перебігом воєнних подій. Такий стан речей диктує умову щодо активізації інформаційно-просвітницької діяльності, покликаної посилити правильні настрої та виховання української молоді й дорослого населення.

Монографія «Патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів» [1] містить рекомендації стосовно залучення молоді до масових заходів, що мають патріотичний вектор:

- читальні конференції;
- тематичні вечори;
- благодійні ярмарки;
- державні та релігійні свята;
- виставки;
- фестивалі.

Окремо зауважено на читацьких конференціях як дієвому інструменті патріотичного виховання, що пропагує українську книгу, сприяє формуванню літературно-естетичного смаку. Наголос зроблено на театральних виставах, зустрічах, бесідах, літературних вечорах, гуртках за інтересами, що підіймають патріотичний дух.

Буланов Ю. І. [4] у своїй праці «Національно-патріотичне виховання у системі роботи закладу позашкільної освіти» зазначає, що краєзнавство є безцінною скарбницею збереження історичного досвіду поколінь, найкращих матеріально-духовних надбань. Автор зауважує на шкільному краєзнавстві як вагомому факторі, що сприяє патріотичному вихованню, формуванню естетичного смаку, практичних та інтелектуальних вмінь. Акцентовано увагу на позашкільних краєзнавчих експедиціях, конкурсах, акціях з метою вдосконалення патріотичного та громадянського виховання нових поколінь на звичаях і традиціях свого народу.

Під час професійної взаємодії з педагогами освітніх закладів Хмельницької міської територіальної громади було окреслено форми патріотичного виховання школярів:

- духовно-патріотичні;
- громадсько-патріотичні;
- героїко-патріотичні;
- військово-патріотичні;
- історико-патріотичні;
- еколого-патріотичні.

Уваги заслуговує робота Громадської організації «ВГО» Молодіжний Народний Рух» у сфері патріотичного виховання. Членами громадської організації за підтримки

Міністерства молоді та спорту України створено інтелектуально-розважальну гру із серії «Стань частиною історії», що має назву «Псевдо» (рис. 1.)

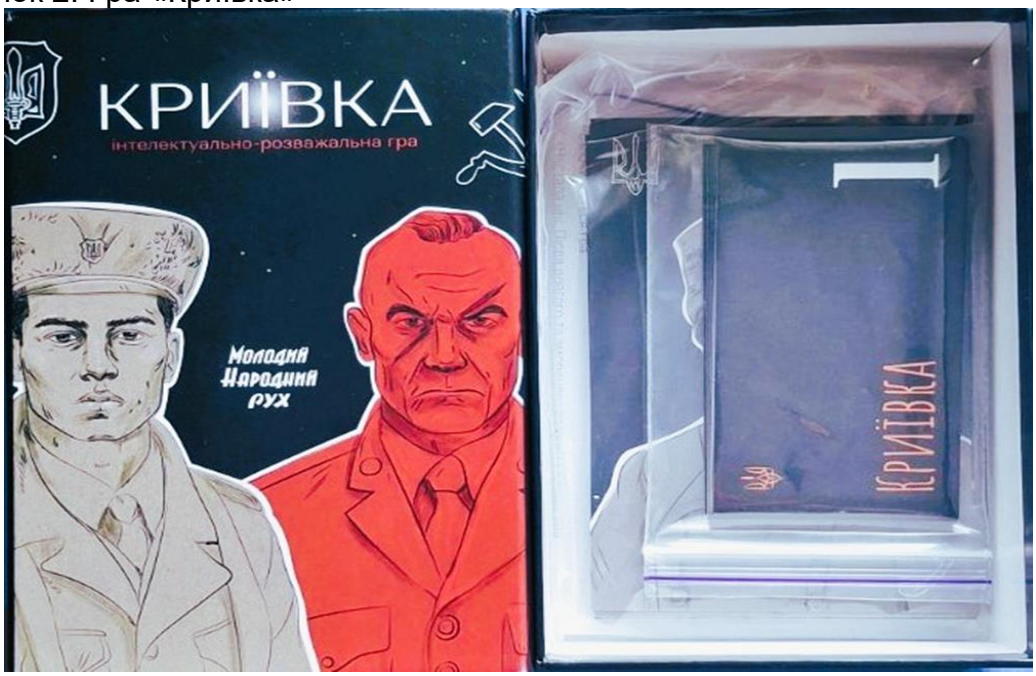
Рисунок 1. Інтелектуально-розважальна гра «Псевдо»

Головне завдання учасників – пояснити слово, словосполучення або назву, що належить до певного історичного періоду. Цікавість і гордість викликають спеціальні картки, як от «Червона рута» (поясню слова співаючи, Івасюк тобою б пишався), «Слава Україні» (вигукуй цей клич кожного разу, коли твоя команда вгадає слово). Назви періодів («Русь-Україна», «Козацька Держава», «Період імперії», «ХХ століття», «Незалежна Україна»), які можуть обиратись командою, вказують на освітній та історичний вектори цієї гри.

Не менш змістовною та цікавою є гра «Криївка» (рис. 2), де за правилами дійство відбувається у звичайнісінькій криївці.

Рисунок 2. Гра «Криївка»

Дійовими особами є воїни УПА, лікар, священник, командир СБ УПА, агенти НКВС та командир НКВС. Деякі елементи (правила) гри посилюють патріотичну налаштованість учасників, підвищують виховний потенціал: з настанням ранку криївка прокидається, ведучий вітає гравців словами «Слава Україні»; виступ кожного гравця починається привітанням «Слава Україні» та має завершуватись словом «Дякую».

Завдяки систематичній та фундаментальній роботі вихованці освітніх закладів трактуватимуть матеріалізм як активну громадську позицію, освіченість, суспільну свідомість, бажання захищати територіальну цілісність та суверенітет України. Заходи формуватимуть непоборне бажання дізнаватись більше про історію свого народу, вдосконалювати мовні навички, поглиблювати знання з обрядово-звичаєвої сфери, примножувати державні здобутки.

Ми є сучасниками активної фази багатовікового протистояння українців східному ворогу. На даному етапі необхідно акумулювати всі сили, підвищити рівень національної свідомості шляхом засвоєння української мови та культури. Духовні цінності, козацькі чесноти, шляхетна поведінка свідомого громадянина, висока мораль – ось ті дороговкази, які виведуть українське суспільство на якісно новий рівень та позбавлять вікових пут.

Для свідомих українців патріотизм, міць власної держави, її соборність, добробут, національна ідея повинні бути синонімами. Позбутись штучно нав'язаного статусу меншовартості можна шляхом посилення національно-патріотичних настроїв, формування бажання бути господарем власної долі. Успішний результат передбачає систематичну командну роботу педагогів, батьків, органів державної влади та громадянського суспільства. Варто пам'ятати про продовження боротьби з кровожерливим та досвідченим ворогом, здолати якого можна гарною зброєю та високими знаннями.

Список використаних джерел та літератури

1. Абрамчук О. В., Фіцула М. М. Патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів : монографія. Вінниця, 2008. 137 с.
2. Байда Т. Покоління приречених : роман. Луцьк, 2004. 280 с.
3. Болтівець С. І. Психологічні чинники розвитку мовної свідомості у науковій спадщині Івана Огієнка. Науково-практичний освітньо-методичний журнал «Практична психологія та соціальна робота». 2010. №5 (134). С. 66–71.
4. Буланов Юрій Іванович. Національно-патріотичне виховання у системі роботи закладу позашкільної освіти. URL : https://vseosvita.ua/library/nacionalno-patrioticne-vihovanna-u-sistemi-roboti-zakladu-pozaskilnoi-osviti-45632.html (дата звернення: 10.04.2025)
5. Вашкевич В. М. Історична свідомість студентської молоді: ціннісно-світоглядні орієнтири : навч. посіб. для вищ. навч. закл. Київ, 2010. 274 с.
6. Кількість українців, які позитивно ставляться до Росії, продовжує зменшуватись, – опитування : веб-сайт. URL : https: // lb.ua/society/2022/02/17/505847_kilkist_ukraintsiv_yaki_pozitivno.html (дата звернення 25.08.2022)
7. Олена Руденко, Олена Беляєва. Національно-патріотичне виховання в освітньому закладі. Всеукраїнська газета для фахівців «Соціальний педагог». 2018. № 10 (142). С. 41–44.
8. Роздобудько Ірен «Неймовірна. Ода до радості». Роман. Київ. 2022. 368 с.
9. Російські воєнні злочини: оновлені дані станом на 31 січня 2025 року. URL : https://mvs.gov.ua/news/zlocini-vcineni-viiskovimi-rf-pid-cas-povnomasstabnogo-vtorgnennia-v-ukrayinu-stanom-na-31012025 (дата звернення: 08 .04.2025)
10. Ю. Бриндіков. Патріотизм як форма суспільної свідомості. Науковий журнал «Інноваційна педагогіка». Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та іновацій. № 50. 2022. С. 137–141.

Бобик Роман,
курсант 1-го курсу
Національної академії
Державної
прикордонної служби України
імені Б. Хмельницького
Макогончук Наталія,
доцент кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Б. Хмельницького,
кандидат педагогічних наук, доцент

Мова як основа національної ідентичності та розвитку суспільства

У тезах проаналізовано значення української мови як ключового елементу національної ідентичності та єдності суспільства. Підкреслюється її роль у зміцненні державності, протидії зовнішній інформаційно-культурній агресії пропаганді ворога та формуванні самосвідомого громадянина. Особлива увага приділяється методам впровадження української мови в різних навчальних закладах і важливості цього для підтримки мовної та культурної самобутності.

Ключові слова: українська мова, національна ідентичність, культура, мовне середовище, мовна відповідальність.

Мова є найпомітнішим і найважливішим інструментом національної ідентичності. Національна ідентичність формується тим, як мова використовується в процесі соціально-економічного життя. Це можна побачити в структурі та характері освіти, яка є просторовою системою використання мови, участі уряду, який є законодавчим органом щодо використання мови в різні часи, в економіці та інших секторах національного життя. Використання мов визначається поділом у професіях та інших формах суспільного життя. Тому використання мови є фактором, поряд з іншими соціальними явищами, який унікально відрізняє країни.

Дуже часто мова відіграє велику роль в ідентифікації особистості. Вона показує не лише національність людини, але й її статус та становище. Важливість мови та ідентичності велика, особливо коли ви перебуваєте за межами своєї країни, в чужому місці, де ви відрізняєтеся від інших.

Мова відіграє вирішальну роль у розвитку ідентичності людини через кілька взаємопов'язаних вимірів:

1. Культурний зв'язок. Мова є основним засобом вираження та збереження культурної спадщини. Вона несе традиції, цінності та переконання, які формують світогляд людини. Наприклад, володіння певною мовою може пов’язати людину з її культурним корінням та предками, сприяючи відчуттю приналежності та ідентичності.

2. Соціальна взаємодія. Мова сприяє спілкуванню та соціальній взаємодії, дозволяючи людям формувати стосунки та спільноти. Через розмови та спільний досвід люди розвивають свою ідентичність стосовно інших. Спосіб самовираження також може відображати їхній соціальний статус, групову приналежність та особистий досвід.

3. Самовираження. Мова надає інструмент для самовираження та особистих роздумів. Слова та фрази, які люди обирають для опису своїх думок і почуттів, можуть формувати їхнє самосприйняття та те, як вони себе презентують світові. Це самовираження може змінюватися з часом, оскільки люди отримують новий досвід та розуміння.

4. Когнітивний розвиток. Мова, яку вивчає людина, впливає на когнітивні процеси та сприйняття реальності. Гіпотеза Сепіра-Ворфа припускає, що структура мови може впливати на те, як її носії думають та сприймають світ. Цей когнітивний аспект сприяє тому, як люди розуміють свою ідентичність та ідентичність інших.

5. Формування ідентичності. Мова може служити маркером ідентичності, розрізняючи окремих осіб чи групи. Діалекти, акценти та вибір мови можуть сигналізувати про регіональну, етнічну чи соціальну ідентичність. Двомовні або багатомовні люди часто орієнтуються в різних ідентичностях на основі мови, яку вони використовують, відповідно адаптуючи свою поведінку та самопрезентацію.

6. Розширення можливостей та свобода дій. Мова може розширити можливості людей, надаючи їм засоби для висловлення своїх думок, відстоювання своїх прав та захисту себе та своїх громад. Володіння мовою може підвищити впевненість у собі та здатність до самореалізації, впливаючи на те, як люди сприймають себе та своє місце в суспільстві.

Державність української мови є фундаментом національної ідентичності, що об'єднує громадян у спільноту з єдиною історичною пам'яттю та метою, а також є головним чиником консолідації українського суспільства, символічним уособленням українського суспільства, цінностями та культурним спадком. У процесі національного становлення мова виконує не лише комунікативну, але й символічну функцію – вона уособлює незалежність, цілісність і духовну самобутність народу.

Мова це одна з основних складових народу. Нажаль в українській історії нашу рідну солов'їну українську мову не один раз намагалися знищити та продовжують поширювати наративи для поглибленої мовної експансії. Ще понад 300 років тому російська імперія мала схожі наративи, історично так склалося що ми зовсім різні ментально, психологічно та головне у нас різні цінності. Також, на мою думку, головним аспектом в збереженні індентичності та мови є виховання мовної відповідальності, особливо у молодого покоління, як наступного покоління свідомих громадян.

Для цього потрібно створити таке середовище, в якому державна мова не навязується, тому що якщо нав'язувати люди підсвідомо будуть противитись цьому, а потрібно середовище де мова сприйматиметься природною складовою розвитку. Також важливим є інтеграція української мови в цифровий простір та соціальні мережі, нажаль, на сьогодні є чимало людей які споживають російську музику, розповсюджують російські наративи в соцмережах та піддаються пропаганді ворога. Яким чином можна протидіяти цьому? Відповідь на це питання важко знайти так як до початку повномасштабної війни, яку розпочала росія, українських громадян фактично зомбували тезами «ми один народ», тому потрібно поступово українізувати всі прошарки суспільства, починаючи від дітей які тільки формують свій словниковий запас, закінчуючи літніми людьми. Водночас залишається проблема доступу якісного українського контенту в усіх регіонах, а особливо в прикордонних та деокупованих територіях.

Особливого значення питання державної мови набуває в умовах повномасштабної війни, коли мовне середовище перетворюється на інструмент впливу. Російська агресія супроводжується спробами нав'язування чужої мови та своєї культури, також намагаються знищити українську культуру, що становить загрозу для національної безпеки. У таких умовах державна мовна політика має бути спрямована не лише на захист мови, а й на її розвиток: підтримку україномовного контенту, освіти, наукових та культурних ініціатив. Загалом після повномасштабного вторгнення 57% українців почали більше розмовляти українською в побуті. Також збільшився український контент різних соцмережах [1].

Формування мовної культури громадян та молоді сприяє підвищенню рівня патріотизму, соціальної згуртованості й відповідального громадянства. Розвиток мовної культури серед молоді сприяє формуванню відповідального громадянства і зміцненню культурної та політичної незалежності України.

Мова є основним носієм культури та національної ідентичності, тому її інтеграція в освітній процес є важливим кроком у розвитку громадянської свідомості та утвердженні єдності в суспільстві. Виховання нових поколінь через призму державної мови сприяє формуванню національної самосвідомості, відчуття приналежності до спільної культурної спадщини. Інтеграція державної мови в освітні програми має стати пріоритетним завданням на всіх рівнях освіти. Мова повинна стати не лише засобом комунікації, а й символом національної єдності. У сучасних умовах важливо створювати освітні ініціативи, які б допомогли молоді осмислити значення рідної мови як елемента національної ідентичності. Роль державної мови в освіті включає в себе не лише викладання мовних дисциплін, а й інтеграцію мови у всі аспекти навчального процесу, від наукових досліджень до культурних програм [2]. Потрібно формувати інтерес у молоді до української мови, а особливо потрібно звератати увагу на соціальні мережі це потужний важиль впливу на молодь.

Таким чином, мова є фундаментальним компонентом розвитку ідентичності, формуючи те, як люди зв'язуються зі своєю культурою, взаємодіють з іншими, виражають себе та розуміють своє місце у світі. Утвердження української мови як державної є передумовою культурного, політичного та економічного суверенітету України. Інтеграція державної мови в освіту є необхідною умовою для утвердження національної ідентичності та зміцнення єдності нації.

Список використаних джерел та літератури:

1. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Відомості Верховної Ради України, 2019.
2. Наказ МОН України «Про інтеграцію української мови в освітній процес». МОН України, 2020.

Болюх Тетяна,
вихователь-методист
закладу дошкільної освіти № 5 «Казка»
Шепетівської міської ради
Хмельницької області

Роль дошкільної освіти у формуванні особистості громадянина України майбутнього

У матеріалі висвітлено значення дошкільної освіти як основи формування всебічно розвиненої особистості майбутнього громадянина України. Проаналізовано роль закладів дошкільної освіти у розвитку когнітивних, соціальних, емоційних, моральних та патріотичних якостей дітей, а також наголошено на важливості професійної компетентності педагогів.

Ключові слова: особистість, дошкільна освіта, когнітивний розвиток, соціальні навички, емоційний інтелект, патріотизм, національна ідентичність, демократичні цінності.

The material highlights the importance of preschool education as the basis for the formation of a comprehensively developed personality of a future citizen of Ukraine. The role of preschool educational institutions in the development of cognitive, social, emotional, moral and patriotic qualities of children is analyzed, and the importance of professional competence of teachers is emphasized.

Keywords: personality, preschool education, cognitive development, social skills, emotional intelligence, patriotism, national identity, democratic values

Дошкільний вік – це фундамент, на якому будується особистість людини, її світогляд, система цінностей та модель поведінки. Саме в цей період, від народження до шести років, формуються базові навички, соціальні компетенції та емоційний інтелект, які визначатимуть успішність майбутнього громадянина України у всіх

сферах життя. Тому, роль дошкільної освіти у формуванні повноцінної, патріотичної та компетентної особистості, здатної будувати прогресивне і демократичне суспільство, важко переоцінити.

Перш за все, дошкільна освіта є вирішальним фактором у когнітивному розвитку дитини. В цей період мозок найбільш пластичний і сприйнятливий до нової інформації. Завдяки іграм, навчальним заняттям, знайомству з навколишнім світом, у дитини розвиваються пам'ять, увага, мислення, уява, мовлення. Сучасні заклади дошкільної освіти використовують різноманітні методики, що сприяють розвитку критичного мислення, креативності та здатності розв'язувати проблеми. Це дозволяє дошкільникам не лише засвоювати знання, а й активно їх використовувати у практичному житті, адаптуватися до змін та знаходити нестандартні рішення. Успішна когнітивна підготовка в дошкільному віці є запорукою успішного навчання в школі та подальшому професійному розвитку.

Важливим аспектом ролі дошкільної освіти є формування соціальних навичок та емоційного інтелекту. У закладі дошкільної освіти дошкільники вчаться взаємодіяти з однолітками та дорослими, ділитися, співпрацювати, вирішувати конфлікти, висловлювати свої почуття та розуміти емоції інших. Вони вчаться поважати чужу думку, дотримуватися правил, брати на себе відповідальність. Ці навички є необхідними для успішної соціалізації, побудови гармонійних міжособистісних відносин та участі в громадському житті. Розвинений емоційний інтелект дозволяє дитині краще розуміти себе та інших, ефективно керувати своїми емоціями та будувати здорові стосунки. Це, в свою чергу, сприяє формуванню емпатії, толерантності та соціальної відповідальності – якостей, необхідних для побудови справедливого та гуманного суспільства.

Формування національної ідентичності та патріотизму є однією з ключових задач дошкільної освіти. В цей період діти знайомляться з українською культурою, історією, традиціями, мовою. Вони вивчають українські пісні, вірші, казки, народні ігри. Дошкільники дізнаються про видатних українців, про героїчне минуле та сьогодення своєї країни. Важливо не лише знайомити дітей з культурною спадщиною, а й виховувати в них почуття гордості за свою країну, поваги до її символів, готовності її захищати. Формування національної свідомості у дошкільному віці є запорукою того, що майбутні громадяни України будуть відчувати себе частиною українського народу, знатимуть свою історію та культуру, і будуть прагнути до розвитку та процвітання своєї держави.

Особливу увагу в дошкільній освіті ми, як вихователі приділяємо формуванню у дітей поваги до прав людини, демократичних цінностей та принципів верховенства права. Діти повинні знати, що кожна людина має право на гідність, свободу, безпеку та рівність перед законом. Вони повинні вчитися поважати права інших, толерантно ставитися до людей з різними поглядами та переконаннями. Ми знайомимо з основами демократії, з принципами виборів та прийняття рішень. Виховання в дусі поваги до прав людини та демократичних цінностей є необхідною умовою для формування свідомого та відповідального громадянина, здатного захищати свої права та права інших, брати активну участь у політичному та соціальному житті країни.

Не менш важливим є формування екологічної свідомості та дбайливого ставлення до природи. Діти повинні розуміти, що людина є частиною природи, і що її дії впливають на навколишнє середовище. Вони повинні знати про екологічні проблеми, з якими стикається наша планета, і про те, як кожна людина може зробити свій внесок у їх вирішення. Їх необхідно вчити економити ресурси, переробляти відходи, доглядати за рослинами та тваринами. Формування екологічної свідомості у дошкільному віці є запорукою того, що майбутні громадяни України будуть дбайливо ставитися до природи, прогнитимуть до сталого розвитку та збереження екологічної рівноваги.

Звісно, реалізація цих важливих задач вимагає від сучасних закладів дошкільної освіти високої професійної компетентності педагогічних працівників. Вихователі повинні бути не лише кваліфікованими фахівцями, а й творчими, емпатичними та відданими своїй справі. Вони повинні постійно вдосконалювати свої знання та навички, використовувати сучасні методики та технології, створювати сприятливе освітнє середовище, яке сприятиме всебічному розвитку кожної дитини.

Підсумовуючи, хочу зазначити, що роль дошкільної освіти у формуванні особистості громадянина України майбутнього є надзвичайно важливою та багатогранною. Саме в дошкільному віці закладаються основи когнітивного, соціального, емоційного та морального розвитку дитини. Саме в цей період формується національна ідентичність, патріотизм, повага до прав людини та демократичних цінностей, екологічна свідомість. Інвестуючи в дошкільну освіту, ми інвестуємо в майбутнє України, в формування покоління громадян, які будуть освіченими, компетентними, соціально відповідальними, патріотичними та здатними будувати прогресивне і демократичне суспільство. Тому, розвиток дошкільної освіти, підвищення її якості та доступності повинно бути одним з пріоритетів державної політики.

Список використаних джерел літератури

1. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. – К. : Либідь, 2003. – Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. – 280 с.
2. Концепція розвитку дошкільної освіти до 2030 року [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України. – 2021. – Режим доступу: https://mon.gov.ua/
3. Лисенко Н. І. Формування громадянської компетентності дітей дошкільного віку // Педагогіка та психологія. – 2022. – № 1. – С. 42–47.
4. Савченко О. Я. Теоретико-методичні засади формування компетентностей у дітей дошкільного віку // Дошкільна освіта. – 2020. – № 4. – С. 5–9.
5. Шиян Р. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) : методичні рекомендації. – Київ : Інститут модернізації змісту освіти, 2021. – 92 с.

Бурлака Віталіна,
курсант 1-го курсу
Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
Макогончук Наталія,
доцент кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
кандидат педагогічних наук, доцент

Взаємозв'язок культури та цінностей у суспільстві

У тезах проаналізовано поняття культури, визначено зміст поняття цінності та їх характеристики. Охарактеризовано значення символів у формуванні цінностей в суспільстві. Проаналізовано як культура впливає на різні аспекти життя, від соціальних відносин та освіти до індивідуального та громадського розвитку.

Ключові слова: культура, культурологія, цінності, символи, культурні архетипи.

Культурологія – це міждисциплінарна наука, яка вивчає культуру як систему значень, символів і цінностей, що лежать в основі людської діяльності. Окрім об'єктивних аспектів культури до яких входять традиції, звичаї, мова, мистецтво вона

досліджує ще й суб'єктивні аспекти, такі як смисли, які надають ці елементи культурним групам.

Культура, як джерело спільних переконань, цінностей і практики, здійснює глибокий вплив на фізичних осіб і громади. Культуру можна розуміти як певний соціальний механізм, який відтворює ті чи інші еталони і норми поведінки людей [1, с.185]. Культура включає сукупність звичаїв, ставлень, цінностей та переконань, що характеризують одну групу людей та відрізняють їх від інших груп. Культура передається від одного покоління до наступних поколінь через нематеріальну культуру, таку як цінності, норми, мова, ритуали та символи, та матеріальну культуру, таку як предмети, мистецтво та інституції. Суспільства прагнуть та працюють над досягненням культурної відповідності в межах свого населення як засобу сприяння гармонії, зменшення соціальних заворушень, досягнення згоди та співпраці, а також забезпечення відтворення культурних норм та цінностей у майбутньому. Відповідність стосується зміни в поведінці людини, що відбувається у відповідь на реальний або уявний зовнішній вплив.

Суспільство формує культуру, а культура, у свою чергу, формує суспільство. Цей взаємний вплив очевидний у різних аспектах людського життя, включаючи мову, мистецтво, релігію, політику та соціальні норми. Наприклад, політичні ідеології та системи залежать від культурних цінностей та переконань, тоді як культурні вираження, такі як мистецтво та література, відображають суспільні цінності та прагнення.

Значна увага в питанні культури відводиться символам. З давніх давен символи формують наші уявлення про світ, адже всі культури містять у собі набір символів, які були створені для пояснення певних явищ та сенсу. Символи можуть бути конкретними (предмети, кольори, звуки) або абстрактними (ідеї, концепції, переконання). Наприклад: у християнстві хрест є символом спасіння та жертви, він має глибоке значення не лише як релігійний атрибут, але й як культурний символ, що впливає на мистецтво, мораль, етику та навіть політичні ідеї в західному світі. Хрест з'явився задовго до поширення християнства і можливо, саме з давніх релігій він був запозичений. Хрест як символ зберігся через століття, і сьогодні його можна побачити не лише в релігійних контекстах, але й у багатьох культурних і соціальних контекстах, від архітектури до сучасного мистецтва. Також до нашого часу зберігся символ мужності та меча який зображають для позначення сержантського складу у військовій сфері.

Важливим є питання цінностей в культурі. Як і культура, поняття цінностей має різні значення та використовується досить вільно. Для окремих людей цінності постають як внутрішній моральний компас. Цінності зазвичай формують систему цінностей як відносно послідовну орієнтуючу основу. Хоча цінності неможливо безпосередньо спостерігати та часто їх поєднують з іншими явищами, такими як норми чи ставлення.

Цінності – це ідеї, які культура вважає важливими і які визначають моральні, етичні, соціальні орієнтири. Вони можуть бути представлені у вигляді правил, норм, традицій, ритуалів. Цінності мають такі спільні характеристики та якості: цінності, як правило, не піддаються спостереженню; цінності часто плутають з іншими соціальними та психологічними явищами; цінності, як правило, мають історичну та культурну мінливість. Цінності виражають ідеалізований стан буття. Прикладами сучасних цінностей є досягнення; успіх; незалежність; свобода; демократія; наукові відкриття; прогрес; комфорт; освіта; та ідеї расової, сексуальної, релігійної чи гендерної переваги. Цінності впливають на індивідуальні та групові дії.

Коли ваша мораль і переконання є частиною вас, тоді у вас є власні цінності. Ці цінності – це те, що ви вважаєте морально правильним. Ці поняття досить пов'язані, але ніколи не бувають однаковими. Коротко кажучи, культура стосується спільного способу життя групи чи суспільства, мораль – принципів чи стандартів правильної та

неправильної поведінки, а віра – ментального ставлення чи переконання в тому, що щось є правильним.

Людям необхідний певний ідеал, якого вони мають дотримуватись для заспокоєння чи визначення певного стимулу в житті. Тут можна навести такий приклад: в японській культурі цінність гармонії і поваги до природи відображаються в концепції «абі-сабі» – естетичному ставленні до недосконалості та природних процесів старіння. Це виявляється не тільки в мистецтві, а й у способі життя, у взаємодії з природою. У західній культурі велику роль відіграє індивідуалізм, що відображається в таких концептах, як «права людини», свобода особистості і прагнення до самореалізації.

Символи не є статичними, вони змінюються разом з розвитком культури і можуть набувати нових значень залежно від соціально-політичного контексту [2]. Так, троянда в середньовічній Європі була символом чистоти та духовної краси, а в більш сучасному контексті вона може бути символом любові та романтики. Також, троянда була уособленням жіночого початку, сили, родючості, жіночої священності.

Прапор багатьох країн є важливим національним символом. Однак у різні історичні періоди він може набувати різних значень. Наприклад, червоний прапор спочатку асоціювався з революцією та соціалізмом, а з часом став символом національної єдності в деяких країнах.

Деякі символи, завдяки їхній глибокій культурній значущості, зберігаються в різних культурах навіть до нашого часу. Зокрема, у релігійних культурах, таких як іслам або індуїзм, місяць є символом циклічності часу, духовної чистоти, часто зображується разом із зіркою. Це символ, який має різне значення, але не втрачає своєї актуальності.

Колесо в Індії має давнє значення як символ змін, руху та циклічності життя. Це символ, що зберігся в релігійних ритуалах і має значення в сучасному світі, наприклад, в концепціях сталого розвитку та еко-свідомості.

Дракон у китайській культурі – це символ сили, мудрості та процвітання. Він був важливим атрибутом у імператорських символах, і навіть сьогодні в китайських новорічних святкуваннях він символізує удачу і багатство.

Важливу роль відіграють культурні архетипи і символи в мистецтві. Архетипи – це універсальні символи, що мають схожі значення в різних культурах. Вони відображають спільні психологічні мотиви, що передають загальні для людства переживання. Символ матері в культурі є символом життя, захисту та тепла. Це можна побачити в численних творах мистецтва, таких як статуя Матері Божої в християнстві або Матері-землі в язичницьких культурах.

Герой – архетип, що спостерігається у багатьох культурах, від античних епосів до сучасного кіно, як-от в образах супергероїв. Це може бути і міфологічний герой, і сучасний персонаж, який здобуває перемогу через страждання, боротьбу чи відвагу.

Пентаграма – на сьогоднішній день це символ демонізму, але спочатку він був створений для позначення єдності чоловіка та жінки.

Фактично, культура безпосередньо впливає на суспільство, оскільки вона впливає на те, як люди реагують на зміни та ідеї. Це ніби суспільство – це те, що ми бачимо зовні, тоді як культура – це те, що ми бачимо всередині. Культурологія дозволяє зрозуміти, як символи, цінності та смисли, що складають культуру, формують і визначають індивідуальну та колективну свідомість. Вони не тільки відображають, але й активно створюють реальність, в якій ми живемо. Вивчення цих символів і значень дає можливість краще розуміти соціальні та культурні процеси, що відбуваються у суспільстві, і те, як вони змінюються.

Список використаних джерел та літератури:

1. Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М. Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз./ Л.В.Губерський, В.П.Андрущенко, М.І.Михальченко — Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка – К.: Знання України, 2002. 580 с.

2. Ю. Бахтіан. “Ритуал і культура: структура й символіка”. Київ, 2001. 300 с.

Василенко Олена,
в.о. завідувача кафедри
соціальної роботи і соціальної педагогіки
Хмельницького національного університету
кандидат педагогічних наук, доцент

Умови та чинники формування професійної спрямованості здобувачів вищої освіти

У статті розглядається проблема формування професійної спрямованості здобувачів вищої освіти у процесі їх підготовки в закладі вищої освіти. Автором статті охарактеризовано поняття «професійна спрямованість», а також розглянуто умови та чинники, що впливають на формування професійної спрямованості майбутніх фахівців.

Ключові слова: професійна спрямованість, здобувачі вищої освіти, заклад вищої освіти, умова, чинник.

The article deals with the problem of forming the professional orientation of higher education students in the process of their training at a higher education institution. The author of the article describes the concept of 'professional orientation' and considers the conditions and factors that influence the formation of professional orientation of future specialists.

Keywords: professional orientation, higher education students, higher education institution, condition, factor.

Під час навчання у закладі вищої освіти у здобувачів формується і розвивається професійна спрямованість – прагнення застосувати свої знання, уміння, навички, досвід і здібності в обраній професії.

Поняття «професійна спрямованість» трактується науковцями по-різному. Так, В. Прядун дає наступне визначення професійної спрямованості – це інтегроване поняття, яке є компонентом загальної спрямованості особистості, безпосереднім чином пов'язане з мотиваційною сферою людини, яка формує вибіркове позитивне ставлення до професії, особистісне прагнення застосовувати свої знання, досвід, здібності в галузі обраної професії та самореалізуватися в ній [4].

М. Дідух трактує професійну спрямованість як провідну інтегральну якість особистості, яка формується на підставі системи її знань й вмінь, характеризується соціально-психологічною установкою на певний вид професійної діяльності відповідно до її потреб, інтересів, здібностей і мотивів та відображається в готовності здійснити професійний вибір. Розвиток професійної спрямованості залежить від умов та чинників, тобто зовнішніх і внутрішніх обставин, які визначають її вияв і становлення [2].

Психологічним механізмом професійної спрямованості особистості є сукупність її особистісних якостей та властивостей, що включає в себе складну структуру її мотивів, цінностей, установок, схильностей, здібностей, що визначають її професійно важливі якості.

Дослідники І. Іонова та А. Поляничко звертають увагу на те, що професійну спрямованість не можна ототожнювати з позитивним ставленням до професії, адже позитивне ставлення говорить здебільшого про напрям активності особистості, а не про причини такого ставлення. Тому, лише аналізуючи систему мотивів, які визначають ставлення до професії, можна зрозуміти його реальний психологічний зміст. Також авторки зауважують, що мотиви, які лежать в основі професійної спрямованості особистості, структурно організовані і в цій структурі одні мотиви домінують, а інші займають другорядну роль [3].

На думку І. Хом'юк, формувати професійну спрямованість у майбутніх фахівців означає розвивати їх позитивне ставлення до обраної професії, а також інтереси,

схильності і здібності до неї, зміцнювати їх прагнення підвищувати свою кваліфікацію після закінчення закладу вищої освіти [5].

О. Власова зазначає, що професійна спрямованість здобувачів вищої освіти у процесі їхньої фахової підготовки розвивається під впливом різноманітних чинників та містить в собі певний рівень їх освіченості та поінформованості, здатність до роботи з іншими людьми, усвідомлення вибору конкретної професії, компетентність, організаційні навички, систему ціннісних орієнтацій. З огляду на це, основними завданнями розвитку професійної спрямованості майбутніх фахівців є своєчасне виявлення у них інтересів, нахилів, здібностей, а також розробка та впровадження в навчально-виховному процесі закладу вищої освіти оптимальних умов для подальшого розвитку професійної спрямованості здобувачів [1, с.117].

Головною чинником успішного формування професійної спрямованості здобувачів вищої освіти, як вважає І. Хом'юк, є їхня позитивна мотивація при виборі професії, адже становлення особистості майбутнього фахівця супроводжується «професіоналізацією» його психологічних процесів і станів, розвитком самостійності, загальним соціальним і моральним «дозріванням» [5].

На думку І. Іонової та А. Поляничко, у формуванні професійної спрямованості здобувачів важливим є створення відповідних умов. Дослідники розглядають поняття «умова» як спеціально створена обставина, за якої відбувається стимулювання прагнення майбутніх фахівців до самореалізації, професійного зростання і розвитку в професійній галузі [3].

І. Іонова та А. Поляничко визначили три педагогічні умови формування професійної спрямованості майбутніх фахівців:

Першою педагогічною умовою є спрямування мотиваційної сфери майбутніх фахівців на здобуття обраної професії. Мотивація навчально-професійної діяльності, на думку науковців, є співвідношенням цілей, які прагне досягти майбутній фахівець, і його внутрішньої активності. У навчанні мотивація виявляється у прийнятті здобувачами вищої освіти цілей і завдань навчання як особистісно значущих і необхідних. Тому, виявляючи мотиви, які спрямовують майбутнього фахівця на здобуття професії, слід зважати на: його пізнавальні мотиви (прагнення до оволодіння знаннями, уміннями й навичками); соціальні мотиви (прагнення до самоствердження та отримання певного соціального статусу); професійні мотиви (прагнення до оволодіння обраною професією).

До другої педагогічної умови належить формування ціннісного ставлення до професії. І. Іонова та А. Поляничко ціннісне ставлення до майбутньої професійної діяльності визначають як цілісне, інтегративне утворення в структурі особистості майбутнього фахівця, сутність якого полягає: в усвідомленні соціальної значущості обраної професійної діяльності; наявності стійких професійних інтересів до праці; прагненні до творчої професійної діяльності [3].

Формування ціннісного ставлення здобувачів до майбутньої професії здійснюється через їхнє усвідомлення значущості обраної професійної діяльності, а також розвиток у них професійних інтересів та прагнення до активної творчої праці. Найчастіше ціннісне ставлення до професійної діяльності проявляється у прийнятті здобувачем об'єктивних цілей діяльності, розумінні змісту діяльності, активній участі у діяльності та в практичному оволодінні різними способами виконання цієї діяльності.

Третьою педагогічною умовою є оволодіння майбутніми фахівцями знаннями, уміннями і навичками із психолого-педагогічних, методичних та фахових дисциплін, що дає можливість в подальшому реалізувати свої професійні цілі та проявити активність у професійній діяльності [3].

Таким чином, умови формування професійної спрямованості майбутніх соціальних працівників слід розглядати як спеціально створені обставини, за яких відбувається стимулювання їх прагнень до самореалізації, професійного зростання і розвитку у соціальній сфері. З огляду на це, адміністрація та науково-педагогічні

працівники закладів вищої освіти повинні працювати над створенням необхідних умов формування спрямованості на професію здобувачів вищої освіти та усвідомлення ними того, що для успішної професійної діяльності слід розвивати в собі ще й моральні та соціальні якості, знання, уміння та навички.

Список використаних джерел та літератури

1. Власова О. І. Педагогічна психологія: навч. посіб. Київ: Либідь, 2005. 400 с.
2. Дідух М. М. Професійна спрямованість як динамічна якість особистості. Юридична психологія. 2020. № 1 (28). С. 56-64.
3. Іонова І. М., Поляничко А. О. Теоретико-методичні основи професійної спрямованості майбутніх соціальних працівників. С. 198-213. URL: http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/44/836/1680-1 (дата звернення:06.04.2025)
4. Прядун В. О. Поняття професійної спрямованості майбутнього вчителя математики. Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. 2013. № 9. С. 27-31.
5. Хом'юк І. В. Шляхи формування професійної спрямованості студента ВТНЗ. Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems, 2008. № 18. P. 359-364.

Васьків Оксана,
доцент кафедри педіатрії, акушерства
та гінекології факультету
післядипломної освіти ВНМУ
імені М. І. Пирогова,
кандидат медичних наук, доцент

Вплив статевого виховання підлітків на формування цілісної особистості

У статті розкривається важливість статевого виховання і стан сексуальної освіти в Україні. Наголошується на необхідності співробітництва школи та сім'ї, підвищення рівня педагогічної культури батьків щодо проблеми статевого виховання підлітків, залученню їх до виховного процесу та потреби модернізації підготовки вчителів.

The article reveals the importance of sex education and the state of sex education in Ukraine. The need for cooperation between school and family, raising the level of parents' pedagogical culture regarding the problem of adolescent sexual education, involving them in the educational process, and the need to modernize teacher training are emphasized.

Ключові слова: сексуальна культура, статеве виховання, підлітки.

Keywords: sexual culture, sex education, teenager.

Виховання у статевій сфері є одним із основних завдань сучасних вітчизняних закладів освіти. Статеве виховання – складова частина загального виховного процесу школи та сім'ї, що спрямована на формування свідомості молодої людини відповідно до її статі та оволодіння нею культурою міжстатевих стосунків відповідно до загальноприйнятої системи статевих ролей. Якісне статеве виховання – єдиний спосіб виростити із підлітків сексуально здорових дорослих.

Однією з найбільш актуальних проблем сучасної педагогіки залишається проблема статевого виховання підростаючого покоління. Проблема статевого виховання є особливо актуальною у підлітковому віці, оскільки саме у цьому віці формуються гендерні якості, які визначають подальший розвиток особистості. Відсутність профілактичних заходів у цьому періоді в подальшому може призвести до серйозних порушень сексуальної поведінки.

Особлива увага до проблем статевого виховання в Україні сьогодні зумовлена:

- прискореним розвитком дітей (акселерація);
- некомпетентністю батьків та педагогів у питаннях сексуальної просвіти;
- незадовільним рівнем обізнаності неповнолітніх з питань статевої сфери;

- низькою якістю та сумнівними шляхами отримання такої інформації (однолітки, засоби масової інформації);
- нівелюванням неповнолітніми моральних цінностей.
- ранньою сексуальністю підлітків та пов’язаними з нею проблемами (ризикована поведінка, незапланована вагітність, інфекції, що передаються статевим шляхом, зокрема ВІЛ);

Сьогоднішні підлітки живуть в умовах інтенсивної трансформації суспільства, що ускладнює процеси соціалізації. Реаліями нашого життя стали захоплення молоддю західною культурою, нехтування звичаями та традиціями свого народу, ігнорування норм моралі [1,3]. В нашій державі різко зросла кількість підлітків, що вступають у статеві зв’язки ще в школі, загострилася ситуація з поширенням венеричних захворювань та ВІЛ/СНІДу, збільшилася кількість ранніх вагітностей.

Починаючи з XX ст., в усьому світі відмічено зростання статевої активності підлітків. Середній вік початку статевого життя в Україні становить 15 років для дівчат-підлітків та 16,1 роки – для хлопців. Понад 10% підлітків отримують свій перший сексуальний досвід у віці 12 років та раніше. В Україні щорічно фіксують близько 80 випадків переривання вагітності у дівчат до 14 років та близько 3000 випадків – у 15–17-річних [2,3].

Третина громадян України, які пройшли через сексуальне насилля – особи віком до 16 років.

Робота з підлітками і молоддю в сфері статевого виховання визнана як один з найактуальніших напрямків діяльності закладів освіти, реалізація якого сприяє збереженню фізичного, морального і статевого здоров’я молодого покоління, та є умовою щасливого й повноцінного дорослого життя.

Основними завданнями статевого виховання серед підлітків є [4]:

- виховувати повагу до прав людини;
- «просувати» гендерну рівність;
- розв'язувати проблеми насильства, протистояти ранній вагітності;
- давати конкретну, точну, достовірну наукову інформацію про всі аспекти, пов'язані зі стосунками статей, людського тіла, сексуальності;
- адаптуватися до віку, розвитку, потреб, культури підлітків різних країн;
- надавати безпечне та здорове середовище навчання;
- транслювати позитивний підхід до сексуальності протягом усього життя.

Проблема статевого виховання і сексуальної освіти привертає все більше уваги дослідників. У всьому світі в педагогічній науці іде виявлення найбільш загальних тенденцій, пов’язаних із вирішенням проблеми статевого виховання підростаючого покоління [5]. На сьогоднішній день виділяють три основні концепцій сексуальної освіти (таблиця 1):

Таблиця 1. **Порівняльна характеристика концепцій сексуальної освіти**

Модель	Обсяг інформації	Зміст інформації	Загальний тон
Рестриктивна (репресивна)	Чим менше, тим краще	Не роби того чи цього, тому що…	Ні
Пермісивна (ліберальна)	Чим більше, тим краще	Існують такі шляхи…	Так
«Золота середина»	Стільки, скільки необхідно	Дій так, а не інакше, тому що…	Так, але…

Рестриктивна – це заборонна модель, що заснована переважно на заборонах і є малоефективною.

Пермісивна модель не бере до уваги вікові особливості, перекладає тягар вибору і відповідальності на підлітка, який іще не вміє передбачати довгострокових наслідків своїх вчинків. Сексуальність сприймається як важлива життєва цінність. Підлітки мають право самостійно і незалежно формувати й формулювати прийнятні й

бажані морально-сексуальні норми, а ті, хто провадить статеве виховання, не повинні нав'язувати їм свою мораль.

Стратегія і тактика моделі «золотої середини» має на меті допомогти уникнути розчарувань і спричинення шкоди іншим у сексуальних стосунках взагалі та у сім'ї зокрема, полегшити особистісний і психосексуальний розвиток, пом'якшити перехід до дорослого життя.

Жодна з цих моделей не гірша і не краща за іншу. Кожна з них має право на існування. Прийняття тієї чи іншої моделі в конкретному суспільстві, регулюється індивідуальним ставленням до сексуальності і статевого виховання підлітків в конкретній країні, політикою держави, рівнем економічного розвитку суспільства [3, 5].

Жорсткі обмеження рестриктивної моделі врівноважуються переконанням у тому, що людська природа все ж таки "бере своє". У пермісивній моделі, сексуальна поведінка прирівнюється до всіх інших видів поведінки і тому виявляється залежною від загальних законів соціальної та етичної регуляції. Модель "золотої середини" не розчиняє до останньої краплі особистість у суспільстві, а сексуальне у соціальному, вона допускає діалог суспільства та особистості при відповідальності суспільства за долю особистості.

Статеве виховання дітей починають їхні батьки, навіть якщо самі про це не знають, чи не хочуть цього. Часто вони не усвідомлюють, що основи статевого виховання дитини закладаються через їхні власні установки та особистий приклад. Молоді люди, що виросли в родинах, де прийнято відверто говорити про сексуальність, як правило, поводяться більш відповідально. Відкрита комунікація принаймні дає їм змогу усвідомити власні сексуальні почуття і вчинки, позбутися пов'язаних з ними негативних переживань [1, 3, 6]. Батьки й родина в цілому повинні відігравати важливу роль у становленні сексуальності дитини.

Ефективність статевого виховання в школі залежить перш за все від рівня підготовки та кваліфікованості самого вчителя, його особистого ставлення до проблеми. Формуючи статеву культуру підлітків, їх власну особистість та уявлення про соціальні ролі різних статей, дуже важливим виявляється професійний та делікатний підхід до такого роду питань, щоб в першу чергу не образити почуття та не нанести психологічну травму підлітку. Невимушеність атмосфери теж відіграє важливу роль, оскільки молоді люди повинні бути впевнені у тому, що можуть довіряти вчителям чи батькам.

Таким чином, потреба у правильно зорганізованому в шкільному середовищі статевого виховання особистості підлітків з боку педагогічних працівників, а саме соціальних педагогів, практичних психологів, класних керівників є надзвичайно важливою. Основною умовою ефективної виховної роботи є налагодження співробітництва школи і сім"ї, яке б забезпечувало належний рівень педагогічної культури батьків, зокрема щодо проблеми статевого виховання підлітків.

Однією із найважливіших умов здійснення якісного статевого виховання підлітків залишається модернізація підготовки вчителів з питань статей.

Список використаних джерел та літератури

1. Алєксєєнко Т. Ф. Сімейне виховання: концептуалізація ідей теорії та практики. Умань, 2016. 430 с.

2. Безкоровайна О.В. Проблема статевого виховання особистості в умовах полікультурності сучасного освітнього простору // Нова педагогічна думка. 2017. № 1. С.90–95.

3. Бялик В. В. Сучасні тенденції статевого виховання учнівської молоді в країнах Євросоюзу: автореф. дис.… д-ра пед. наук. 13.00.07. Вінниця, 2017. 38 с.

4. Головач Л. Я. Формування готовності майбутніх соціальних педагогів до статевого виховання старшокласників: дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Івано-Франківськ, 2016. 240 с.

5. International technical guidance on sexuality education: an evidence-informed approach. UNESCO, 2018. 138 p. URI: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000260770.

6. Sexuality Education across the European Union: an overview. EU Publication office, 2020. 14 p. DOI: 10.2767/869234.

Вашеняк Артем,
майстер виробничого навчання,
Вище професійне училище № 94
міста Лисичанськ

Потенціал інформаційних технологій у формуванні рамки компетентностей електроенергетика – фахівця, громадянина та патріота

Фаховість працівників енергетичної галузі України в умовах сьогодення надзвичайно важлива задля забезпечення нормальних умов існування усіх громадян нашої держави та має критично важливе значення для існування України загалом. Тому формування рамки їх компетентностей у процесі навчання задля подальшого фахового виконання посадових обов'язків нині набуває пріоритетного значення.

Метою статті є розкриття потенціалу окремих інформаційних технологій щодо формування рамки компетентностей електроенергетика та представлено досвід їх упровадження у ВПУ №94 міста Лисичанська.

Ключові слова: енергетика, електроенергетик, компетентності, енергетичні мережі, Smart Grid, Big Data, IoT, AI, ШІ.

У сучасних реаліях війни в Україні питання безпеки, збереження та розвитку електроенергетики набуває особливого значення. За три роки повномасштабного вторгнення ворог здійснив понад 30 масованих атак на енергетичну інфраструктуру України, що призвело до знищення та пошкодження ключових об'єктів генерації та розподілу [1]. «Немає жодного місця, жодного регіону, жодного виду енергетичної інфраструктури, яку б не вразили під час цих атак. Загальні втрати наших потужностей внаслідок атак цього року, котрі почалися 22 березня 2022 року, перевищують 9 ГВт. Окуповано 18 ГВт генерації, включно з ГЕС, ТЕС та найбільшою в Європі атомною електростанцією – Запорізькою АЕС», - констатував міністр енергетики України Герман Галущенко під час міжнародної конференції [2]. То ж питання майбутнього Української енергетики залишається досить складним. Головними завданнями у короткостроковій перспективі є продовження відновлення потужностей та модернізація енергосистеми, створення умов для розвитку розподіленої генерації. Рушійною силою у виконанні цих завдань являються фахівці електроенергетики, котрі будуть розробляти, будувати та відновлювати енергетичні структури нашої Батьківщини.

Сучасні тенденції свідчать, що українським електроенергетикам потрібно швидко адаптуватись та розвиватись відповідно до нових реалій підтримки та розвитку енергетичних систем, котрі будуть орієнтовані на Європейські стандарти. Важливу роль відіграють інформаційні технології. Саме вони дозволяють підготувати кадри нового покоління, покращити безпеку та ефективність функціональності енергетичної промисловості. А завдяки стрімкому технологічному прогресу у останні десятиліття інформаційні технології мають велике розмаїття шляхів їх використання при формуванні різних рамок компетентностей, зокрема, і для фахівців галузі електроенергетики.

Насамперед, розглянемо напрямок використання інформаційних технологій при формуванні компетентностей електроенергетика як фахівця майбутнього.

Завдяки впровадженню у сучасні мережі таких підходів як Smart Grid, Big Data, IoT та AI, було створено та прокладено шлях для цифрового майбутнього енергетики, що базується на ефективності, безпеці, стійкості та гнучкості. Саме тому освітні програми повинні постійно орієнтуватися на нові стандарти використання інформаційних технологій та впроваджувати сучасні технологічні особливості до навчальних проєктів. Розглянемо деякі з впроваджених технологій:

Smart Grid (інтелектуальні електроенергетичні мережі) – це модернізовані мережі електропостачання, які використовують інформаційні технології для збору

інформації про енерговиробництво й енергоспоживання. На практиці це дозволяє автоматично підвищувати ефективність, надійність, економічну вигоду, а також стійкість виробництва й розподілу енергії в режимі реального часу [3]. На практиці – для формування компетентності під час навчання студентам потрібно вивчати інтелектуальні мережі та давати їм відпрацьовувати та моделювати їхні структури та алгоритми керування.

Big Data (великі дані) – позначення структурованих та неструктурованих даних величезних обсягів і значного розмаїття, що піддаються ефективній обробці програмних інструментів, які горизонтально масштабуються та вперше з'явились у кінці 2000-х років і нині активно використовуються у різних галузях [4]. Для розвитку в даному напрямку студентам потрібно опанувати процес проведення аналізу великих енергетичних даних для прогнозування споживання електричної енергії, оцінки ефективності та оптимізації процесів.

IoT (інтернет речей) – концепція мережі, що складається зі взаємозв'язаних фізичних пристроїв, що мають вбудовані давачі, а також програмне забезпечення, котре дозволяє здійснювати передачу й обмін даними між фізичним світом і комп'ютерними системами в автоматичному режимі. Здійснюється процес за допомогою використання стандартних протоколів зв'язку. Окрім давачів, мережа може мати виконавчі пристрої, вбудовані у фізичні об'єкти й пов'язані між собою через дротові чи бездротові мережі. Ці взаємопов'язані пристрої виробництва мають можливість зчитування та приведення в дію, функцію програмування та ідентифікації, а також дозволяють виключити необхідність участі людини, за рахунок використання інтелектуальних інтерфейсів [5]. У формуванні компетентностей щодо володіння даним інструментом під час навчання допоможе практичне знайомство з сенсорними системами, цифровими лічильниками та технологіями віддаленого моніторингу.

AI (штучний інтелект або ШІ) – це здатність обчислювальних систем виконувати завдання, котрі зазвичай співмірні з можливостями людського інтелекту (навчання, міркування, розв'язання питань, сприйняття та ухвалення рішень) [6]. Його можливості та області застосування найбільш широкі серед усіх згаданих технологій. Як інструмент його можна застосовувати у різних аспектах діяльності електроенергетиків, починаючи від обчислення простих математичних функцій, аж до допомоги у моделюванні та балансуванні електроенергетичних мереж. Це досягається використанням Machine Learning (машинного навчання), суть якого полягає у розробці алгоритмів, котрі дозволяють комп'ютерам навчатися на основі введених у них даних. ШІ, як інструмент, у його поєднанні з іншими технологіями у повній мірі розкриває можливості використання та розширює кордони технологічних властивостей впровадженого у енергетику інструментарію.

Кожна із описаних технологій у повній мірі може розкрити себе лише на практиці. Саме тому, відповідно до рекомендацій щодо впровадження цих технологій від Міністерства освіти та науки України [7], нами у Вищому професійному училищі №94 міста Лисичанська впроваджено не лише навчання здобувачів освіти теоретичних засад зазначених технологій, а й розроблено та опановуються ними конкретні приклади їх практичного застосування у сучасних енергетичних системах з подальшим відпрацюванням при проходженні практики на українських підприємствах. Це дозволяє не лише забезпечити формування високого рівня компетентностей фахівця електроенергетика, а й у подальшому сприяти його утвердженню як дієвого громадянина та патріота. Адже залучення молодих фахівців, інженерів до цифрових проєктів в сфері енергобезпеки зміцнює почуття приналежності та важливості особистого внеску в відновлення та розбудову держави.

У процесі такої підготовки ми даємо доступ молоді до платформ використання ІТ у проєктах сталого розвитку пов'язаних з енергетикою, що формує в наших студентів відчуття особистої відповідальності за майбутнє країни.

На нашу думку, для повноцінного використання інформаційних технологій при вихованні зі студента патріота та громадянина майбутнього ми повинні популяризувати не лише «сухі» інформаційні дані, а й інформаційну культуру, медіаграмонтісь і цифрову етику в сучасному форматі, який буде цікавий молоді. Також потрібно створювати більше платформ електронної демократії, надавати доступ до відкритих даних та надати більше можливостей участі молоді у цифрових ініціативах. Це сприятиме розвитку критичного мислення студентів, усвідомленню своєї ролі у суспільстві та формуванню активної громадянської позиції.

Отже, інформаційні технології є не лише інструментом професійної компетентністної підготовки електроенергетика, а й засобом формування його як відповідального громадянина й патріота. А комплексне поєднання ІТ, технічної освіти та громадянської освіти – запорука підготовки фахівців нового покоління.

Список використаних джерел

1. 3 роки війни: Стан енергетики України та її перспективи. URL: https://e-b.com.ua/3-roki-viini-stan-energetiki-ukrayini-ta-yiyi-perspektivi-7614
2. Інтерв'ю Германа Галущенко під час міжнародної конференції – United for Justice. URL: https://mev.gov.ua/novyna/za-dva-roky-rosiya-atakuvala-ukrayinsku-enerhetyku-ponad-1000-raziv-herman-halushchenko
3. Smart Grid в Україні. URL:https://mind.ua/publications/20259406-smart-grid-v-ukrayini-shcho-ce-take-navishcho-potribne-i-koli-z-yavitsya
4. Big Data. URL:https://www.it.ua/knowledge-base/technology-innovation/big-data-bolshie-dannye
5. Геннадій Андрощук «Інтелектуальна власність у системі інтернету речей: економіко-правовий аспект» // *Журнал «Теорія і практика інтелектуальної власності»*. 6/2017. С. 69.
6. Що таке штучний інтелект (ШІ)? URL: https://payproglobal.com/uk/відповіді/що-таке-штучний-інтелект/
7. Рекомендації щодо відповідального впровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах вищої освіти. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2025/04/24/shi-v-zakladakh-vyshchoi-osvity-24-04-2025.pdf

Відлацька Оксана,
методист Кам'янець-Подільського
Центру дитячої та юнацької творчості

Формування громадянина-патріота України майбутнього в умовах позашкільної освіти

Проблема формування патріотизму охоплює всі сфери суспільного життя нашої нації: соціальну, політичну і, чи не найбільше, – освітню та виховну. Сьогодні, в часи великих випробувань і змін, питання виховання свідомого громадянина та патріота України стає надзвичайно актуальним. У час реформування державної освітньої політики, а саме реалізації нового Закону України «Про освіту» [3], Закону України «Про позашкільну освіту» [4], Концепції Нової української школи [5], Концепції національно-патріотичного виховання [6] особливу роль відіграє позашкільна освіта як соціальний інститут виховання й розвитку дітей та учнівської молоді, що сприяє формуванню творчої особистості, розкриттю її потенціалу, вихованню соціально значущих якостей і формуванню ціннісних, моральних орієнтирів та відкриває широкі можливості для розвитку активної громадянської позиції та формування патріотичних почуттів.

Серед пріоритетів закладів позашкільної освіти – реалізація завдань національного-патріотичного виховання. Важливо, щоб кожен освітній заклад став для дитини осередком становлення громадянина-патріота України, готового брати на себе відповідальність, самовіддано розбудовувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти єдності української політичної нації та встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві.

Як наголошується в Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, «...серед виховних напрямів найбільш актуальними виступають громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання як стрижневі, основоположні, що відповідають як нагальним вимогам і викликам сучасності, так і закладають підвалини для формування свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь, які розглядатимуть державу як запоруку власного особистісного розвитку, що спирається на ідеї гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності, здорового способу життя, готовності до змін» [6].

Саме заклади позашкільної освіти – це простір свободи вибору, творчості та ініціативи. Тут діти та молодь мають змогу проявляти себе у різних видах діяльності: художній, спортивній, науково-технічній, туристично-краєзнавчій тощо. Саме через живу практику, емоційне переживання та власні досягнення вони навчаються цінувати рідну країну, її історію, традиції та культуру.

Позашкілля допомагає створити умови для формування особистості, яка:

- усвідомлює свою належність до українського народу;
- знає та шанує національні символи, мову, звичаї;
- готова захищати незалежність і суверенітет держави;
- прагне робити свій внесок у розбудову вільної, демократичної України.

Основні підходи до формування громадянина-патріота у позашкіллі:

1. Національно-патріотичне виховання через діяльність.

Практика показує, що діти краще засвоюють цінності через активну участь у житті громади: волонтерські акції, благодійні проєкти, участь у культурних заходах, екскурсіях історичними місцями. Важливим є залучення вихованців до створення власних ініціатив, що спрямовані на підтримку Збройних сил України, допомогу постраждалим від війни.

2. Розвиток критичного мислення та громадянської відповідальності.

Сучасний громадянин має бути не лише патріотом, а й відповідальною особистістю, здатною аналізувати події, робити усвідомлений вибір, відстоювати права людини і демократичні цінності. У позашкіллі важливо впроваджувати методики дискусій, дебатів, проєктної діяльності, які стимулюють мислення і формують активну життєву позицію.

3. Виховання через культуру та традиції.

Тісний зв'язок із культурною спадщиною України є потужним інструментом патріотичного виховання. Фольклорні колективи, гуртки народного мистецтва, театральні студії, туристичні клуби сприяють глибшому пізнанню свого коріння і гордості за національну самобутність.

4. Особистий приклад педагогів.

Велике значення має особистість керівника гуртка, тренера, наставника. Їхня власна громадянська активність, любов до України, професійна майстерність і щирість у спілкуванні з дітьми – це найкращий урок патріотизму.

Виходячи з цього і формується система освітньої роботи з національно-патріотичного виховання здобувачів освіти в Кам’янець-Подільському Центрі дитячої та юнацької творчості (далі ЦДЮТ). Патріотичне виховання не разові заходи, а багатопланова, системна, цілеспрямована і скоординована діяльність за військово-патріотичним, національно-культурним та соціально-педагогічним напрямами.

Формування почуття патріотизму та національної свідомості здійснюється шляхом організації освітнього процесу та проведення масових заходів. Виховний масовий захід у ЦДЮТ – це результат спільної творчої праці педагогів і вихованців, сплеск фантазій і емоцій, самоствердження як дорослих, так і дітей. Різнопрофільність гуртків закладу породжує різноманітні форми проведення виховних заходів.

Пріоритетна роль у роботі з вихованцями відводиться активним методам, застосування яких ґрунтується на демократичному стилі взаємодії, сприяє

формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості. До таких методів відносять: соціально-проєктну діяльність, ситуаційно-рольові ігри, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, ігри-драматизації, створення проблемних ситуацій та ситуацій успіху, аналіз конфліктів та моделей стилів поведінки тощо. Необхідною умовою підвищення ефективності патріотичного виховання гуртківців є залучення їх до підготовки та проведення виховних заходів, спрямованих на формування патріотичних якостей, самоосвіту, самовиховання.

Найбільш поширені заходи щодо патріотичного виховання здобувачів освіти – це відзначення державних та релігійних свят, знаменних подій у житті закладу, міста, проведення читацьких конференцій, тематичних вечорів, тижнів, вечорів запитань та відповідей, зустрічей з видатними людьми, конкурсів, фестивалів, виставок.

Заклад позашкільної освіти – це не тільки місце, де діти розвивають свої творчі здібності, – це колектив, в якому протікає значна частина життя дитини, де є місце для спілкування, вистав, фестивалів, конкурсів, походів, екскурсій, турнірів та свят. А дитяче свято – один із найяскравіших моментів у житті дитини. Свята відкривають дітям простір для творчості, народжують в її душі світлі почуття, шляхетні прояви, виховують уміння жити в колективі, духовно збагачують розум та серце. Особлива психологічна цінність дитячих свят полягає в тому, що вони можуть допомогти вихованцю реалізувати все краще, що в ньому є, оскільки для дитини важливий сам процес святкування, який викликає позитивно пофарбовані емоційні переживання та створює унікальну систему творчої взаємодії дітей і дорослих. Свята у нашому позашкільному закладі є яскравими, емоційно насиченими крапками в індивідуальних, колективних траєкторіях розвитку особистості та відіграють величезну роль в її житті.

Важливу роль у патріотичному вихованні дітей відіграє залучення їх до національно-культурних цінностей через використання в роботі гуртків народних звичаїв та обрядів, які плануються відповідно до народного календаря. Народна культура, зібрана в календарних традиціях, звичаях і обрядах є життєдайним корінням, яке живить духовність, естетику кожного вихованця. На основі народної творчості побудована робота гуртків студії образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, де діти знайомляться із петриківським розписом, технікою виконання глиняних виробів, особливостями писанкарства, виготовляють народні іграшки тощо.

Національно-патріотичне спрямування виховання прослідкується в репертуарі гуртків хореографічної студії «Грація» (ансамблях танцю «Апельсин», «Горличка», «Абра», «Гілея», «Акварель», «Ритм»), театральних гуртках «Тандем», «Мельпомена», гуртку вокального співу «Веснянка» тощо.

Педагогами закладу розроблено ряд навчальних програм по впровадженню в практичну діяльність з гуртківцями основ національної культури: виготовленню української народної іграшки, зокрема, ляльки-мотанки, знайомство із законами планування подільського подвір’я, ознайомленню з творчістю народних майстрів краю тощо. Оволодіння гуртківцями практичними навичками виготовлення предметів національно-культурної спадщини (жіночих прикрас, одягу, предметів кухонного побуту), макетів козацьких суден, літаків, автомобілів, військової техніки, роботів, практичними уміннями виконання елементів бойових танців українців збагачують та зміцнюють наших вихованців – справжніх патріотів своєї держави.

Колектив ЦДЮТ – активний учасник міських благодійних концертів, виставок-продажів, аукціонів дитячих творчих робіт. Всі ці заходи сприяють підняттю патріотизму дітей та молоді через надання посильної допомоги воїнам ЗСУ, пораненим захисникам Вітчизни, які знаходяться на лікуванні у шпиталях.

Заклад позашкільної освіти має невичерпні можливості для здійснення громадянського, патріотичного виховання гуртківців, формування у них відповідних знань, цінностей, моделей поведінки. Вступаючи у численні взаємини в дитячому колективі, дитина навчається вирішувати конфлікти ненасильницькими способами, доходити розуміння з оточуючими за допомогою діалогу, вчиться захищати права

людини, зокрема свої права. Наше завдання сьогодні не стояти осторонь, бути активними у своїй життєвій позиції, власним прикладом показуючи учнівському колективу, як потрібно жити та працювати на користь суспільства та країни загалом.

Позашкільна освіта є унікальним середовищем для виховання майбутнього громадянина-патріота України. Вона дає змогу не лише розвивати індивідуальні таланти молоді, а й закладати основи моральної відповідальності, національної свідомості та активної громадянської позиції. Саме через об'єднання зусиль педагогів, батьків і громади ми можемо виростити покоління, яке з гордістю нестиме у серці Україну та віритиме у її світле майбутнє.

Список використаних джерел та літератури

1. Бех, І. Патріотичне виховання дітей та молоді. *Позашкілля*. 2011. № 10. С. 9-16.
2. Бех І. Програма «Нова українська школа» у поступі до цінностей.
URL : https://ipv.org.ua/prohrama-nova-ukrainska-shkola/
3. Закон України «Про освіту». URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text
4. Закон України «Про позашкільну освіту».
URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14#Text
5. Концепція Нової української школи.
URL : https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf
6. Концепція національно-патріотичного виховання.
URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text
7. Литовченко О. Заклади позашкільної освіти України в умовах війни: освітня, просвітницька, громадська діяльність. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. Вип. 26. Кн. 1. 2022. С. 213-225.

Вовчик Анна,
вихователь
закладу дошкільної освіти № 12 «Ялинка»
Шепетівської міської ради
Хмельницької області

Дошкільна освіта як фундамент формування особистості громадянина України майбутнього

У статті розкрито виховні завдання, за допомогою яких може бути досягнута мета патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Зазначається, що креативний підхід до роботи сучасного вихователя сприяє кращому патріотичному вихованню. Аналізуються нормативні документи щодо патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Розкриваються поняття «патріотизм», «національно-патріотичне виховання».

Ключові слова: Ратріς, національно-патріотичне виховання, дошкільна освіта.

Патріотизм починається з любові до людини.
Патріотизм починається з колиски.
(Василь Сухомлинський)

У наш час Україна перебуває на шляху великих змін, коли головною метою країни постає формування єдиної нації. Любов до своєї Батьківщини – одна з найважливіших рис всебічно розвиненої особистості. Відповідно, одним із завдань дошкільної освіти є створення умов, за яких діти дізнаватимуться більше про свій рідній край, відчуватимуть гордість за нього, підтримуватимуть взаємозв'язок між поколіннями, прагнутимуть до розвитку своєї Батьківщини. Ще стародавні мислителі (Аристотель, Платон, Плутарх, Сократ) з'ясували суть громадянського виховання, обґрунтували шляхи і методи його реалізації.

Визначено, що проблема виховання патріотизму надзвичайно багатоаспектна через свою інтегративну функцію, тому однаково значуща для всіх ланок освіти, починаючи з дошкільної. Патріотичні почуття не з'являються самі по собі, це результат

довготривалого виховного впливу на людину. Національно-патріотичне виховання дітей – дуже складний за своїм характером процес, який потребує озброєння педагогів дошкільної галузі відповідним методичним інструментарієм і усвідомлення ними потреби та важливості такої роботи саме з дітьми дошкільного віку. У Конституції України, Національній доктрині розвитку освіти України, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Законі України «Про освіту», програмі «Базовий компонент дошкільної освіти» та інших державних нормативно-правових документах як стратегічні визначаються завдання виховання в особистості любові до Батьківщини, усвідомлення нею свого громадянського обов'язку на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей, утвердження якостей громадянина – патріота України як світоглядного чинника.

Дошкільний вік – важливий період формування духовності особистості. Саме в цей період закладаються основи формування духовності, почуттів, сприймання світу, усвідомлення свого «Я». Яскраві враження від краси рідної природи, творчої праці людей, героїчних вчинків українського народу сприяють вихованню в дітей любові до сім'ї, українського народу, до рідної Батьківщини.

Мета дошкільного виховання полягає у тому, щоб сформувати національно свідомого громадянина, патріота, тобто людину, якій притаманні особистісні якості й риси характеру, світогляд та спосіб мислення, почуття, вчинки та поведінка, спрямовані на саморозвиток демократичного громадянського суспільства в Україні.

Щоб виховати справжніх синів і дочок свого народу, палких патріотів держави, які були б віддані волелюбним заповітам дідів і прадідів і брали активну участь у розбудові незалежної України, варто цілеспрямовано, систематично і послідовно формувати в дітей історичну пам'ять та історичну свідомість. Кожна дитина має одержати достатній обсяг знань із гуманітарної освіти, що забезпечить пізнання «закономірностей історичного розвитку, широке вивчення українонародознавства, етнічної історії та етногенези українців, інших народів України».

Згідно з Концепцією національно-патріотичного виховання дітей та молоді, патріотичне виховання – це складова частина національного виховання, головною метою якого є становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин. Проблема виховання патріотизму надзвичайно багатоаспектна через свою інтегративну функцію, тому однаково значуща для всіх ланок освіти, починаючи з дошкільної. Патріотичні почуття не з'являються самі по собі, це результат довготривалого виховного впливу на людину.

Якщо розглядати патріотизм через поняття «ставлення», можна виділити декілька напрямків:

1) ставлення до природи рідного краю, рідної країни;
2) ставлення до людей, які живуть в рідній країні;
3) ставлення до моральних цінностей, традицій, звичаїв, культури;
4) ставлення до державного устрою.

Кожен із цих напрямків може стати змістом освітньо – виховної діяльності з дітьми, і кожен внесе свій внесок в соціалізацію особистості дитини за умови врахування особливостей розвитку дітей.

Виховання особистості в закладі дошкільної освіти має бути спрямоване на розвиток патріотизму – любові та поваги, перш за все, до своєї сім'ї, навчального закладу, міста, держави. І проблема полягає в тому, що дитина дошкільного віку поняття «патріотизм» розуміє поверхнево. Тому завдання сучасного закладу дошкільної освіти – формування громадянина-патріота, здатного розбудувати суверенну Україну, творчої особистості з високим рівнем інтелектуального і духовного розвитку. За таких умов заклад дошкільної освіти стає важливою ланкою виховання свідомих, активних високоморальних громадян Української держави, місцем емоційно-

психологічної захищеності і душевного комфорту особистості дитини-дошкільника, конструктивної співпраці та взаєморозуміння, ланкою, де формується національна свідомість, громадська зрілість, соціальна відповідальність за долю Батьківщини, за свою роль у національно-культурному відродженні України, її розквіті.

Слово «патріотизм» прийшло з грецької πατρίς, що означає «земля батька, предка». Патріотизм передбачає гордість за матеріальні і духовні досягнення свого народу, Батьківщини, бажання зберегти її характерні особливості, її культурне надбання та необхідність захищати інтереси своєї громади, народу загалом.

Український педагогічний словник подає таке визначення патріотизму – це «одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до Батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури.

Національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку – це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, закладів дошкільної освіти, інших соціальних інститутів щодо формування в дошкільників високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості дитини- дошкільника до українського народу, Батьківщини, держави, нації.

Великий педагог В. Сухомлинський підкреслював: «У дитинстві починається тривалий процес пізнання – пізнання і розумом, і серцем – тих моральних цінностей, що лежать в основі моралі: безмежної любові до Батьківщини, бажання стати справжнім патріотом, справжнім борцем.

З досвіду моєї роботи, мета патріотичного виховання дошкільного віку може бути досягнута шляхом реалізації таких виховних завдань:

1) утвердження в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України;

2) підвищення престижу військової служби, а звідси – культивування ставлення до солдата як до захисника Вітчизни, героя;

3) виховання поваги до Конституції України, законів України, державної символіки;

її патріотичною відповідальністю;

4) сприяння набуттю дітьми патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення, вміння визначати форми та способи своєї участі в життєдіяльності громадянського суспільства.

5) формування мовленнєвої культури.

Патріотичні почуття не мають бути споглядальними, обмежуватися пасивними реакціями милування й уподобання. В нинішніх умовах емоційне начало патріотизму виявляється, насамперед, у мужності, рішучості, готовності українських громадян відстоювати незалежність своєї молодої держави всіма можливими засобами.

Роботу з патріотичного виховання дітей планую відповідно до їхніх вікових особливостей і можливостей.

Виховання любові до своєї країни я поєдную з поданням дитині елементарних знань про державу і право, про національну символіку – Державний герб, Прапор, Гімн, з вихованням поваги до символів української держави. Ознайомлюю дітей зі звичаями, традиціями, народними обрядами, малими жанрами фольклору.

Враховуючи індивідуальні особливості дітей, рівень правосвідомості, духовності та моральності кожного, виконуючи вимоги програми виховання і навчання дітей, Базового компоненту дошкільної освіти, для вирішення проблеми з патріотичного виховання дітей дошкільного віку окреслюю зміст роботи:

1. Забезпечення умов для самореалізації особистості відповідно до її здібностей, суспільних та власних інтересів.

2. Виховання любові до рідного краю, рідного дому, сім'ї.

3. Формування національної свідомості і почуття власної гідності як представників свого народу.

4. Формування мовної культури, оволодіння і вживання української мови.

5. Викликати бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати.

6. Виховання любові до культурного спадку свого народу.

7. Прищеплення дітям елементарних правових знань, формування найпростіших навичок правової поведінки.

8. Забезпечення високої художньо-естетичної культури, розвиток естетичних потреб і почуттів.

Сьогодні всім зрозуміло, що саме життя ставить завдання – виховувати у дітей любов до Батьківщини, українського народу, національну самосвідомість, гуманістичну мораль.

Ідея громадянськості залишається однією з основоположних під час становлення будь-якої держави. Тому для сучасного закладу дошкільної освіти найактуальнішою є проблема виховання юних громадян, які мають розвинені громадянські цінності та чесноти. І дуже важливо, щоб наші діти були підготовлені до активної участі у цьому процесі.

Особливо ефективним для розвитку патріотичних здібностей дітей, на мою думку, є мультимедійний проектор – засіб, без якого немислиме майбутнє сучасного ЗДО, завдяки якому можна пропонувати нові напрями діяльності вихователя. Наприклад, вдало підібраний мультиплікаційний перегляд на теми «Я і моя родина», «Рідний край», «Моя маленька батьківщина», «Традиційний посуд», «Національні іграшки», «Рослині символи», «Національний одяг» та ін. стимулює розвиток національно-патріотичних якостей дитини (любов до рідного краю, любов до культурного спадку свого народу, виховання любові, поваги до своїх національних особливостей, почуття власної гідності як представників свого народу та ін.).

У своїй роботі також впроваджую в практику національно-патріотичного виховання такі реконструйовані форми роботи, адаптовані до дітей дошкільного віку: воркшопи, дитячі дайджести, національно-патріотичні, військово-спортивні керлінги, тренінгові заняття з розвитку міжнаціональної толерантності дітей, культурні проєкти.

Таким чином, творчий підхід вихователя до національно-патріотичного виховання сприятиме зацікавленості, збагаченню, вдосконаленню знань дітей дошкільного віку.

Висновки

Саме в дошкільному віці, коли дитина дуже чутлива до емоційних впливів і схильна до наслідування, створюються сприятливі умови для того, щоб поступово розкрити їй зміст народної і світової спадщини через мистецькі твори, етику людських взаємин, сформувати перший практичний досвід прояву душі стосовно рідних та близьких людей, рідної домівки, отчого краю з його природою, історією і традиціями, рідної мови, – усього, з чого для кожного починається Батьківщина. «Батьківщина починається для дитини з шматочка хліба і ниви пшениці, з лісової галявини і блакитного неба над маленьким ставом, із пісень і казок матері над колискою».

Таким чином, базовим етапом у формуванні в дітей любові до Батьківщини необхідно вважати накопичення дитиною соціального досвіду проживання у своїй Вітчизні та засвоєння усталених норм поведінки, взаємовідносин.

Список використаних джерел та літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Наук. кер.: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук; Авт. кол.: А. М. Богуш, Г. В. Бєлєнька, О. Л. Богініч, Н. В. Гавриш, О. П. Долинна, Т. С. Ільченко, О. В. Коваленко, Г. М. Лисенко, М. А. Машовець, О. В. Низковська, Т. В. Панасюк, Т. О.

Піроженко, Т. І. Пономанська, О. Д. Сідєльнікова, А. С. Шевчук, Л. Ю. Якименко. Державний стандарт дошкільної освіти України. Київ : Видавництво, 2012. 26 с.
2. Бех І. Д. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Київ, 2014. 29 с.
3. Ігнатенко П. Р., Поплужний В. Л., Косарєва Н. І., Крицька Л. В. Виховання громадянина: Психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: Навчально-методичний посібник. Київ : Інститут змісту і методів навчання. 1997. 45 с.
4. Український радянський енциклопедичний словник : В 3-х т. / редкол. А. В. Кудрицький та ін. 2-ге вид. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1987. Т. 2. 736 с.
5.Зазименко І. Батькам про увагу молодших школярів // Психолог. - 2002. - № 5, лютий. – 31 с.
6. Коваль В. І. Організація роботи з батьками // Батьківські збори. – Харків: Вид. група “Основа”, 2006. – С. 58–71.
7. Нікітін Б.П., Нікітіна Л.О. Ми та наші діти / Пер. з рос. А.М. Лук'янець; Передм. М.М.Амосова. - К.: Молодь, 1989.- 240 с.
8.Про типологію сучасного виховання в родині [Текст] // Виховна робота в школі. – 2006. – № 9. – С.48-49.
9.Серган В. Підвищення професійної компетентності педагогів / Завучу. Усе для роботи №1/2, 2011.

Гаврилюк Любов,
заступник директора,
вчитель історії та правознавства гімназії № 4
Шепетівської міської ради
Хмельницької області,
вчитель-методист

Національна ідея як основа об’єднання українців

Тема дослідження є надзвичайно актуальною в контексті сучасних українських реалій, адже у ній розглядається важливість національної ідеї для консолідації українського суспільства. Особливу увагу приділено ролі національної ідеї як об’єднуючого фактора в умовах внутрішніх та зовнішніх викликів, зокрема в контексті російської агресії. У статті досліджуються потенційні напрямки розвитку національної ідеї, які сприяють зміцненню єдності української нації, її стійкості та здатності до саморозвитку в майбутньому.

Ключові слова: національна ідея, консолідація, цінності, ідентичність, нація, громадянин, інтеграція.
Keywords: national idea, consolidation, values, identity, nation, citizen, integration.

Духовною основою життєдіяльності будь-якої нації є національна ідея. Без національної ідеї не може сформуватися нація, а без нації – держава. У сьогоденні випробувань, перед якими стоїть Україна, питання національної ідеї набуває особливої уваги та актуальності. Вона є тим внутрішнім стрижнем, що здатен об’єднати розрізнені голоси в єдиний національний хор, спрямувати енергію суспільства на досягнення спільної мети та зміцнити державність. У кожного народу національна ідея має своє змістовне наповнення, а кожна держава має власну історію, її не творить група осіб, чи хтось індивідуально, історію творить сам народ. Серед нього політики, дипломати, особистості, але основним елементом суспільства, будь-якої форми соціальності є людина. Постійною є цікавість учнів до видатних людей минувшини. Це пояснюється не лише привабливістю біографічного матеріалу конкретних осіб, але і тим, що крізь призму їхнього життя можна розкрити усю розмаїтість реальних історичних обставин, краще зрозуміти ті умови, в контексті котрих вони діяли. Історія сучасності досить складна та заплутана, тому молоде покоління, яке є її свідками не завжди цікавиться, аналізує та розуміє події які відбуваються навколо нас. Саме тому, завдання вчителя пояснити, розтлумачити та зацікавити учнів щоб вони не були байдужими до всього того що відбувається навколо нас. Такі дії педагогів не просто нас навчають, а виховують, при цьому об’єднуючи і

націлюють увагу дітей на важливість власної думки кожного учня. Адже як учень буде відноситися до поняття «громадянин» уже залежить від нього самого. Національна ідея у моєму розумінні, це не просто набір слів, речень, політичної думки, це система національних цінностей, переконань та уявлень про спільне минуле, сьогодення та майбутнє нації. Збереження та примноження української мови, культури, історії та традицій є невід'ємною складовою національної ідеї. Усвідомлення власної унікальності, шанобливе ставлення до минулого та творче осмислення сучасності формують міцний національний дух. Сама ідея визначає ідентичність народу, його місце у світі, наші прагнення та цілі, а для нас, українців XXI століття національна ідея має базуватися на кількох ключових принципах, зокрема: незалежність та соборність українських земель, курс на європейську інтеграцію та справедливість у суспільстві, розвиток української ідентичності і активну громадянську позицію. Національну ідею не можна сприймати як просту ланку в житті нації, це досить складна система. За своїм змістом національна ідея - це багатоаспектне, багатогранне поняття, що ставить на важливе місце цінності й інтереси, які сприяють об'єднанню всіх чи більшості населення країни, незалежно від етнічної належності, соціального становища, і формує певний ідеал як мету розвитку нації. Вона не може бути постійною, хоча в її основі має лежати історична свідомість нації, традиції та звичаї, культура, мова. Боротьба за незалежну, суверенну та територіально цілісну Україну була і залишається центральним елементом національної ідеї. Усвідомлення цінності власної держави, готовність її захищати та об'єднувати всі українські землі є фундаментом нашої національної єдності. Національна ідея проявляла себе в кожному столітті через різні погляди та особистості. З історичних джерел ми знаємо що «вона загинула за національну ідею, а він за неї». Її, Олену Телігу, розстріляли в Бабиному Яру в лютому 1942 року, разом із чоловіком й кількома соратниками – мельниківцями, але за що? Ще 8 жовтня 1941 року в Києві ініціативна група представників української літератури організувала Спілку українських письменників, де правління Спілки ставить своїм першим завданням об'єднати всіх українських літературних працівників та спрямувати їх творчу працю на користь української національної ідеї. І закипіла патріотична робота, а вже 12 грудня 1941 року гестапо арештувало редакцію «Українського слова», надто проукраїнською була газета. На початку 1942 року в Києві розпочалася друга хвиля арештів українських націоналістів: німці вже зрозуміли хто є хто. Вона загинула за національну ідею, а він за неї, говорили так по війні про Олену й Михайла Теліг, отже наші погляди мають ґрунтуватися на історичному аналізі, набутому на досвіді покоління [1].

Національна ідея є тим компасом, який вказує українському народу шлях у майбутнє. Вона є потужною силою, здатною об'єднати нас навколо спільних цінностей та цілей, зміцнити нашу державність та забезпечити гідне майбутнє для наступних поколінь. Усвідомлення спільної національної ідеї є запорукою нашої перемоги та процвітання.

Національна ідея не зникає час від часу, але може змінюватися залежно від певних природних чи соціальних змін у житті народу. Вона постійно оновлюється, що зумовлюється тими чи іншими історичними обставинами та подіями. Саме від певної історичної ситуації, відповідної мети нації, засобів її досягнення залежить конкретне змістовне наповнення національної ідеї. Історія українського народу свідчить, що, починаючи з козацької доби, українська національна ідея була ідеєю здобуття українським народом власної незалежної держави і суверенітету, а от видатний український поет, великий патріот Тарас Григорович Шевченко вселяв надію для поневоленого народу на революційне звільнення від соціального і національного гніту, пробуджував національну самосвідомість і національну гідність, вбачав українську ідею в реалізації загальнолюдських демократичних цінностей у незалежній Україні. А ще, дуже важливим є вибір України на користь європейських цінностей, демократії, верховенства права та економічного розвитку, що у свою чергу є потужним

об’єднуючим фактором. Прагнення до членства в Європейському Союзі визначає вектор нашого розвитку та консолідує суспільство навколо спільних ідеалів, а прагнення до побудови справедливого, демократичного та економічно процвітаючого суспільства, де кожен громадянин має можливості для самореалізації та гідного життя, є важливим елементом національної ідеї. Боротьба з корупцією, утвердження верховенства права та створення рівних можливостей для всіх українців сприятимуть національній єдності [2].

Національна ідея не є чимось статичним та незмінним. Вона еволюціонує разом із суспільством, відповідаючи на нові виклики та потреби. Сьогодні, в умовах війни, національна ідея українців набула особливої чіткості та сили. Спільна боротьба проти агресора, взаємна підтримка та віра у перемогу стали потужними факторами національної консолідації.

Кожен народ має своє історичне коріння, свої національні пріоритети й цінності, багатовікову боротьбу за свою незалежність і самостійність, хтось приходить до цього мирним шляхом, хтось платить людським життям. Важливу роль в цьому відіграє стабільна національна державність. Держава не просто має існувати демократично, вона має прагнути стабільності, ефективності та визнання її як внутрішньої та зовнішньої поваги. На разі наглядним прикладом є внутрішня неповага самого народу до себе і до своєї державності. Молоде покоління не розуміє в чому полягає зміст національної ідеї, адже в першу чергу ця ідея має відображати головний національний інтерес і задавати розвиткові країни оптимальний напрям у сьогоденні і на майбутнє, тому національна ідея є передусім чітко сформульованою метою, до якої прагне нація [3].

Базові цінності українського суспільства мають визначатися шляхом гармонійного узгодження загальнолюдських та українських національних цінностей і з цінностями та інтересами соціальних та етнічних груп суспільства. Усвідомлення кожним громадянином своєї відповідальності за долю країни, готовність брати участь у її розбудові та захисті є важливим аспектом національної ідеї. Активна громадянська позиція, волонтерство та взаємодопомога зміцнюють соціальну згуртованість та національну єдність. Тільки на такому балансі може ґрунтуватися ефективна і приваблива національна ідея. Однак, для подальшого зміцнення національної єдності необхідно продовжувати діалог щодо змісту національної ідеї, залучаючи до цього процесу представників різних регіонів, соціальних груп та політичних поглядів. Важливо, щоб національна ідея не нав’язувалася згори, а формувалася в результаті широкої суспільної дискусії та відображала прагнення більшості українців.

Список використаних джерел та літератури

1. Валентина Карлова. Національна ідея сучасної України: проблеми та перспективи формування //Вісник Національної академії державного управління при Президентові України// URL: http://nbuv. gov. ua/UJRN/Vnadu_2010_3_5

2. Марія Михальченко. Національна ідея як регулятивна сила в загальнонаціональному та регіональному масштабах // Регіональні версії української національної ідеї// URL:https://ipiend.gov.ua/publication/rehionalni-versii-ukrainskoi-natsionalnoi-idei-spilne-i-vidminne-zbirnyk-statej/

3. Юрій Сидоренко. Українська національна ідея: яка вона?// Українська правда// URL: https://vgolos.ua/news/yaka-natsionalna-ideya-potribna-ukrayini_266667.html

Ганаба Світлана
професор кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
доктор філософських наук, професор

«Розлюднення людини»: руйнівний ефект війни та запити до освіти

Війна приносить з собою не лише численні матеріальні руйнації та людські жертви. Війна не лише знищення національного багатства країни, а й породження великої суспільної травми. Відсутність безпеки, щоденні відомості про насильство, страждання та втрати лише її поглиблюють, а й підривають узвичаєні ціннісні засади життя. Йдеться про розвиток гуманітарної кризи. Вона є лакмусовим папірцем у розвитку «моральної сліпоти» (З. Бауман), яка свідчить про розвиток моральної нечутливості. Рівень моральної нечутливості визначається відповідями на питання: скільки ще треба трагедій та нещасть, щоб людство прийшло до тями? Яка кількість загиблих людей необхідна, щоб суспільство прокинулося, вдалося до критичного аналізу наявних ситуацій, виявляти емоційну налаштованість та емпатійність? На жаль, має сенс твердження, що смерть однієї людини – це трагедія, а смерть мільйонів – це статистика. Внутрішня боротьба між моральною нечутливістю та спроможністю цінувати життя інших людей, це боротьба між байдужістю та співчуттям тощо [1]. Війна в українському суспільстві засвідчила, що людське життя та гідність є надзвичайно тендітними та вразливими, й вочевидь надзвичайно цінними та вартісними.

Суспільні катаклізми, зокрема воєнне повсякдення актуалізують проблему цінностей, оскільки вони можуть слугувати гарною опорою у житті. Цінності – це система принципів, які визначають особливості світоглядних установок та способу мислення, поведінки людини. Це те, заради чого людина готова жити та діяти. Цінності створюють фундамент для наших рішень. Вони створюють сенс для реалізації людиною своїх прагнень та рішень, надає їм сенс та допомагають бути вірними собі та своїм ідеям.

Вочевидь, цінності та освіта – величини, які визначають рівень життєдіяльності та життєуспіху людини. Ціннісні засади та настанови є культурними настановами для освіти. Освіта не лише ретранслює культурний досвід минулого, а й сприяє формуванню та засвоєнню ціннісних установок та практик. Цінності покликані відкривати для людини перспективи. Тому, якщо освітня система не виконує чи нівелює це завдання, вона є формальною, неповноцінною. Вочевидь, у гонитві за спеціалізацією та прикладним характером послуг освітній заклад орієнтується не стільки на розвиток внутрішнього потенціалу людини, скільки на особливості соціальної кон’юнктури. Безумовно, освітні заклади мають враховувати у своєму розвитку потреби соціальних інституцій та запити виробництва. Попри природне реагування освітніх інституцій на соціальні запити та потреби, вони отримають статус “вторинних”, похідних, якщо не будуть творити та розвивати цінності та світоглядні орієнтири для людини. Йдеться про те, що небезпека цього становища зумовлена тим, що освіта стає заручником наявної дійсності, оскільки є обмежена її смисловим горизонтом. Водночас, місією та покликанням освітнього закладу є допомога людині вибудовувати перспективи свого розвитку, надавати ресурси для успішного та якісного життя.

Отож, війна виносить на порядок денний відновлення життєвої спроможності суспільства та пошуку можливостей його розвитку тощо. Йдеться про те, українська освіта покликана відіграти вагому роль у гуманітарному відновленні повоєнного суспільства, зокрема цінностей як горизонту розвитку людини та соціуму. Вочевидь,

щоб ця мета була реалізована, необхідні глибокі перетворення наявної системи освіти, зокрема її змістової частини.

Освітні заклади покликані не лише передавати певну суму знань й розвивати необхідні компетентності. Нинішнє «українське суспільство конче потребує гуманітарного відновлення, суть якого полягає у відживленні та розвиткові людського потенціалу, подоланні деструктивного ефекту різноманітних ментальних, фізичних та екзистенційних травм» [2, с.9]. Для вирішення окресленого завдання необхідна системна цілеспрямована гуманітарна політика, яка спрямована на подолання одного із головних руйнівних проявів війни – «розлюднення» самої людини. Плекання у людини «людського» стає важливим категоричним моральним імперативом (І. Кант) спрямованим на формування у суспільстві дієвих ціннісних орієнтирів розвитку. Заперечення чи нівелювання аксіологічної складової освітньої системи зумовлює непоправні втрати та зрештує руйнує цю систему. Вочевидь, це актуалізує запит на дієві сучасні практики розвитку цінностей та актуалізує «інстанції належного в умовах сьогодення» [2, с.11].

Зрештою, освітні інституції покликані створити простір для відкритого діалогу про наслідки війни, де люди мають й можуть обговорювати свої переживання та емоції та відновлювати соціальні зв’язки. Важливо навчати учасників освітньої взаємодії їхнім правам та обов’язкам у суспільстві, щоб вони могли проявляти активність у відновленні миру та соціальної справедливості. Навчальні програми можуть включати елементи морального та етичного виховання, що сприяє усвідомленого сприйняттю та формуванню моральних цінностей та пріоритетів. Освітні інституції можуть допомогти людині зрозуміти складність ситуації, розвивати емпатію і формувати здорове ставлення до інших, навіть у критичних та кризових соціальних ситуаціях.

Список використаних джерел та літератури

1. Бауман З., Донскіс Л. Моральна сліпота. Втрата чутливості у плинній сучасності. Київ: Дух та літера, 2014. 234 с.

2. Пролеєв С., Шамрай В. Обстовання цінностей як місія освіти в контексті війни. *Філософія освіти.* 2024. №2. С.8-27.

Голова Наталія,
доцент кафедри соціальної роботи
та соціальної педагогіки
Хмельницького національного університету,
кандидат педагогічних наук, доцент

Соціально-педагогічні умови розвитку лідерських якостей молоді у діяльності студентського самоврядування

В статті науково обґрунтовані та запропоновані ефективні соціально-педагогічні умови розвитку лідерських якостей в діяльності студентського самоврядування. Охарактеризовані принципи педагогічного керівництва, що відіграють важливу роль в організації, та діяльності студентського самоврядування, та його вплив на розвиток лідерських якостей здобувачів освіти.

Ключові слова: здобувачі освіти, студентське самоврядування, соціально-педагогічні умови, принципи, управлінська діяльність.

The article scientifically substantiates and proposes effective socio-pedagogical conditions for the development of leadership qualities in the activities of student self-government. The principles of pedagogical leadership that play an important role in the organization and activities of student self-government, and its influence on the development of leadership qualities of education seekers are characterized.

Keywords: students, student self-government, socio-pedagogical conditions, principles, management activities.

Вступ. Розвиток лідерських якостей молоді у закладах вищої освіти можливий, якщо розширити межі свободи студентів, дати можливість їм вільного вибору, проявити власну активність та ініціативність. Студентське самоврядування це і є тим ефективним простором для розвитку особистісних, професійних, лідерських якостей майбутніх фахівців. Для розвитку лідерських якостей в процесі студентського самоврядування потрібно застосувати методично грамотну підтримку та забезпечити ефективні соціально-педагогічні умови та принципи педагогічного керівництва.

Основна частина. Аналіз наявних психолого-педагогічних програм розвитку лідерських якостей особистості (Ю.Овод, Ю.Бриндіков, А.Рідкодубська, А.Шеремет, Н.Синюк) свідчить, що вони спираються на розвиток мотивації лідерства, урахування індивідуально-психологічних особливостей особистості, розвиток особистого потенціалу учасників, вдосконалення операційної складової – вмінь планування, контролю/самоконтролю, спілкування, переговорів тощо [2, с.17].

Значно рідше дослідники ставлять за мету розробку програм, які були б спрямовані на розвиток відповідальності особистості, вочевидь через те, що відповідальність є глибинним, складним утворенням, яке неможливо сформувати лише на операційному рівні, засобами вправляння у певних навичках, розв'язання проблемних ситуацій тощо. Розвиток відповідальності як стійкої особистісної якості потребує тривалої цілеспрямованої роботи з розвитку та саморозвитку суб'єктом цієї якості, що пов'язана із досить глибоким переосмисленням власної життєвої позиції, ціннісних орієнтацій

Значну роль у виховній роботі відводив студентському самоврядуванню В.Сухомлинський. Однією з умов реалізації активності молоді він вважав наявність у навчальному закладі великої кількості юнацьких колективів: клубів, гуртків, секцій. Гостро заперечуючи бюрократизацію самоврядування, В.Сухомлинський стверджував, що воно є засобом впливу там, де існують матеріальні, господарські й трудові відносини під безпосереднім педагогічним наглядом [3,с.359]. В.Сухомлинський постійно наголошував на необхідності матеріальної основи самодіяльності молоді. З цього приводу він писав, що молодіжні організації стають напрямком виховання громадянськості лише тоді, коли поняття самодіяльності, керівництва, підкорення, дисципліни тримаються не на словах, а мають під собою тверду трудову, матеріальну, господарську основу. А справжня самодіяльність народжується й стає засобом виховного впливу на особистість лише там, де є трудові, матеріальні, господарські відносини [3, с.359-365].

Значної уваги надавав він і забезпеченню методично грамотного педагогічного керівництва, суть якого повинна полягати в тому, щоб виховний задум педагога здійснювався активною діяльністю самої молоді [4, с.57]**.** Основне завдання педагогічного керівництва студентською самодіяльністю, стверджував він, в тому, щоб використовувати численні можливості, які надає життя, для найрізноманітніших духовних зв'язків між студентами, щоб у єдиному навчальному колективі було багато колективів, в основі яких лежить спільність інтересів, діяльності, задумів, захоплень [4, с.395]. Звідси і мудрість педагога полягає в тому, щоб студенти не відчували його дріб'язкової опіки і формального нагляду, щоб задум молодь висувала і здійснювали як свій власний [5, с.394]. В.Сухомлинський закликав: "Зробіть правилом морального виховання: нехай ваш виховний задум здійснюється активною діяльністю самих здобувачів освіти» [4, с.55-58].

У практиці навчальних закладів діяльність органів самоврядування часто обмежується масштабами студентської групи і вищого закладу, що значно звужує, збіднює характер спілкування. Крім того, за такої ситуації різко зменшується педагогічний вплив на студентів за межами закладу. Особливо гострою постає ця проблема для сільської молоді, саме така категорія студентів, навчається в закладах вищої освіти м.Хмельницького. По закінченню навчання ця молодь повертається до своїх населених пунктів і зовсім випадає із поля педагогічного впливу. На недопустимість такого явища у свій час вказував і А.Макаренко. У зв'язку з цим структура діяльності студентського самоврядування не повинна обмежуватись лише

масштабами навчального закладу. Вона має охоплювати усі форми роботи молоддю як у навчальних закладах, так і за його межами. Це значно посилить педагогічний вплив на студентів і дасть можливість набагато більше залучати молоді до управлінської діяльності, до вирішення найактуальніших виховних проблем як у навчальному закладі, так і за його межами. Організація самовиховання за місцем проживання молоді сприятиме активному залученню громадськості до вирішення педагогічних завдань, забезпечить реалізацію потреби студентів у продуктивному спілкуванню з дорослими, керівництвом університету. Як справедливо зазначає В.Коротов, самоврядування не означає надання молоді можливості робити все, що заманеться. Воно є об'єктом і результатом найскладнішої, вищої форми педагогічного керівництва студентським колективом [2, с.18].

Лідерські якості – це набір рис характеру, умінь і поведінкових моделей, які допомагають людині ефективно керувати іншими, надихати команду, приймати рішення та досягати поставлених цілей. Охарактеризуємо ключові лідерські якості:

1. Впевненість у собі – здатність діяти рішуче, не сумніваючись у своїх силах і рішеннях.

2. Комунікабельність – уміння чітко, відкрито й ефективно спілкуватися з людьми.

3. Відповідальність – готовність брати на себе відповідальність за рішення, дії й результати.

4. Цілеспрямованість – здатність чітко бачити мету й наполегливо до неї йти.

5. Ініціативність – готовність діяти першими, пропонувати нові ідеї.

6. Емпатія – розуміння почуттів і потреб інших, здатність до співпереживання.

7. Рішучість – швидке й обдумане прийняття рішень, особливо в складних ситуаціях.

8. Стратегічне мислення — вміння бачити широку картину й планувати дії на перспективу.

9. Мотиваційна здатність – уміння надихати інших на досягнення спільної мети.

Розвиток лідерських якостей у студентському самоврядуванні – це чудова можливість для молоді проявити себе, навчитися впливати на рішення, організовувати події, співпрацювати з адміністрацією та командою, і готуватись до майбутнього професійного життя.

Ключові аспекти розвитку лідерських якостей в студентському самоврядуванні:

1. Відповідальність: студенти беруть участь в ухваленні важливих рішень для вищого закладу освіту; розвивається відповідальність, організованість, послідовність.

2. Планування та організація заходів: проведення конференцій, свят, волонтерських акцій; розвиває ініціативність, стратегічне мислення, роботу в команді.

3. Комунікація з різними категоріями населення: спілкування з адміністрацією, викладачами, іншими студентами; розвивається комунікабельність, організованість, емпатія.

4. Робота в команді: участь у колективних обговореннях, розподілі обов'язків; розвиває надійність, вміння слухати, відкритість до думок інших.

5. Досвід роботи у кризових ситуаціях: розв'язання конфліктів, вирішення термінових питань; формується рішучість, стресостійкість, гнучкість у мисленні.

Охаратеризуємо форми розвитку лідерських якостей: тренінги та воркшопи з лідерства, комунікації, управління часом; наставництво від старших членів студентської ради; проєктна діяльність – від ідеї до реалізації (наприклад, екологічні ініціативи, соціальні проєкти); участь у конференціях, форумах, студентських парламентах.

Отже, у студентському самоврядуванні у молоді відбувається зростання особистого авторитету серед ровесників; формування навичок атребуваних на ринку праці; підвищення самовпевненості та самосвідомості; побудова мережі контактів і майбутніх можливостей.

Розвиток лідерських якостей як і будь-якої іншої якості особистості – процес надзвичайно складний і тривалий. Згідно із запропонованими Т.Ільїною соціально-педагогічними умовами, розвитку лідерських якостей у молоді, в процесі студентського самоврядування, умовно його можна поділити на IV етапи.

Для того щоб студент міг поводитись морально правильно, нести відповідальність за свої вчинки, він повинен знати, як саме треба себе вести і чому так, а не інакше. Тому *першим етапом* розвитку лідерських якостей молоді у процесі діяльності учнівського самоврядування буде ознайомлення із загальними нормами та суспільними правилами поведінки.

Студентам необхідно пояснити або показати на практиці значення відповідальності як особистісної якості, розповісти, в чому саме вона має виявлятися і чому це потрібно знати. Джерелом цих знань має бути не тільки слово куратора, але й особливо його власний приклад або приклад інших, яких би студенти хотіли наслідувати.

Другим етапом є формування ставлень.

Засвоєння знань у виховному процесі передбачає ставлення студентів до запропонованих їм норм і правил поведінки, повне опанування яких можливе тільки в тому випадку, коли молодь готова їх сприйняти як значущі для себе. Студент, зіставляючи й оцінюючи, вирішує, справедлива чи несправедлива, корисна чи ні певна вимога. Це й є основою формування мотивів відповідальної поведінки, лідерських якостей..

Третій етап – формування поглядів та переконань. Формування поглядів характеризує етап сприйняття і перетворення норм в особисте надбання. Можна вважати, що сформованість поглядів – це психічний стан, який характеризує потенційну готовність до дії. Переконання – це стійкі, засновані на певних принципах і світобаченні погляди, які, спонукаючи до дії, служать орієнтирами в житті. Найбільш доцільний шлях формування та закріплення переконань – організація досвіду коректної поведінки, створення ситуацій, що вимагають визначення позиції в діях.

Четвертий етап – формування спрямованості особистості.

Вправи у діяльності, неодноразові повторення дій, які отримують схвальну оцінку з боку оточуючих (вихователя, ровесників, батьків), приводять до формування звичок культурної поведінки, яка стає для людини нормою, потребою. Система звичних дій, вчинків, які здійснюються у відповідності до вироблених переконань, переходить у рису характеру, стають властивістю особистості. В результаті формується спрямованість особистості як система узгоджених між собою взаємозв’язаних переконань і потреб [1, с.19-21].

Важливу роль у організації та ефективній діяльності студентського самоврядування, ефективності його впливу на розвиток лідерських якостей в молоді відіграють принципи педагогічного керівництва ним. До найважливіших з них можна віднести такі:

1. Поєднання педагогічного керівництва з розвитком ініціативи і самодіяльності молоді.

Цей принцип визначено на основі тієї закономірності, що ефективність розвитку у вирішальній мірі залежить від активності учасників виховного процесу. Як відомо, особистість виявляє найбільшу активність, коли їй надається можливість продемонструвати ініціативу, самостійність і творчість. Тому важливо у процесі організації студентського самоврядування ставити студентів перед необхідністю робити вибір, приймати самостійні рішення, активно брати участь в їх виконанні.

Слід уникати надмірної опіки студентського самоврядування, оскільки воно пригнічує волю студентів, стримує розвиток їх самостійності. Викладач повинен поступово зменшувати міру втручання в дію органів самоврядування, розвиваючи таким чином їх відповідальність, саморегуляцію, дисципліну тим самим розвиваючи лідерські якості.

2. Безумовне позитивне ставлення до особистості.

Цей принцип вимагає від педагога ставитися позитивно до всіх членів студентського самоврядування: активних і пасивних, умілих і неумілих організаторів певних видів діяльності. Наявність такого принципу обумовлена тим, що змінити студента можна лише тоді, коли він відчує, що до нього ставляться як до особистості: з повагою і доброзичливістю, враховуючи його індивідуальність, своєрідність і неповторність. Без цього неможливий повноцінний психологічний контакт, а отже й ефективна співпраця з студентським самоврядуванням.

Безумовне позитивне ставлення до особистості студента сприяє формуванню в нього позитивного ставлення до себе, прагнення до самовдосконалення. Спілкування викладача з студентами, як з гідними поваги партнерами, визнання за ними права на власну позицію, права бути самим собою розвиває у них такі якості, як самоповага, почуття своєї унікальності, неповторності, індивідуальності.

3. Опора на позитивне.

Цей принцип ґрунтується на закономірності, що сприйняття особистістю виховних впливів залежить від її ставлення до педагога. Останнє у значній мірі походить від того, наскільки викладач задовольняє потребу студента в самоствердженні. Орієнтація на позитивні якості особистості і є однією із найважливіших умов її самоствердження, а отже і позитивного ставлення студента до викладача та його виховних впливів.

Принцип опори на позитивне вимагає виявляти у кожного студента позитивні якості і, спираючись на них, розвивати інші, недостатньо сформовані риси.

4. Поєднання поваги з вимогливістю до учасників студентського самоврядування.

Цей принцип базується на тій закономірності, що позитивна реакція особистості на виховні впливи обумовлюється врахуванням її потреб, інтересів і можливостей. Якщо ж педагог буде ставити вимоги до студента або до органів студентського самоврядування без належної поваги до них, то він зустріне опір. «Якомога більше вимогливості до вихованця і якомога більше поваги до нього» – неодноразово повторював А.С.Макаренко. Розкриваючи суть цієї вимоги, він вказував, що мірою поваги до особистості повинна бути міра вимогливості: чим більше я тебе поважаю, тим більше від тебе вимагаю (оскільки вірю в тебе, твої можливості).

5. Прихованість виховних впливів.

Виховання – це партнерська, діалогічна взаємодія педагога та студентів. Успіх виховного впливу залежить не стільки від того, який зміст вкладає в нього викладач, скільки від того, як сприймають його студенти. Якщо студенти сприймають спілкування педагога з ними як спеціально організований процес, призначений лише для того, щоб змінити їхні переконання і ціннісні орієнтації, то ефективність виховного впливу значно зменшується. Здобувачі освіти нерідко підсвідомо або відкрито чинять опір. “Тому сутність педагогічної позиції педагога,– зазначав А.С.Макаренко,– має бути прихована від молоді і не виступати на перший план. Педагог, який без кінця переслідує вихованців явно спеціальними бесідами, набридає вихованцям і майже завжди викликає певну протидію ”.

В.О.Сухомлинський вважав, що однією з умов високої ефективності педагогічного впливу є обстановка невимушеності цього впливу. Іншими словами, студентам не слід у кожний момент знати, що педагог його виховує. Виховний намір повинен бути прихований обстановкою дружніх, невимушених взаємин. Зробити свій виховний задум непомітним – один з дуже важливих елементів педагогічної майстерності.

6. Систематичність і наступність у взаємостосунках з органами студентського самоврядування.

Ефективність виховного процесу великою мірою залежить від того, наскільки наступними і безперервними є педагогічний вплив на студентів. Цей принцип

пов’язаний з тією закономірністю, що розвиток якостей об’єктивно можливе і завжди здійснюється через ті цінності та потреби, які вже сформовані в структурі особистості здобувача освіти. Адже переконати молодь в необхідності певної поведінки або важливості соціальної норми чи виконанні певного доручення можливо лише звернувшись до вже сформованих у нього цінностей і потреб.

Вимога наступності передбачає таку організацію виховання, за якої той або інший виховний захід є логічним продовженням попередньої виховної роботи, закріплює і розвиває досягнуте, підносить здобувача освіти на більш високий рівень розвитку, забезпечує перехід від простих до більш складних форм поведінки, поступово розвиває його переконання та ціннісні орієнтації.

7. Єдність і послідовність розвитку лідерських якостей.

По-перше, цей принцип вимагає, щоб всі особи, хто причетний до організації студентського самоврядування, діяли спільно, ставили перед здобувачами освіти погоджені вимоги, доповнюючи і підсилюючи педагогічний вплив. Ефективність діяльності студентського самоврядування, його вплив на розвиток у молоді лідерських якостей забезпечується тісною взаємодією всіх його учасників. Якщо виховні впливи не узгоджуються, то на успіх розраховувати неможливо. Здобувач освіти при цьому дезорієнтується, зазнає значних психічних перевантажень, бо не знає, кому вірити, за ким іти, яких правил дотримуватися. Крім того, неузгодженість вимог може призвести до того, що здобувачі освіти почнуть розглядати норми і правила поведінки як необов`язкові, встановлені кожним педагогом на свій розсуд.

По-друге, поведінка педагога - координатора повинна бути послідовною, а не хаотичною і непередбачуваною, коли одного дня він поступливий, дозволяє здобувачам освіти поводитися, як завгодно, а потім раптом стає авторитарним і сварить їх за ту ж саму поведінку. Студенти почувають себе збентеженими і невпевненими, якщо не знають заздалегідь, як поведеться педагог у будь-який момент, як відреагує на певну ситуацію. Їм необхідна сталість, щоб відчути існування порядку та необхідності його підтримування. Цілком можна погодитись із думкою науковця, В.Коротова, що немає нічого страшнішого для розвитку самостійності студентів, як довіривши їм певну справу, потім вмішатись у неї і диктувати свою волю, не рахуючись із думкою студентського о самоврядування [2,с.16-19].

8. *Принцип емоційності виховання.*

Ефективність виховного впливу студентського самоврядування значною мірою залежить від того, наскільки емоційно тісними є взаємостосунки між учасниками виховного процесу. Тільки за тих умов, коли організація життєдіяльності здобувачів освіти сприяє виникненню у них позитивних емоцій, почуття радості від дотримання моральних норм, гуманного ставлення до людей, турботи про навколишній світ, виховні впливи студентського самоврядування досягнуть бажаної мети. Якщо ж між учасниками виховного процесу постійно виникають негативні взаємостосунки, а дії здобувачів освіти не супроводжуються позитивними емоціями, почуттям радості, ефективність виховних впливів різко зменшується. На дотримання принципу емоційності у вихованні особливу увагу звертав В.О.Сухомлинський. У своїй діяльності він постійно турбувався про те, щоб уже в дитинстві кожний майбутній громадянин відчув, пережив радість праці, радість творчості, радість творення.

Реалізація принципу емоційності передбачає залучення студентів до насиченої позитивними емоціями діяльності, серед яких особливе значення має духовна діяльність. Остання являє собою активні зусилля особистості для того, щоб духовні багатства суспільства – його політичні, моральні, естетичні ідеї, погляди, переконання, ідеали – стали її внутрішніми цінностями, нормами і правилами поведінки.

9. Врахування вікових та індивідуальних особливостей молоді.

Ефективність виховного впливу студентського самоврядування значною мірою залежить від знання педагогом-наставником своїх вихованців, їх вікових та індивідуальних особливостей. У *молодому віці* відбувається особистісне і професійне

самовизначення, інтенсивно розвивається самосвідомість, а з нею і самостійність. Зростає відповідальність за власну поведінку, складаються плани на майбутнє. Здобувачі освіти починають займатися самовихованням. У багатьох з них формується завищена самооцінка і завищені домагання. В поглядах на життя, на людські стосунки нерідко спостерігається максималізм.

Поряд з віковими важливо враховувати *індивідуальні особливості* здобувачів освіти: темперамент, характер, потреби та інтереси.

Важливо враховувати такі особливості темпераменту, як екстраверсія або інтроверсія, емоційна стабільність або нестабільність. З студентами-інтровертами, яким властива замкнутість, схильність до самоаналізу, стриманість, здатність до самоконтролю, слід поводитися інакше, ніж з екстравертами – життєрадісними, товариськими, комунікабельними, дещо безтурботними і легковажними, з недостатнім самоконтролем. Відносини з екстравертом, крім обов'язкової доброзичливості, повинні включати обмеження і контроль, з інтровертом, навпаки,– заохочення і свободу [6,с.67-68].

Крім того, одним студентам властива емоційна неврівноваженість, підвищена знервованість, інших відрізняє емоційна стабільність. Ставлення до перших за інших рівних умов повинна бути більш спокійним, теплим і доброзичливим, послідовним, без різких змін.

Результати нашого дослідження, показали необхідність цілеспрямованого розвитку в студентів лідерських якостей особистості на основі особистої відповідальності. Сама набуття тако якості, як відповідальність, можлива саме в процесі студентського самоврядування. Відповідальність є інтегральною якістю особистості, що має складну структуру, виявляється на різних рівнях – ситуативному, стійкої особистісної якості, а в найбільш розвиненому вигляді виступає основою організації життєдіяльності й побудови життєвого шляху особистості.

Саме відповідальність, на думку педагогів та психологів, має значний вплив на успішність лідерства поряд з іншими чинниками (досить високим рівнем інтелекту та знань, чесністю, здоровим глуздом, ініціативністю, впевненістю в собі, дисциплінованістю, наполегливістю, певним соціально-економічним статусом тощо) [5, с.395].

Науковці, Л.Романовська та О.Василенко також надають особливого значення відповідальності лідера поряд з системним мисленням і ціннісним базисом: «Відповідальність – це те, без чого в принципі не буває справжнього лідерства» [1, с.20].

Таким чином, можна зробити ***висновки***, що студентське самоврядування здатне значно активізувати розвиток лідерських якостей у здобувачів освіти за таких соціально-педагогічних умов:

- структура організації сприятиме залученню студентської молоді до активної участі в житті колективу, навчального закладу та навколишнього середовища;
- зміст і форми діяльності відповідатимуть віковим та індивідуальним інтересам здобувачів освіти, що матимуть суспільно корисну значущість*;*
- наявність методично грамотного педагогічного керівництва органами студентського самоврядування, головним гаслом якого має бути: «довіряти і допомагати»*.*

На основі проведеного аналізу ми припустили, що: відповідальність можна розглядати як інтегральну якість, що виступає системоутворюючою відносно лідерських якостей особистості; 2) саме розвиток відповідальності стимулює розвиток лідерських якостей особистості і сприяє становленню відповідального типу лідера.

Список використаних джерел та літератури

1. Іванчук В. Педагогічні засоби формування громадянських цінностей молоді. Київ: Обрії, 2019. 245с.- С.19-21.
2. Косолапов Р.І. Розвиток лідерських якостей. Харків: Вектор,2022. 95 с.-С.16-19.
3. Сухомлинський В.О. З чого починається громадянин. Київ: Либідь, 2000. – 450с.- С. 359-365.

4. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Київ: Либідь, 2000. 505с. – С. 55 - 58.
5. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором. Київ: Радянська школа, 1999 430с. - С.394-395.
6. Туржанський М.П. Формування лідерських якостей в майбутніх фахівців соціальної роботи. Львів: Вежа. 2022. 120с.-С.67-68.

Голярдик Наталія,
доцент кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
кандидат психологічних наук, доцент
Фараонов Георгій,
здобувач вищої освіти
Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

Особливості професійно-психологічної готовності прикордонників до виконання службових обов'язків

Забезпечення національної безпеки держави значною мірою залежить від професійної готовності прикордонників. Служба в Державній прикордонній службі України (ДПСУ) вимагає від прикордонників високого рівня професіоналізму, стресостійкості та психологічної готовності до виконання службових обов'язків. Специфіка діяльності, пов'язана з охороною державного кордону, передбачає постійну готовність до дій в умовах підвищеного ризику, непередбачуваних ситуацій та психоемоційного напруження. У зв'язку з цим актуальним є дослідження професійно-психологічної готовності військовослужбовців, що визначає їхню ефективність та надійність у виконанні службових завдань.

Професійно-психологічна готовність являє собою сукупність якостей і властивостей особистості, що зумовлює стан мобілізованості психіки, налаштованість на найбільш доцільні, активні та рішучі дії в складних чи небезпечних для життя і здоров'я умовах виконання функціональних обов'язків [1].

Психологічна підготовка персоналу ДПСУ – комплекс організаційних, інформаційних, освітніх та психологічних заходів, що здійснюється з метою забезпечення професійно-психологічної готовності персоналу до виконання завдань охорони державного кордону, адаптації до умов професійної діяльності, запобігання професійній деформації, відхиленням у психоемоційних станах внаслідок дій умов професійної діяльності; навчання персоналу вміння виявляти потенційних правопорушників за зовнішніми ознаками [1].

Л.О. Матохнюк стосовно психологічної готовності особистості до успішного виконання професійної діяльності на кордоні, визначила три компоненти готовності:

1. мотиваційно-ціннісний компонент, який визначає вибіркову спрямованість на професійну діяльність (потреба успішно вирішувати професійні завдання, стійка позитивна мотивація до професії, переконання в необхідності професії, бажання досягти успіху й показати себе в ній з кращого боку);
2. когнітивний – система знань необхідних для успішної діяльності (знання професійних обов'язків, функцій, оцінка їх суспільної значущості, знання способів, методів, засобів вирішення професійних завдань, усвідомлення своїх можливостей, здібностей);

3. операційно-діяльнісний – характеризує низку здібностей особистості щодо ефективного виконання службових функцій (продуктивне сприйняття, антиципація, навички емоційно-вольової саморегуляції, організованість, комунікабельність) [2].

Отже, професійно-психологічна готовність прикордонників повинна включати наступні складові:

- **когнітивний компонент** – володіння знаннями нормативно-правової бази, розуміння правових аспектів служби, аналіз оперативної інформації, розвиток стратегічного мислення (дозволяє швидко оцінювати ситуацію і ухвалювати обґрунтовані рішення);
- **мотиваційний компонент** – наявність внутрішньої мотивації до служби, патріотизм, почуття відповідальності перед державою та суспільством, а також прагнення до професійного зростання;
- **емоційно-вольовий компонент** – здатність до саморегуляції емоційного стану, витримку, холоднокровність у складних ситуаціях, навички ефективного подолання стресових факторів;
- **комунікативний компонент** – забезпечує ефективну взаємодію з колегами, цивільним населенням та представниками інших силових структур, що є важливим для забезпечення громадської безпеки та оперативного обміну інформацією [3].

Також існує ряд факторів, які можуть впливати на формування професійно-психологічної готовності прикордонників:

- **психологічні характеристики особистості** – тип темпераменту, рівень емоційної зрілості, стресостійкість, когнітивні здібності та схильність до аналітичного мислення прикордонника;
- **службові умови** – рівень загрози на кордоні, складність оперативної обстановки, кліматичні та погодні умови, рівень фізичних і психічних навантажень на особистість;
- **рівень професійної підготовки** – залежить від якості навчання у вищих військових навчальних закладах, проходження спеціалізованих тренінгів, практичних занять, тактичних і психологічних навчань;
- **соціально-психологічний клімат у колективі** – має вплив на психологічний комфорт військовослужбовців, рівень підтримки товаришів, довіру до керівництва та загальну ефективність взаємодії всередині підрозділу.

Психологічна підготовка персоналу ДПСУ здійснюється як у процесі навчання (професійної підготовки), так і безпосередньо у професійній діяльності і має на меті підвищити функціональні можливості психіки, забезпечити їх нормальну діяльність в умовах виконання професійних завдань як при виконанні службових обов'язків, так і поза службою [4].

Для підвищення професійної готовності прикордонників необхідно:

- **покращити методики навчання**, тобто використовувати сучасні технології моделювання кризових ситуацій, віртуальні симулятори, інтерактивні навчальні платформи та ситуаційні ігри для формування навичок швидкого реагування;
- **розширити програми психологічної підготовки** – включати тренінги зі стресостійкості, адаптації до екстремальних умов, емоційної регуляції та кризового управління;
- **систематично займатися саморозвитком** – сприяти участі прикордонників в освітніх програмах, професійних курсах, тренінгах із лідерства та психологічної стійкості;
- **сприяти морально-психологічному клімату у підрозділах** – організовувати заходи з тимбілдингу, підвищувати рівень довіри між

військовослужбовцями, покращувати стиль керівництва та взаємодію між командирами і підлеглими;

- **здійснювати психологічний супровід військовослужбовців** – створювати системи психологічної підтримки, надавати можливість консультацій з кваліфікованими психологами, а також проводити регулярний моніторинг психоемоційного стану прикордонників.

Професійно-психологічна готовність прикордонників є ключовим фактором успішного виконання службових обов'язків. Вона включає когнітивні, емоційно-вольові, мотиваційні та комунікативні складові. Її розвиток залежить від рівня підготовки, службових умов, психологічних характеристик особистості та соціально-психологічного клімату. Оптимізація освітнього процесу, використання сучасних методик підготовки та підтримка військовослужбовців сприятимуть підвищенню рівня їхньої готовності до виконання службових завдань.

Список використаних джерел та літератури:

Про затвердження Інструкції про порядок організації та проведення психопрофілактичної роботи з персоналом Державної прикордонної служби України Адміністрація Держкордонслужби; Наказ, Інструкція, Форма типового документа [...] від 14.04.2008 № 318 URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0657-08#Text (дата звернення 02.04.2025)

1. Молотай В.А. Формування психологічної готовності військовослужбовців внутрішніх військ МВС України до діяльності по охороні громадського порядку: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.09 / Нац. акад. Держ.прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького / В.А. Молотай. Хмельницький, 2006. 20 с.
2. Кокун О.М. Зміст та структура психологічної готовності фахівців до екстремальних видів діяльності // Проблеми екстремальної та кризової психології. Збірник наукових праць. Вип. 7. Харків: УЦЗУ, 2010. С. 182 – 190.
3. Потапчук, Є. М. Психологічна робота у Прикордонних військах України / Є. М. Потапчук // Морально-психологічне забезпечення службової діяльності Прикордонних військ України : підручник ; за заг. ред. Максименка С. Д., Олексієнка Б. М. Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2001. С. 124–173.

Горбатюк Ольга,
доцент кафедри педіатрії, акушерства
та гінекології факультету
післядипломної освіти ВНМУ
імені М. І. Пирогова,
кандидат медичних наук, доцент

Стан репродуктивного здоров'я молоді в умовах реалій сьогодення та майбутнього України

У роботі висвітлені проблеми репродуктивного здоров'я українського населення та їх зв'язок із демографічною ситуацією. Окреслено перспективні шляхи вирішення цих питань. Зроблено акцент на важливість та необхідність впливу на стан репродуктивного здоров'я молоді в Україні на рівні державної політики.

The paper highlights the problems of reproductive health of the Ukrainian population and their connection with the demographic situation. Promising ways to address these issues are outlined. Emphasis is placed on the importance and necessity of influencing the state of reproductive health of young people in Ukraine at the level of government policy.

Ключові слова: репродуктивне здоров'я нації, демографічна криза в Україні.

Keywords: reproductive health of the nation, demographic crisis in Ukraine.

В умовах критичної демографічної ситуації в Україні через війну, еміграцію та зниження життєвого рівня більшої частини населення, реаліями сьогодення є стійка тенденція до скорочення чисельності населення внаслідок зниження рівня народжуваності та підвищення смертності. Це ставить під загрозу майбутнє країни і робить проблему репродуктивного здоров'я загальнонаціональною. До факторів, що

підсилюють цю проблему, належать: знецінення історичних українських сімейних традицій та недостатня увага держави до ролі інституту сім'ї, як основної складової суспільства.

Сьогодні пріоритетне значення мають питання збереження репродуктивного здоров'я молоді – резерву майбутнього української нації.

Статистика народжуваності та смертності в України є, на жаль, невтішною. Рівень народжуваності за останні десять років знизився на 40 % [5]. Якщо кількість народжених у 2020 році була вдвічі меншою за кількість померлих, то у 2024 році народилось майже втричі менше, ніж померло (див. табл.) [1].

Таблиця. **Дані про народження та смерть населення в Україні за 2020-2024 роки, абсолютні числа**

Показники	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**	**2024**
Народилось	139 134	132 595	106 430	96 755	87 655
Померло	287 010	349 041	291 071	258 055	250 972

На ці показники негативно впливають три складових: економічна, соціальна та незадовільний стан репродуктивного здоров'я молоді.

В 2014 році на Сході України почався локальний збройний конфлікт, а в 2022 році – повномасштабна війна з Росією. Посттравматичні стресові порушення, які виникають в результаті бойових дій у військовослужбовців і мирного населення (в різних країнах), вивчались неврологами, психіатрами та гінекологами. Результати цих досліджень свідчать про довготривалість і серйозність медико-соціальних наслідків для населення. За даними наукової літератури, 42-50% жіночого населення, що перенесли екстремальні стреси мають не лише психо-емоційні та неврологічні порушення, а й репродуктивні [4, 6]. Особливістю перенесених стресів і сильних емоційних переживань є те, що через центральну нервову систему, яка є найвищим координаційним центром в системі кора-гіпоталамус-гіпофіз-яєчники-матка, вони впливають на функцію яєчників і репродуктивну систему в цілому [4].

Так, кількість жінок фертильного віку в Україні зменшилася з 9.998,5 тис. у 2018 році до 9.550,9 тис. у 2022 році [1]. Щорічно близько 500 тис. дівчат-підлітків вступають в фертильний період. Саме правильний розвиток організму дівчини у цьому віці визначає подальше її життя як жінки, та суттєво впливає на стан її репродуктивного потенціалу. Як відомо, загальний стан здоров'я підлітків щороку погіршується [2, 3].

Крім того, значний вплив на репродуктивне здоров'я цього контингенту має їх статева поведінка. Одним із наслідків ранньої сексуальної активності може бути захворюваність на інфекції, що передаються статевим шляхом (ІПСШ). Зокрема, у 2022 році захворюваність на трихомоніаз становила 8,7 осіб на 100 тис. дівчат-підлітків (15–17 років), на гонококову інфекцію – 0,84, хламідіоз – 1,0, урогенітальний мікоплазмоз – 2,1, сифіліс – 0,67 (за даними МОЗ України). У випадку наявності цих інфекцій у вагітних жінок збільшується ризик неблагоприємного перебігу вагітності та пологів, внутріутробного інфікування плода, і, як наслідок, проблем із здоров'ям новонародженого малюка [5].

Зухвала, ризикова поведінка та ранній початок статевого життя призводять до підліткової вагітності, переривання якої є значною проблемою й передвісником репродуктивної дисфункції у майбутньому. Однак, завдяки стабільній роботі системи планування сім'ї, кількість підліткових абортів щороку зменшується. Так у 2018 році в

Україні було зареєстровано 1,35 переривань вагітності на 1 тис. дівчат 15–17 років, а у 2022 році цей показник становив 0,26 на 1 тис. дівчат-підлітків [5].

На стан репродуктивного здоров'я молоді негативно впливає зростання захворюваності на запальні і незапальні захворювання статевих органів, злоякісні новоутворення, ускладнення та несприятливі наслідки вагітності. Рівень захворюваності жінок на злоякісні новоутворення статевих органів залишається високим і становить від 20,2 % до 25 %, залежно від нозології [3].

Зокрема, захворюваність жінок на рак шийки матки в Україні на 2022 рік складала 20,2 %, для порівняння – у Австралії цей показник становив 0,006 %. Австралія планує до 2035 року, а Великобританія – до 2040 року ліквідувати захворюваність на рак шийки матки серед жіночого населення. Це стало можливим завдяки введенню вакцинації від папіломавірусу (саме він спричинює виникнення раку шийки матки) у загальнообов'язковий календар щеплень і фінансуванню цих щеплень державним коштом. В України з 2026 року такі щеплення також будуть введені у загальнообов'язковий календар вакцинації. Державним коштом фінансуватиметься лише одна доза із двох необхідних [2].

Усі вищеперераховані моменти призводять до появи неплідддя у жінок. За даними ВООЗ, для країни є критичним і має державне значення 15%-ий рівень неплідддя, позаяк призводить до погіршення демографічних показників. На неплідність страждає 17,8% населення держав з високим рівнем доходу та 16,5% – з низьким і середнім [7]. В Україні більше 20% сімей є неплідними і кількість їх з кожним роком зростає. У сучасних умовах різкого зниження народжуваності проблема неплідддя набуває все більшого медико-соціального значення [2, 5].

Незважаючи на масштабність проблеми, заходи по профілактиці, діагностиці та лікуванню неплідддя, включаючи допоміжні репродуктивні технології, держава фінансує недостатньо і вони є для багатьох подружніх пар недоступними через високу вартість та соціальну стигму. Наразі, в більшості країн світу лікування неплідддя здебільшого фінансується з власної кишені, що часто призводить до величезних фінансових витрат.

Таким чином, шляхи відновлення репродуктивного потенціалу української молоді мають включати:

- профілактичну спрямованість медицини на дівчат-підлітків (діагностика та лікування загальних захворювань, скринінгові програми на виявлення ІПСШ, онкозахворюваності, вакцинація від папіломавірусу, тощо);
- просвітницькі заходи у закладах загальної середньої, професійної, передвищої та вищої освіти з метою здійснення правильного статевого виховання підлітків (на відміну від медійної та інтернет пропаганди сексуальності та розкутості);
- державна підтримка народжуваності та сімей з дітьми;
- державне фінансування допоміжних репродуктивних технологій (має бути пріоритетним в Україні), оскільки від цього безпосередньо залежить існування українського народу.

Список використаних джерел та літератури

1. Державна статистика України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ds.htm
2. Оперативні дані сектору статистики Центру громадського здоров'я МОЗ України, 2023 р. URL: https://phc.org.ua/monitoring-i-statistika
3. Стан репродуктивного здоров'я жінок України / Моісеєнко Р., Жилка Н., Гойда Н., Дудіна О., Голубчиков М., Октисюк Ж. *Україна. Здоров'я нації.* 2023. Т.1. С. 51–59. URL:https://doi.org/10.32782/2077-6594/2023.1/09
4. Стрес-індуковані порушення гіпоталамо-гіпофізарної та периферичних ендокринних систем в організмі жінки / Шатковська А. С., Григоренко А. П., Горбатюк О. Г., Біньковська А. М. // *Медичні аспекти здоров'я жінки*. 2021. Т. 139, №4. С. 23–27.
5. Щорічний звіт про стан здоров'я населення України та епідемічну ситуацію за 2023 рік. Київ: МОЗ України, 2024. 78 с. URL: https://moz.gov.ua/storage/uploads/386da5b2-66ed-4e85-932c-d9828ba76a7a/%D0%A9%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%82-%D0%B7%D0%B0-2023-%D1%80%D1%96%D0%BA.pdf

6. Features of women's reproductive dysfunctions associated with prolonged stressful situations / Horbatiuk O. H., et all. *Запорожский медицинский журнал.* 2019. Т.21, №6 (117). С. 764 – 769. URL: http://zmj.zsmu.edu.ua/article/view/186501/187014
7. WHO. Immunizing against HPV. URL: https://www.who.int/activities/immunizing-against-hpv

Гриньова Марія,
старший викладач кафедри філософії освіти
КЗВО «Одеська академія неперервної освіти
Одеської обласної ради»,
PhD з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка»
Іванюк Ірина,
старший науковий співробітник
Інституту цифровізації освіти
Національної академії педагогічних наук України,
кандидат педагогічних наук, старший дослідник
Паращенко Людмила,
директор Київського ліцею бізнесу,
доктор наук з державного управління, професор
Юрчишин Леся,
вчитель історії, правознавства, громадянської освіти
Новопечерської школи-ліцею І-ІІІ рівнів,
вчитель-методист

Погляд учнівської молоді на повоєнне відновлення України

Повоєнне відновлення України – це не лише завдання державних інституцій та експертного середовища [1], а й важливе питання для громадянського суспільства, зокрема учнівської молоді. Усвідомлення перспектив розвитку держави, визначення першочергових проблем та пошук можливих рішень є ключовими аспектами формування активної громадянської позиції молодого покоління. Крім того, розуміння того, як учнівська молодь бачить перспективи розвитку держави, які проблеми вважає першочерговими та які рішення пропонує, є важливим для забезпечення релевантності змісту громадянської освіти загалом [2] та громадянської парламентської просвіти зокрема.

Відповідь на зазначені вище питання допомагає знайти онлайн-опитування, організоване громадською організацією «Об'єднання «Агенція розвитку освітньої політики»», яке проводилося 9-22 жовтня 2024 року в межах Всеукраїнської гри-імітації діяльності Верховної Ради України «Ми – юні законотворці» [3; 4]. Дослідження мало на меті виявити пріоритети учнівської молоді у повоєнному відновленні України [5]. Учасники й учасниці опитування мали уявити себе народними депутатами й депутатками та обрати ключові напрями розвитку держави, які вони підтримали б у своїй законотворчій діяльності. Останні були визначені на основі питань, що є предметом відання комітетів Верховної Ради України IX скликання.

Опитування охопило респондентів і респонденток з усіх регіонів України, включаючи тимчасово окуповані території та українців, які перебувають за кордоном. Найбільше в опитуванні представлені м. Київ (4,1%) та Київська (18%), Львівська (11,6%), Харківська (10,5%), Дніпропетровська (9,1%), Одеська (8,2%), Запорізька (6%), Волинська (5,6%), Миколаївська (4,2%), Івано-Франківська (4%) та Полтавська (3,9%) області.

Серед 7156 учасників та учасниць опитування виявилося 59,4% осіб жіночої статі та 40,6% – чоловічої статі. За віком респонденти(ки) розподілилися таким чином: 12 років – 15,4%, 13 років – 17%, 14 років – 21,2%, 15 років – 24,1%, 16 років – 18%, 17 років – 4,3%. Примітно, що участь в опитуванні відносно рівномірно взяли здобувачі та

здобувачки освіти різних класів ЗЗСО: 7 клас – 18,8%, 8 клас – 17,2%, 9 клас – 22,8%, 10 клас – 23,9%, 11 клас – 14,5%. 2,8% опитаних зазначили «Інше», зокрема, що є учнями чи ученицями 6 класу, навчаються у коледжах тощо.

Найбільш активними в опитуванні були жителі міст (75,2%). Також серед респондентів(ок) є певна кількість жителів сіл (14%) та селищ (10,7%). Розподіл респондентів(ок) залежно від типу власності закладу освіти, в якому вони навчаються, свідчить про те, що переважна більшість респондентів(ок) (96,7%) навчається у державних закладах освіти. Водночас участь в опитуванні взяли й учні та учениці (3,3%) приватних закладів освіти.

Розглянемо результати опитування у гендерному та віковому розрізах.

- Зріз розподілу респондентів(ок) за статтю демонструє, що:
- здобувачки освіти визначають найактуальнішими проблемами питання антикорупційної політики (30,48%), здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування (30,03%), бюджету (27,96%), освіти, науки та інновацій (24,29%), свободи слова (23,29%);
- здобувачі освіти визначають найактуальнішими проблемами питання антикорупційної політики (40,42%), економічного розвитку (27,92%), бюджету (27,79%), молоді і спорту (21,53%), здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування (19,02%).

Зріз розподілу респондентів(ок) за віком демонструє, що:

- здобувачі та здобувачки освіти 12 років визначають найактуальнішими проблемами питання здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування (29,89%), бюджету (29,08%), молоді і спорту (26,45%), освіти, науки та інновацій (21,65%), свободи слова (21,65%), економічного розвитку (20,74%);
- здобувачі та здобувачки освіти 13 років визначають найактуальнішими проблемами питання бюджету (30,97%), здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування (28,83%), молоді і спорту (24,46%), антикорупційної політики (24,38%), економічного розвитку (23,23%) та свободи слова (23,23%);
- здобувачі та здобувачки освіти 14 років визначають найактуальнішими проблемами питання антикорупційної політики (34,76%), бюджету (27,19%), економічного розвитку (26,14%), здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування (25,54%), молоді і спорту (22,65%);
- здобувачі та здобувачки освіти 15 років визначають найактуальнішими проблемами питання антикорупційної політики (40,95%), бюджету (26,62%), економічного розвитку (25,41%), здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування (22,91%), освіти, науки та інновацій (21,23%);
- здобувачі та здобувачки освіти 16 років визначають найактуальнішими проблемами питання антикорупційної політики (40,57%), бюджету (26,1%), економічного розвитку (24,9%), здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування (24,28%), освіти, науки та інновацій (22,34%);
- здобувачі та здобувачки освіти 17 років визначають найактуальнішими проблемами питання антикорупційної політики (59%), бюджету (28,01%), освіти, науки та інновацій (24,76%), економічного розвитку (24,43%), здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування (18,57%) та свободи слова (18,57%).

Загальні результати опитування свідчать про те, що найбільш актуальними напрямками розвитку України респонденти(ки) визначили такі, що пов’язані з розв'язанням:

- 34% – проблем антикорупційної політики;
- 27,9% – проблем бюджету;
- 25,6% – проблеми здоров'я нації, медичної допомоги та медичного страхування;
- 24,3% – проблем економічного розвитку;
- 21,2% – проблеми освіти, науки та інновацій;

- 21,1% – проблем свободи слова;
- 20,8% – проблем молоді і спорту);
- 14,8 – проблем прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнаціональних відносин;
- 13,5% – проблем екологічної політики та природокористування;
- 13,3% – проблем національної безпеки, оборони та розвідки;
- 12,3% – проблем інтеграції України до Європейського.

В контексті проблеми формування громадянськості українців результати опитування показують, що учнівська молодь чітко визначає суспільно значущі проблеми, та дозволяють зробити кілька важливих висновків:

- участь у опитуванні учнівської молоді із усіх територіально-адміністративних одиниць України, включаючи тимчасово окуповані території та українців за кордоном, вказує на небайдужість молодого покоління до суспільно-громадського життя;
- розуміння важливості прозорості державних процесів підтверджує те, що найактуальнішою проблемою визнана антикорупційна політика;
- увага до проблем бюджету та економічного розвитку свідчать про зацікавленість у фінансовій стійкості країни;
- на розуміння значення демократичних засад і правового суспільства вказують такі пріоритети, як свобода слова та права людини;
- підлітки у віці 15-17 років більше схильні підтримувати реформи в антикорупційній сфері, що свідчить про бажання змін у державних структурах;
- підлітки 12-14 років більше зосереджені на питаннях здоров'я нації, освіти та молодіжної політики, що відображає їхнє прагнення до безпечного та перспективного майбутнього.

Отже, аналіз результатів опитування дозволяє не лише окреслити головні суспільні пріоритети очима учнівської молоді, а й виявити вікові та гендерні особливості сприйняття викликів, що стоять перед державою.

Презентовані результати опитування можуть слугувати основою для дискусій, дебатів, зустрічей з експертами в межах викладання курсу «Громадянська освіта». Крім того, їх можна використовувати в межах ініціювання учнівських партисипативних та соціальних проєктів, адвокаційних кампаній, а також у проведенні імітаційних ігор з громадянської парламентської просвіти.

Список використаних джерел та літератури

1. План відновлення України. *Відновлення України*. URL: https://recovery.gov.ua/ (дата звернення: 30.03.2025).

2. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні: Розпорядж. Каб. Міністрів України від 03.10.2018 № 710-р : станом на 8 жовт. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-р#Text (дата звернення: 30.03.2025).

3. М18: Ми – юні законотворці. Новини гри. *M18.Org.UA*. URL: https://m18.org.ua/m18-my-zakonotvortsi/novyny-hry.html (дата звернення: 30.03.2025).

4. Всеукраїнська імітаційна гра з громадянської парламентської просвіти «М18: Ми — законотворці!». Методичний посібник з проведення імітаційної гри з громадянської парламентської просвіти «М18: Ми — законотворці!» для педагогів-координаторів учнівських команд / М. Гриньова, І. Іванюк, Л. Паращенко, Л. Юрчишин; за науковою редакцією проф. Л. Паращенко. Київ: Майстер книг, 2024. 80 с.

5. Опитування М18 про найважливіші напрямки роботи парламенту. *Громадська організація «Об'єднання «Агенція розвитку освітньої політики»*. URL: https://edudevelop.org.ua/parlamentska-prosvita/153-opytuvannia-m18-pro-naivazhlyvishi-napriamky-roboty-parlamentu.html (дата звернення: 30.03.2025).

Грохольська Лариса,
вихователь ГПД, вчитель математики
Новоушицького ліцею
Новоушицької селищної ради
Хмельницької області

Роль освіти у формуванні особистості громадянина України майбутнього

У статті описано про важливість освіти у формуванні особистості громадянина України в майбутньому. Шлях України у щасливе майбутнє пролягає через навчання та виховання.

Ключові слова: громадянин України майбутнього, середня освіта, інтерактивні технології, громадянська компетентність, навчально-виховна діяльність, творча особистість, патріотизм.

Сьогодні у нашій державі освітній процес відбувається під звуки сирен, часто – під звуки обстрілів. Дехто взагалі втратив можливість навчатися.

Усупереч перешкодам освіта має стати ключем до відновлення відчуття надії і можливостей для майбутнього, допомагаючи людям знайти своє місце в нових реаліях.

Освіта для людини – формування особистості громадянина України майбутнього. Нам важливо підтримувати культуру довіри та взаємоповаги, а також допомогти кожній людині знайти свій шлях в освіті та житті.Кінцевою метою дошкільної освіти є доступ кожної дитини до якісної дошкільної освіти. Кінцевою метою середньої освіти є той факт, що кожен учень забезпечений якісною освітою, спрямованою на академічний ріст, розвиток критичного мислення, соціальних навичок та емоційного добробуту. Кінцевою метою професійної освіти є той факт, що більша частина випускників 9 класів обирає професійну освіту, оскільки вона гарантує гідні кар'єрні перспективи, потрібні навички та є цікавою для студентів. Дорослі громадяни обирають професійну освіту як найкраще місце для перенавчання або підвищення кваліфікації. Випускники відіграють провідну роль у відбудові країни, створюючи високу додану вартість на підприємствах або започатковуючи власний бізнес. Кінцевою метою вищої освіти є те, що заклади вищої освіти стали середовищами, які забезпечують максимальні можливості для самореалізації кожного громадянина, а Україна визнана державою високоякісної освіти і наукових інновацій світового рівня. Визначальною рисою людини-громадянина має бути громадянськість.

Громадянськість – це готовність людини реалізувати свої права та обов’язки, поважати права і свободи інших громадян, розуміти відповідальність перед суспільством і державою за свої вчинки. Формування громадянської компетентності учнів має на меті підготовку молоді до активної участі у житті демократичного суспільства і розвитку демократичної культури. Громадяни мають вчитися бути вільними, незалежними та творчими, критично мислити, знати свої права і обов'язки, уміти працювати в колективі, вести діалог та переговори. Знаходжу можливість теоретичні знання з предмету втілити в практичних навчальних методиках, використовуючи інноваційні технології, і створити умови на своїх уроках близькі до життєвих нестандартних ситуацій, що допоможе майбутньому громадянину України пристосуватися до сучасних умов життя.

Переконана, що виховати творчу особистість може лише творча особистість – учитель, який не тільки ґрунтовно володіє знаннями, а й творчо використовує їх, імпровізує, експериментує, створює власні способи розв'язання практичних задач.

У процесі навчально-виховної діяльності використовую інтерактивні методи та прийоми. Вони є універсальними для розвитку життєвих, громадянських

компетентностей, формують уміння колегіально вирішувати завдання, сприяють активізації особистісних якостей школяра.

Застосовуючи елементи інтерактивних технологій, дотримуюсь певних вимог до структури уроку, а саме: мотивації; оголошення, представлення теми та очікуваних навчальних результатів; надання необхідної інформації; інтерактивна вправа – центральна частина заняття; підбиття підсумків, оцінювання результатів уроку.

На етапі активізації опорних знань та мотивації навчальної діяльності використовую такі прийоми як «Ланцюжок», «Так – ні», «Збери намисто». Мотивація є своєрідною психологічною паузою, яка дає можливість учням насамперед усвідомити, що вони зараз почнуть вивчати інший (після попереднього уроку) предмет, що перед ними інший учитель і зовсім інші завдання. З цією метою використовую прийоми, що створюють проблемні ситуації, викликає у дітей здивування, подив, інтерес до змісту знань та процес їх отримання, підкреслює парадоксальність явищ та подій. Це є коротка розповідь, бесіда, демонстрування наочності й нескладна інтерактивна технологія («мозковий штурм», «мікрофон») уявна прогулянка тощо.

Досить часто на своїх уроках впроваджую роботу в малих групах та парах. Робота в малих групах надає всім учасникам можливість діяти, практикувати навички співробітництва міжособистісного спілкування.

Наступним ефективним прийомом роботи у згаданому вище напрямку є рольова гра, яка також є формою колективної взаємодії.

Однак у цьому разі кожен учень вже несе індивідуальну відповідальність за своє рішення. В результаті використання даного прийому роботи також доречно запровадити етап рефлексії у тому, щоб учні змогли проаналізувати необхідність та ефективність тієї чи іншої моделі поведінки

По закінченні групової роботи у загальному колі проводиться презентація результатів роботи кожною групою. Інші групи ставлять запитання. Наприкінці уроку організовую рефлексію та самооцінку учнями результатів уроку, запропонованих на початку, шляхом обговорення у загальному колі.

На своїх заняттях, у процесі отримання знань про свою Батьківщину, її минуле, про визначних людей, народні традиції та ідеали формуються історична пам'ять, патріотизм і громадянська позиція підростаючого покоління.

Українська держава зможе розвиватися лише знаючи своє минуле, і пам'ятати, що саме історична свідомість є вищою духовною цінністю будь-якої нації. Як писав Олександр Довженко: «Народ, що не знає своєї історії, є народ сліпців». І такий народ завжди будуть зневажати й поневолювати.

Виховати в учня громадянську компетентність означає сформувати в нього комплекс особистісних якостей і рис характеру, що є основою специфічного способу мислення та спонукальною силою повсякденних дій, вчинків, поведінки. Це патріотична самосвідомість, громадянська відповідальність і мужність, готовність трудитися для розвитку держави, захищати її, підносити міжнародний авторитет. Це повага до батьків, свого родоводу, традицій та історії рідного народу, усвідомлення своєї незалежності як його представника, спадкоємця й наступника. Це дисциплінованість, працьовитість, завзятість, творчість, почуття дбайливого господаря своєї землі, піклування про її природу, екологію.

Національно-патріотичне виховання – це процес формування в особистості почуття національної гідності, любові до своєї країни, поваги до її історії, культури та традицій. Це також включає розвиток відповідальності за майбутнє своєї нації та усвідомлення важливості участі в житті суспільства.

Національно-патріотичне виховання тісно пов'язане із виховною роботою в закладах освіти. Школи та інші освітні установи відіграють ключову роль у формуванні цінностей та поглядів учнів на світ, включаючи їхнє ставлення до рідної країни.

Виховна робота в закладах освіти спрямована на всебічний розвиток особистості учня, а національно-патріотичне виховання стає важливою складовою

цього процесу. Воно включає у себе не лише навчання історії та культури країни, але й активну участь у патріотичних заходах, спільнотних проектах, волонтерській роботі та інших формах діяльності, які сприяють формуванню гордості за свою націю та відчуттю належності до неї.

Отже, національно-патріотичне виховання вкрай важливе для розвитку патріотизму, громадянської свідомості та активної громадянської позиції серед молодого покоління.

Розвиток критичного мислення: навчаю дітей аналізувати інформацію, розрізняти факти від міфів та розвивати свою критичну думку.

Ці методи допомагають дітям краще розуміти свою країну, відчувати гордість за її досягнення та відчувати себе часткою загального добра.

Також дозволить учням не лише поглибити знання про свою країну, а й стимулювати їх до активної громадянської участі та розвитку.

Такі уроки сприятимуть розвитку креативності та патріотизму серед учнів, а також дозволить їм краще зрозуміти та оцінити свою країну.

З метою формування громадянської позиції учнів впроваджую різні форми роботи на уроці. Пріоритетним напрямом процесу виховання юного громадянина України є формування і розвиток у школяра національної самосвідомості, яку формую і розвиваю такими методами як лекція, бесіда, диспут, метод прикладу. Найчастіше використовую метод бесіди. Намагаюся захоплено подати інформацію, зацікавити нею школярів. Теми для таких бесід різноманітні. Але найбільш ефективними для формування національної самосвідомості є героїчні. Як писав О.Сухомлинський, ідея вірності Батьківщині стає переконанням, коли вона постає перед дитиною в ореалі героїчного. Тому вдаюся до бесід про видатних борців за незалежність України (П. Сагайдачного, Б. Хмельницького, І. Виговського, І. Мазепу, П.Полуботка, П. Калнишевського, С. Петлюру), народних героїв (С. Наливайка, І.Сірка, О. Довбуша, І. Богуна та інших), наводити приклади самовідданого служіння Україні, яких немає в підручниках.

Шлях України у щасливе майбутнє пролягає через виховання. Виховання в житті людей – первинне і головне, усе інше – його наслідки. Там, де виховання відкладають «до кращих часів» і починають вирішувати інші, загальніші і важливіші, як здається, проблеми, ці кращі часи не настають ніколи. Виховання – це саме життя, а життя «на потім» відкласти не можна. «Діти живуть щохвилини, щогодини, щодня, живуть невпинно й безупинно» – писав великий педагог Ш. Амонашвілі. Шкільне життя – лише частина цілісного процесу життєдіяльності дитини. Я переконана, що на кожному ступені розвитку особистості, школа, а зокрема і класні керівники, повинні створювати умови для повноцінної життєдіяльності дитини. Повнота, яскравість думок, почуттів, образів, які переживають учні у навчально-виховному процесі – необхідна умова розквіту їхньої індивідуальності. Учень – це завжди Людина з великої літери, тому що він потенційно невичерпно багатий. І саме школа повинна допомогти дитині заглянути в себе і визначити набір цінностей, які узгоджуються з її неповторною людською сутністю, які забезпечуватимуть її компетентність як громадянина, патріота, члена колективу, сім'янина, особистості. Саме у цьому я вбачаю своє основне завдання. А успішність людини, як показує досвід, залежить від її компетентності. Погоджуюсь із твердженням англійського філософа Едмунда Берка: «Людина народжена не для того, щоб бути весь час щасливою – це неможливо. Вона народжена, щоб бути Людиною. Потрібно вступати в життя так, як ідуть в бій: хоробро і підготовлено».

Таким чином, життєва компетентність дітей – основа розвитку особистості. Мету своєї роботи вбачаю у тому, щоб виховати високоморальну, соціально активну особистість. Вважаю, що моральна культура та соціальна зрілість є дуже важливими складовими елементами життєвої компетентності сучасної молодої людини. Виховну роботу спрямовую на формування у дітей особистісних рис громадян Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-

естетичної, трудової, екологічної культури, виховання шанобливого ставлення до родини, формування навичок здорового способу життя. У своїй роботі керуюсь принципом особистісно орієнтованого виховання. Тому в центрі моделі виховної системи є особистість учня.Я переконана, що будь-яка людина, навіть маленька, заслуговує на повагу і підтримку. Тому використовую у своїй виховній діяльності технологію педагогічної підтримки. При цьому пам'ятаю, що пріоритет у вирішенні проблеми дитини належить самій дитині, а роль педагога полягає у створенні умов для усвідомлення проблеми і пошуку засобів виходу з ситуації. Процес виховання тісно пов'язаний з підтримкою з боку вчителів та батьків, яка обумовлена віком дітей. Чим молодші діти, тим більше уваги слід звертати на виховання. Чим старші – тим більше на підтримку. Молодшим потрібні зразки, щоб знати, що культивувати в собі. Підлітки – хочуть «все самі». Їм і потрібна допомога, підтримка в тому, щоб зрозуміти себе, вибрати свій шлях і добиватись успіху. Але для того, щоб дитина прийняла твою допомогу і підтримку, потрібно заслужити її довіру і бути авторитетом для неї. Тому я обрала демократичний стиль керівництва. Я ніколи не нав'язую учням своєї думки, а намагаюсь створити таку ситуацію, при якій учні самі дійдуть до правильного рішення. Вважаю, що між педагогом і вихованцями повинно бути співробітництво, що ґрунтується на довірливих стосунках, взаємоповазі. А ще керуюсь принципом: «Не бійся помилятись!» І привчаю своїх вихованців, що ніколи не помиляється лише той, хто нічого не робить. А з кожної помилки можна почерпнути для себе щось корисне і зробити відповідні висновки. Виховні ситуації, які я створюю як вихователь, як вчитель математики, забезпечують розвиток такого рівня свідомості, який би спонукав дитину до самопізнання та усвідомлення того, що вона повинна стати творцем власного духовно багатого життя і володіла необхідними для цього компетентностями.

Завдання, які постають перед освітніми закладами у сфері їхньої відповідальності перед кожним вихованцем, сконцентровані навколо проблеми життєвої компетентності молодої людини. А це потребує освоєння досвіду життя в суспільстві через поєднання навчання та практики соціальних дій з поступовим збільшенням саме практичної участі молодої людини в житті суспільства. Головне завдання соціалізації – залучити дитину до різнобічної діяльності та спілкування, дати можливість навчитися «бути в дорослому житті», не залишаючи стін навчального закладу.

Важливу роль у формуванні життєво компетентної особистості відіграє діяльність. Адже через безпосереднє включення у діяльність в дитини формуються необхідні життєві цінності, духовна культура, вдосконалюються комунікативні навички, виробляється потреба та вміння брати активну участь у суспільному житті. Велику роль у розвитку *комунікативних якостей дітей,* їхнього вміння спілкуватися мають *години довірливих розмов (*«Мій кращий друг»; «Мій вільний час»; «Моє життя через 10 років»). Тут важливо бачити в кожному учневі *особистість.*

У своїй роботі керуюсь Конституцією України, Національною доктриною розвитку освіти України, Конвенцією ООН про права дитини, Законами «Про освіту», «Про загальну середню освіту», іншими законодавчими та нормативно-правовими актами України, Програмою «Основні орієнтири виховання учнів 1-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України». У цих документах зазначено, що головним завданням сьогоднішньої освітньої практики є створення виховного простору, під яким розуміємо не тільки середовище, а й духовний простір учня і педагога, простір культури, що впливає на розвиток особистості. Визначальною тенденцією виховання стає формування системи ціннісного ставлення особистості до соціального і природного довкілля та самої себе.

Прагну створити таке виховне середовище, яке буде сприяти формуванню *ціннісного ставлення* учнів насамперед *до самих себе.* Адже, щоб полюбити інших людей, потрібно спочатку полюбити себе. Тому навчаю учнів цінувати себе як носія

фізичних, духовних та соціальних сил. Проблему формування здорового способу життя вирішую за допомогою бесід та тренінгів «Профілактика негативних звичок серед підлітків», «Гігієна – запорука здоров'я», «Ми – за здоровий спосіб життя!», «Здорова їжа – запорука здорової особистості».

Проводжу виховні години «Здоров'я потрібно цінувати», «Хто попереджений – той захищений», «Профілактика травматизму», «Гігієна харчування. Корисні поради істини здоров'я».

Усю свою роботу організовую так, щоб виховати національно свідомих громадян, патріотів, які б щиро любили свою вітчизну, шанобливо ставились до історії та духовної спадщини свого народу. Є різні підходи до організації діяльності школярів та різні виховні технології. Колективна творча справа – це спільний пошук кращих рішень життєво важливих завдань спільно з дітьми і дорослими. При організації виховних заходів враховую принцип «зміни ролей» і залучення всіх учнів до виконання таких організаційних дій, що сприяють їх особистісному розвитку і готують до майбутньої самостійної діяльності.

Як відомо, розбудова української держави, ставить на порядок денний надзвичайно важливе і невідкладне завдання – виховання справжнього громадянина і патріота рідної землі. Лише люди, безмежно віддані українській національній ідеї, здатні відстояти незалежність, соборність України, вивести її з тимчасових соціально – економічних труднощів на шлях прогресу і процвітання.

З огляду на це побудова нового демократичного, гуманного суспільства, яке орієнтується на високі національні і загальнолюдські цінності, набуває, насамперед, виховного характеру. Особливо це стосується підростаючого покоління, якому в недалекому майбутньому відстоювати та примножувати здобутки нашої незалежності.

Позитивний результат буде, коли вчитель намагається працювати з класом за формулою «Вчитись легко, коли вчитись цікаво» Усім відома істина – діти початкових класів люблять учитись, але часто забувають, що діти люблять учитися добре! І тому головне завдання вчителя – створити умови, що забезпечать дитині успіх у навчанні, відчуття радості від того, що «я знаю», «я вмію».

Учителеві потрібно організовувати навчальну діяльність таким чином, щоб кожен (обов'язково кожен) відчув силу успіху, що надихає. Адже саме невдачі у навчанні призводять до того, що учень починає втрачати віру в себе, в свої можливості. І педагог повинен вчасно підтримувати учня, похвалити навіть за не значимий крок до пізнання.

Ще Ян Амос Коменський закликав зробити працю школяра джерелом розумового задоволення і душевної радості. І не було відтоді жодного педагога, який прогресивно мислить і психолога, який не вважав би за необхідне, щоб дитина відчула: навчання – це радість, а не тільки обов'язок, навчанням можна займатись із захопленням, а не просто через потребу.

Створити ситуацію успіху для кожного школяра можливо через формування ключових компетентностей. І саме нам, учителям, не слід забувати слова В. О. Сухомлинського: «Є успіх, є бажання вчитися. Особливо важливо це на першому етапі навчання – в початковій школі, де дитина не вміє долати труднощі, де невдача приносить справжнє горе». «Школа радості» В.О. Сухомлинського стала для мене прикладом, як потрібно вести по сходинках дитину, щоб вона не відчула втоми, хотіла вчитись творити.

Позитивний результат буде, коли вчитель намагається працювати з класом за формулою «Вчитись легко, коли вчитись цікаво»

Підводячи підсумок, хочу зазначити, що надія на успіх живе в кожній людині. Але, на жаль, не кожна надія справджується, тому що успіх гарантований лише для тих, хто прикладає для його здійснення власні зусилля.

Розповісти хочу притчу про Майстра, епіграфом до якої є такі слова: «Кожний, хто вміє згуртувати навколо себе людей із різними характерами, різними інтересами й може привести до успіху – справжній Майстер…»

Притча

Якось увечері зібралися разом музичні інструменти: скрипка, саксофон, труба, сопілка й контрабас. І виникла між ними суперечка – хто краще за всіх грає. Кожний інструмент почав виводити свою мелодію, показувати свою майстерність. Але виходила не музика, а жахливі звуки. Що більше старався кожен із них, то незрозумілішою й потворнішою виходила мелодія. Але з'явилася людина й одним помахом руки зупинила ці звуки, сказавши: « Друзі, мелодія – це одне ціле. Нехай кожний прислухається до іншого, і ви побачите, що вийде». Людина знову змахнула рукою, і спочатку несміливо, а потім усе краще залунала мелодія, у якій було чути смуток скрипки, ліричність саксофона, оптимізм труби, ніжність сопілки й величність контрабаса.

Інструменти грали, стежачи за помахами рук людини. А мелодія все звучала і звучала, поєднуючи виконавців і слухачів у єдине ціле.

Як важливо, щоб оркестром хтось диригував. Досягнення гармонії можливе лише тоді, коли всі об'єднані однією метою й спрямовані єдиною волею в єдиному пориві…

Такими Майстрами, шановні колеги, є Ви, а інструментами – наші учні.

Зрозуміло, що оркестр, яким диригуємо саме ми, є особливим, але, хочемо того чи ні, ми є вчителями нового століття і всі будемо працювати, щоб навчання стало радістю й задоволенням для кожної дитини, щоб шкільне життя, в якому беруть участь учні й вчителі, досягло гармонії. Хороші вчителі створюють хороших учнів, і в майбутньому, я вірю, більшість учнів нашого ліцею стануть цілісними особистостями, громадянами з активною життєвою позицією, інноваторами, здатними змінювати навколишній світ.

Освіта у житті людини відіграє надзвичайно важливу роль. Вона не лише надає нам знання і навички, але й формує наше світосприйняття, допомагає розвивати критичне мислення і аналітичні здібності. Освіта відкриває перед нами безліч можливостей і розширює наш горизонт.

Здобуття освіти дозволяє нам займати більш високі посади, отримувати більш високу зарплату і мати більше можливостей для самореалізації. Вона також допомагає нам розвивати соціальні навички і сприяє побудові успішних відносин з оточуючими. Однак освіта - це не лише формальне навчання в університетах чи школах. Вона може бути отримана через самоосвіту, взаємодію з оточуючим світом, подорожі та спілкування з різними людьми. Важливо постійно розвивати свої знання і навички, оскільки світ постійно змінюється, і те, що було актуальним вчора, може вже застаріти сьогодні.

Таким чином, роль дошкільної, шкільної, позашкільної та вищої освіти у формуванні громадянина України майбутнього – це постійний процес самовдосконалення, який допомагає нам розкривати свій потенціал, досягати успіху і бути корисними для суспільства.

Перше, що спадає на думку, коли ми думаємо про освіту – це здобуття знань. Освіта – це інструмент, який дає людям знання, вміння, інформацію, дозволяє їм знати свої права та обов'язки щодо своєї сім'ї, суспільства, нації. Освіта дає нам знання про навколишній світ, які розвивають прогресивні погляди на життя. А це найголовніше в еволюції нації. Без освіти ніхто не буде досліджувати нові ідеї. Це означає, що людина не зможе розвивати світ, тому що без ідей немає творчості, а без творчості немає розвитку нації.

Дошкільна, шкільна, позашкільна та вища освіта у формуванні особистості громадянина України майбутнього є важливим аспектом, який відіграє важливу роль у сучасному індустріальному світі. Людям потрібна хороша освіта, щоб мати можливість

вижити в конкурентному світі. Освіта допомагає усунути бідність. Адже, коли людина здобула освіту, вона може влаштуватися на хорошу роботу та задовольнити свої потреби та потреби родини на належному рівні. Якщо людина освічена, її важко обдурити. Хороша освіта не означає просто ходити до школи чи коледжу та отримати диплом. Економіка та торгівля країни будуть процвітати, якщо її громадяни будуть освіченими. Освіта допомагає стати незалежними та формує впевненість у можливості виконання складних завдань. Отримавши освіту, люди покращують своє життя. Освіта забезпечує процес швидкого розвитку нації. Якщо у вас хороша освіта, ви можете добре служити своїй країні. Це розвиває хорошу політичну ідеологію. Деякі старі звичаї такі, як: не одружуватися на вдові, дитячий шлюб, система приданого тощо, можуть бути зруйновані завдяки освіті. Жінки, отримавши освіту, можуть підняти голос проти несправедливості завданої їй. Жінки об'єднуються, відстоюючи свої права. Це призводить до значного розвитку суспільства. У багатьох країнах жінки, захищаючи свої права, отримали можливість ходити на роботу, обиратися на керівні посади, водити автомобіль та ін.Співвідношення між освітою та спілкуванням очевидне. Хороша освіта дає можливість краще спілкуватися з іншими людьми. Це покращує комунікативні навички. Людина, яка має освіту, почувається впевненою в собі, вона може виступати перед людьми, проводити зустрічі чи семінари. У людини, яка знає іноземні мови, коло спілкування набагато розширюється. Щоб вести здорове та безпечне життя, потрібно розуміти цінність освіти в сучасному повсякденному житті. Потрібно брати активну участь в різноманітних заходах. Такі види діяльності створюють передумови для кращого життя. Освіта допомагає створити краще суспільство. Освічена людина частіше розвиває свої морально-етичні якості в порівнянні з неосвіченою. Освіта дає рівні можливості, як для чоловіків, так і для жінок, і освічені люди можуть створити краще суспільство. Писати паперові чи електронні листи, друкувати повідомлення, читати газети та журнали, та навіть користуватися смартфоном людина не зможе без базової освіти. Однією з найважливіших переваг освіти є те, що вона покращує особисте життя людини та допомагає суспільству безперебійно працювати. Завдяки освіті можна подолати бідність і кожен громадянин може внести свій вклад у розвиток країни. Саме завдяки освіті підвищується компетенція в обраній професії, з'являється впевненість у власних силах, підвищується самооцінка. З набуттям нових знань і професійних навичок розширюється кругозір, розвивається логічне мислення, формуються стійкі життєві принципи і важливі людські цінності. Такі необхідні позитивні якості особистості розширюють перспективи для отримання хорошої та, що важливо – цікавої роботи з високим рівнем оплати праці. До того ж вони дозволяють розкрити свій потенціал, реалізувати себе у різних сферах діяльності, отримувати задоволення від життя взагалі від роботи зокрема, легко досягаючи поставленої мети. Освіта – найважливіша соціальна інституція, за допомогою якої суспільство делегує людині, котра є його частиною, важливі знання та вміння. Це стосується не тільки професійних навичок, а й ключових культурних норм, моральних цінностей та понять. Перевагою хорошої освіти є її здатність позитивно впливати на особисте життя студента, виховувати у нього почуття власної значущості та спроможності. Під час навчання починається тривалий процес формування кола спілкування, у яке входять люди з аналогічними поглядами на життя, зі спільними інтересами і цінностями. Не дарма кажуть: «Скажи мені, хто твій друг, і я скажу, хто ти». Справжня міцна дружба зав'язується під час навчання, а будується вона на принципах довіри і взаємовиручки. Практика показує, що в процесі навчання у ВИШі людина не лише отримує знання, але й налагоджує зв'язки, спочатку – дружні, а потім професійні.

Висновок

Усі люди – надзвичайно різні. Не всі відмінники досягають в житті успіху, не всі магістри вузів насправді розумні та через освіту отримують путівку в щасливе майбутнє. Є цікаві особистості, які просто не мали можливості отримати вищу освіту,

яким довелося працювати, наприклад. Або чиї батьки не мали змоги не тільки оплатити контракт у вузі, але й допомогти прожити під час навчання. Але освіта все ж відіграє велику роль у формуванні особистості громадянина України, в житті людини. В залежності від того, що людина вивчає, чим цікавиться, складається її особистість. Хтось буде добре розумітися на техніці, але писати з помилками. Хтось вивчить напам'ять всі вірші Рильского, але ніколи не зрозуміє, як працює економіка країни. Чому люди найчастіше прагнуть отримати вищу освіту? По-перше, вона розвиває більш-менш різнобічну особистість, яка вміє не тільки виконувати роботу, але й мислити. Деякі люди навіть здобувають університетську освіту «для загального розвитку», а потім за фахом не працюють. І звичайно, вища освіта дає великі можливості при влаштуванні на роботу, при занятті керівних посад. Вища освіта також більш престижна, воно підвищує статус людини в суспільстві. Коло спілкування, тобто ті люди, з якими разом вчишся, теж визначають багато чого в житті. У тих, хто навчався в медичному інституті, й тих, хто закінчив торговельний коледж, буде різне коло спілкування. Швидше за все, це будуть різні знайомі, друзі, різні зв'язки, цінності та уподобання. Навіть жарти під час дружніх зустрічей, у них, швидше за все, будуть різними, незрозумілими іншим. Усі ми виберемо різну освіту. Різний профіль: хтось стане робочим, а хтось вчителем. Різний рівень: хтось стане доктором наук, а хтось після школи не захоче більше вчитися взагалі. Тому в майбутньому ми всі станемо різними особистостями та знайдемо людей, близьких за життєвими вподобаннями. І важливу роль у тому, ким ми є, визначає освіта, яку ми здобули.

Список використаних джерел та літератури

1. Жорник О. Використання дидактичних ігор у навчанні // . Рідна школа. – 2000– №4. – С. 63–64.
2. Дідух М.В. Ігрові прийоми навчання читати // Початкова школа. – 1991. – №1. – С. 10–13.
3. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики. Науково-методичний посібник / За наук. ред., І. Г. Єрмакова. – Запоріжжя: Центріон, 2005.
4. Новікова Т. Розвивальне навчання та формування ключових компетентностей учнів // Початкова освіта. – 2008. - №41.
5. Можаєва О. М. Формування і розвиток основних компетентностей особистості в початковій школі // Початкова освіта. – 2009. - №32.
6. Ібряшкіна Н. Формування у дитини емоційно-позитивного ставлення до шкільного навчання // Початкова освіта. – 2007. - №42.
7. Типова освітня програма початкової освіти спеціальних закладів загальної середньої освіти для учнів 1 класів з інтелектуальними порушеннями.Наказ Міністерства освіти і науки України 26.07.2018 № 816.
8. Яворська Н. Т. Формування ключових компетентностей молодших школярів в умовах впровадження Нової української школи [Електронний ресурс] / Наталія Тарасівна Яворська // naurok.com.ua. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://naurok.com.ua/stattya-formuvannya-klyuchovih-kompetentnostey-molodshih-shkolyariv-v-umovah-vprovadzhennya-novo-ukra-nsko-shkoli-97265.html.
9. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (Постанова кабінету міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392) – Інформаційний збірник та коментарі міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. – К. «Педагогічна преса», лютий 2012 - № 4-5
10. Закон України «Про освіту» (прийнятий Верховною Радою 3.05.91 р., зі змінами 23.12.2010 № 2856-VI) –
11. Пометун О.І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки / Пометун О.І. // Вісник програм шкільних обмінів . – 2005. – № 23. – С. 5.
12. Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах (додаток до Наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641).
13. Компетентнісний підхід у сучасній українській освіті: світовий досвід та українські перспективи // Під заг. ред. О. Овчарук. - К.: «К.І.С», 2004.

Грубі Тетяна,
доцент кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
кандидат соціологічних наук, доцент

Формування толерантності як складової професійної підготовки майбутніх психологів

У сучасному глобалізованому світі, який переживає період соціальної поляризації, зростання ксенофобії, дискримінації та нетерпимості, де соціальні, культурні та етнічні взаємодії стають більш складними та суперечливими за своєю природою, толерантність набуває ключового значення як основа професійної компетентності психологів. Особливо це стосується майбутніх фахівців, які працюватимуть із різними соціальними групами та клієнтами, що відрізняються за світоглядом, цінностями, релігійними уподобаннями, статевою ідентичністю, соціальним статусом та іншими характеристиками. Саме тому, інтеграція толерантності у систему професійної підготовки психологів дозволить їм успішно реалізовувати завдання забезпечення ефективної комунікації, емпатії та безоцінкового прийняття, що визначають толерантність не тільки моральною якістю, а й професійною необхідністю.

У контексті вищої освіти формування толерантності як професійної компетенції потребує удосконалення. Традиційні підходи часто обмежуються теоретичними курсами з етики або соціальної психології, тоді як практичні аспекти розвитку толерантної поведінки залишаються поза увагою. Впровадження спеціальних тренінгів, інтерактивних методів навчання та рефлексії власних упереджень у навчальний процес може значно підвищити рівень професійної підготовки майбутніх психологів. Таким чином, дослідження проблеми формування толерантності у майбутніх психологів є актуальним як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Тлумачення толерантності у вітчизняному освітньо-науковому просторі отримало поширення наприкінці XX ст., коли було ухвалено такий міжнародний документ, як Декларацію принципів толерантності, затверджений Резолюцією Генеральної конференції ЮНЕСКО у листопаді 1995 року. Документ подає таку дефініцію цього поняття: «здатність до поваги, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Толерантність визначається єдністю у різноманітті. Це не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба. Толерантність – це те, що уможливлює досягнення миру, сприяє переходу від культури війни до культури миру» [2, с.54].

Толерантність сприяє не лише мирному співіснуванню різних суб'єктів дійсності, а й успішному самоствердженню особистості, самореалізації людини у суспільстві. У цьому випадку вона набуває особистісно-значущого змісту у процесах самостійного освоєння соціального досвіду і виховання, є результатом інтеріоризації (перетворення внутрішніх структур психіки людини завдяки засвоєнню структур соціальної діяльності) і екстеріоризації (перетворення внутрішніх структур психіки в певну поведінку) [1, с. 6].

Дуже часто толерантність розглядається як інтегроване поняття: як принцип взаємодії, як цінність, як ціннісний орієнтир, який визначає поведінку особистості, та як окрема характеристика або якість особистості, що містить чотири компоненти: когнітивний (знання й усвідомлення ідеї толерантності); емоційний (відносно стійкі почуття людини до об'єктів, що виражаються в емоційній оцінці); ціннісний і

діяльнісний (схильність до того чи іншого типу соціальної поведінки, основою якого є співробітництво) [3, с. 96].

Ключовими конструктами толерантності особистості, на думку О. Рибак, є: толерантність як протилежність егоїзму та егоцентризму; толерантність як терпимість до оточуючих людей; толерантність як шлях до добра, істини й співчуття; толерантність і норма (почуття міри) як складові частини традиційної культури [1, с. 6].

Розкриваючи моральну природу толерантності, дослідниця Р. Валітова формулює три основні її принципи:

1) толерантність – це умовна доброчесність. Її застосування залежить від відповіді на запитання, стосовно чого чи кого слід бути толерантним;

2) відмова від монополії на знання істини в моралі – це умова, за якої толерантність можлива;

3) толерантність – це не кінцева мета морального вдосконалення міжособистісного спілкування, а стартова позиція на шляху гуманного співіснування [3, с. 96].

Толерантність є однією з ключових якостей, що забезпечує ефективність професійної діяльності психолога. Вона є необхідною для формування довірливих відносин із клієнтом, забезпечення комфортного середовища для спілкування та сприяння глибокому розумінню внутрішнього світу іншої людини. У контексті психологічної практики толерантність передбачає не лише терпимість до відмінностей, але й активну позицію прийняття індивідуальності, емпатії та взаємоповаги, що є запорукою успішної професійної діяльності психолога.

Толерантність як риса особистості психолога має включати кілька аспектів, кожен із яких виконує важливу функцію в процесі взаємодії з клієнтом:

1) психологу необхідно вміти аналізувати та приймати різноманітність думок, світоглядних позицій і поглядів клієнтів. Це дозволяє психологу уникати упереджень, стереотипів і мислити об’єктивно, зосереджуючись на конкретній ситуації та індивідуальності клієнта;

2) психолог має бути готовим до прийняття різних емоційних станів клієнта, включаючи такі, що можуть бути неприємними або важкими для розуміння. Емоційна толерантність дозволяє підтримувати клієнта у моменти сильного стресу, негативних переживань або криз, зберігаючи професійне ставлення та емпатію;

3) поведінкова толерантність. Цей аспект передбачає вміння поводитися без осуду чи спроб змінити клієнта, відповідно до власних уявлень про норми поведінки. Психолог повинен надавати клієнту простір для самовираження, не засуджуючи його поведінку, переконання або звички, що не порушують етичних норм.

4) професійний кодекс психолога зобов’язує його ставитися з повагою до прав, гідності та цінностей кожного клієнта. Морально-етична толерантність психолога включає готовність приймати індивідуальні особливості клієнтів, уникати дискримінації на підставі раси, релігії, статі, сексуальної орієнтації, соціального статусу та інших чинників [4, с. 29-30].

Ще однією складовою толерантності як професійної якості психолога є вміння бути стійкими до зовнішніх та внутрішніх ситуацій, пов’язаних з невизначеністю у професії. Це супроводжується усвідомленням і розумінням різних ситуацій, позитивним ставленням до двозначностей, а також активним пошуком рішень у цих складних обставинах. Невизначеність визначається браком інформації про умови, в яких проходитиме діяльність, низьким рівнем прогнозованості. Вона пов’язана з ризиком, плануванням, ухваленням рішень та виконанням дій на всіх рівнях.

У професійній діяльності психолога можна виділити зовнішні та внутрішні джерела невизначеності. Внутрішні джерела виникають через протиріччя, що існують у самому психологові, тоді як зовнішні джерела з’являються внаслідок взаємодії з динамічним, мінливим і непередбачуваним зовнішнім середовищем [5].

Отже, формування толерантності у майбутніх психологів має бути системним процесом, що поєднує теоретичну підготовку, практичні вправи та особистісну рефлексію. Це дозволить підготувати фахівців, здатних ефективно працювати в умовах соціальної різноманітності, забезпечуючи якісну психологічну підтримку клієнтам, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей. Подальші дослідження в цьому напрямку можуть бути спрямовані на розробку конкретних психолого-педагогічних технологій, що сприятимуть глибшому інтегруванню толерантності в освітній процес.

Список використаних джерел та літератури

1. Babenko, I., & Kuzmenko, G. Сутнісно-змістова характеристика поняття «толерантність» як професійної якості викладача вищого закладу освіти. Витоки педагогічної майстерності, 2020. Вип. (26). С. 5–8.
2. Мірошніченко В. І., Грубі Т. В. Урахування толерантності у формуванні громадянської компетентності студентів технічного коледжу. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, 2024. Вип. 213. С. 52-56.
3. Сагановська Т. П. Толерантність як важлива складова частина принципу ненасилля. Актуальні проблеми філософії та соціології.2017. № 19. С. 95-98.
4. Толерантність як ключова цінність мистецтва жити у мирі : матеріали наук. кругл. столу здобувачів вищої освіти, 19 листопада 2024 р. Миколаїв : МНАУ, 2024. 51 с.
5. Хілько С. О. Особливості формування толерантності до невизначеності в майбутніх психологів. REHI-світ: особисто-професійний розвиток і психологічна допомога майбутніх психологів. Полтава : ФОП Мирон І.А., 2021. С. 50-65. URL: https://ela.kpi.ua/bitstreams/16f12ce6-3068-46bc-810b-b020c19ba1c5/download (дата звернення 29.04.2025).

Гуцалюк Ірина,
практичний психолог
закладу дошкільної освіти № 34 «Тополька»
Хмельницької міської ради
Хмельницької області

Психологічні аспекти формування особистості як громадянина України майбутнього в дошкільному віці

Будь-які спроби реформування у політичній, соціально-економічній, культурній чи інших сферах приречені на невдачу, якщо вони не базуватимуться на духовно-моральних і патріотичних цінностях. Саме патріотизм і громадянська свідомість повинні стати основою для об'єднання українців та збереження того, що протягом століть виступало головною метою — незалежної держави. Лише цілеспрямована система заходів, інтегрована в усі рівні національного виховання — від закладів дошкільної освіти до університетів, спроможна зцілити розірваний зв'язок поколінь і заповнити духовну пустку. Тому дана робота присвячена вивченню проблеми формування особистості як громадянина України майбутнього в дошкільному віці.

Ключові слова: національність, патріотизм, громадянин.

Ідея патріотизму завжди була і залишається основою консолідації суспільства, адже патріотизм є джерелом духовних і моральних сил та здоров'я суспільства, його життєздатності, які найбільш яскраво проявляються у переломні моменти розвитку, в періоди важких випробувань. Повноцінне життя в суспільстві і державі неможливе, якщо система виховання підростаючого покоління позбавлена моральних основ, любові до Батьківщини.

Психологічні аспекти формування етнічної самосвідомості – предмет досліджень сьогодення. У тісному зв'язку з патріотичним вихованням дітей та молоді розглядаються питання полікультурного виховання, метою якого є формування етики міжкультурних взаємин. На сучасному етапі розвитку України виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів,

спрямованих на посилення патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей [4, с.3-8].

Важливе значення для розроблення сучасних підходів та методів формування у дітей старшого дошкільного віку елементів національної самосвідомості та патріотизму мають концепції розвитку українського дошкілля, розроблені Л. Артемовою, А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Калуською, О. Кононко, Н. Лисенко, Т. Поніманською та іншими. Серед досліджень, проблематика яких торкається підготовки майбутнього педагога до патріотичного виховання, варто зазначити наукові праці І. Албутової, А. Леоненка, С. Терпелюк, Т. Філімонової та ін.

У 2016 році в Україні було впроваджено програму національно-патріотичного виховання для дітей дошкільного віку, розроблену І. Кичатою, О. Каплуновською та Ю. Палець. Основними завданнями цієї програми є такі напрями діяльності педагога:

1. Розвиток любові до рідного краю, що включає почуття належності до сім'ї, дитячого садка, міста або села.
2. Ознайомлення дітей з історією, побутом і традиціями українського народу як у минулому, так і сучасності.
3. Формування усвідомлення важливості духовно-моральних відносин у суспільстві.
4. Виховання шанобливого ставлення до культурної спадщини країни і сучасного мистецтва.
5. Формування розуміння національної ідентичності та толерантного ставлення до представників інших народів, традицій і культур, а також до однолітків, батьків, сусідів та інших людей.
6. Виховання найкращих рис української ментальності, таких як свобода, доброта, справедливість, чесність, працьовитість і бережливе ставлення до природи.
7. Розвиток мовленнєвої культури.

Особливістю програми є її актуальність для сучасних умов життя, у яких росте молодше покоління. Період дитинства вважається особливо важливим для формування особистості, етнічної самоідентифікації та культурного самовизначення. Згідно з думкою багатьох дослідників (І.Д. Беха, А.М. Богуша, Т.І. Поніманської тощо), у дошкільному віці формуються основи національного характеру, зароджуються любов до рідної культури та повага до інших [7, с. 1-2].

Патріотизм (від грецького paths – батьківщина) означає любов до своєї країни та вірність їй і своєму народу.

Як складне поняття, патріотизм охоплює емоційно-моральне ставлення до себе та інших людей, до рідної землі та нації, а також до матеріальної і духовної спадщини суспільства. У дошкільному віці патріотичні почуття базуються на зацікавленості найближчим оточенням: сім'єю, місцем проживання, рідним містом або селом — тим, що діти бачать щодня й асоціюють із поняттям "своє" та "рідне".

Виховання патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку значною мірою залежить від прикладу дорослих. Малеча раніше сприймає емоційно-позитивне ставлення до навколишнього, ніж усвідомлює набуті знання. Патріотизм як моральна якість є багатогранним явищем, у зв'язку з цим педагогічна робота формується як поєднання знайомства дітей з суспільними явищами, народознавством, художніми засобами, а також практичною діяльністю – працею, спостереженням, іграми, творчістю тощо. Важливими складниками цього процесу також є участь дітей у святкуванні національних і державних подій.

Основними напрямами роботи з розвитку патріотичних почуттів є:

1. Формування уявлень про сім'ю, родину, історію роду та родовід.
2. Ознайомлення з краєзнавчим матеріалом.
3. Вивчення суспільного життя.
4. Засвоєння базових знань про історію держави, її символіку.
5. Пізнання традицій і культури свого народу.

6. Збагачення знань про людство загалом.

Як зауважує академік І.Д. Бех, істинний патріотизм передбачає не лише любов до національного характеру свого народу, але й розуміння його духовної сутності і здатність єднатися з нею власними відчуттями, волею та життям. Бути патріотом означає прийняти мову, історію, культуру та самобутнє світобачення свого народу як власні цінності [6, с.1-2].

І.Д. Бех також дає визначення патріотизму як особливого внутрішнього відчуття-цінності. Воно зумовлене не зовнішніми обставинами, а внутрішнім прагненням людини і носить високий смисловий характер, що позбавлений меркантильності. Це почуття відображає позитивне ставлення особистості до свого народу, Батьківщини, держави та себе самої.

Патріотизм як фундамент сучасного виховання дітей вимагає формування національної свідомості та самосвідомості. Він передбачає виховання любові до рідної землі й народу, готовності працювати заради своєї країни, опанування національних цінностей – таких як мова, культура і територія. Важливо розвивати розуміння своєї причетності до розвитку державності та почуття гордості за свою Батьківщину.

Формування моральних цінностей і національної свідомості розпочинається ще в ранньому дитинстві – з перших років життя дитини. Саме цей період стає основою для плекання моральних ідеалів та формування патріотичних орієнтирів майбутнього громадянина.

Патріотичне почуття є багатогранним за своєю сутністю, адже поєднує в собі всі аспекти розвитку особистості: моральний, інтелектуальний, естетичний, трудовий та фізичний. Це почуття формується поступово, під впливом середовища, виховних факторів та культурного оточення. Бути патріотом – це означає берегти та цінувати рідну мову, власний дім, сім'ю й усіх співвітчизників, любити природу рідного краю, плекати народні традиції та звичаї, поважати людську працю. Це також прагнення не лише зберігати духовну спадщину нації, а й активно її примножувати.

Ці завдання є надзвичайно важливими у процесі громадянського виховання дітей дошкільного віку. Патріотизм, образно кажучи, є сплавом почуттів і мислення, глибоким усвідомленням святості Батьківщини – не лише розумом, але передусім серцем. Як підкреслював Василь Сухомлинський, патріотизм починається з любові до людини і бере початок в колисці.

Основним пріоритетом національно-патріотичного виховання є розвиток у дітей ціннісного ставлення до свого народу, країни, держави і нації. Це невід'ємна складова національного виховання, головною метою якого є формування самодостатнього громадянина-патріота України. Така людина має бути гуманістичною і демократичною, готовою виконувати свої громадянські та конституційні обов'язки. Вона повинна зберігати та примножувати духовну й культурну спадщину українського народу й дотримуватись високих стандартів суспільних відносин [5, с.38-44].

Головна мета цього виховання – створення свідомого громадянина-патріота, здатного до гармонійного життя в суспільстві. Це включає розвиток у дітей соціального досвіду, формування культури міжнаціональних взаємин, духовності, художньо-естетичного смаку та фізичної досконалості.

У закладах дошкільної освіти патріотичне виховання передбачає залучення дітей до глибоких пластів національної культури та духовності. Воно спрямоване на формування світоглядних позицій, ідейних переконань та поглядів на основі цінностей української і світової культурної спадщини. Виховання здійснюється на всіх етапах освітнього процесу, сприяючи всебічному розвитку та гармонізації особистості. Це дозволяє розкрити здібності дітей, розвивати їхній інтелектуальний потенціал, збагачувати духовність і культуру народу, готуючи громадян України до вибору та діяльності, орієнтованих на процвітання країни.

Виховання дітей дошкільного віку має базуватися на принципах гуманізму, демократизму, гармонії між сім'єю та закладом дошкільної освіти, а також принципах

наступності та спадкоємності поколінь. Дитина з перших років життя пізнає навколишній світ через враження та знання про близьких людей і свою рідну Батьківщину. Ці знання формують у її душі незабутні спогади, які зберігаються на все життя. З раннього дитинства важливо виховувати в малюка готовність захищати й примножувати здобутки свого народу та рідного краю, адже є цінності, перед якими всі інші тьмяніють.

Національне дошкільне виховання, засноване на ідеях Софії Русової, залишається важливим джерелом для вирішення сучасних освітніх завдань. Академік А. Богуш, досліджуючи цю тему, визначає шляхи подолання актуальних проблем. На основі наукових робіт С.Ф. Русової та аналізу спадщини дослідників її творчості (серед яких Л.В. Артемова, А.М. Богуш, З.Н. Борисова, О.Т. Губка, І.В. Зайченко та інші) виділено ключові педагогічні пріоритети щодо формування національного "Я" у сучасній системі дошкільної освіти.

Для успішної реалізації завдань національно-патріотичного виховання в дошкільних закладах необхідно забезпечити такі умови:

1. Організація розвивального середовища, яке включає природне, соціальне та предметно-культурне оточення.

2. Належне програмно-методичне забезпечення освітнього процесу через якісні програми, навчальні й методичні матеріали, художню літературу тощо.

3. Інтеграція різних форм роботи з дітьми: використання методів, засобів педагогічного впливу і видів дитячої діяльності. Систематичний аналіз результатів освітньої роботи.

4. Оптимізація методичної роботи з педагогічним персоналом, у тому числі впровадження сучасних форм інформування й інтерактивного підвищення кваліфікації.

5. Співпраця з іншими навчальними закладами, науковими установами, музеями, громадськими й волонтерськими організаціями.

6. Активна взаємодія з батьками: проведення психолого-педагогічної просвіти, залучення до освітнього процесу.

7. Своєчасна підтримка і консультації від управлінських і методичних служб різних рівнів [8, с. 36].

Створення сприятливих умов для цієї роботи відкриває нові можливості для ефективного виховання дітей у дусі національної свідомості та патріотизму.

Виходячи з психологічних особливостей дітей дошкільного віку, виховний процес спочатку має ґрунтуватися на механізмах наслідування та навіювання, але, починаючи з четвертого року життя, перевагу слід віддавати механізмам особистісної свідомості та самосвідомості, залучаючи дитину до аналізу моральних цінностей, розв’язання певних моральних проблем [3, с.52-56].

Важливими є міркування І.Беха: «Патріотизм маємо розглядати не лише як почуття, а і як значущу цінність у системі ціннісних орієнтирів суспільства й окремої людини. За своєю внутрішньою структурою це розумово-емоційне утворення. Розумова складова надає йому усвідомленості, а емоція – сенсу, суб’єктивної значущості. Саме завдяки такому поєднанню формується будь-яка цінність, адже без цього дитина набуває лише знання про важливість любові до Батьківщини, яке не спонукає її до конкретного вчинку» [3, с.52-56].

Отже, уся складність процесу виховання патріотизму пов’язана не з набуттям знання про нього (воно не є складним для засвоєння), а з наданням йому відповідного сенсу через емоційне переживання. Щоб патріотичне почуття трансформувалося в патріотичні дії, педагог має забезпечити «зустріч» вихованця з реальним патріотизмом, тобто із ситуацією, коли це почуття проявляється у формі конкретних дій у реальному житті дитини. Важливо показати малюкові, які патріотичні вчинки він може здійснити сам (наприклад, подарувати свою іграшку дитині з родини, що

переїхала з території бойових дій), та дати можливість відчути позитивні результати своїх дій (вдячність, радість, схвалення тощо).

Таким чином, аналіз психолого-педагогічних досліджень проблеми патріотичного виховання в сучасному просторі дошкільної освіти засвідчив, що почуття патріотизму – одна з провідних цінностей, що мають сформуватися в дитини. Без цього її соціальне життя буде неповноцінним, вона не матиме можливості повністю самореалізуватися в суспільстві. Важливим у цьому процесі є спонукання вихованця до патріотичних учинків, аналіз їх здійснення і досягнутого результату (практична користь для людей, духовна користь для себе); демонстрація педагогом задоволення від дій вихованця [2, с.250-336].

Список використаних джерел та літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти. Вихователь-методист дошкільного закладу. Спеціальний випуск. (нова редакція). Київ. «МЦФЕР». 2021, С. 63.
2. Богуш А., Маліновська Н. Методика розвитку та навчання рідної мови дітей раннього й дошкільного віку. Київ. Слово. 2021. С. 250-336.
3. Броніч А. Новіцька Т. Діяльнісний підхід у розвитку дошкільників за вимогами оновленого стандарту дошкільної освіти. Освіта дітей раннього та дошкільного віку: виклики та перспективи Збірник наукових праць. Хмельницький. ХОІППО. 2021. С. 52-56.
4. Гавриш Н. Мовлення дитини, впроваджуємо Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). *Дошкільне виховання.* № 3. 2021. С. 3-8
5. Гнізділова О. А. Національно зорієнтована модель дошкільного виховання у педагогічній спадщині Софії Русової. Педагогічна спадщина софії русової та сучасні проблеми реформування національної освіти в Україні (з нагоди 165-ї річниці від дня народження видатної просвітительки). Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції, 18 –19 лютого 2021 р. Умань. ВПЦ «Візаві». 2021. С. 38-44.
6. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді. Наказ МОН України від 06.06.2022 № 527.
7. Піроженко Т. Освітня програма «Впевнений старт». Київ. Українська академія дитинства. 2022. С. 80. URL: https://vstart.com.ua/
8. Піроженко Т. О., Карабаєва І. І., Соловйова Л. І., Хартман О. Ю. Інструментарій оцінювання готовності дитини старшого дошкільного віку до навчання в умовах реформування української школи. Київ. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2023. С. 36.

Дацюк Лариса,
директор Комунальної установи
«ЦПРПП Старосинявської селищної ради»
Хмельницького району
Хмельницької області

Державна мова як складова української національної ідентичності

Мова – одна з найважливіших ознак, за якою народи відрізняють себе від інших. Це не просто інструмент комунікації, а потужний символ національного буття, менталітету, історичної пам’яті й культурної спадщини. Усі держави, що прагнуть зберегти власну унікальність і суверенітет, надають особливої ваги державній мові. Для України, яка тривалий час перебувала під впливом інших імперій і систем, питання мови стало не лише культурним, а й політичним, екзистенційним.

Українська мова, маючи глибоке історичне коріння, віками була об’єктом заборон, переслідувань та асиміляції. Але саме вона вистояла як ключовий чинник української ідентичності та самосвідомості. Сьогодні, в умовах війни за незалежність і свободу, значення державної мови як об’єднавчого фактору, як коду національного спротиву, набуло ще глибшого змісту.

Історія української мови – це історія боротьби. Ще з часів Київської Русі староукраїнська мова розвивалася паралельно з іншими слов’янськими мовами. Проте в період литовсько-польського правління українська мова почала втрачати позиції в офіційній сфері, поступаючись латині, польській, а згодом і російській.

У часи Російської імперії українську мову систематично витісняли. Заборона друку українських книжок (Валуєвський циркуляр 1863 року), заборона ввозу книг з-за кордону, заборона театральних вистав, освіти, адміністративного вжитку – усе це було спрямовано на знищення мовної основи української ідентичності. Емський указ 1876 року взагалі заборонив використання української мови в публічному просторі.

У ХХ столітті ситуація не покращилася. Радянська влада, хоч і декларувала «коренізацію», на практиці проводила жорстку русифікацію. Внаслідок цього покоління українців зростали в російськомовному середовищі, навіть у серці України – Києві чи Дніпрі. Мова виводилась з інтелектуального, культурного, освітнього простору. Проте вона зберігалася в селах, у літературі, у приватному спілкуванні.

Здобуття незалежності у 1991 році стало історичним шансом для утвердження української мови як державної. Стаття 10 Конституції України закріпила українську як єдину державну мову. Водночас було проголошено, що держава сприяє розвитку мов національних меншин. Така модель була компромісною, але не завжди ефективною, адже фактичне домінування російської у низці регіонів зберігалося. Потужним кроком стало ухвалення у 2019 році Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Закон чітко окреслив обов'язковість використання української в освіті, культурі, медіа, державному управлінні, сфері обслуговування тощо. Він не заперечує права громадян на інші мови, проте захищає статус української як стрижня державної комунікації.

Національна ідентичність – це комплексна категорія, яка включає мову, культуру, історичну пам'ять, традиції, релігію, символи та спільні цінності. Мова при цьому виступає як головний маркер, бо саме через неї формуються ментальні й культурні межі спільноти.

У сучасному світі, де глобалізація часто стирає національні відмінності, збереження мови є своєрідним актом опору культурному знеособленню. Для України, яка століттями не мала власної державності, а її мова вважалася «діалектом» або «суржиком», повернення до української мови – це не просто питання стилю чи моди, а вибір ідентичності. Це акт самоповаги.

Освіта – це головний інструмент передачі мови від покоління до покоління. Після 1991 року поступово зростала частка шкіл з українською мовою навчання. Проте тривалий час залишалося багато викликів: нестача підручників, недостатній рівень підготовки вчителів, вплив російськомовного середовища.

Сьогодні ситуація змінюється. Все більше молоді обирає українську як мову особистої та професійної комунікації. Популяризації мови сприяє також культурна сфера: нова українська музика, кіно, література, стендап, блогосфера, телевізійні шоу. Українська мова повертається до людей не лише як офіційна, а як жива, сучасна, модна.

Медіа – потужний чинник впливу на свідомість. До 2014 року значна частина українського телебачення, преси, інтернет-контенту була російськомовною. Зміни почалися поступово після Революції Гідності, а особливо після початку російсько-української війни. Запровадження квот на українську мову на радіо і телебаченні дало значний ефект: з'явилося більше україномовного продукту, виросли нові зірки, які свідомо використовують українську.

Сьогодні україномовний контент має попит. І це не штучна кампанія згори – це органічний процес усвідомлення мови як носія свободи, культури, гідності.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році остаточно зруйнувало ілюзії щодо «російськомовного світу». Мільйони українців, які раніше говорили російською, свідомо перейшли на українську. Цей мовний зсув не є насильницьким – він добровільний і глибоко внутрішній.

Мова в умовах війни стала символом опору, знаком приналежності до українського світу. Українська об'єднала і тих, хто раніше вагався або не надавав

цьому значення. Війна, якою Росія намагається знищити українську ідентичність, лише посилила відчуття, що мова – це наш захист.

Українська мова – не просто засіб комунікації. Вона є символом національної єдності, опертям ідентичності, проявом духовної незалежності. Утвердження української як державної мови – це не акт дискримінації інших мов, а необхідний крок до зміцнення державності.

Мова формує світогляд, вона об'єднує людей у спільноту, зрощує довіру, забезпечує культурну тяглість. Поки жива мова – живий народ. Українці зробили свій вибір – і цей вибір вартий поваги. Адже державна мова – це серце нації, і воно має битися голосно.

Список використаних джерел та літератури

1. Азарова Л. Є. Мова, як генетичний код нації. / Л. Є. Азарова // Записки з українського мовознавства. Українська ментальність. Діалог світил. – Одеса: Астропринт, 2003. – Вип. 12. – С. 154 – 161.

2. Азарова Л. Є. Мова як визначальний чинник ідентичності української нації / Л. Є. Азарова // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки. – 2018. – Вип. 292. – С. 24 – 32.

3. Шпорлюк Р. Україна: від імперської окраїни до незалежної держави / Р. Шпорлюк // Шпорлюк Р. Імперія та нації. – Київ, 2000. – С. 236 – 276

4. Шумка М.Л. Роль рідної мови у становленні української національної ідентичності/ http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/4685/3/%D0%A0%D0%9E%D0%9B%D0%AC%20%D0%A0%D0%86%D0%94%D0%9D%D0%9E%D0%87%20%D0%9C%D0%9E%D0%92%D0%98.pdf

Дмитрук Альбіна,
музичний керівник
закладу дошкільної освіти № 7 «Дюймовочка»
Славутської міської ради,
вихователь-методист

Музичний розвиток дошкільників у контексті національно-патріотичного виховання особистості

У статті висвітлюється форми та методи роботи закладів освіти з національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку засобами залучання до народознавства, розкриваються поняття «патріотичні почуття», «фольклор». Розкрито значення музичного фольклору, походження традицій та обрядів рідного краю, описано і розкрито вплив народних традицій на формування духовності та патріотичних почуттів дошкільників, роль народних ігор, хороводів, родинної обрядовості в житті дитини, які відображають нерозривний зв'язок людини і природи.

The article highlights the forms and methods of work of educational institutions on the national-patriotic education of preschool children by means of engaging in ethnography, and reveals the concepts of «patriotic feelings» and «folklore». The significance of musical folklore, the origin of traditions and rituals of the native land are revealed, the influence of folk traditions on the formation of spirituality and patriotic feelings of preschoolers, the role of folk games, round dances, and family rituals in the life of a child, which reflect the inextricable connection between man and nature, is described and revealed.

Ключові слова: патріотизм, національно-патріотичне виховання, діти дошкільного віку, народознавство, фольклор.

Keywords: patriotism, national-patriotic education, preschool children, ethnography, folklore.

Реалізація державності залежить від дієвої державницької позиції кожного громадянина. Тому найголовнішим завданням суспільства завжди було, є і буде виховання поколінь гуманістів і патріотів, для яких найвищим ідеалом є єдність

особистих та національно-державних інтересів. Виховання особистості в дошкільному навчальному закладі має бути спрямоване на розвиток патріотизму – любові та поваги перш за все до своєї сім'ї, міста, держави. За таких умов дошкільний навчальний заклад стає важливою ланкою виховання свідомих, активних високоморальних громадян Української держави, місцем емоційно-психологічної захищеності і душевного комфорту особистості дитини, конструктивної співпраці та взаєморозуміння, ланкою, де формуються національна свідомість, громадянська зрілість, соціальна відповідальність за долю Батьківщини, за свою роль у національно-культурному відродженні України, її розквіті. Концепція дошкільного виховання в Україні, сповідуючи історичний підхід до патріотичного виховання дітей дошкільного віку, актуалізує його народознавчі, українознавчі напрями. Народознавство є наймогутнішою дієвою силою, за допомогою якої можна успішно розв'язувати питання щодо формування національної свідомості та виховання патріотичних почуттів.

В сучасних умовах в нашій країні зростають вимоги до виховання і навчання підростаючого покоління. У ситуації, в якій сьогодні опинилася Україна і весь світ, стає питання організації освітнього процесу в умовах війни.

Формування національної свідомості та самосвідомості передбачає: виховання любові до рідної землі, до свого народу, готовності до праці в ім'я України, освоєння національних цінностей (мови, території, культури), відчуття своєї причетності до розбудови національної державності, патріотизм, народознавчі знання, що сприяють утвердженню національної гідності, залучення дітей до практичних справ розбудови державності, формування почуття гідності й гордості за свою Батьківщину.

Український народ має багату і оригінальну культуру, надбану численним по колінням. З давніх часів до нас ідуть життєва мудрість та настанови щодо способу життя. Вони закладені в українських звичаях, святах, обрядах, фольклорі. Це – світовідчуття та світосприймання нашого народу. Українські традиції пояснюють та обґрунтовують взаємини між людьми, між людьми і природою, духовну цінність кожної окремої людини, і народу взагалі.

Рід наш прекрасний духовністю. Наші пращури відбирали найцінніші надбання, збагачуючи їх, і бережливо передавали з покоління до покоління. Українці вміли відчувати природу, черпати здоров'я, силу й красу з її лона; всі творчі сили людини були спрямовані на зміцнення сім'ї, свого народу.

Головним завданням національного виховання дітей дошкільного віку є формування основ національної самосвідомості - відчуття належності до певної нації, яка виявляється в етнічному самовизначенні (віднесенні себе до певної етнічної групи). Основою національної самосвідомості є національні почуття – комплекс емоцій, які фіксують суб'єктивне ставлення людей до своєї нації, її потреб і норм життя, а також до інших народів. Важливо, щоб сформовані у ранньому дитинстві національні почуття, елементи національної свідомості мали моральну спрямованість.

Даній проблематиці присвячені фундаментальні праці вчених-філософів В. Бичка, О. Забужка, І. Надольного, І. Стогнія, В. Шинкарука тощо. Психологічну складову патріотизму досліджують у своїх наукових працях сучасні психологи: І. Бех, А, Богуш, М. Боришевський, В. Котирло. Питання формування військового патріотизму певною мірою розглянуто в роботах А. Абрамова, В. Баранівського, В. Лутовінова, В. Осьодла, В. Стасюка, Ю. Красильника.

У словниках та енциклопедичних виданнях патріотизм визначається через любов до Батьківщини. Укладники «Словника іншомовних слів» під патріотизмом розуміють «любов до своєї батьківщини, відданість своєму народові, готовність до подвигів і жертв в ім'я інтересів своєї вітчизни».

Виклад основного матеріалу. У вихованні почуття національної гідності велике значення має правдиве висвітлення історії культури та освіти народу, повернення до культурних надбань минулого, відкриття невідомих сторінок нашої спадщини.

Наголошуючи на важливості формування почуття любові до України в людині, К. Ушинський писав: «Є лише одна загальна для всіх природжена схильність, на яку завжди може розраховувати виховання: це те, що ми звемо народність. Як немає людини без самолюбства, так немає людини без любові до батьківщини, і ця любов дає вихованню ключ до серця людини і могутню опору для боротьби з її поганими природними, особистими, сімейними і родовими нахилами. Звертаючись до народності, виховання завжди знайде відповідь і допомогу в живому і сильному почутті людини, яке впливає багато сильніше за переконання, сприйняття тільки розумом, або за звичку, вкорінену страхом покарань. У лиходія, в якого погасли всі благородні людські почуття, можна ще дошукатися іскри любові до батьківщини: поля батьківщини, її мова, її перекази і життя ніколи не втрачають незбагненної влади над серцем людини. Є приклади ненависті до батьківщини, але скільки любові буває іноді в цій ненависті!».

Патріотичні почуття зміцнює патріотичне виховання, покликане виробляти глибоке розуміння громадянського обов'язку, готовність у будь-який час стати на захист Вітчизни, оволодівати військовими знаннями, а також вивчати бойові традиції та героїчні сторінки історії народу, його Збройних сил.

Формування національної свідомості та самосвідомості передбачає: виховання любові до рідної землі, до свого народу, готовності до праці в ім'я України, освоєння національних цінностей (мови, території, культури), відчуття своєї причетності до розбудови національної державності, патріотизм, що сприяє утвердженню національної гідності, залучення дітей до практичних справ розбудови державності, формування почуття гідності й гордості за свою Батьківщину.

Тепер, в умовах повномасштабної війни, яку розв’язала РФ проти України, вже ні в кого не викликає сумнівів той факт, що зараз ми маємо приділити особливу увагу патріотично-народознавчому вихованню. Щоб виховати свідомого громадянина і патріота, треба з малечку прилучати дитину до культурно – історичних цінностей свого народу. Всі ці цінності відображує народне мистецтво, славні традиції якого продовжують талановиті митці сучасності. І сьогодні, коли відбувається активне повернення до джерел народного буття, до історії народу, до традиційної обрядовості, фольклорного та етнографічного багатства які сягають у глибину століть,постало питання: з якого віку слід прилучати особистість до спадщини свого народу? Дошкільний вік є найсприятливішим для закладання будь-яких основ виховного процесу.

Мета статті:

- Оцінити вплив народних традицій на розвиток дошкільників;
- Розподілити традиції на види, охарактеризувати їх;
- за допомогою прийомів навчання і послідовності завдань розкрити зміст методики навчання дітей іграм, танцям, хороводам;
- встановити зв’язок міжнародними іграми із грою на дитячих музичних інструментах;
- розглянути поняття календарна обрядовість в дитячому садку.
- встановити особливості сприймання фольклору, як елементу музичної діяльності з дітьми дошкільного віку.

Музична діяльність завжди була невід’ємною складовою освітнього процесу, а зараз, в умовах військової агресії РФ проти України, її важливість складно переоцінити. Усе, що відбувається зараз - виклик для закладу дошкільної освіти, для вихователів та дітей.

Форми та методи роботи з дошкільниками:

- Заняття, бесіди, розповіді.
- Тематичні свята та розваги, виставки.
- Театралізована діяльність.
- Екскурсії.

- Відвідування музеїв.
- Ігрові технології.
- Дидактичні, сюжетно-рольові, народні ігри.
- Розглядання ілюстрованих матеріалів
- Розв'язування проблемних ситуацій
- Читання та інсценування художніх творів.

Вивчення пісень, танців, віршів, малих фольклорних жанрів.

В дошкільному закладі керівниками музичними створюються всі умови для повноцінного національно - патріотичного виховання. Це – ознайомлення дошкільнят з традиціями та обрядами українського народу, народними піснями, іграми, хороводами, танцями, народними забавлянками та потішками.

Організовуючи роботу у закладі дошкільної освіти, керівники музичні працюють за різними напрямками, щоб позитивно вплинути на процес становлення особистості-патріота.

Напрямки патріотичного виховання:

- Сім'я, родина, родовід та рідний край.
- Традиції, звичаї та культурні явища народу.
- Історія України, державні символи.
- Суспільні явища, довколишній світ.

Серед методів та форм національно - патріотичного виховання пріоритетна роль належить активним методам, що базуються на демократичному стилі взаємодії й спрямовані на самостійний пошук істини, сприяють формуванню креативного мислення, ініціативи й творчості.

Наша мета поглибити знання дітей про народні звичаї та обряди, обереги нашого дому. Познайомити дітей з народними музичними інструментами, хороводами, народними іграми та піснями. Ширше ознайомити дітей з легендами: «Легенда про пісню», «Легенда про калину», «Легенда про журавля» та інші. Національними символами-оберегами: вінок, рушник та калина.

Використання з дітьми на музичних заняття, розвагах та святах українських народних рухливих ігор «Коза», «Пастух і вовк», «Хустинка», «Панас» та багато інших. Вивчаємо колядки, щедрівки, веснянки – це частина роботи з патріотично-народознавчого напрямку. Роботу з народознавства проводжуємо не лише на заняттях з усіх розділів програми, а й у повсякденному житті, в іграх, під час проведення прогулянок, самостійної музичної діяльності.

Знайомство з малими жанрами фольклору здійснюється через не тільки на музичних заняттях, а і на:

- спеціально організоване навчання
- на заняттях з розвитку мовлення, ознайомлення з довкіллям та природою, малювання, ліплення, конструювання, фізкультурі;
- спільну діяльність з дітьми
- режимні моменти, спостереження, гру, індивідуальну роботу;

Дошкільнята особливо уважні до звуків музики. Використання потішок і пісеньок допомагає дітям засвоїти зміст заняття, створює емоційний настрій. Зміст, яким повинні оволодіти, малюки краще сприймаються, коли вони взаємодіють, мають безпосереднє зорове, слухове і тактильне сприйняття. Так, наприклад, при проведенні заняття на тему «Весняна мозаїка», я вчила закличку «Вийди, вийди сонечко» вчила дітей узгоджувати свої дії з текстом. Використання малих форм фольклору має величезне значення при проведенні занять продуктивними видами діяльності. За допомогою потішок малюки налаштовуються на заняття.

Головне, що музичний керівник при ознайомленні вихованців з різними фольклорними жанрами, повинен враховувати необхідність привнести елементи артистичності, індивідуальності у виконанні народних творів. Тоді заняття будуть проходити, як яскраве спілкування з дитиною, на очах якої розігрується барвисте

дійство: звірі розмовляють людськими голосами, співають, грають. Настрій вигадливості, пустотливих веселощів, а іноді навіть пустощів – і є перевагою таких занять. Якщо завдання по ознайомленню дітей з малими формами фольклору вирішувати тільки на заняттях, то неможливо домогтися поставлених цілей і завдань. Тому малі фольклорні форми повинні включатися і в спільну діяльність з дітьми (режимні моменти, ігри, спостереження, працю, індивідуальну роботу і рухову активність) і самостійну діяльність дошкільнят. В ході занять з дітьми я використовую наочні засоби (іграшки, картинки, ілюстрації), що дають можливість дітям краще запам'ятовувати, розвивають спостережливість, увагу, уяву і активізують розумову діяльність.

Викликають інтерес у дітей твори, в яких є звуконаслідування голосам тварин описуються їх звички («Іде коза рогата», «Кицю, кицю – няв!», «Пташко маленька»). У таких потічках малята уловлюють гуманне відношення до всього живого, навчаються любити природу, піклуватися про тваринок.

Відбираючи твори для ігор-занять з дітьми треба враховувати, щоб вони відображали всі сторони життя людини, розвитку взаємин з навколишньою дійсністю, спілкування з дорослим.

Однією з форм народознавчо-патріотичного виховання в дитсадку є облаштування національних куточків для проведення відповідної освітньої роботи з дошкільниками. Національний куточок в групі має бути естетично оформлений і розташований у світлому, зручному для огляду місці, бути візуально відокремленим від ігрових центрів. Наповнення куточка не має бути застиглим, а постійно змінюватися і поповнюватися.

Музичний керівник дошкільного закладу повинен спочатку сам добре знати історію культури та побуту українського народу, а вже потім ознайомлювати з ним дітей. Виховання любові до рідного краю, до цінностей українського народу починається з прогулянок, народних свят, де діти пізнають навколишній світ.

У вільний час діти залюбки працюють з папером, виготовляючи поробки на патріотичну тематику, знайомляться з побутом українського народу.

Висновки. Патріотичні почуття дітей дошкільного віку засновуються на їх інтересі до найближчого оточення (сім'ї, батьківського дому, рідного міста, села), яке вони бачать щодня, вважають своїм, рідним, нерозривно пов'язаним з ними. Важливе значення для виховання патріотичних почуттів у дошкільників має приклад дорослих, оскільки вони значно раніше переймають певне емоційно-позитивне ставлення, ніж починають засвоювати знання.

Список використаних джерел та літератури

1.Білан О. І. Тематичне панування навчально-виховної роботи в дошкільному закладі за програмою «Українське довкілля» (ІІ молодша група). / О. І. Білан. // ПРОМАН. – 2004. – №4. – С. 69.

2.Богуш А.М. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі: Підруч. для ВНЗ/ А. Богуш, Н. Гавриш. – К., Слово 2008. – С. 40-48.

3.Богуш А.М. Українське народознавство в дошкільному закладі/ А.М. Богуш, Н.В. Лисенко. – К., Знання 2002. – С. 36-49.

4.Вишневецький О. Громадянське виховання: благо чи небезпека?// Освіта. – 2000. – № 44. – С. 3-5.

5.Газіна І.О. Формування в дошкільників першооснов національної самосвідомості (психолого-педагогічні особливості)// Педагогіка. – 2005. – №1. – С. 8-10.

6.Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави: студії виховання// Рідна школа. – 2001. – № 2. – С. 9-14.

7.Жадан І. Проблеми громадянської освіти// Педагогічна газета. – 1999. – № 11. – С. 8.Ігнатенко П. Громадянське виховання: історичний аспект// Шлях освіти. – 2001. – № 1. – С. 38-43.

9.Кисельова Н. Виховувати патріотів// Дошкільне виховання. – 2001. – № 3. – С. 27- 28.

10.Кононко О.Л. Душевність, людяність, щирість// Дошкільне виховання. – 1999. – №2. – С. 8–9.

11.Кононко О.Л. Стратегічна мета виховання - життєва компетентність дитини// Дошкільне виховання. – 2002. – № 5. – С. 11-13.

12.Кремень В.Г. Веління часу: плекати національну гордість у дітей// Педагогічна газета. – 1998. – № 7. – С. 1.

13.Лещенко О.М. Патріотичне виховання дітей дошкільного віку// Дошкільне виховання. – 2003. – №9. – С. 12-16.
14.Міщенко Н. Який же проросте патріотизм?// Рідна школа. – 2004. – №1. – С. 1-8.
15.Мокрогуз О. Громадянська освіта: проблеми і перспективи запровадження// Завуч. – 2000. – № 28. – С. 2-4.
16.Оржехівський В. Громадянська освіта формує громадянина// Відродження. – 2000. – № 1. – С. 3-5.
17.Скрипченко О.В. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб./ О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук та ін. – К., Вища школа 2001. – С. 24-36.
18.Сухомлинська О.В. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності// Дошкільне виховання. – 2003. – №2. – С. 3-8.
19.Щербань П.М. Національне виховання в сім'ї. – К., Боривітер 2000. – С. 26-30

Дубина Людмила
вчитель української мови
КЗЗСО «Ліцей № 13
Хмельницької міської ради»,
кандидат педагогічних наук, доцент

Шляхи вдосконалення профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти

У статті акцентовано увагу на необхідності вдосконалення системи профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти. Уточнено сутність понять «професійна орієнтація», «профорієнтаційна робота». Визначено та обґрунтовано шляхи вдосконалення профорієнтаційної роботи в НУШ.

The article focuses on the need to improve the system of career guidance work in general secondary education institutions. The essence of the concepts "professional orientation" and "career guidance work" is clarified. Ways to improve career guidance work in the New Ukrainian School are defined and substantiated.

Ключові слова: професійна орієнтація, профорієнтаційна робота, шляхи вдосконалення профорієнтаційної роботи, заклад загальної середньої освіти.

Keywords: professional orientation, career guidance work, ways to improve career guidance work, general secondary education institution.

Вступ. Актуальною проблемою сучасної педагогіки є удосконалення профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти, що зумовлено стрімкою зміною та розвитком інновацій і технологій, виникненням нових професій, видів і форм зайнятості, підвищенням конкуренції та міграції на ринку праці.

Вдалий вибір професії має вирішальне значення для життєвого шляху особистості. Від нього залежать майбутня соціальна і професійна реалізація, досягнення кар'єрного успіху, матеріальний добробут, сімейні перспективи, психологічна гармонія і самооцінка.

Актуальність досліджуваної проблеми зумовлена необхідністю подолання об'єктивних та суб'єктивних суперечностей: між постійним оновленням ринку праці і відставанням підготовленості випускників до усвідомленого вибору професії; між потребами ринку праці у кадрах і професійними намірами здобувачів освіти; між вимогами професій, які обираються, і рівнем розвитку здібностей та наскрізних умінь претендентів.

У сучасних умовах вибір професії стає надскладним завданням для здобувачів освіти випускних класів, оскільки економічні обставини, ринок праці, технології змінюються значно швидше, ніж система освіти, яка готує їх до цього вибору.

Основна частина. Здійснений аналіз науково-педагогічних джерел показав, що у вітчизняних закладах загальної середньої освіти накопичений певний досвід профорієнтаційної роботи з учнями. Для характеристики процесу підготовки учнів до

свідомого вибору професії науковці використовують різноманітні терміни: «професійне становлення», «професійне самовизначення», «професійна орієнтація», «профорієнтаційна робота» та ін.

Термін «профорієнтація» (від лат. professio – вид занять і фр. orientation – установка) трактується як орієнтація особистості на певну професію.

У сучасній науково-педагогічній літературі професійна орієнтація і профорієнтаційна робота обґрунтовується як складний, багатоаспектний, динамічний і багаторівневий процес; система науково-практичної підготовки учнів до свідомого вибору професії; складна науково-практична система роботи; система впливу на особистість з метою оптимізації її професійного самовизначення, соціалізації; важлива складова освітнього процесу в закладі освіти; самостійна галузь наукового знання та ін. [2; 5; 7; 9; 10].

З'ясовано, що профорієнтаційна робота має бути органічною складовою освітнього процесу і спрямовуватися на створення умов для засвоєння здобувачами освіти необхідних знань про свої професійно значущі якості, індивідуальні можливості, тенденції розвитку та потреби ринку праці, формування умінь зіставляти свої здібності з вимогами, необхідними для здобуття конкретної професії.

У європейських країнах не вживають термін «професійна орієнтація» у буквальному розумінні слова. Його аналогом є термін «керівництво, супровід кар'єри», «розвиток кар'єри» (Career Development), під яким розуміють широку сферу діяльності, яка включає в себе спеціалізовані установи, центри, заклади тощо, роботу яких забезпечують спеціально підготовлені фахівці-профорієнтатори [6].

На основі аналізу науково-педагогічної літератури та узагальнення сучасного стану досліджуваної проблеми у педагогічній практиці визначено шляхи вдосконалення профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти:

– забезпечення єдності структурних компонентів системи профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти;

– впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у профорієнтаційну роботу з учнями та батьками.

Профорієнтаційну роботу в закладі загальної середньої освіти слід розглядати як невід'ємну складову освітнього процесу в Новій українській школі, цілісну систему з відповідністю між цілями, змістом і очікуваними результатами навчання, орієнтовану на формування компетентностей здобувачів освіти для успішної самореалізації в суспільстві.

Система профорієнтаційної роботи має базуватись на принципах освітньої діяльності, закладених у Законі "Про освіту", принципах та ключових компетентностях Нової української школи, бути інклюзивною, вільною від соціально-психологічних та гендерних стереотипів. Важливим є врахування запитів усіх учасників освітнього процесу, потреб громади, ринку праці, залучення до профорієнтаційних заходів усіх зацікавлених сторін [8].

При побудові системи профорієнтаційної роботи потрібно враховувати такі педагогічні умови: наявність цілісної програми професійної орієнтації; орієнтація на індивідуальні потреби і можливості учнів; наявність кваліфікованих профорієнтаційних радників та підготовлених педагогічних працівників; контакт із роботодавцями та практична спрямованість; зв'язок із закладами освіти наступних рівнів; підтримка та розуміння важливості профорієнтаційної роботи керівництвом закладу; доступ до якісної інформації щодо розвитку кар'єри та світу професій [8, с. 13-14].

Важливим елементом реалізації змісту профорієнтаційної роботи є вивчення інтегрованих спецкурсів із профорієнтації, які доцільно запроваджувати у 8 (9) та 10 (11) класах як курси за вибором. Метою та завданнями такої форми роботи є ознайомлення учнів зі світом професій, особливостями ринку праці, правами та обов'язками в трудових відносинах, можливими траєкторіями професійного і

кар’єрного розвитку, профорієнтаційна діагностика учнів, формування готовності до професійного самовизначення.

Профорієнтаційні спецкурси можуть викладатися психологами або підготовленими педагогами.

Не менш важливою у профорієнтаційній роботі є наскрізна профорієнтація, яка передбачає включення профорієнтаційних тем, уроків у програми загальноосвітніх дисциплін та виховну роботу на всіх рівнях загальної середньої освіти; доповнення змісту підручників та посібників профорієнтаційними матеріалами (інфографікою, текстами, завданнями, задачами про сучасні професії, ринок праці, професійну кар’єру та ін.). Учителі-предметники на рівнях початкової, базової і профільної освіти з урахуванням вікових особливостей розвитку, інтересів та потреб учнів можуть розповідати про зв’язок їхніх предметів зі світом професій, про використання наукових знань на практиці. Класні керівники можуть проводити окремі виховні години, профорієнтаційні заходи із залученням батьків, фахівців різних професій.

Сучасні дослідники визначають три наскрізні напрями (теми), які доцільно інтегрувати у профорієнтаційний зміст навчальних дисциплін:

1. Вивчення світу професій і ринку праці. Зв’язок між освітою і ринком праці.

2. Пізнання власних ресурсів та планування особистісного розвитку через професійну орієнтацію.

3. Розвиток навичок для професійної орієнтації та побудови кар’єри.

Так, у початковій школі в межах навчальної програми «Я досліджую світ» учні можуть знайомитися зі світом професій. У базовій школі – вивчати зв’язок між навчальними дисциплінами та різними професіями, де потрібні відповідні знання. У старшій школі – вивчати різні сфери професійної діяльності, їхній зв'язок із ринками праці, детально знайомитися із професіями, спеціальностями, галузями, аналізувати свої здібності та професійні інтереси, планувати різні траєкторії професійної освіти та розвитку кар’єри [8, с. 15].

Профорієнтаційна робота в закладах загальної середньої освіти не має бути теоретичною та відірваною від сучасної практики. Особливої ваги набуває практична спрямованість та соціальне партнерство шляхом залучення учнів до класних і шкільних профорієнтаційних проєктів, налагодження співпраці із закладами освіти всіх рівнів і типів, роботодавцями, громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування. «Зацікавленість соціальних партнерів у такому співробітництві ґрунтується на потребі безпосереднього впливу на розвиток людського капіталу, перші етапи формування якого відбуваються саме в закладах повної загальної середньої освіти» [8, с. 19].

Важливе значення мають сучасні методики, форми та інструменти профорієнтаційної роботи. З метою залучення до суспільного життя та вирішення актуальних суспільних завдань учні можуть брати участь у соціальних проєктах на благо класу, школи, громади, займатися волонтерством. Відповідно до Законів України «Про волонтерську діяльність» та «Про повну загальну середню освіту» така діяльність запроваджується лише для учнів, які досягли 14 років [4].

Профорієнтаційна взаємодія між закладом освіти та соціальними партнерами може здійснюватися в різних формах, відбуватися на добровільних засадах на основі взаємо зацікавленості в її результатах. Така стратегія передбачає організацію на усіх рівнях загальної середньої освіти екскурсій на виробництво, в офіси, навчальні заклади, центри зайнятості з метою безпосереднього ознайомлення учнів із професіями, умовами праці та навчання.

Для учнів старшої базової (7-9 клас) та профільної освіти (10-12 клас) ефективними є уроки трудового навчання на базі закладів професійної (професійно-технічної) освіти чи на базі роботодавців, спеціальні заходи для практичного та безпосереднього ознайомлення з професіями («Один день на роботі», «Один день у професії», професійні «проби», «Професійні занурення»).

З метою ознайомлення зі специфікою навчання чи професійної діяльності, отримання практичного досвіду в певній галузі доцільними є «Дні гостинності», організація короткострокового стажування, практичних занять, майстер-класів, вебінарів, профорієнтаційних квестів та ін.

Для старшокласників цікавими є зустрічі з представниками компаній-роботодавців та центрів зайнятості, студентами та викладачами закладів освіти різних рівнів і типів, з випускниками шкіл, представниками професій, які можуть поділитися власним досвідом про шлях професійного розвитку, подальше навчання, формування «рольових моделей».

Результатом такої співпраці може бути організація підготовчих курсів до вступу в заклад освіти, розробка профорієнтаційних програм і соціальних проєктів для старшокласників, проведення різноманітних виховних заходів із залученням фахівців різних галузей (ярмарки вакансій, кар'єрні фестивалі, профорієнтаційні квести).

Однією із сучасних форм профорієнтаційної роботи є віртуальні екскурсії, які дають можливість знайомитися з навчальними закладами, виробничими процесами в різних галузях без необхідності виїжджати на місце.

У закладах загальної середньої освіти на всіх освітніх рівнях можуть використовуватися інтегровані уроки, профорієнтаційні кейс-уроки, які забезпечують зв'язок навчальних предметів із життям.

Цікавим та ефективним є метод «професійних проб», який може використовуватися на етапі практики, коли учні первинно визначилися з професією. «Професійні проби» дають можливість ознайомитися з робочими місцями, їхнім технічним оснащенням, порівняти свої очікування з реальними умовами трудової діяльності, оцінити свої можливості в обраній професії. Такий метод може використовуватися у лабораторіях, навчально-виробничих майстернях, приміщеннях закладів освіти різних рівнів.

Ефективним у профорієнтаційній роботі є проєктно-орієнтоване навчання. Так, для ознайомлення з професіями, ринком праці, трудовим законодавством можуть використовуватися індивідуальні та групові проєкти («Світ професій», «Ринок праці», «Професії майбутнього», «Майбутня освіта», «Соціальне підприємництво», «Освітня траєкторія»), інтерактивні заходи (ярмарки та пікніки професій, профорієнтаційні конкурси та змагання («Профорієнтаційні Ted Talks», «Я в професії», «Соціальне підприємництво» та ін.).

З метою самопізнання, розвитку м'яких навичок та наскрізних умінь, формування усвідомленого вибору професії доцільними є:

– профорієнтаційні ігри («Мої ресурси», «Сучасні навички», «Освіта впродовж життя», «Планування розвитку», «Прийняття рішень» та ін.),

– майстер-класи, тренінги (критичне мислення, креативність, емоційний інтелект, командна робота, лідерство, створення презентацій, публічні промови, ефективне спілкування, керування часом та ін.),

– дискусії, дебати (про професії, ринок праці, компетентності майбутнього, подолання соціально-психологічних та гендерних стереотипів тощо).

Такі форми профорієнтаційної роботи допомагають учням зрозуміти свої сильні та слабкі сторони, потенційні можливості для правильного вибору професії.

Цікавою для професійного самовизначення здобувачів освіти є методика американського бізнес-консультанта Джима Коллінза «Концепція їжака». Автор схематично відобразив суть концепції за допомогою діаграми Венна, яка може доцільно використовуватися як інструмент професійного самовизначення [1] (рис. 1).

Рис. 1. Дж. Коллінз «Концепція їжака» як інструмент професійного самовизначення

В основі Концепції лежить байка давньогрецького філософа Архілоха. Йдеться про Лисицю, яка хотіла вполювати їжака і щодня придумувала нові стратегії. Їжак спокійно займався своїми справами, а в момент небезпеки скручувався в клубок. Лисиця залишалася ні з чим.

Їжак повільний, неповороткий, але переміг, бо робив те, що в нього виходить найкраще. Лисиця красива, хитра, швидка, але думає про все одразу, розпорошується, а тому не може досягти своєї мети.

Ця концепція спрощує складний світ і робить ухвалення рішення набагато легшим. Оптимальний вибір професії (істина) знаходиться в точці перетину трьох кіл. Для визначення своєї «точки перетину» важливо дати відповідь на такі три питання:

1. Чим ти хочеш займатися?
2. Що ти можеш робити найкраще?
3. Яка діяльність може принести тобі найбільший прибуток?

Людина не може бути спеціалістом одночасно в усіх сферах. Важливо з'ясувати свій потенціал, істину перевагу, «суперсилу» і скористатися нею для визначення майбутньої професії і траєкторії професійного зростання.

З метою планування індивідуального особистісного та професійного розвитку, індивідуальної освітньої траєкторії ефективними є практичні заняття з розвитку кар'єри, які передбачають створення резюме, мотиваційних листів, проходження інтерв'ю, планування кар'єрних траєкторій тощо. Такі заняття можуть інтегруватися у зміст вивчення української мови, а також організовуватися в межах вивчення інтегрованих профорієнтаційних спецкурсів.

У межах громад система шкільної професійної орієнтації може бути пов'язана з позашкільною освітою (підліткові клуби за місцем проживання, гуртки, профорієнтаційні клуби за інтересами, спортивні секції, студії).

До профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти мають активно залучатися батьки та родини учнів. Формами такої співпраці можуть бути ознайомлення зі світом професій батьків, родичів; екскурсії в установи та організації, де працюють батьки; бесіди з учнями, майстер-класи, особистий приклад кар'єрного зростання; спільні суспільно корисні справи, благодійні акції, проєкти; участь батьків у профорієнтаційних заходах (ярмарки професій, майстер-класи, екскурсії, профорієнтаційні квести та ін.).

З метою підвищення обізнаності батьків із питань профорієнтації їм можуть надаватися рекомендації та інформаційно-довідкові матеріали про сучасні професії і ринок праці, про те, як говорити з дитиною про вибір професії, як впливати на розвиток її сильних сторін, підтримувати на шляху самопізнання та ін.

Ефективними формами роботи з батьками можуть бути лекторії, тренінги для батьків, індивідуальна робота психолога, класних керівників із батьками, залучення батьків до участі у спільних профорієнтаційних заходах та ін.

Здійснення профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти неможливе без відповідного кадрового забезпечення та підвищення професійного рівня педагогічних працівників. Відповідальність за організацію і проведення профорієнтаційної роботи покладається на керівника закладу освіти. До профорієнтаційної роботи залучаються психологи, соціальні педагоги, вчителі-предметники, класні керівники, керівники гуртків, бібліотекарі, медичні працівники.

Доцільним є створення в закладах освіти центрів кар'єри. Мета такого центру – координувати профорієнтаційну роботу; здійснювати інформаційно-просвітницьку діяльність щодо професійної орієнтації здобувачів освіти; розробка, накопичення та поширення профорієнтаційних матеріалів; організація профорієнтаційних заходів.

Значний потенціал для удосконалення системи профорієнтаційної роботи містить зарубіжний досвід розвинених країн Європи та Азії.

У профорієнтаційній роботі важливе значення має вільний доступ здобувачів освіти до сучасних джерел інформації про спеціальності, заклади професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, ринок праці, актуальні професії сьогодення і майбутнього, шляхи та моделі розвитку кар'єри [6]. Значні можливості для реалізації цього завдання мають інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ). Вони дозволяють залучати до профорієнтації широку аудиторію учнів та батьків, здійснювати якісну інформаційно-просвітницьку діяльність, профорієнтаційну діагностику, надавати персоналізовані рекомендації, забезпечувати інтерактивну взаємодію усіх зацікавлених сторін. Актуальність і гостра необхідність використання таких технологій зумовлена постійними змінами, які відбуваються на ринку праці, появою нових професій, спеціальностей, вимог до особистості фахівця та сучасних підходів до роботи з інформацією.

У профорієнтаційній роботі можуть використовуватися різноманітні засоби ІКТ:

– інформаційні ресурси та платформи: сайти та портали для профорієнтації («Дія. Освіта», «Моя кар'єра», Career Hub та ін.); спеціалізовані веб-ресурси, які пропонують огляд ринку праці, базу професій, профорієнтаційні тести на визначення сфери професійних інтересів); блоги та віртуальні бібліотеки, які містять публікації про особливості сучасних професій, перспективи їх розвитку;

– онлайн-тести та діагностика: (професійні тестування для виявлення інтересів, схильностей, здібностей); автоматизовані рекомендаційні системи (пропонують професії на основі результатів тестів).

– вебінари та онлайн-курси (вебінари з представниками професій або тренерами з кар'єрного розвитку; онлайн-курси з можливістю пробних уроків журналістики, дизайну, програмування та ін.);

– віртуальна реальність та симулятори (професійні симулятори для розуміння специфіки роботи в різних галузях;VR-технології з можливістю віртуально «спробувати» професію).

– соціальні мережі, чат-боти (для популяризації професій через відео, подкасти, інтерв'ю з фахівцями, поради з вибору професії чи підготовки до кар'єрного зростання);

– мобільні додатки для профорієнтації (містять тести, інформацію про професії, актуальні вакансії, тренди ринку праці);

– гейміфікація (освітні, симуляційні ігри про різні професії та їх особливості, на розвиток навичок роботи в команді, управління процесами, розвязання професійних ситуацій).

– штучний інтелект та аналітика: чат-боти на основі AI (для автоматизованих консультацій із вибору професії); аналіз даних про ринок праці, персоналізовані поради щодо вибору професії та побудови кар'єри;

– співпраця з освітніми та кар’єрними платформами (курси та програми на платформах Coursera, EdEra, Prometheus та ін.).

ІКТ можуть бути ефективними інструментами для залучення батьків до профорієнтаційної роботи та підвищення їхньої обізнаності про сучасні професії, тенденції ринку праці, способи взаємодії зі своїми дітьми з питань профорієнтації.

У роботі з батьками доцільно використати такі ресурси:

– вебінари та онлайн-конференції із запрошеними кар’єрними консультантами, психологами, представниками різних професій;

– електронні ресурси та онлайн-платформи (створення онлайн-бібліотеки з матеріалами для батьків; використання Google Meet, Zoom для консультацій);

– соціальні мережі, месенджери, мобільні додатки (створення груп для обміну інформацією, мобільні додатки з розділами для батьків);

– інтерактивні тести, профорієнтаційна діагностика;

– відеоматеріали (створення освітніх відео на YouTube або інших платформах із рекомендаціями для батьків); онлайн-ігри для сімейного обговорення;

– віртуальні консультації;

– регулярні інформаційні розсилки у батьківські онлайн-групи (інформаційні буклети, листівки, запрошення на День гостинності у заклади освіти).

З метою інформаційного забезпечення сучасної системи профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти необхідним є розроблення єдиного профорієнтаційного порталу для всіх учасників профорієнтаційного процесу [8].

Висновки. Отже, сучасні виклики актуалізують проблему профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти як важливого напряму освітньої діяльності НУШ. Профорієнтаційна робота розглядається як комплексна науково обґрунтована система форм, методів і засобів підготовки особистості до свідомого професійного самовизначення.

На основі аналізу науково-педагогічної літератури та сучасного стану досліджуваної проблеми у педагогічній практиці визначені та обґрунтовані шляхи вдосконалення профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти:

– забезпечення єдності структурних компонентів системи профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти;

– впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у профорієнтаційну роботу з учнями та батьками.

Список використаних джерел та літератури:

1. Всеукраїнський проєкт з профорієнтації та побудови кар’єри «Обери професію своєї мрії». URL: https://hryoutest.in.ua/#item-52 (дата звернення: 14.11.2024р.).

2. Закатнов Д. О. Технології підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення: монографія. Київ : Педагогічна думка, 2012. 160 с.

3. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text. (дата звернення: 13.11.2024).

4. Закон України «Про повну загальну середню освіту» № 463-IX від 16.01.2020 р. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text. (дата звернення: 13.11.2024).

5. Коропецька О. М. Психологічні основи професійної орієнтації та самореалізації особистості : навч. посіб. Київ : КНТ, 2016. 438 с.

6. Пономарьова Н.О. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів інформатики до профорієнтаційної роботи у загальноосвітніх навчальних закладах: дис. … докт. пед. наук : 13.00.04 / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2018. 570 с. URL: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/2018/09/disser_Ponomarova.pdf (дата звернення: 10.12.2023).

7. Професійна орієнтація : підручник / [Єгорова Є. В. [та ін.] ; за ред. О. М. Ігнатович. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 240 с.

8. Професійна орієнтація у Новій українській школі / власник прав Укр. інстит. розвитку освіти. Київ, 2020. 36 с. URL: https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/konczepcziya-profori%D1%94ntaczii%CC%88-dlya-gromadskogo-obgovorennya-16_12_20-.pdf (дата звернення 13.11.2024).

9. Професійне самовизначення старшокласників в умовах освітнього округу : посіб. /Л. А. Гуцан, О. Л. Морін, З. В. Охріменко, О. М. Пархоменко, Л. І. Гриценок, І. І. Ткачук. Харків: «Друкарня Мадрид», 2016. 220 с.

10.Шквир О., Поліщук О., Казакова Н. Профорієнтаційна робота в закладах загальної середньої освіти: сучасні виклики // *Молодь і ринок*: щомісячний наук.-пед. журн. Дрогобицький держ. пед. ун-т імені Івана Франка. Дрогобич : «Швидкодрук», №2 (200), лют. 2022. С. 11-16. URL: https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.255970 (дата звернення: 10.11.2024).

Дунець Мирослава,
асистент вчителя початкових класів
Новоушицького ліцею
Новоушицької селищної ради
Хмельницької області

Патріотичне виховання, як одне із основних елементів фундаментальних цінностей особистості українця майбутнього

У статті описано про важливість патріотичного виховання в умовах сьогодення і формування всебічно розвиненої особистості, її духовності в процесі розвитку патріотизму.

Ключові слова: патріотизм, національно-патріотичне виховання, патріотична самосвідомість, патріот.

Події останніх років в Україні засвідчили, що саме сьогодні національно-патріотичне виховання дітей та молоді стало одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку громадянина, як високоморальної особистості, яка плекає українські традиції, духовні цінності, володіє відповідними знаннями, вміннями та навичками. Важливим напрямом патріотичного виховання є залучення молоді до народознавства – вивчення культури, побуту, звичаїв рідного народу.

Сьогодні, враховуючи нові суспільно-політичні реалії в Україні пов’язані з російською агресією, усе більшої актуальності набуває питання виховання в молодого покоління почуття патріотизму, відданості загальнодержавній справі зміцнення країни, активної громадянської позиції тощо. Адже саме патріотизм породжує впевненість у собі, волю в перемогу, віру в свою націю, свій народ, всиляє у звичайну людину силу, яка дає міць йти впевнено та безстрашно до мети в єдності зі своїм народом. Тому потрібні нові підходи і нові шляхи до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості. При цьому слід враховувати, що Україна має древню і величну культуру та історію, досвід державницького життя, які виступають потужним джерелом і міцним підґрунтям виховання дітей, молоді й старшого покоління українців. Вони уже ввійшли до освітнього і загальновиховного простору, але нинішні суспільні процеси вимагають їх переосмислення, яке відкриває нові можливості для освітньої сфери, оскільки патріотично наснажена громадська активність особистості повинна постійно протягом усього життя підвищуватися у процесі навчання, виховання, самовиховання і самовдосконалення, переростати, у відповідності до вікових особливостей, в громадсько-політичну й державницьку діяльність.

Виховання у молодого покоління почуття патріотизму, відданості справі зміцнення державності, активної громадянської позиції нині визнані проблемами загальнодержавного масштабу. У Державних національних програмах «Освіта» («Україна XXI століття»), «Діти України», «Національній програмі патріотичного виховання громадян, розвитку духовності», Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Національній доктрині розвитку освіти України, як стратегічні визначаються завдання виховання в особистості любові до Батьківщини, усвідомлення нею свого громадянського обов’язку на основі національних і

загальнолюдських духовних цінностей, утвердження якостей громадянина – патріота України як світоглядного чинника.

Визначають 5 етапів виховання патріотизму особистості:

1. Виховання любові й поваги до своїх батьків, своєї Батьківщини, що повинно формуватися в дошкільному віці в межах родинного виховання;

2. Виховання позитивного ставлення до «малої батьківщини» (свого міста, краю, регіону) тобто етнічна самоідентифікація, що формується у підлітків у період дошкільного та шкільного навчання;

3. Виховання позитивного ставлення до своєї країни (державницького патріотизму) відповідає юнацькому віку; формується в період навчання у випускних класах школи та у ВНЗ;

4. Виховання усвідомлення своєї належності до історичної спільноти та культурно-релігійної традиції східнослов'янських народів, тобто формування через позитивну етнічну ідентичність толерантності в міжнаціональних відносинах – також є виховним завданням ВНЗ;

5. Виховання доброзичливого ставлення до всіх народів світу – якість, притаманна високодуховній особистості, яка формується у процесі самовиховання протягом усього життя.

За останні роки зростає інтерес молоді як до далекого, так і до недавнього минулого нашої Вітчизни, до духовно-етичних і соціально-філософських проблем. Це свідчить про те, що в молодіжному середовищі йде спонтанний пошук життєвих духовних орієнтирів.

І якщо сьогодні в молодіжному середовищі пошана до минулого нерідко межує з елементарною непоінформованістю або цинічним до нього ставленням, то незабаром все може змінитися. Прагнення молоді до позитивних духовних змін залишає надію і вселяє впевненість у тому, що духовно-етична криза, що переживається в даний час, буде здолана. Завтрашній день України залежить від того, наскільки вивіреними і далекоглядними будуть прийняті сьогодні заходи для виховання патріотизму підростаючого покоління. Як бачимо, сучасний стан розвитку світової цивілізації стимулює процес відродження та становлення української нації, а відповідно й потреби патріотичного виховання як чинника пізнання і самопізнання української нації, виховання української молоді. Таким чином, в умовах сучасного розвитку знань і технологій, національно-патріотичне виховання потребує філософсько-світоглядного осмислення культурної спадщини, культурно-морального насичення патріотичної виховної системи.

Тепер, в умовах повномасштабної війни, яку розв'язала рф проти України, вже ні в кого не викликає сумнівів той факт, що зараз ми маємо приділити особливу увагу національно-патріотичному вихованню. Саме тому надзвичайно важливо:

1. Проводити заходи національно-патріотичної спрямованості.
2. Займатися волонтерською діяльністю.
3. Розповідати дітям про українську культуру.
4. Влаштовувати акції пам'яті.
5. Проводити години спілкування, присвячені війни рф проти України.
6. Створювати навчальні проєкти, присвячені борцям за незалежність та свободу нашої країни.
7. Долучати дітей до створення малюнків, листівок та оберегів для захисників України.

Патріотизм належить до складних почуттів і має декілька духовних пластів. Перший-поверховий-це природна любов до свого народу як до самого себе та своєї родини, любов до рідного слова, до рідної природи, яка проходить скрізь серце. Другий пласт патріотизму проходить крізь розум. Усвідомлення розумом свого святого обов'язку перед народом стати на захист його інтересів, усвідомлення необхідності протистояти, витримати натиск. Третім основним пластом патріотизму постає такий

рівень, коли готовність служити Батьківщині, своєму народові, готовність до співпраці задля справи, яка вища за особисті інтереси і особисте життя закладена у свідомості, у крові. Патріотизм, не може виховуватися частинами. Він у своїх проявах ситуативний і виступає як результат життя людини, її праці, відпочинку, навчання, всієї системи відносин.

В.О.Сухомлинський підкреслював, що у патріотичному вихованні слід спиратися на джерела, якими живляться патріотичні почуття,такі як природа рідного краю,рідна домівка, мати з батьком, рідне слово, місто, де народилася людина,славне минуле країни, її героїчна історія.

Державним стандартом дошкільної освіти є Базовий компонент дошкільної освіти, який реалізується програмами та навчально-методичним забезпеченням, що затверджуються Міністерством освіти і науки України. Його мета – забезпечення життєвої компетентності дитини, до змісту якої входить і поняття «бути громадянином своєї країни, патріотом свого народу». Змістом Базового компоненту визначено освітні лінії, що забезпечують засвоєння дитиною способів (механізмів) розвитку (саморозвитку), набуття знань, умінь і навичок. Заняття з народознавства сприяють вихованню у дітей духовності на національному ґрунті, доброзичливості, чесності, взаємоповаги, поваги до культур інших народів, ушанування їхніх традицій, оберегів.

Питанням патріотичного виховання дітей дошкільного віку присвятили свої дослідження Л.Артемова, А.Богуш, А.Виноградова, Н.Гавриш, Н.Лисенко, Л.Лохвицька, Т.Поніманська та ін. Дані роботи висвітлюють теоретичні засади народознавства, зміст і методику ознайомлення дітей з українською національною культурою, літературою, мистецтвом; розкривають методичні прийоми ознайомлення дітей з державними і національними символами, побутом, святами, звичаями, обрядами, іграми, народним промислом.

Патріотизм – одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до Батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури.

Виходячи з цього, патріотизм на даний час є нагальною потребою і держави, якій необхідно, щоб усі діти стали національно свідомими громадянами – патріотами, здатними забезпечити країні гідне місце в цивілізованому світі, і особистості, яка своєю діяльнісною любов'ю до Батьківщини прагне досягти взаємності з метою створення умов для вільного саморозвитку і збереження індивідуальності; і суспільства, яке зацікавлене в тому, щоб саморозвиток особистості, становлення її патріотичної самосвідомості здійснювався на моральній основі.

При цьому важливо, щоб об'єднання різних етносів і регіонів України задля національного відродження, розбудови й вдосконалення суверенної правової держави і громадянського суспільства здійснювалось саме на базі демократичних цінностей, які в свою чергу мають лежати в основі патріотичного виховання. Оскільки патріотизм набуває нині особливого значення, відтак виникає гостра потреба у розробці системи роботи з дітьми дошкільного віку щодо формування у них основ патріотичного виховання, яка б дала можливість для всебічного розвитку особистості майбутнього громадянина – патріота України шляхом ознайомлення дітей з культурою, традиціями та звичаями українського народу.

Створення цілісної системи всебічного розвитку особистості майбутнього громадянина – патріота України шляхом ознайомлення дітей з культурою, традиціями та звичаями українського народу; а також формування у них почуття причетності до історії та майбутнього свого краю, пробудження і виховання патріотичних почуттів. Це найважливіший період становлення особистості, бо саме у цей час закладаються передумови громадянських якостей, формуються уявлення дітей про людину, суспільство і культуру. Це період, коли особливо активізується інтерес дитини до соціального світу, суспільних явищ. Патріотичні почуття дітей дошкільного віку засновуються на їхньому інтересі до найближчого оточення (сім'ї, батьківського дому,

рідного міста, села), яке вони бачать щодня, вважають своїм, рідним, нерозривно пов'язаним з ними.

Важливе значення для виховання патріотичних почуттів в учнів має приклад дорослих, оскільки діти значно раніше переймають певне емоційно-позитивне ставлення, ніж починають засвоювати знання. Тому зараз наші здобувачі освіти спостерігаючи за нашим мужнім, безстрашним, патріотичним народом і самі вже великі патріоти нашої країни.

Успіх патріотичного виховання залежить від правильної організації всієї освітньої роботи в навчальному закладі, зокрема й від створення розвивального етнічного середовища.

Практика показує, що найбільш ефективним та актуальним інтерактивним методом виховання патріотизму учнів є метод проектів. Проектна діяльність унікальна, адже мало того, що вона інтегрує кілька методів навчання і виховання, також вона дозволяє активно залучати до освітнього процесу батьків. За допомогою проектної діяльності розвивається як особистість дитини, так і її пізнавальні та творчі здібності.

Під час самостійних ігор драматизують уривки знайомих українських казок, віршів, пісень, охоче грають у народні ігри. Діти усвідомили розподіл народних свят за порами року, народних традицій і обрядів, використовують їх фрагменти в самостійній ігровій діяльності, з задоволенням переодягаються в український одяг, охоче виконують аплікації, малюнки, оздоблюючи національний посуд, одяг, інші предмети побуту.

Із задоволенням малюють природу рідного краю, вулиці рідного міста, села разом з батьками ведуть історію свого родоводу за допомогою родинної квітки і родовідного дерева, добре орієнтуються в державних символах України.

Системний підхід у роботі сприяє формуванню пізнавальних здібностей та інтересів дітей, що забезпечує наступність між дошкільним закладом та школою у розв'язанні питань з патріотичного виховання.

Особливістю патріотичних почуттів молодших школярів є те, що вони формуються на основі любові до батьків, родини, рідного дому, природи рідного краю, свого міста чи села тощо.

Я впевнена, що наші здобувачі освіти виростуть справжніми патріотами, які любитимуть Україну, пишатимуться нею та захищатимуть її.

Таким чином, для України національно-патріотичне виховання надзвичайно актуальне, проте не в якості каталізатору міжетнічних, міжконфесійних та культурно-економічних протистоянь, а як спільний знаменник у сумі звичайних дробів. Виховання національної самосвідомості та патріотизму – процес складний і тривалий, на результат якого впливають різні фактори: соціальні, політичні, економічні, сімейні, власне виховання. Нелегкий процес державного будівництва незалежної України зримо показав, що найпрогресивніші ідеї можуть повиснути в повітрі, якщо свідомість людей не готова до кардинальних змін, якщо не розбуджена національна самосвідомість, низький рівень громадянської культури мас.

Список використаних джерел та літератури

1. Руденко Ю. Концепція формування національної свідомості і самосвідомості особистості // Освіта. - 1998. - 4 - 11 листопада (№ 67). -С. 3.

2. Яворський В. Ідейні засади історичних українських держав за всі періоди історії України // Народна армія. - 1993. - 31 серпня - 1 вересня. - С. 3.

3. Гаврилюк Ж. Урок історії і духовні джерела відродження // Історія в школі. - 1997. - № 5. - С. 18-24.

4. Гуменюк Г. Національна самосвідомість школярів і перспективи їх розвитку // Рідна школа. - 1999. - № 2. - С.59 -61.

5. Гупан Н. Педагогічна громадськість у боротьбі за піднесення національної свідомості українського народу на межі XIX - XX століть // Історія в школах України. - 2000. - № 3. - С. 46 - 47.

6. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) / Науковий керівник: А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф, д-р пед. наук; — К.: Видавництво, 2022. – 33 с.

7. Методичні рекомендації щодо національнопатріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах, 2022 рік. URL: https://dspu.edu.ua/wp.pdf

8.Концепція національно-патріотичного виховання, 2022 https://nus.org.ua/news/mon-zatverdylo-novu-kontseptsiyu-patriotychnogo-vyhovannya/

9. Стаття «Реалізація Концепції національно-патріотичного виховання: основні заходи та цікаві момент», 2022 https://naurok.com.ua/post/realizaciya-koncepci-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-osnovni-zahodi-ta-cikavi-momenti

10. І. Вановська Актуальні питання щодо національно-патріотичного виховання,2018рік // http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/29726/Vanovska.pdf;jsessionid=0BB0A4400054C53590D31F48DBEA1EC7?sequence=1

Клімкіна Наталія,
старший викладач кафедри
психології, інклюзивної освіти, методик
природничо-математичних дисциплін та технологій
ХОІППО імені Анатолія Назаренка,
кандидат педагогічних наук,

Відповідальність за свої дії, як основа свідомого буття сучасного українця

Матеріал статті спонукає читачів до відповідального ставлення за свої дії з батьківської, чи професійної позиції на основі прикладів із життя та закликів відомих українських діячів. Представлені результати анкетування педагогічного колективу щодо відповідального ставлення до своїх обов'язків. Також в матеріалах статті запропоновані духовно-практичні настанови, які знадобляться широкому колу педагогів для усвідомленого та відповідального виконання професійних функцій.

The material of the article encourages readers to take a responsible attitude towards their actions from a parental or professional position based on examples from life and appeals of famous Ukrainian figures. The results of a survey of the teaching staff regarding a responsible attitude towards their duties are presented. The material of the article also offers spiritual and practical guidelines that will be useful to a wide range of teachers for the conscious and responsible performance of professional functions.

Ключові слова: відповідальність, інтернальна атрибуція, зрілість особистості, усвідомлене ставлення.

Keywords: responsibility, internal attribution, personality maturity, conscious attitude.

Вступ

Ми переживаємо складні сторінки новітньої історії, які беруть початок від кінця листопада 2013 року, це час, який ознаменувався, як початок Революції Гідності, що була викликана обурливим режимом Януковича В. Вже 20 лютого 2014 року, нажаль, відбулися перші розстріли на майдані. 24 лютого 2022 року розпочалося повномасштабне вторгнення держави-агресора на територію нашої країни, яке триває до тепер. «Росія – це ворог номер один» [3]. Через терористичні дії держави-сусіда маємо непоправні людські втрати, руйнування критичної інфраструктури, житлових будинків, значні економічні збитки. Територія України визнана, як найбільш замінована країна світу. На її розмінування знадобляться значні кошти, тривалий час та підтримка держав-партнерів.

Завдяки допомозі світової спільноти та нашим збройним силам, продовжуємо жити та працювати. Перебуваючи в цих умовах, першочерговими завданнями бачимо: відбудову країни, зміцнення її економічного потенціалу, відповідальне ставлення до своїх обов'язків на будь-якій посаді і під час виконання не тільки професійних ролей, ай ролей батьків. Без цього відбудова, виживання та становлення будуть неможливими.

Хочемо дещо звернутися до сторінок історії, в яких є згадка про те, що «17-го лютого цього року виповнилось 130 років із Дня народження предстоятеля Української Греко-Католицької Церкви, професора Йосифа Сліпого – наступника митрополита Андрея Шептицького. Унікальними спогадами про патріарха ділиться його особистий секретар отець Іван Дацько. У розмові він був простим і відвертим. Коли чувся з людиною вільно, мимоволі переходив на галицьку говірку. Іноді так по-доброму сварив мене: «Які ви ще наївні, брате! Та ж працюйте над собою й будьте твердим мужчиною!». Він не мав легкого характеру й викликав у деяких слабких людей побоювання і страхи – особливо тим, що говорив правду просто в очі. Був дуже вимогливий до себе й до інших, а найбільше не міг терпіти лінюхів та нероб. Усіх нас підганяв учитись, захищати наукові роботи. Та, попри свою суворість, випромінював природну духовну радість.

Патріарх не дозволяв цілувати собі руки: «Не цілуйте рук каторжника. Я не потребую поцілунків. Краще виконуйте свою роботу» - говорив він.

Його слова «народе український, будь собою!» – це та візія, що дає силу боротись в умовах війни, повертатись до свого коріння, дає поштовх гуртуватись і єднатись сьогодні.

Йосиф Сліпий прозорливо зауважував: «Може, нам було б легко любити Україну, якби вона була багатою, самостійною і могутньою, але сьогодні треба й варто любити Україну, щоб вона такою стала». Отож, ми можемо, озброївшись цим добрим прикладом життя побожної людини, науковця. патріота, чинити так само. [5]

«Відповідальність є проба мужності людини», – Горацio Нельсон. [1].

Основна частина

Вважаємо, що питання відповідальності стосується і розвитку емоційного інтелекту людини. Адже, розвиток емоційного інтелекту розглядається як важливий чинник адаптації індивіда до соціального середовища. З цього приводу Д. Гоулман зазначав, що здатність особистості піклуватися не тільки про себе й свої наміри означає, що людина приносить користь суспільству, розвиває вміння прислухатися до свого внутрішнього стану, почуттів, і з особливою уважністю ставитися до найближчого оточення, зважаючи на їхні переконання. [2]

Пропонуємо поглянути на відповідальність з точки зору психології. Відповідальність – це багатогранне поняття, що відображає здатність людини усвідомлювати, приймати та виконувати зобов'язання перед собою, іншими людьми та суспільством у цілому. Вона включає в себе здатність до оцінки наслідків своїх вчинків, а також готовність нести за них як позитивні, так і негативні наслідки.

У психології відповідальність розглядається як важливий компонент особистісного розвитку та етичної свідомості. Це внутрішній стан людини, який формується під впливом соціальних норм, моральних принципів і виховання. Відповідальна людина здатна самостійно приймати рішення, передбачаючи їх наслідки, і не перекладати провину за свої дії на інших.

До основних аспектів відповідальності відносять наступні:

1. Особиста відповідальність – це відповідальність людини за власне життя, дії та рішення. Вона включає в себе здатність визначати свої цілі, пріоритети та приймати рішення, що ведуть до їх досягнення. Це також готовність нести наслідки за свої помилки, визнавати їх і виправляти.

2. Соціальна відповідальність – це здатність особи враховувати вплив своїх дій на інших людей та суспільство в цілому. Вона включає повагу до прав інших, етичну поведінку, виконання соціальних зобов'язань та підтримку суспільного блага.

3. Професійна відповідальність – це відповідальність за дотримання професійних стандартів, виконання своїх обов'язків на високому рівні та відповідність очікуванням колег і клієнтів. Вона важлива для ефективного функціонування будь-якої організації та суспільства загалом.

4. Моральна відповідальність – це здатність людини керуватися у своїх вчинках етичними принципами та моральними нормами. Вона включає в себе почуття обов'язку перед самим собою, своїми близькими, суспільством та природою.

До психологічних основ відповідальності відносять наступні: відповідальність нерозривно пов’язана з самосвідомістю та самоконтролем. Людина, яка усвідомлює свою відповідальність, здатна адекватно оцінювати власні можливості, приймати рішення та діяти відповідно до своїх зобов’язань. Важливу роль у формуванні відповідальності відіграє виховання, соціальні інститути, такі як родина, школа та культурні традиції; однією з головних психологічних характеристик відповідальної людини є здатність до інтернальної атрибуції – це коли особа вважає, що саме вона є джерелом своїх успіхів або невдач, а не зовнішні обставини, чи інші люди. Іншою важливою характеристикою є зрілість особистості, яка дозволяє брати відповідальність за складні рішення та дії.

Наслідки відповідальності можуть бути різними:

1. Позитивні – високий рівень відповідальності сприяє особистісному росту, розвитку лідерських якостей, довірі з боку інших та загальному підвищенню життєвого задоволення.

2. Негативні – надмірна відповідальність може призводити до вигорання, підвищеного рівня стресу або відчуття провини, особливо коли людина бере на себе більше зобов'язань, ніж здатна виконати.

У філософському контексті відповідальність часто розглядається у зв'язку зі свободою. Людина, що має свободу вибору, одночасно має і відповідальність за цей вибір. Без відповідальності свобода може призвести до хаосу або безвідповідальності, а надмірна відповідальність без свободи може викликати почуття пригніченості [6].

Педагоги, зазвичай, відповідальні у ставленні до своїх обов’язків, про що свідчить, до прикладу, опитування колективу, проведене в Комунальному закладі загальної середньої освіти «Ліцей» №10 м. Хмельницької міської ради 17 січня 2025 року. Вибірка становила 33 особи.

На питання «Як часто звертаються до Вас Ваші здобувачі освіти з питань взаємодії та налаштування на позитивні відносини в колективі?» респонденти дали наступні відповіді: дуже часто (3), часто (19), не часто (9), надзвичайно рідко (2).

На питання «Які саме питання доводилося вирішувати?» педагоги закладу дали наступні відповіді: примиряти групи дівчат між собою, працювати над уважним ставленням хлопчиків до дівчаток, працювати над повагою дітей один до одного, адаптація п’ятикласників, вирішувати конфлікти між однокласниками, вирішувати побутові питання, допомагати у стосунках між членами сім’ї, профілактика насилля в сім’ях, профілактика цькування та насмішок один над одним, булінгу, та профілактика крадіжок, підтримка один одного, культивування справедливих стосунків, асертивності, взаєморозуміння з вчителями-предметниками, організацію волонтерських справ, туристичних поїздок, вміння спільно пліч-о-пліч працювати, організація уроків, відповідно сучасних вимог, реалізація різних челенджів.

Педагоги показали також під час опитування свідоме та відповідальне ставлення у виборі форм взаємодії зі своїми учнями, назвавши наступні: бесіда (19 відповідей), розповіді автобіографічних сторінок, обмін інформацією (2 відповіді), планування спільної справи, перегляд фільмів, лекції, рольова гра, мозковий штурм, анкетування (2 відповіді), подорожі, екскурсії, вироблення правил спілкування, колективні справи (2 відповіді), надання допомоги, аналіз прикладів з життя (3 відповіді), тренінги (5 відповідей, порада, похвала, відпочинок, інтерактив, відверті обговорення, виховні години(2 відповіді), індивідуальна робота (2 відповіді), виконання практичних вправ, спільні проєкти і навіть підписання угод про перемир’я

Як бачимо, педагоги свідомі та відповідальні у виконанні своїх функцій щодо посадової інструкції.

Негативно впливати на ситуацію з відповідальністю педагогів стосовно професійних обов'язків, на нашу думку, можуть мати: психоемоційне вигоряння, читання предметів не за фахом, згода на посаду вчителя індивідуального навчання лише заради годин навантаження, конфлікти у колективі, які відволікають увагу від роботи та виконання професійних функцій, крадуть життєву енергію та сили, неусвідомлений підхід до вибору професії в молоді роки, песимізм та безперспективність стосовно життєвих поглядів.

Для усвідомленого та відповідального ставлення до власного життя радимо: вдаватися до конструктивного керування емоціями, що передбачатиме здатність розпізнавати їх зміст та емоційний стан інших, сприймати емоції без осуду, адекватно реагувати на конфліктні ситуації, розуміти, як емоції можуть допомагати і заважати в діяльності, налаштовуючи себе на пошук внутрішньої рівноваги, конструктивну комунікацію, зосередження уваги на продуктивну діяльність. [2].

Для усвідомленого та відповідального ставлення до професійних обов'язків рекомендуємо звірятися з посадовою інструкцією, ознайомлюватися із правовою відповідальністю, яка може настати за невиконання професійних обов'язків та деструктивно-трагічних дій, які можуть виникнути внаслідок цього. «Не той дурний, що не знає, а той, хто знати не хоче» Г.С.Сковорода [4]. Звіряйтеся з тими цінностями, які скерували Вас у дану професію. Думайте та втілюйте те, що б Вам хотілося зреалізувати в своїй професії. Здійснюйте роботу над своїми помилками, яких допустилися при викладанні уроків, чи проведенні заходів. Орієнтуйтеся на кращий передовий педагогічний досвід на постаті видатних педагогів (Сухомлинського В.О., Сковорода Г.С., Шаталова В.Ф, Корчак Я., Капську А.Й., Беха І.Д., Пєшу І.В., Ковчину І.М., Вайнолу Р.Х., Лисенко Н.В., Будник О.Б., Костєва В.І., Буковинського А.Й.) надихатиме Вас. Ще також участь у вебінарах, симпозіумах, конференціях, майстер-класах на психолого-педагогічну тематику підвищить Ваш рівень мотивації до усвідомленого та відповідального ставлення до професійних обов'язків. Розуміння своїх учнів, їх потреб та важливості педагогічної присутності в їх житті. Вмійте «перезавантажуватися», коли відчуваєте втому. Вмійте приймати зворотній зв'язок від дітей та колег та робити правильні висновки. «Хто соромиться визнати недоліки свої, той з часом безсоромно виправдовуватиме своє невігластво, яке є найбільшою вадою» [4]. Намагайтеся подавати приклад тієї людини, яку б хотіли виховати.

Для усвідомленого та відповідального ставлення до формування та проявів своєї громадянської позиції рекомендуємо відвідувати по можливості лекції, воркшопи про права та обов'язки громадян, розглядати можливі механізмів участі в громадському житті, які стосуються екологічно-економічного благоустрою громади, формування місцевого б'юджету, брати участь у виборах та балатуватися на посаду депутатів місцевих органів самоврядування. Удосконалювати власну інфомедійну грамотність з метою уникнення маніпуляцій. Брати участь в інтерактивних квестах правознавчого, демократичного та історично-пізнавального змісту. Активна участь у посильній волонтерській діяльності, спрямованій на підтримку ЗСУ, ВПО. Позитивно впливатиме також на усвідомлене та відповідальне ставлення до громадянської позиції може дати інформація з подкастів, блогів, інтернет-сторінок, на яких відбувається опис людей, які реально змінюють країну, історію, мають чітку та незворушну українську громадянську позицію. Слід бути також законослухняним, сплачувати податки, поважати інших.

Висновки

Отже, відповідальність є ключовим елементом як індивідуального розвитку, так і гармонійного функціонування суспільства. Вона забезпечує баланс між особистими інтересами та загальним благом, допомагаючи людям жити у злагоді один з одним та з собою. [6].

«Нарешті я зрозумів, чому Всевишній у своїй любові створив людей відповідальними один за одного і подарував їм чесноту сподівання. Бо так всі люди

стали посланцями єдиного Бога, в руках кожної людини – спасіння всіх», – Антуан де Сент-Екзюпері [1].

Список використаних джерел та література

1. 40 найкращих цитат про відповідальність URL https://allazadneprovska.com/blog/40-luchshih-citat-pro-otvetstvennost/ (дата звернення 10.04.25 р.).
2. Гоулман Д. Емоційний інтелект. Харків : Віват, 2019. – 512 с.
3. Заповіт Ірини Фаріон. Пророцтва і найяскравіші цитати з інтерв'ю різних років. URL https://glavcom.ua/longreads/zapovit-irini-farion-prorotstva-i-najjaskravishi-tsitati-z-intervju-riznikh-rokiv-1010988.html (дата звернення 08.04.25 р.).
4. Крилаті вислови та цитати українського генія Григорія Сковороди URL https://chz.org.ua/krylati-vyslovy-ta-tsytaty-ukrains-koho-heniia-hryhoriia-skovorody/ (дата звернення 10.04.25 року).
5. Левантович О. Не цілуйте рук, а краще виконуйте свою роботу. Сім історій про Йосифа Сліпого. URL https://tvoemisto.tv/news/ne_tsiluyte_ruk_a_krashche_vykonuyte_svoyu_robotu_sim_istoriy_pro_yosyfa_slipogo_84008.html (дата звернення 08.04.25 р.).
6. Психологічна енциклопедія URLhttps://www.psykholoh.com/post/%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C-%D1%86%D0%B5 (дата звернення 08.04.25 р.).

Клочко Алла,
учитель історії
Нетішинської гімназії «Ерудит»
Нетішинської міської ради
Шепетівського району

Виховання активного свідомого громадянина на основі демократичних цінностей – необхідна умова відбудови та розвитку України

Дана стаття є поглядом учителя на майбутнє України через призму молоді, цінності якої формує сім'я, школа, оточення, спільноти. Наше сьогодення – це погляд на цінності крізь війну, що визначає найголовнішою цінністю людське життя. Але жодна війна не триватиме вічно, і питання, якою буде наша держава, хто і як визначатиме її майбутній шлях, потребує вивчення й обговорення вже сьогодні.

Ключові слова: цінності, громадянин, ціннісна освіта, демократичні цінності, особисті цінності, суспільні цінності.

Keywords: values, citizen, values education, democratic values, personal values, social values.

Молодь, її бачення майбутнього, здатність навчатися впродовж життя, активна громадянська позиція, прагнення до самореалізації та створення чогось нового є рушієм розвитку кожної держави. На жаль, на долю нашої молоді випала страшна війна, в якій віддали свої життя найкращі сини та доньки, найголовнішою цінністю яких було гасло «Україна понад усе!». Усвідомлюючи їхній подвиг заради всіх нас, заради Батьківщини, ми маємо виховувати наступні покоління відповідальними, формувати такі цінності, які дали б значний свідомий потенціал для відбудови й розвитку в післявоєнний час.

Реалізації поставленої мети, передусім, має сприяти освіта. Ціннісна освіта – це шлях до формування цивілізованого суспільства, де основоположними будуть права людини, а пріорітетними – демократичні традиції та національні інтереси. Що ж таке цінності? І як освіта має стати ціннісною, чи вона вже є такою?

Розглянемо ці питання послідовно. Категорія «цінність» – одна з центральних у сучасному гуманістичному світогляді та є сферою інтересів філософів, психологів, педагогів. Проблематика цінностей турбує людину відтоді, як вона усвідомила свою

відокремленість від навколишнього світу і одночасний зв’язок із ним [2]. Оволодіння системою цінностей, яка характеризується індивідуальним наповненням, набуває статусу життєво-орієнтаційних принципів, неподільно пов’язаних зі спрямованістю конкретної дії особистості, її ставленням до суспільства, природи, інших людей [6].

Наукова література дає два основних варіанти розуміння психологічної природи індивідуальних цінностей. Перший з них трактує цінності як уявлення, переконання, думки. Ця думка належить М. Рокичу, що розглядає цінності як «абстрактні ідеї, позитивні чи негативні, не пов’язані з певним об’єктом чи ситуацією, які виражають людські переконання про типи поведінки й актуальні цілі» [1, с. 53]. Інша точка зору представлена В. Ядовим і визначає психологічну природу індивідуальних цінностей як різновид соціальних установок чи інтересів. У минулому проблему мети і цінностей людського життя намагалися розв’язати, створюючи численні системи освіти. До прикладу, Костянтин Ушинський ще в XIX ст. відзначав, що такі цінності, як патріотизм, людяність, любов до праці, воля, чесність, правдивість, є основою морального виховання особистості [7, с. 54].

Отже, узагальнюючи, можна зробити висновок, що цінності – це будь-які матеріальні або ідеальні явища, які мають значення для людини чи суспільства, заради якого вона діє, витрачає сили, час, гроші, здоров'я тощо, заради якого вона живе [2]. Поняття «особисті цінності» включає в себе великі бажані цілі, які мотивують людей до дії і слугують керівними принципами в їхньому житті. Тобто особисті цінності є бажаними для людини і представляють те, що є важливим для неї [6]. Проте одна і та ж цінність у різних людей може викликати різну поведінку, наприклад, якщо хтось цінує успіх, то одна людина може дуже наполегливо працювати, щоб досягти успіху, тоді як інша може використовувати для досягнення мети інших.

Чи є універсальні цінності, властиві для багатьох суспільств? Шалом Шварц, професор психології Єврейського університету Ізраїлю вважає, що є. У 1992 році після тривалих досліджень він представив шкалу з 10 цінностей:

- Самоспрямування (свобода, творчість);
- Стимуляція (захоплююче життя, сміливість);
- Гедонізм (задоволення, потурання собі);
- Досягнення (амбітність, успішність);
- Влада (багатство, авторитет);
- Безпека (соціальний порядок, безпека сім’ї, чистота);
- Відповідність (ввічливість, самодисципліна, повага);
- Традиція (повага до традицій, звичаїв та ідей, які забезпечують культура чи релігія);
- Доброзичливість (лояльність, відповідальність, допомога, прощення);
- Універсалізм (рівність, мудрість, мир у всьому світі, соціальна справедливість, захист навколишнього середовища) [6].

З таких особистих цінностей і переконань складаються ціннісні орієнтири суспільства. Велику роль у їх формуванні відіграє сім’я, де закладаються родинні традиції й поведінкові моделі, та школа.

Ціннісними орієнтирами сучасної української школи, визначеними МОН у 2019 році є:

- Гідність (базовий елемент самосвідомості людини, усвідомлення своєї неповторності, необхідності цінувати себе, а також аналізувати себе з боку);
- Рівність (необхідність забезпечити незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак);
- Справедливість (основоположний принцип і умова злагодженого суспільного життя, що забезпечує рівні умови та можливості для всіх громадян);

- Толерантність та культурне різноманіття (усвідомлення неповторності кожної людини, її безумовної унікальності, яка має бути прийнята іншими задля створення сприятливих умов для розвитку особистості та суспільства);
- Турбота (потреба людини розвивати у собі щире бажання допомогти іншому, вміння співпереживати);
- Чесність (є орієнтиром правди, утверджує прагнення вибудовувати відкриті стосунки з іншими, без лицемірства чи бажання приховати суттєве);
- Довіра (відкритість у ставленні однієї людини до іншої, що свідчить про бажання спілкуватися без «подвійного дна», з наданням людині права на помилки);
- Верховенство права (фундаментальна цінність, що об'єднує та пронизує всі інші цінності, маючи при цьому свої особливості регулювання відносин між людьми);
- Нетерпимість до корупції та фаворитизму (усвідомлення неприйнятності ідеї надання чи одержання незаконних переваг або обмежень в обмін на неправомірну вигоду матеріального чи нематеріального характеру);
- Патріотизм (вдячність та відданість своєму народові - почуття особливої емпатії до людей та суспільства, в якому ти народився, виріс й де відбувається фізичний, інтелектуальний та духовний розвиток особистості);
- Еколого-етична цінність (бажання забезпечити рівновагу у взаєминах «людина-природа» через врахування знань та навичок про охорону довкілля);
- Соціальна відповідальність (дотримання вимог обгрунтованих соціальних норм, що вважаються загально прийнятими та сприяють ефективній взаємодії членів суспільства й забезпеченню його сталого розвитку);
- Лідерство та самореалізація (усвідомлення необхідності постійного розвитку протягом усього життя, творчої реалізації, набуття навичок комунікації, роботи в команді, емоційного інтелекту);
- Свобода (право кожної людини на самореалізацію своїх бажань, намірів, ідей – право на те, щоб інші не створювали перешкоди для її розвитку). [10]

Звідси випливає поняття ціннісна освіта – освіта, що сприяє формуванню вище зазначених ціннісних орієнтирів: дисципліни, поваги, самоконтролю, миру, свободи, рівності, прагнення шляхетних ідеалів, як ненасильство, патріотизм, сприяння гармонії, людяності та прагнення до досконалості. [6]

З усіх перерахованих вище цінностей реалії нашого життя актуалізують такі як: безпека, мир, свобода, патріотизм. Ми маємо формувати майбутнього громадянина, на долю якого випаде відбудова нашої держави, сприйняття та подолання психологічних наслідків війни, усвідомлення потреби адаптації й самореалізації ветеранів, учасників бойових дій, проблеми внутрішньо переміщених осіб, економічні труднощі.

Громадянин із педагогічної точки зору – це насамперед самобутня індивідуальність, особистість, що усвідомлює єдність духовно-етичного і правового обов'язку, відчуває себе частиною своєї Батьківщини [10]. Досить актуальною аксіомою сьогодення є думка українського філософа, поета, педагога Г. Сковороди, який, зокрема, зауважував: «Всяк мусить пізнати свій народ і в народі себе... Все добре на своєму місці в своєму лиці, і все красно, що чисто, природно, що не є підробкою, не перемішано з чужим по роду» [6].

Які якості майбутніх громадян нам необхідні та потребують системного й цілеспрямованого формування:

- Усвідомлене лідерство (набір певних моделей поведінки, які відрізняються виваженістю, вмінням організувати інших, усвідомлюючи значимість своїх дій для досягнення спільної мети);

- Вміння брати на себе відповідальність (здатність адекватно відповісти за те, що доручено або за те, що ініціював сам, готовність керувати процесом, ухвалювати важливі рішення);
- Здатність критично та системно мислити (бути медіа грамотним, дотримуватись інформаційної гігієни, вміти перевіряти інформацію, бачити причинно-наслідкові зв'язки, розуміти взаємозв'язок явищ і процесів);
- Прагнення конструктивних змін (не толерувати корупцію, несправедливість, порушення демократичних принципів);
- Втілення демократичних цінностей (розуміння суті демократії, прав та можливостей, які вона забезпечує, а також обов'язків, які вона накладає на кожного громадянина);
- Креативність, підприємливість (творчість, винахідливість, практична кмітливість, здатність активно діяти, ініціативність);
- Наявність емоційного інтелекту (здатність ідентифікувати, виражати, розуміти, керувати та використовувати емоції).

Чи є ми, вчителі, тими, хто втілює принципи ціннісної освіти? Безперечно, так. Чи є ми успішними на цьому шляху? Не завжди, бо дитина живе переконаннями, усталеними в сім'ї. Чи відрізняються наші цінності в мирний і військовий час? Звісно, що так.

Про це влучно сказав Андрій Длігач, генеральний директор Advanter Group: «Українець близького майбутнього знов проявився в скрутні часи». А Валерій Пекар вважає, що «нація народжується або у Великій подорожі, або у Великій війні». [2] Ці вислови перегукуються зі словами Дмитра Донцова, теоретика українського націоналізму: «Народ, який хоче порвати кайдани і «вражою злою кров'ю волю окропити» проливає і потоки власної крові…» [4, с.292] та Євгена Коновальця, засновника ОУН: «У вогні перетоплюється залізо у сталь, у боротьбі перетворюється народ у націю».

На жаль, історичний шлях боротьби за нашу свободу, українську ідентичність, право вільно жити на своїй землі продовжується. Результат цієї боротьби залежить від усього суспільства, але, передусім, від нашої молоді. Адже вона є ключовим джерелом надії для відбудови України після завершення війни. Тому розуміння прагнень і цінностей молоді важливе для прогнозування майбутнього розвитку країни. [5] З цього приводу важлива думка Любомира Гузара, великого морального авторитета, митрополита УГКЦ, що був активним учасником та аналітиком сучасних процесів: «Зараз ініціативу можна проявляти вільно, але має бути готовність узяти на себе відповідальність. Не треба вказувати молоді, що робити, вона розбереться сама. Важним є виховати в ній правильні цінності і дати правильні орієнтири.» [10]

Чим живе українська молодь у час війни, що її турбує, яким вона бачить майбутнє своє і держави? Щоб дати відповіді на ці питання видання «Укрінформ» у листопаді 2024 року провело опитування серед української молоді шести університетів, розташованих у різних регіонах України, середній вік респондентів становив 19 років, всього в опитувані взяли участь 269 чоловік. За результатами було виявлено, що більше 90% респондентів висловили згоду з тим, що для них важливо жити в незалежній країні; 87,7% опитаних підкреслили важливість захисту територіальної цілісності України, а 90,4% вважають значущим закріплення статусу української мови як державної. Також українська молодь виявляє відданість демократичним цінностям, про що свідчить те, що 91,4% респондентів відзначили важливість жити в демократичній державі; водночас ця група висловила значне незадоволення поточним станом демократії в Україні: лише 27,1% респондентів заявили про задоволеність наявною демократичною системою. Молодь також продемонструвала значне відчуття національної ідентичності. Про свою приналежність до української нації заявили 85,9% респондентів; 78,4% висловили

почуття обов'язку допомагати своїм співгромадянам, що свідчить про наявність громадянського компонента, який є визначальною рисою українського суспільства [8].

Проте, це ж опитування показує, що молодь не відчуває довіри до влади (76,2%), вона не задоволена економічною політикою (78%) та відзначає високий рівень корупції навіть у час війни (87,3%). [8]

Також опитування показало негативний вплив війни на різні аспекти життя. Зокрема, третина респондентів повідомила, що змінила місце проживання з лютого 2022 року: 23,6% переїхали в інший регіон України, а 11,2% виїхали за межі країни. Переважна більшість респондентів визнала згубний вплив війни на їхнє психологічне благополуччя. Так, 42,8% заявили, що їхній психологічний стан суттєво або дуже суттєво погіршився через збройний конфлікт, а 32% описали цей вплив як помірний [8].

Отже, війна, що триває, має глибокий негативний вплив на різні аспекти життя молоді. Але попри все, молоді українці залишаються глибоко відданими збереженню демократичних і національних цінностей. Сьогодення навчило нас цінувати життя, і водночас не позбавило розуміння потреби демонструвати такі загальнолюдські цінності як свобода, здатність співпереживати, допомагати іншим, довіряти, турбуватись, гідно приймати виклики.

Ми маємо сприяти формуванню відчуття значимості кожного сьогоднішнього здобувача освіти в майбутньому України, плекати лідерські якості та патріотизм, здатність бути активним учасником суспільного життя на рівні громад і держави, вміти бути корисним і відповідальним. Усвідомлення, що майбутнє залежить від кожного, має стати основною ідеєю громадянського виховання. Кожен маленький українець має знати про супер силу свого народу: волю, сміливість, людяність, здатність до самоорганізації, стійкість, рішучість, гідність, винахідливість, спроможність дивувати себе і світ. Це не лише наша супер сила, це наші цінності й переконання. Їх формуванню сприяє сучасна освіта – освіта, що не лише дає знання, розвиває компетентності, а й формує ставлення, пропонує нові життєві стратегії на основі демократичних, загальнолюдських, суспільно-національних принципів.

Список використаних джерел та літератури

1. Боришевський М.Й. Ціннісні орієнтації в особистісному становленні сучасної молоді. Проблеми загальної та педагогічної психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.Костюка / за ред. С.Д.Максименка. Київ, 2003. Т.V. Ч 5. С. 34-42.
2. Длігач А. Суперсили і проявлені суспільні цінності Українців. URL: https://www.pravda.com.ua/columns/2022/04/16/7340093/ (дата звернення: 19.05.2025)
3. Завалевський Ю. Киян О. Формування громадянськості як інтегрованої якості особистості учня в умовах закладу загальної середньої освіти. URL: http://npd.roippo.org.ua/index.php/NPD/article/view/479/432 (дата звернення: 18.05.2025)
4. Микитюк О. Афоризми та сентенції Дмитра Донцова. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2022. 392 с.
5. Особисті цінності та переконання. URL: https://langs.physio-pedia.com/uk/personal-values-and-beliefs-uk/ (дата звернення: 18.05.2025)
6. Сідаш Н.С. Ціннісна освіта як основа життєдіяльності особистості. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. URL: https://journals.snu.edu.ua/index.php/DOMTP_SNU/article/view/902 (дата звернення: 18.05.2025)
7. Сметаняк В.І. Особистісне самовизначення і свобода в ракурсі взаємної детермінації. Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. ІваноФранківськ: Плай, 2003. Вип. 8. Ч. 2. С. 53-59
8. Таміліна Лариса. Між надією та відчаєм: цінності й переконання молодих українців сьогодні. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3935565-miz-nadieu-ta-vidcaem-cinnosti-j-perekonanna-molodih-ukrainciv-sogodni.html (дата звернення: 20.05.2025)
9. Цінності. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D1%96%D0%BD%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C (дата звернення: 18.05.2025)
10. Ціннісні орієнтири сучасної української школи. https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/Serpneva%20conferentcia/2019 (дата звернення: 11.05.2025).

Кондратюк Юлія,
учитель математики,
класний керівник 8-А класу
Гімназії № 4 ім. Валі Котика
Шепетівської міської ради
Хмельницької області

Робота класного керівника щодо профілактики насилля та жорстокості серед учнівської молоді

У даній статті проаналізовано один із напрямів роботи класного керівника щодо профілактики насилля жорстокості серед класного колективу. Одним із найважливіших напрямів діяльності класного керівника є діяльність, яка спрямована на просвітницьку роботу серед учнівської молоді, на протидію насильству в класному колективі. Профілактична робота тут носить інформаційний характер, оскільки спрямована на формування в особистості певних якостей та рис.

Ключові слова: булінг, насильство, кібергбулінг.

Класний керівник творить найбільше
багатство суспільства – людину!
В.О.Сухомлинський.

Двадцять перше століття піднімає сучасну школу на якісно новий рівень, відповідати якому доводиться будь-якій освітній установі країни. Інакше просто не можна: не встигнеш в ногу з часом – відстанеш назавжди. Розвиток системи освіти вимагає впровадження нових методів навчання і виховання дітей. На сучасному етапі все очевиднішим стає те, що традиційна школа, орієнтована на передавання знань, умінь і навичок, не встигає за темпами їх нарощування.

Реалізація моделі сучасної школи сприяє більш повній професійній самореалізації вчителів, їх професійному й особистісному зростанню, дозволяє підвищити особисту відповідальність за рівень власного професіоналізму, втілити в життя нові підходи до управління, сутність яких можна коротко сформулювати так: «Успішний заклад. Успішний педагог. Успішний вихованець».

«В освіті головні цінності − дитина і педагог, здатний розвивати, захищати, оберігати її індивідуальність. А звідси − центрованість на ідеях: людина − не засіб, а мета, тому не дитину треба пристосовувати до системи освіти, а школу до неї». Сучасна школа вимагає переосмислення підходів до виховання, оновлення змісту, форм і методів духовного становлення особистості на основі життєтворчості учня, створення сприятливих умов для зростання його особистості, самореалізації у різних видах діяльності. Саме класний керівник і є тим організатором, що об’єднує виховні зусилля вчителів,батьків і учнів. Яким має бути класний керівник, якими особистими та професійними якостями він має володіти.

Серед найважливіших особистих якостей класного керівника мають бути:
- психологічна компетентність;
- компетентність;
- гнучкість;
- нестандартність мислення;
- почуття нового;
- емоційний контакт і взаєморозуміння;
- довіра;
- повага до особистості;
- чуйність;
- наявність тенденції до соціальної взаємодії;
- готовність здійснювати індивідуальний підхід до своїх учнів;

- повага свободи учня;
- уміння бути самим собою.

Особлива увага у роботі класного керівника приділяється профілактиці негативних проявів серед учнівської молоді гімназії. Дитина перебуває під впливом навколишнього середовища увесь час свого існування. Причому це середовище носить не скільки природний, біологічний характер, скільки соціальний, і від цих соціальних параметрів, в тому числі і виховних складається його успішність, або неуспішність у сучасному становленні його, як особистості.

Випадки насильства у закладах освіти, які мають характер повторюваності й систематичності, визначаються як булінг. Термін «булінг» походить від англійського слова «bully», тобто хуліган, задира, забіяка. Це негативне явище стає поширеним у сучасному освітньому середовищі, отже потребує його недопущення шляхом профілактики. Задля вирішення проблеми булінгу на законодавчому рівні було прийнято низку нормативно-правових документів. Поняття «булінг» (цькування) – це «діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого». Типовою ознакою булінгу на відміну від конфлікту є його систематичність.

Булінг може проявлятися через:

- фізичне насильство (штовхання, підніжки, стусани, бійки, удари та інші дії, які завдають біль та тілесні ушкодження);
- психологічне насильство (образи, поширення чуток, залякування, ізоляція, ігнорування, погрози, маніпуляції, шантаж тощо);
- економічне насильство (дрібні крадіжки, пошкодження речей, вимагання грошей, їжі тощо);
- сексуальне насильство (образливі жести, висловлювання, жарти, погрози, обмацування сексуального характеру).

Оскільки причинами виникнення булінгу можуть бути різні чинники, серед яких особистісні, сімейні, соціальні, чинники середовища мною, як класним керівником застосовується комплексний підхід щодо попередження та протидії боулінгу у учнівському середовищі. Щороку спільно з учнями беремо участь у «Акції 16 днів проти насильства»: проводимо відео лекторії, тематичні години класного керівника, флешмоби, зокрема: «Стосується кожного! Ми не стоїмо осторонь! Ми говоримо! І ти не мовчи!», «Ні-жорстокості слів». Учні вберуть активну участь у зйомках фільмів на тему профілактики насильства та жорстокості. При цьому виявляють такий цікавий метод, як інтерв'ю, коли здобувачі освіти перед камерою розкриваються і розповідають про випадки з власного життя. Учнівським самоврядуванням класу створено фільм «Ми – проти насильства», в якому кожен висловив свою пропозицію, що б він зробив для протидії насильству. Під час створення цього проекту учні зрозуміли, що їхня думка важлива і вони теж відповідальні за те, що відбувається у гімназії.

З розвитком сучасних електронних засобів комунікації також можуть відбуватись насильницькі дії, які визначаються як кібербулінг. Розрізняють досить широкий спектр проявів кібербулінгу: флеймінг або перепалки – це обмін короткими гнівними репліками в чатах та на форумах; нападки – це повторювані образливі СМС-повідомленнями, постійні дзвінки; обмовляння – розповсюдження принизливої неправдивої інформації через текстові повідомлення, фото, відео з використанням засобів електронного зв'язку; самозванство – як перевтілення в іншу особу, використовуючи її акаунт в соціальних мережах, блогах, пошті; ошуканство – видурювання конфіденційної інформації, текстів, фото, відео та її передача і Інтернеті або поштою тим, кому вона не призначалась; сталкінг – це кіберпереслідування,

приховане вистежування з метою нанесення шкоди; хепіслеппінг – знімання на відео реальних нападів з метою їх поширення в Інтернет-мережі; кібергрумінг – як використання інтернет-спілкування для подальшого вчинення дитиною певних дій, зокрема використання її у сексуальних цілях; доведення до самогубства. Я, як класний керівник веду спостереження за поведінкою учнів, реагую на звернення вчителів, щодо того, що звичайна дитина стає замкнутою, агресивною, звертаю увагу на аутсайдерів у класі, спільно з психологічною службою «Посередник» проводимо корекційну роботу, щоб дитина не стала жертвою. Підвищенню компетентності у проведенні профілактики булінгу в учнівському середовищі сприяє розміщення інформаційного матеріалу у класному куточку в рубриці «Профілактика булінгу та насилля». З метою діагностики та профілактики насилля та жорстокості серед учнівської молоді класу, вже декілька років поспіль проводиться анонімне анкетування «Булінг в закладі освіти», у якому беруть участь учні та батьки. Важливо враховувати, що здобувачі освіти можуть не розказувати про випадки булінгу щодо них нікому з дорослих. Проте саме для учнів, які страждають від цькування у школі, важливими є достатня любов, підтримка, здорові відносини у сім'ї та розуміння й поважливе ставлення з боку педагогів. Саме таке, партнерське налагодження довірливих стосунків з учнями сприяє можливості заохочувати їх розповідати про свої проблеми класному керівнику. Важливо, щоб розмова була спокійною і виваженою, що дозволить знизити рівень тривожності та агресивності у дітей та дорослих.

Не менш важливими учасниками виховного процесу є батьки. Адже, саме сім'я – один з найважливіших факторів соціалізації дитини. Саме тут діти засвоюють заведені в їхніх сім'ях життєві цінності, соціальні очікування. Для того, щоб ця система була дієвою, цілеспрямованою, кожен має виробити чіткі напрямки роботи з батьківською громадою. З досвіду переконана, що тривалість батьківського впливу визначається міцністю їх стосунків з дитиною, ступенем поваги батьків до її особистості, наявністю довіри між членами сім'ї. Взаємодія з батьками дозволяє дітям тренувати й вдосконалювати навички, необхідні для комфортного існування в соціумі. Трикутник «школа – учні – батьки» є опорною схемою у вирішенні більшості питань, пов'язаних з проблемами освітнього процесу. Кожна його ланка є рівноправним учасником всіх шкільних справ, ідей і задумів. А система роботи з батьками, на мою думку, має на меті створити всі необхідні умови як для педагогічного всеобучу батьків, так і для реалізації батьківського творчого потенціалу.

Отже, на сьогодні нагальною вимогою у роботі з учнівською молоддю є системна профілактична робота щодо запобігання насильства та жорстокості в освітньому середовищі, до якої повинні залучатися не лише класний керівник, а й усі педагогічні працівники закладу, учні й батьківська громадськість. Таким чином, це забезпечить формування високої культури спілкування, педагогічної взаємодії, толерантні взаємостосунки усіх учасників освітнього процесу, що дасть змогу запобігати такому негативному явищу як булінг.

Список використаних джерел та літератури

1. Булінг – важлива проблема для дітей в Україні. ЮНІСЕФ розпочинає кампанію проти булінгу. URL: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/media_31252.html

2. Булінг з боку учнів: як учителю захиститися від насилля. URL: http://uire.org.ua/publikatsiyi/buling-z-boku-uchniv-yak-uchitelyuzahistitisya-vid-nasillya/

3. Запобігання та протидія насильству. Методичні рекомендації МОН України. URL: https://imzo.gov.ua/2018/05/21/lyst-mon-vid-18-05- 2018-1-11-5480-metodychni-rekomendatsiji-schodo-zapobihannya-taprotydiji-nasylstvu/

4. Міністерство освіти і науки України. Протидія булінгу. URL: https://mon.gov.ua/ua/tag/protidiya-bulingu

5. Протидія та попередження булінгу (цькуванню) в закладах освіти. URL:https://courses.prometheus.org.ua/courses/coursev1:MON+AB101+2019 _T2 /about

6. Україна. Верховна Рада. Закон (2017). Про запобігання та протидію домашньому насильству. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/2229-19 9. Україна. Верховна Рада. Закон (2018). Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-19

Кононенко Тетяна,
вихователь
закладу дошкільної освіти № 12«Ялинка»
Шепетівської міської ради
Хмельницької області

Значення дошкільної освіти у розвитку особистості майбутнього громадянина України

Стаття розглядає значення дошкільної освіти у формуванні основних аспектів розвитку особистості майбутнього громадянина України. У роботі акцентується увага на тому, як раннє навчання і виховання впливають на соціалізацію дітей, розвиток їхніх когнітивних, емоційних та моральних якостей. У статті аналізується роль вихователів, батьків і державних установ у забезпеченні якісної дошкільної освіти, що є фундаментом для розвитку майбутніх громадян, здатних активно брати участь у соціально-політичному житті країни.

Ключові слова: дошкільна освіта, Україна, громадянин, патріот, особистість.

Дошкільна освіта є важливим етапом у розвитку кожної людини, оскільки саме в цей період закладаються основи особистісного і соціального розвитку дитини. Вона відіграє вирішальну роль у формуванні громадянина, який не тільки знатиме свої права та обов'язки, але й усвідомлюватиме свою роль у суспільстві, зможе активно брати участь у розбудові держави. Для України, як країни, що прагне досягти високого рівня розвитку, модернізації та інтеграції в європейське співтовариство, дошкільна освіта має особливе значення, адже саме в ранньому віці закладаються фундаментальні цінності, які визначатимуть успішність країни в майбутньому.

Однією з важливих педагогічних задач, визначених Законом України «Про дошкільну освіту», є виховання в дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної та рідної мови, національних цінностей українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля.

Великий педагог В. Сухомлинський підкреслював: «У дитинстві починається тривалий процес пізнання – пізнання і розумом, і серцем – тих моральних цінностей, що лежать в основі моралі: безмежної любові до Батьківщини, бажання стати справжнім патріотом, справжнім борцем».

Дошкільний вік – це період, коли дитина починає активно пізнавати навколишній світ. Важливою особливістю цього етапу є те, що саме в цей час закладаються основи світогляду, моральних норм, вмінь і навичок, необхідних для подальшого життя в суспільстві. Важливими складовими дошкільної освіти є розвиток емоційної сфери, соціальних навичок, усвідомлення своїх прав і обов'язків.

Особливо важливо, щоб дитина в дошкільному віці навчалася не лише основам знань, а й цінностям громадянської свідомості: повазі до інших, дотриманню правил і норм поведінки в суспільстві. Саме на цьому етапі вона отримує перші уявлення про те, що таке гідність, свобода, рівність, а також що таке громадянський обов'язок і відповідальність.

Для нашої країни, України, дошкільна освіта має особливе значення, адже вона є основою для формування національної свідомості майбутнього громадянина. Вивчення рідної мови, знайомство з історією, культурою, традиціями українського народу допомагає дітям не лише вивчити основи власної національної ідентичності, але й розвинути почуття гордості за свою країну.

Під час дошкільного навчання діти здобувають перші знання про українські традиції, літературну спадщину, мистецтво, що формує у них почуття приналежності до рідної землі, розуміння важливості збереження національної культури.

Для цього в ЗДО має бути створена цілісна система всебічного розвитку особистості майбутнього громадянина-патріота України шляхом ознайомлення дітей з культурою, традиціями та звичаями українського народу; а також формування у них почуття причетності до історії та майбутнього свого краю, пробудження і виховання патріотичних почуттів.

А також створена матеріальна та навчальна бази (добір та розробка ігор, конспектів занять, наочності, обладнання тощо), в кожній групі для роботи з дітьми доцільно створити відповідне розвивальне середовище:

- оформити український куточок національної та народної символіки;
- оформити добірку віршів про Україну, Київ, своє місто, рідну природу, Батьківщину;
- зібрати бібліотечку українського фольклору: народні прикмети, прислів'я, легенди, загадки, заклички, колисанки, народні ігри, тощо;
- підібрати фонотеку українських пісень;
- підібрати та узагальнити дидактичні ігри на закріплення знань про рідний край та його природу;
- підібрати ілюстрації, плакати, карту України;
- доповнити папками, ширмами на українську тематику;
- доповнити українським національним одягом, рушниками, посудом.

Патріотичне почуття за своєю природою – інтегральне, оскільки об'єднує в одне ціле всі сторони розвитку особистості: моральну, трудову, розумову, естетичну, фізичну.

Воно формується поступово під впливом навколишнього середовища та інших виховних чинників. Бути патріотом – означає любити материнську мову, свій дім, батьків і усіх людей, природу рідного краю, звичаї, шанувати традиції народу, людську працю, прагнути не лише зберігати духовні скарби народу, а й примножувати їх. Саме ці проблеми і є визначальними у громадянському вихованні дітей дошкільного віку.

Створення цілісної системи всебічного розвитку особистості майбутнього громадянина – патріота України шляхом ознайомлення дітей з культурою, традиціями та звичаями українського народу; а також формування у них почуття причетності до історії та майбутнього свого краю, пробудження і виховання патріотичних почуттів.

З першого дня в нашому закладі ми починаємо ознайомлювати малят з національними духовними цінностями, формуючи в них насамперед такі морально-етичні засади:

- почуття власної гідності;
- почуття колективізму (вміння виконувати доручення, бажання допомогти слабшому);
- прагнення уникати конфліктних ситуацій;
- повагу до старших;
- любов до рідних (піклування про їхнє здоров'я, прагнення підтримати їх).

Це найважливіший період становлення особистості, бо саме у цей час закладаються передумови громадянських якостей, формуються уявлення дітей про людину, суспільство і культуру. Це період, коли особливо активізується інтерес дитини до соціального світу, суспільних явищ. Патріотичні почуття дітей дошкільного віку засновуються на їхньому інтересі до найближчого оточення (сім'ї, батьківського дому, рідного міста, села), яке вони бачать щодня, вважають своїм, рідним, нерозривно пов'язаним з ними.

Важливе значення для виховання патріотичних почуттів у дошкільників має приклад дорослих, оскільки діти значно раніше переймають певне емоційно-позитивне ставлення, ніж починають засвоювати знання. Чим більше збагачується такими цінностями досвід дитини, тим значнішим є авторитет дорослих, які, на думку дитини, відповідають моральним критеріям.

Дошкільна освіта є важливим етапом для розвитку соціальних навичок. Це період, коли дитина навчається взаємодіяти з іншими людьми, працювати в команді, дотримуватися загальних правил. У дошкільному колективі діти здобувають важливі навички взаємоповаги, співчуття, толерантності.

Дошкільна освіта дає можливість для формування в дітей вміння працювати разом, слухати одне одного, вирішувати конфлікти мирним шляхом. Вона вчить також співпрацювати, ділитися своїми ідеями та знаходити компроміси, що є важливими для побудови гармонійного суспільства.

Ще однією важливою складовою дошкільної освіти є виховання громадянської відповідальності. Це означає, що дитина повинна розуміти, що вона є частиною суспільства і має певні обов'язки перед ним. Дошкільний вік є найкращим періодом для закладання таких основ, як відповідальність за власні вчинки, дотримання правил, турбота про навколишнє середовище, допомога іншим.

Дошкільна освіта навчає дитину, що кожен її вчинок може мати вплив на інших, тому важливо враховувати інтереси колективу, родини та суспільства. Ці навички допомагають сформувати майбутнього громадянина, який усвідомлює важливість власної активної участі в житті країни.

З огляду на глобалізацію, ми розуміємо важливість виховання в дітей не тільки патріотизму, але й відкритості до інших культур, національностей, здатності співпрацювати на міжнародному рівні. Дошкільна освіта повинна бути спрямована не лише на виховання національної свідомості, а й на розвиток міжкультурної комунікації, здатності до адаптації у глобальному світі.

Завдяки сучасним програмам, які включають вивчення іноземних мов, знайомство з традиціями інших народів, діти вже в дошкільному віці починають розуміти важливість глобальної співпраці. Це дозволяє їм бути більш підготовленими до міжнародної взаємодії в майбутньому.

Висновки

Мета дошкільного виховання полягає у тому, щоб сформувати національно свідомого громадянина, патріота, тобто людину, якій притаманні особистісні якості й риси характеру, світогляд та спосіб мислення, почуття, вчинки та поведінка, спрямовані на саморозвиток демократичного громадянського суспільства в Україні.

Отже, дошкільна освіта відіграє важливу роль у формуванні особистості громадянина України. Вона є основою для розвитку не тільки знань, а й моральних, соціальних та громадянських цінностей, які є необхідними для активної участі в житті суспільства. Враховуючи сучасні глобальні виклики, ми повинні зробити все можливе, щоб забезпечити кожній дитині якісну дошкільну освіту, що закладає основи не тільки її особистісного розвитку, але й розвитку нашої країни в цілому.

Список використаних джерел та літератури

1. Бойко, І. В. (2018). Дошкільна освіта в Україні: тенденції та виклики сучасності. Київ: Видавництво "Освіта".

2. Захарова, О. М. (2016). Виховання громадянських якостей у дітей дошкільного віку: теоретичний аспект. Львів: Видавничий дім "Слово".

3. Ковальчук, В. І. (2019). Психолого-педагогічні засади формування громадянської свідомості у дітей дошкільного віку. Київ: Академія педагогічних наук України.

4. Сухомлинський, В. О. (2008). Виховання громадянина в школі і дошкільному закладі. Київ: Просвіта.

Конченко Марія,
вихователь
закладу дошкільної освіти № 9 «Теремок»
Славутської міської ради
Хмельницької області

Важливість дошкільної освіти в формуванні особистості майбутнього громадянина України

У статті розглядається ключова роль дошкільної освіти у становленні особистості майбутнього громадянина України. Проаналізовано ключові аспекти впливу дошкільної освіти на розвиток патріотичних якостей, соціальної відповідальності, критичного мислення та активної життєвої позиції у дітей, які формуватимуть наше суспільство впродовж наступних десятиліть. Проаналізовано підходи виховання у здобувачів дошкільної освіти національної культури, яка є внеском у загальнолюдські надбання демократичності, гуманізму, совісті, честі, гідності, громадянськості; виховання дітей на розповідях про минуле, що формує у них первинне поняття про патріотичний досвід. Акцентовано увагу на тому, що сьогодення, яке охоплене війною, виводить на якісно новий рівень уявлення та розуміння про патріотичне виховання як педагогічне й соціальне явище. Визначено, що патріотичний досвід формується під впливом оточення дитини та формує громадянську позицію дошкільника-українця.

Дана стаття стане в нагоді працівникам закладів дошкільної освіти, працівникам позашкільних закладів, які працюють з дітьми дошкільного віку, вчителям початкових класів, дитячим психологам, батькам дітей дошкільного віку.

The article discusses the key role of preschool education in the formation of the personality of the future citizen of Ukraine. The key aspects of the influence of preschool education on the development of patriotic qualities, social responsibility, critical thinking and active life position in children who will shape our society in the coming decades are analyzed. The author analyzes the approaches to educating children about national culture, which is a contribution to the universal heritage of democracy, humanism, conscience, honor, dignity, and citizenship; educating children on stories about the past, which forms their primary concept of patriotic experience. The author emphasizes that the present, which is engulfed in war, brings to a qualitatively new level the idea and understanding of patriotic education as a pedagogical and social phenomenon. It is determined that the patriotic experience is formed under the influence of the child's environment and shapes the civic position of a Ukrainian preschooler.

This article will be useful for employees of preschool education institutions, employees of out-of-school institutions working with preschool children, primary school teachers, child psychologists, parents of preschool children.

Translated with DeepL.com (free version)

Ключові слова: здобувачі дошкільної освіти, дошкільна освіта, завдання дошкільної освіти, громадянин майбутнього, патріотичне виховання, національне виховання, когнітивний розвиток, соціально-емоційний розвиток.

Key words: preschool children, preschool education, preschool education tasks, citizen of the future, patriotic education, national education, cognitive development, social-emotional development.

Вступ. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується глибокими соціально-економічними та політичними трансформаціями, що зумовлюють зростаючі вимоги до особистості громадянина майбутнього. Здатність до критичного мислення, творчість, ініціативність, відповідальність, повага до прав людини та національна свідомість стають визначальними якостями успішної та активної особистості. У цьому контексті дошкільна освіта набуває особливого

значення як фундамент для всебічного розвитку дитини та формування її громадянської позиції.

Розвиток суспільства неможливий без визнання цінності кожної людини та її гідності. Людина має потребу в розвитку тих цінностей, які є фундаментом її особистості та життєтворення. Сучасна людина бажає будувати свої стосунки з оточуючими на основі поваги гідності, тому вивчення проблеми виховання культури гідності у підростаючого покоління є надзвичайно актуальною проблемою.

Зміна ціннісних пріоритетів суспільства ставить перед системою освіти якісно нові вимоги до виховання підростаючого покоління. Формування культури гідності у дітей є надважливим для сучасного українського суспільства, зорієнтованого на демократичні цінності, високий рівень патріотизму та осмислену громадянську позицію молоді. Все це знайшло своє підтвердження в чинних законодавчих актах [2].

Педагоги закладу дошкільної освіти № 9 «Теремок» уже багато років поспіль працюють над реалізацією Концепції національно-патріотичного виховання, пріоритетним напрямом якого є формування справжнього громадянина України. У закладі розроблено відповідні заходи, власне, над якими ми і працюємо.

Педагогічна когорта закладу розуміє, що дошкільна освіта є фундаментальним етапом у житті кожної дитини, то ж закладає основи для її всебічного розвитку. У контексті України, яка прагне до демократичного, європейського майбутнього, роль дошкільної освіти у формуванні особистості громадянина є особливо значущою.

Погоджуюся з думкою, що формування особистості громадянина – це складний і багатогранний процес, який починається з перших років життя. Сучасні виклики, що стоять перед Україною, такі як євроінтеграція, потреба у відновленні та розбудові, а також збереження національної ідентичності, вимагають виховання нового покоління свідомих, відповідальних та активних громадян. Саме дошкільна освіта виступає першим інституційним кроком у цьому напрямку, створюючи сприятливе середовище для закладання тих цінностей та навичок, які є визначальними для формування громадянина майбутнього.

Саме в дошкільному віці закладаються базові когнітивні функції, формуються перші соціальні навички, розвивається емоційний інтелект та фізичне здоров’я. Якісна дошкільна освіта забезпечує сприятливе середовище для гармонійного розвитку дитини, створюючи передумови для її успішної соціалізації та самореалізації в майбутньому.

Основна частина. Що означає бути громадянином України?..

- бути освіченим, морально свідомим громадянином України, готовим піклуватися про долю своєї країни;

- знати історичне минуле українського народу, знати, любити і поважати мову своєї країни, звичаї, традиції, героїчні подвиги захисників та берегти пам'ять про них;

- бути вірним і відданим своїй країні, готовим іти на її захист від зовнішніх і внутрішніх ворогів;

- сумлінно працювати для примноження здобутків української економіки, науки, культури, спорту, інших досягнень;

-працювати для добра і загального добробуту своєї країни, дієва активна позиція

Але щоб виховати справжнього громадянина України, необхідно розкрити перед здобувачами дошкільної освіти суть життя, зв'язок поколінь, минулого і сучасного нашої країни, утверджуючи наступність кращих традицій.

На сучасному етапі розвитку суспільства, коли світ стає все більш глобальним, виховання почуттів патріотизму в дітей має стратегічне значення для збереження і зміцнення національної ідентичності. Ми, педагоги та батьки, повинні забезпечити дітям можливість відчути гордість за свою країну, зрозуміти її історію та культуру.

В Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України акцентовано увагу на необхідності нових підходів і шляхів до виховання патріотизму

як почуття і як базової якості особистості, її національно-усвідомленого ставлення до рідного народу, незалежно від національності та регіону проживання, збереженні надбань національної і світової культури, пріоритеті суспільно-державницьких цінностей.

Метою національно-патріотичного виховання є становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей Українського народу, національної самобутності.

Національно-патріотичне виховання має сприяти єднанню українського народу, зміцненню соціально-економічних, духовних, культурних основ розвитку українського суспільства і держави.

Патріотичне виховання в дошкільному віці майбутнього громадянина України є запорукою становлення його як особистості, формування патріота української соборності [3].

На даний час я працюю над реалізацією основних завдань з патріотичного виховання дітей: формування любові до рідного краю (причетності до рідного дому, сім'ї, дитячого садка, міста); формування мовленнєвої культури; почуття власної гідності як представників свого народу; виховання любові, поваги до своїх національних особливостей; формування духовно-моральних взаємин; формування любові до культурного спадку свого народу; толерантне ставлення до представників інших національностей, до ровесників, батьків, сусідів, інших людей [3].

Щоб виконати дане завдання, створила у групі відповідне розвивальне середовище:

- оформила народознавчий куточок
- зібрала бібліотеку кращих народних та літературних творів
- додала етнічного стилю в загальний інтер'єр групи
- створила міні-музей українських рушників
- підібрала та систематизувала навчальні матеріали (конспекти занять, сценарії, розробки ігор)
- підібрала Інтернетдобірки

Організовую та проводжу різні види діяльності з дітьми:

- екскурсії вулицями рідного міста, до історичних пам'яток, визначних місць (по можливості);
- розповідаю дітям про Героїв сьогодення;
- проводжу бесіди з цікавими людьми; узагальнюючі бесіди;
- розглядаємо ілюстративний матеріал;
- читаємо та інсценуємо твори художньої літератури;
- заняття;
- ігри;
- розв'язуємо проблемні ситуації та інші.

Використовую Інтернетресурси: перегляд мультфільмів, демонстраційний матеріал. Актуальними є інтерактивні методи: ігри-квести, віртуальні екскурсії, виставки. А ще діти полюбляють сучасні розваги (артпікніки, артфести, кулінарне шоу, шоупрограми, квести, геокешинги, геймпаті, спортфести, патріотичний батли та ін.)

Перевагу віддаю народним іграм. О. П. Усова писала: «У народних іграх немає навіть тіні педагогічної настирливості, й разом з тим усі вони цілком педагогічні». Українські народні ігри – це історія народу, оскільки вони відображають соціальне життя кожного покоління. Граючи в народні ігри, діти знайомляться з традиціями свого народу, звичаями та обрядами, віруваннями, культурою, що є запорукою виховання національної самосвідомості. Саме народні ігри, казки, приказки, загадки передаються із покоління у покоління. У їх змісті відображається національна психологія кожного

народу. Ігри створені українцями сьогодні повинні увійти у всі сфери виховної роботи, емоційно збагачуючи особистість, викликаючи потребу до творчої діяльності та підвищення фізичної працездатності

У Базовому компоненті дошкільної освіти за новою редакцією представлено інваріативний складник дошкільної освіти, який включає освітній напрям «Гра дитини». Вивчаючи його, ми можемо дізнатися вимоги щодо емоційно-ціннісного ставлення дитини до гри, сформованості знань та навичок.

Спрямування народної гри у виховання патріотичної компетентності базується не лише на якісному збагаченню знань дітей про минуле, а й для подальшої долі збереження національно-культурної спадщини. Коли батьки працювали – діти самостійно грались, збиралися у групи по декілька, старші діти передавали свої знання молодшим, в іграх також відтворювались дії дорослих, за якими мимовільно спостерігали діти.

У народній дидактиці значне місце посідають ігри та розваги. Саме вони охоплюють найрізноманітніші її аспекти: народознавчий, мовленнєвий, математичний, природничий, пізнавальний, розважальний, оздоровчий тощо. Народні ігри супроводжують свята та національні обряди, у їх змісті відображені сезонні явища, звичаї, пов’язані з хліборобською та землеробською працею. [5]

Заручаюся підтримкою батьків, які є активними учасниками різноманітних заходів: майстер-класів, цікавих зустрічей, фотоконкурсів, флешмобів, марафонів, акцій – поєднання таких форм роботи дає свої позитивні результати. Дитина має знати своє походження та історію роду. Засвоїти ці знання нам допомогло дерево родоводу, в якому чітко прослідковуються родинні зв’язки. Дізнавшись, ким були пращури і чого вони досягли, діти намагатимуться наслідувати їх. Це створило атмосферу причетності до спільної справи. А ще, батьки на власному прикладі показують, хто такі справжні громадяни України.

Висновки. Переконана, дошкільна освіта є стратегічно важливим інструментом у формуванні особистості громадянина України майбутнього. Саме в дошкільному віці закладаються основи патріотизму, соціальної відповідальності, критичного мислення та активної життєвої позиції. Формування національної свідомості і патріотизму закладається у дітей дошкільного віку через художню літературу, народні ігри, бесіди патріотичного змісту, екскурсії тощо.

Маємо пам’ятати слова Платона «Важкі часи народжують сильних людей. Сильні люди створюють хороші часи. Хороші часи народжують слабких людей. Слабкі люди створюють важкі часи». Україна надто довго переживає важкі часи. Але є хороша закономірна новина. Завдяки цьому в країні народжується нова генерація лідерів, які втомилися чекати та готові брати на себе відповідальність.

Список використаних джерел та літератури

1. Боришевський М. Й., Яблонська Т. М., Антоненко В. В. (2007). Розвиток громадянської спрямованості : монографія. Київ. 186 с.

2. Голуб М., Голуб Д. Виховання культури гідності : ціннісне ставлення до родини, людей, громади. Восьмі Ґеретівські читання: збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27 вересня 2024 р. / Редколегія : О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук, М. І Чорна. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В.. Тернопіль, 2024. С. 122–125.

3. Жейнова С., Канарова О. Патріотичне виховання дітей дошкільного віку як складова соціокультурного контексту. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Запоріжжя, 2024. Т. 2 : Том 2 № 33 (2024) : Науковий вісник. Серія : Педагогіка. С. 35–42. ISSN 2219-5203. URL: https://magazine.mdpu.org.ua/index.php/nv/issue/view/132/58 (дата звернення: 17.05.2025).

4. Сесик О. Художня література як дієве джерело формування національної ідентичності особистості. Восьмі Ґеретівські читання : збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27 вересня 2024 р. / Редколегія : О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук, М. І. Чорна. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В.. Тернопіль, 2024. С. 263–267.

5. Тернова Н. В. Формування патріотичних почуттів у дітей дошкільного віку в аспекті народної гри. Восьмі Ґеретівські читання : збірник наукових статей, тез доповідей та інших матеріалів

Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27 вересня 2024 р. / Редколегія : О. М. Петровський, В. С. Мисик, І. М. Вітенко, О. І. Когут, Ю. Ч. Шайнюк, Т. В. Магера, Ф. І. Полянський, Н. Б. Стрийвус, Г. І. Герасимчук, М. І. Чорна. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В.. Тернопіль, 2024. С. 274–278.

Костюк Інна,
вихователь-методист,
в.о. директора Богданівецького
закладу дошкільної освіти «Вербиченька»
Хмельницької міської ради
Хмельницької області

Роль дошкільної освіти у формуванні особистості громадянина України майбутнього

У статті висвітлюється роль дошкільної освіти у процесі становлення особистості майбутнього громадянина України. Окреслено ключові аспекти громадянського виховання дітей дошкільного віку, визначено освітньо-виховні завдання, спрямовані на формування морально-етичних якостей, патріотичних почуттів, соціальної активності та національної самосвідомості. Аналізуються сучасні освітні підходи, що сприяють реалізації цих завдань у практиці дошкільних закладів. Підкреслюється важливість педагогічної підтримки, партнерства з родиною та ціннісного середовища для формування основ громадянської позиції в дитини.

Ключові слова: дошкільна освіта, громадянське виховання, патріотизм, національна ідентичність, цінності, компетентності, громадянин, особистість, дошкільник.

Вступ

Суспільство, орієнтоване на розвиток демократії, правової держави та утвердження національної ідентичності, потребує нової генерації громадян – свідомих, моральних, соціально активних. Першим щаблем у формуванні таких громадян є саме дошкільна освіта, яка, відповідно до Концепції розвитку дошкільної освіти України, повинна забезпечувати всебічний розвиток дитини, зокрема її громадянсько-патріотичне становлення [1].

У дошкільному віці дитина активно пізнає світ, формує уявлення про себе, інших людей, оточення, націю, державу. Цей період найбільш сприятливий для закладення основ морально-етичних норм, почуття належності до народу, культури, мови, Батьківщини. Саме в цьому віці варто формувати первинні уявлення про відповідальність, обов’язок, взаємоповагу, що становлять ядро громадянської самосвідомості [2].

Роль дошкільної освіти в національному вихованні

Базовий компонент дошкільної освіти (2021) визначає національно-патріотичне виховання як пріоритетне завдання сучасного ЗДО [3]. Це передбачає інтеграцію знань про Україну, традиції, символіку в усі напрями освітньої діяльності: мовленнєвий, пізнавальний, художньо-естетичний, соціально-моральний. На основі цих знань формується почуття гордості за рідний край, мову, людей, історію.

Наприклад, вивчення віршів про Україну, слухання народних пісень, участь у національних святах (День вишиванки, День захисників і захисниць України, Свято Миколая) сприяє емоційному переживанню національної приналежності. Це створює передумови для глибшого осмислення понять «громадянин», «Україна», «єдність», «свобода» в майбутньому [4].

Формування громадянських якостей у дошкільників

Громадянське виховання у ЗДО – це не лише ознайомлення з державними символами чи історичними постатями, а щоденне формування соціальної поведінки, вмінь співжиття в колективі, прийняття рішень, поваги до правил. Важливу роль тут відіграють:

– моделювання життєвих ситуацій (рольові ігри на тему допомоги, взаємоповаги, відповідальності);

– колективні проєкти (створення макета українського села, книги про рідний край тощо);

– ознайомлення з правами та обов'язками у доступній формі (наприклад, «Азбука прав дитини»);

– емоційно-ціннісне спілкування з педагогами та однолітками [5].

Завдяки таким підходам діти вчаться співпрацювати, приймати інших, розуміти спільні цілі, долати конфлікти ненасильницьким шляхом. Це — основа демократичного способу мислення.

Педагог і родина – партнери у громадянському вихованні.

Одним із ключових чинників ефективного громадянського виховання є педагогічне партнерство. Вихователь виступає не лише провідником знань, а й особистим прикладом громадянської позиції. Його мова, ставлення до дітей, до України, до традицій – усе формує внутрішній світ дитини.

Так само важливо залучати до процесу виховання родину, адже саме вдома дитина вперше чує державну мову, знайомиться з традиціями, ставленням до людей. Спільні заходи батьків і дітей (майстер-класи, екскурсії, виставки, родинні свята) створюють міцний зв'язок між домом і садочком, що сприяє глибшому засвоєнню цінностей [6].

Освітнє середовище і національний контекст.

Не менш значущим є предметно-просторове середовище: наявність національної символіки, дитячої літератури про Україну, музичного, образотворчого матеріалу українського змісту, тематичних осередків (куточки природи, етнокуточки). Таке середовище створює основу для повсякденного, природного занурення в національний контекст, збагачує дитину духовно й емоційно.

Особливу роль у формуванні національної самосвідомості відіграє мистецтво: українські казки, пісні, танці, орнаменти, народні ігри. Це не лише засіб естетичного виховання, а й носій культурної пам'яті та національної гідності.

Висновки

Дошкільна освіта – це не просто підготовка до школи, а формування основ особистості, яка в майбутньому стане громадянином України. Патріотизм, свідомість, відповідальність, готовність діяти в інтересах держави – ці риси формуються не лише через знання, а через щоденну практику, приклад дорослих, середовище, у якому росте дитина.

Формування громадянських якостей у дошкільному віці є інвестицією в майбутнє держави. Змістовне, ціннісне, партнерське дошкільне виховання – це запорука того, що Україна матиме покоління, спроможне не лише зберігати, а й творити нове в ім'я добра, миру і розвитку.

Список використаних джерел та літератури

1. Концепція розвитку дошкільної освіти в Україні до 2030 року. – Київ: МОН України, 2021.

2. Кисельова, Н. В. Дошкільна освіта в контексті формування громадянина України // Педагогічний дискурс. – 2020. – № 28. – С. 84–89.

3. Базовий компонент дошкільної освіти (державний стандарт дошкільної освіти). – Київ: МОН України, 2021. – [Електронний ресурс]. – https://mon.gov.ua

4. Левченко, Т. Патріотичне виховання у ЗДО: сучасні підходи та перспективи // Дошкільна освіта. – 2021. – № 4. – С. 12–16.

5. Гурєєва, Л. Формування громадянської самосвідомості у дітей дошкільного віку // Освіта України. – 2022. – № 3. – С. 6–9.

6. Шевченко, М. Інтегроване навчання в ЗДО: ефективність, методика, перспективи // Практика управління дошкільним закладом. – 2023. – № 2. – С. 18–22.

Кузюк Наталія,
вчитель початкових класів
комунального опорного закладу
загальної середньої освіти
«Пироговецький ліцей»
Хмельницької міської ради
Хмельницької області,

Роль позашкільної освіти у формуванні особистості громадянина України майбутнього

Війна – це екстремальний соціальний і психологічний виклик, який змінює структуру суспільства, впливає на ціннісні орієнтири людини та формує нові моделі поведінки. У таких умовах особистість проходить через складний процес адаптації, що супроводжується численними соціально-психологічними проблемами.

Ключові слова: позашкільна освіта, формування, психологічна підтримка, стресостйкість.

Позашкільна освіта відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні особистості громадянина України майбутнього. Вона не лише доповнює загальну середню освіту, а й сприяє розвитку творчих здібностей, соціальної активності та громадянської свідомості молоді. У сучасних умовах, коли українське суспільство динамічно змінюється, виникає потреба у всебічно розвинених особистостях, які здатні мислити критично, брати відповідальність за власне життя та долю своєї країни.

Позашкільна освіта відіграє важливу роль у формуванні особистості дітей, особливо в умовах військового часу. Вона не лише розширює їхні знання та навички, а й сприяє вихованню громадянської свідомості, патріотизму, стресостійкості та адаптивності.

Одним із ключових аспектів позашкільної освіти є її спрямованість на формування цінностей, які відповідають сучасним викликам і національним інтересам. Вона допомагає дітям усвідомити свою приналежність до українського народу, розуміти важливість підтримки одне одного та розвивати відповідальність перед суспільством. Особливо це важливо під час війни, коли підростаюче покоління має бути готове не лише до особистісного розвитку, а й до активної участі у житті країни.

Позашкільна освіта забезпечує можливість для дітей знайти себе у різних сферах – спорті, мистецтві, науці, волонтерській діяльності. Гуртки та секції допомагають дітям відкривати таланти, розвивати фізичну витривалість, зміцнювати здоров'я та вчитися працювати в команді. Війна створює нові виклики, і тому позашкільна освіта також адаптується до цих умов – розширюється військово-патріотичне виховання, навчання першої медичної допомоги, основ безпеки та виживання в екстремальних умовах.

Позашкільна освіта відкриває перед дітьми широкий спектр можливостей для особистісного розвитку, самореалізації та соціалізації. Вона дозволяє кожній дитині знайти свою сферу інтересів і розвивати навички, які будуть корисними як у мирний час, так і в умовах воєнних викликів.

Спортивний розвиток. Спорт є однією з ключових сфер позашкільної освіти, яка сприяє зміцненню фізичного здоров'я дітей, розвитку витривалості, сили, координації та дисципліни. Участь у спортивних секціях – від футболу та баскетболу до бойових мистецтв і легкої атлетики – допомагає дітям навчитися працювати в команді, ставити перед собою цілі та досягати їх.

В умовах війни спортивні заняття також відіграють важливу роль у психологічному відновленні дітей. Фізична активність допомагає знижувати рівень стресу, стабілізувати емоційний стан і підвищувати самооцінку. Крім того, бойові

мистецтва та заняття з тактичної підготовки навчають дітей навичок самооборони, що може бути корисним у кризових ситуаціях.

Мистецьке самовираження. Творчі студії та гуртки дають дітям можливість виражати свої почуття та емоції через мистецтво – малювання, музику, театр, літературу. Участь у художніх гуртках сприяє розвитку креативного мислення, формуванню естетичного смаку та навичок комунікації. Театральні студії допомагають дітям подолати сором'язливість, розвинути акторську майстерність та впевненість у собі.

Під час війни мистецтво набуває ще більшого значення. Воно стає інструментом емоційного зцілення та способом передачі важливих меседжів суспільству. Діти створюють патріотичні малюнки, пишуть вірші та пісні, знімають відеоролики, які надихають військових і підтримують дух нації [1].

Науково-технічний розвиток. Позашкільна освіта дає можливість дітям заглибитися в науку та технології. Робототехнічні клуби, програмування, експериментальні лабораторії з фізики, хімії, біології дозволяють розширювати світогляд, розвивати логічне мислення та практичні навички.

Сучасні технології також можуть бути корисними під час війни. Діти, які займаються програмуванням, можуть створювати інформаційні ресурси, працювати над кібербезпекою та розробляти програми для підтримки військових і волонтерів. Освоєння дронів, 3D-моделювання та інших технологічних інструментів дозволяє юним винахідникам робити свій внесок у майбутнє оборонної та цивільної сфери країни.

Волонтерська діяльність та громадянська відповідальність. Важливим напрямом позашкільної освіти є виховання соціальної відповідальності та залучення дітей до волонтерської діяльності. Волонтерські рухи серед молоді стали особливо актуальними в умовах війни. Діти та підлітки допомагають плести маскувальні сітки, виготовляти окопні свічки, збирати гуманітарну допомогу для військових і цивільних [4]. Такі ініціативи формують у дітей відчуття відповідальності за свою країну, розуміння важливості допомоги іншим і навички командної роботи. Волонтерство також сприяє розвитку комунікативних здібностей, оскільки діти взаємодіють із дорослими, вчаться домовлятися, координувати спільні зусилля та планувати проєкти.

Військово-патріотичне виховання. З огляду на воєнні реалії, позашкільна освіта адаптується до нових викликів, і однією з таких змін стало посилення військово-патріотичного виховання. Військові гуртки, навчальні табори та тренінги з національної безпеки сприяють підготовці молоді до можливих кризових ситуацій.

Діти вчаться надавати першу медичну допомогу, орієнтуватися на місцевості, освоюють тактичну підготовку, знайомляться з історією українського війська та традиціями національного спротиву. Такі знання допомагають їм бути більш підготовленими до надзвичайних ситуацій та виховують у них почуття відповідальності за майбутнє держави.

Навчання першої медичної допомоги та безпеки. Війна вимагає від дітей знання основ безпеки та виживання. Позашкільна освіта надає можливість навчатися першій медичній допомозі, що може врятувати життя в екстремальних ситуаціях. Діти вчаться зупиняти кровотечу, робити перев'язки, накладати джгути, надавати допомогу при травмах та підтримувати постраждалих до приїзду медиків. Крім цього, важливою є підготовка до дій у надзвичайних ситуаціях, наприклад, як правильно діяти під час повітряної тривоги, що робити у разі хімічної або біологічної загрози, як виживати в польових умовах. Такі знання підвищують рівень безпеки дітей та їхню здатність швидко адаптуватися до непередбачуваних обставин.

Формування лідерських якостей та комунікаційних навичок. Позашкільна освіта допомагає дітям стати більш впевненими у собі, розвивати лідерські якості, брати ініціативу у свої руки та навчатися ефективній комунікації. Це особливо важливо у

військовий час, коли кожен має бути готовим приймати швидкі рішення та взаємодіяти з різними людьми.

Заняття в молодіжних організаціях, дебатних клубах, участь у громадських проєктах навчають дітей висловлювати свої думки, аргументувати позицію, знаходити компроміси та вирішувати конфлікти мирним шляхом. Такі навички є надзвичайно важливими для майбутнього покоління українців, які будуватимуть відновлену державу.

Важливу роль у позашкільній освіті відіграє психологічна підтримка дітей. Війна приносить стрес, тривожність, страх за майбутнє, а тому творчі заняття, мистецька діяльність, соціальні проєкти допомагають дітям висловлювати свої почуття, справлятися з негативними емоціями та знаходити внутрішню рівновагу. Участь у волонтерській діяльності, підтримка військових та допомога тим, хто постраждав, формують у дітей відчуття відповідальності, людяності та емпатії [2].

Сучасний світ потребує від молоді навичок критичного мислення та інформаційної грамотності. Позашкільна освіта допомагає дітям навчитися аналізувати інформацію, розрізняти правду та пропаганду, бути свідомими споживачами медіа та не піддаватися маніпуляціям. Це особливо важливо у період війни, коли інформаційна безпека стає невід'ємною частиною загальної безпеки країни.

Позашкільна освіта сприяє формуванню стійкої, вмотивованої, освіченої молоді, яка здатна долати труднощі, підтримувати інших і розвивати Україну навіть у найскладніші часи. Вона допомагає дітям не лише знаходити своє місце у суспільстві, а й усвідомлювати, що кожен із них є важливою частиною майбутнього держави.

Українська молодь має зростати в атмосфері патріотизму, толерантності, відповідальності та поваги до демократичних принципів. Позашкільні заклади, такі як гуртки, спортивні секції, мистецькі студії, наукові центри та волонтерські організації, сприяють вихованню активного громадянина, який не лише дотримується законів, а й прагне брати участь у розбудові суспільства.

Сучасна позашкільна освіта також орієнтована на розвиток практичних навичок, необхідних у реальному житті. Заняття в різноманітних секціях допомагають підліткам виявити свої таланти та обрати майбутню професію, що, у свою чергу, зменшує ризик безробіття серед молоді. Окрім цього, участь у громадських ініціативах і проєктах сприяє розвитку комунікативних здібностей, навичок командної роботи та лідерських якостей, що є необхідними у сучасному світі.

Ще одним важливим аспектом позашкільної освіти є її роль у формуванні здорового способу життя. Спортивні клуби, туристичні походи, екологічні ініціативи сприяють фізичному розвитку молоді та навчають їх дбайливо ставитися до власного здоров'я й довкілля. Особливо в умовах військової агресії, яку переживає Україна, важливо виховувати сильне, стійке та психологічно загартоване покоління, здатне долати труднощі та підтримувати одне одного.

Позашкільна освіта відіграє важливу роль у процесі соціалізації дітей і підлітків, оскільки надає їм можливість спілкуватися з однолітками, спільно працювати над проєктами та розвивати навички комунікації. Участь у різноманітних гуртках, секціях та громадських ініціативах сприяє їхньому самовираженню, вмінню адаптуватися до різних соціальних ситуацій та встановлювати здорові взаємини з іншими людьми.

Важливим аспектом соціалізації є формування вміння працювати в команді. Позашкільна освіта вчить дітей координувати свої дії, розподіляти обов'язки, довіряти товаришам та ефективно співпрацювати для досягнення спільної мети. Це надзвичайно важливо для їхнього майбутнього, оскільки сучасний світ вимагає не лише індивідуальних знань, а й здатності працювати в колективі, вести переговори, аргументувати свою позицію та враховувати думки інших [3].

Окрім цього, позашкільна освіта сприяє розвитку емпатії та толерантності. Діти, які беруть участь у волонтерських або соціальних ініціативах, навчаються розуміти

потреби інших, проявляти доброту та підтримку. Це особливо актуально у воєнний час, коли багато сімей перебувають у складних життєвих обставинах, і взаємна підтримка стає запорукою єдності суспільства.

Позашкільні активності також сприяють формуванню відповідальності за власні вчинки. Діти та підлітки усвідомлюють, що їхні дії мають наслідки, вчаться самостійно приймати рішення та нести за них відповідальність. Наприклад, участь у спортивних секціях вимагає дисципліни та самоконтролю, а участь у творчих гуртках – відповідальності за результат командної роботи.

Формування громадянської свідомості через позашкільну освіту відбувається не лише через навчання прав і обов'язків, а й через практичний досвід участі у житті громади. Діти можуть брати участь у молодіжних ініціативах, екологічних акціях, благодійних заходах, що допомагає їм усвідомити свою роль у суспільстві та важливість активної громадянської позиції. Це виховує в них розуміння того, що кожна людина може впливати на події у своїй країні та змінювати її на краще.

Особливо цінним є те, що позашкільна освіта допомагає молоді інтегруватися в суспільство незалежно від їхнього соціального статусу, місця проживання чи матеріального становища. Вона створює рівні можливості для всіх дітей розвивати свої здібності, знаходити друзів та брати активну участь у громадському житті. Це сприяє зменшенню соціальної ізоляції та допомагає формувати згуртоване суспільство, де кожен відчуває свою значущість.

Позашкільна освіта є ефективним механізмом формування соціально активних, відповідальних та свідомих громадян, які не лише володіють знаннями, а й готові застосовувати їх на благо суспільства та країни [5].

Зважаючи на сучасні виклики, держава має активно підтримувати розвиток позашкільної освіти. Необхідно створювати нові можливості для самореалізації молоді, забезпечувати доступність гуртків та секцій, особливо у віддалених регіонах, фінансувати програми розвитку громадянського виховання. Важливу роль у цьому процесі відіграють не лише державні установи, а й громадські організації, міжнародні партнери, волонтери та ініціативні групи.

Висновок

Позашкільна освіта – це не лише спосіб урізноманітнити дозвілля дітей, а й важливий елемент їхнього всебічного розвитку. Вона допомагає їм знайти себе у різних сферах, розвинути фізичні, творчі, наукові та соціальні навички, а також підготуватися до життя в умовах сучасних викликів. Війна змушує систему освіти змінюватися, і позашкільна освіта відіграє ключову роль у вихованні молоді, яка не лише витримає труднощі, а й стане опорою для майбутнього України.

Таким чином, позашкільна освіта є потужним інструментом формування особистості громадянина України майбутнього. Вона не лише розвиває таланти та здібності молоді, а й виховує свідомих, відповідальних, активних громадян, які прагнуть змінювати країну на краще. Саме через позашкільну освіту формується покоління, яке здатне забезпечити Україні гідне майбутнє, зберігаючи її національні цінності та сприяючи її інтеграції у світову спільноту.

Список використаних джерел та літератури:

1. Закон України «Про освіту».
2. Закон України «Про позашкільну освіту».
3. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2021–2031 роки.
4. Антонюк, Н. П. Позашкільна освіта як чинник розвитку громадянської компетентності учнівської молоді.
5. Левченко, О. В. Виховання громадянської активності підлітків у позашкільних закладах освіти.

Купчишина Валентина,
старший викладач кафедри психології, педагогіки та
соціально-економічних дисциплін
Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
кандидат педагогічних наук, доцент,

Національна ідентичність українців

У філософській науковій літературі феномен «ідентичність» постає як «самість» (Self) людини. Насамперед, мова йде про її нормативну характеристику, визначенні цінності та екзистенційні основи, які забезпечують самоідентичність особи [1, с. 130]. Вчені, зазначене нами поняття, розуміють не тільки, як належність особистості до певної групи/спільноти з визначеною системою цінностей, правил, ідеалів, але й як систему духовних цінностей людини, що дає їй змогу зберігати свій «Я-образ», залишатися самою собою. Так, Е. Еріксон, у своїй праці, не тільки розкриває зміст поняття (ідентичність – тотожність самому собі (незмінність особистості у просторі) й його цілісність (послідовність у часі), але й зазначає, що пошук ідентичності як процес самовизначення особи не може здійснюватися лише за допомогою «занурення» углиб самого себе. «Поряд із власною ідентичністю особистість формує групову ідентичність, сприймаючи і порівнюючи себе із значущими іншими», – наголошує вчений [2].

Як засвідчує огляд змісту наукових праць, цей феномен є досить багатозначним та загальновживаним терміном, зміст якого підкреслює постійність, тотожність особистості та її свідомість. Проблемні питання щодо вивчення змісту поняття «ідентичність», його характеристик, значення та місця в житті людини розкривали в своїх дослідженнях як вітчизняні, так і зарубіжні вчені (Р. Бернс, М. Боришевський, П. Гнатенко, І. Гоффман, Л. Гулак, У. Джеймс, Е. Еріксон, М. Жилін, О. Зазимко, Ч. Кулі, М. Кун, А. Лиманкіна, Т. Макпартленд, Д. Марсіа, Дж. Мід, В. Москалець, М. Савчин, Г. Теджфел, Дж. Тернер, О. Шиловська, Т. Яблонська та ін.)

З аналізу наукових підходів до детального вивчення ідентичності особи, який було проведено А. Лиманкіною, можна виокремити такі психологічні напрямки як: психоаналітичний (Е. Еріксон, Дж. Марсіа, З. Фройд); біхевіористичний (Д. Кемпбел, М. Шериф, С. Шериф); символічний інтеракціонізм (Дж. Мід, Ч. Кулі, І. Гоффман); когнітивний (Г. Теджфел, Дж. Тернер, М. Хог); конструктивний (Ф. Барт, П. Бергер). Завдяки дослідженням їх представників зміст поняття «ідентичність» набуває своїх особливостей [3, с. 147].

Представники різних наукових сфер, які досліджують людину, зазначений нами феномен, характеризують трьома основними характеристиками, а саме: психофізіологічна ідентичність особи (завдяки взаємозв'язку фізіологічних, психічних процесів і властивостей в організмі людини відбувається розпізнавання власних і чужих клітин. Цим займаються імунологи, які допомагають чітко визначити певні зміни в організмі людини, і вчасно прийти на допомогу у встановленні діагнозів та корекції роботи людського організму); соціальна ідентичність (людина є соціальною одиницею суспільства, тому ця характеристика представлена певними переживаннями особи та її усвідомленням щодо належності до тієї чи іншої соціальної групи); особистісна ідентичність/самоідентичність (мова йде про поєднання структурних компонентів спрямованості особистості (цілей, мотивів, інтересів, установок), а також про цілісний образ власного «Я» людини).

У дослідженні Л. Гулак визначено, що соціологами термін «ідентичність» трактується як визначений набір різноманітних соціальних ролей й статусів, організація яких визначена вимогами суспільства до людини. Суспільні інститути в

країні виступають основними категоріями ідентичності особистості. Серед психологів, зазначає автор дослідження, поширеною є думка, що ідентичність особи є необхідною і важливою психічною функцією, що сприяє «виживанню індивіда як цілого» і тісно пов'язана із самоусвідомленням людини. Цей феномен має свої характеристики (динамічність, сталість, змінність, ситуативність), які зазнають змін упродовж життя людини під дією різноманітних чинників [1, с. 130].

Дослідниками виокремлено цілу низку різновидів ідентичності, кожен з яких дає відповіді на питання про внутрішній, соціальний, професійний, національний світ людини. Узагальнюючи зміст наукових підходів до класифікації ідентичності, можна виокремити такі її види як: національна, соціальна; громадянська, гендерна, професійна, статева, ідентичність за родом занять, ідентична, особистісна.

Вивчаючи психічний світ людини, вчені зазначають, що особистісна ідентичність допомагає людини сформувати власні уявлення, думки про себе як людину, яка має своє бачення про свою унікальність, значимість. Через прояви власних почуттів, цінностей та бажань/мрій/прагнень людина формує, розвиває власну самооцінку, свій світогляд, що у подальшому відображається на таких процесах як самовпевненість, саморозвиток, самоцінність, самоактуалізацію.

Як зазначає А. Лиманкіна, «проблему ідентичності впродовж тривалого часу не досліджували в психології як самостійну, але вона перебувала у центрі уваги більшості дослідників у галузі загальної психології і психології розвитку». Особливу увагу сучасних дослідників привертають дослідження особистісної ідентичності особи, адже ті зміни, які відбуваються в світі та нашому суспільстві, суттєво відображаються на проблемі вибору та самовираження сучасної людини [3, с. 146].

Якщо мова йде про соціальну ідентичність, то значна кількість науковців наголошує на важливості врахування соціальних ролей, які виконує особистість, а саме – як член родини (батько/мати, брат/сестра, дідусь/бабуся тощо), як член професійного колективу, як соціальна одиниця тощо. У суспільстві людина ідентифікує себе як члена певних соціальних груп, на яких покладено певні обов'язки та права.

Про взаємозв'язок особистісної та соціальної ідентифікації особистості наголошують у своєму дослідженні М. Бітянова, М. Жилін, А. Тешфел та інші вчені. Підтвердженням є позиція М. Жиліна, який звертає увагу на те, що на ідентичність особистості суттєво впливає соціум, який виступає «вирішальним елементом у визначенні стратегії поведінки особистості у соціумі».

Деталізація проблем формування ідентичності особистості, які висвітлено в наукових працях сучасних вчених, дає нам можливість виокремити такі проблемні моменти, які тісно пов'язані з віковими кризами людини, конфліктом ідентичностей та втратою ідентичності. На думку вчених, слід приділити особливу увагу розвитку ідентичності людини в освітньому просторі, імплементації євроінтеграційних ідей, трансформації ідентичності в умовах інтенсифікації міграційних процесів, актуалізації проявів та розвитку культурної, гендерної, національної, особистісної ідентичності в умовах військових дій; розвитку професійної ідентичності особистості тощо [4]. Ми приєднуємось до поглядів більшості дослідників ідентичності особистості, що шляхами вирішення цілої низки проблем, які пов'язані з ідентичністю особи, є:

саморозвиток та самопізнання себе як особистості через дослідження власного внутрішнього світу, своїх уподобань, інтересів, бажань, цінностей, правил, взаємодії тощо;

дослідження себе та своїх нових відчуттів, ролей, позицій, захоплень, що дасть змогу відкрити в собі нові можливості, інтереси, знайти своє місце в соціумі, налагодити взаємодію з іншими учасниками комунікації (членами родини, друзями, представниками інших етносів) тощо;

вивчення, закріплення та продовження історичних і культурних традицій свого народу, що дасть можливість відчувати себе його представником, людиною від якої залежить існування країни, народу;

саморозвиток, самовиховання, самоудосконалення як фахівця тієї чи іншої професійної сфери, що дозволить відчути свою значимість та користь для суспільства.

Звісно, можна було пригадати й інші різновиди ідентичності особистості, але, на нашу думку, всі вони в тій чи іншій мірі відображаються через особистісну та соціальну ідентифікацію людини.

На основі теоретичного аналізу наукових джерел дослідження, ми можемо констатувати, що ідентичність є не статичним станом людини. Мова йде не тільки про врахування особистісних і соціальних установок, але й про пізнання себе, постійний саморозвиток, спостереження за усіма змінами у внутрішньому світі та своєму оточенні, комунікацію та налагодження взаємодії з навколишнім світом, постійну робота над собою. Усе разом нами визначене, підтверджує думку науковців, що ідентичність є складним терміном, завдяки якому ви можемо відповісти на питання – «Хто ми є». На її формування, розвиток впливають багато як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, але саме від нас самих залежить як вони будуть відображатися у нашому внутрішньому та зовнішньому світі.

Список використаних джерел та літератури

1. Гулак Л. С. Особливості поняття «етнічна ідентичність» як важлива складова самосвідомості особистості. *Науковий журнал «Габітус».* Серія : Психологія особистості. 2024. Вип. 59. С. 128-134.

2. Зазимко О., Шиловська О. Динаміка особистісного розвитку підлітків та осіб юнацького віку в період війни. URL ; https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/737004/1/610-936-1-PB.pdf (дата звернення: 05.05.2025)

3. Лиманкіна А. І. Психологічна сутність поняття «особистісна ідентичність». *Науковий журнал «Габітус».* Серія : Психологія особистості. 2023. Вип. 45. С. 146-150.

4. Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі : *Матеріали II круглого столу 19 жовтня 2023 року* : *Збірник матеріалів* // За ред. А. Б. Коваленко, І. В. Остапенко. Київ: Міленіум, ВЦ «Просвіта», 2023. 152 с.

Лапитко Наталія,
вихователь
закладу дошкільної освіти № 9 «Пролісок»
Нетішинської міської ради
Хмельницької області

Формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку: зміст, завдання та реалії сьогодення

У статті висвітлюється проблема формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку, яка розглядається крізь призму сучасних вимог дошкільної освіти. Розкрито зміст, завдання, засоби, форми й методи роботи з учасниками освітнього процесу відповідно до програми розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» та Базового компонента дошкільної освіти.

Ключові слова: соціально-громадянська компетентність, старший дошкільний вік, розвивальне середовище, Батьківщина, українська мова, гімн, традиції та звичаї.

Key words: Social and civic competence, older preschool age, development environment, Home, ukrainian language, hymn, traditions and customs.

Вступ. Формування соціально-громадянської компетентності у дітей дошкільного віку є важливим елементом становлення особистості дитини. Оволодіння соціально-громадянською компетентністю передбачає виховання любові до свого народу, Батьківщини, держави, а також повагу до української мови, традицій та звичаїв. Знання, навички та уміння, які формуються у дітей старшого дошкільного віку, супроводжуватимуть їх практично все життя. У закладі дошкільної освіти слід докласти

зусиль, щоб діти усвідомили свою національну приналежність, щоб розуміли, що вони розмовляють українською мовою, тому що вони – українці, а країна в якій проживають – Україна.

На сучасному етапі, коли існує загроза втрати суверенітету нашої держави, виникає глибока необхідність формування соціально-громадянської компетентності в закладах дошкільної освіти та родині.

На думку Т. Поніманської громадянські почуття засновуються на інтересі дітей до найближчого оточення (сім'ї, родини, рідного краю) та ґрунтуються на прикладі дорослих, оскільки діти значно раніше переймають певне емоційно-позитивне ставлення, ніж починають засвоювати знання. Основними напрямами патріотичного виховання дослідниця визначає: формування уявлень про сім'ю, родину, рід і родовід; краєзнавство; ознайомлення із явищами суспільного життя; формування знань про історію держави, державні символи; ознайомлення із традиціями й культурою свого народу; формування знань про людство [3].

У дослідженнях Л. Артемової, І. Беха, А. Богуш визначено старший дошкільний вік найбільш сенситивним періодом для виховання громадянських якостей та акцентовано, що громадянське виховання має починатися саме в дошкільному віці.

Я погоджуюся з думкою науковців, що концептуальні засади ідей гуманізму складають основу формування громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку. Складовими громадянської компетентності є виховання духовних та ціннісних орієнтацій, особистісно-орієнтований підхід.

На думку Н. Гавриш, соціальна компетентність дитини являється інтегральною якістю особистості, що складається з комплексу емоційних, мотиваційних, характерологічних особливостей і виявляється у соціальній активності та гуманістичній спрямованості особистості.

Формування життєвих компетентностей є фундаментальними частинами базової освіти. У Державному стандарті дошкільної освіти (Базовому компоненті 2021) визначено, що «соціально-громадянська компетентність – це здатність до прояву особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до Батьківщини; готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються в дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на покращення суспільного життя. Результатом сформованості соціально-громадянської компетентності має стати ціннісне ставлення дитини до себе, своїх справ і прав інших, наявність уявлень про правила і способи міжособистісної взаємодії з членами сім'ї, родини, іншими людьми та вмінь дотримуватися цих правил в соціально-громадянському просторі, а також ціннісне ставлення та повага до культурних надбань українського народу, представників різних національних культур» [4].

Виховати свідомого соціально-компетентного громадянина і патріота означає сформувати в дитині комплекс певних знань, особистісних якостей і рис характеру, а саме:

- патріотичну спрямованість, громадянську відповідальність і мужність, готовність працювати для розвитку Батьківщини, захищати її, підносити її міжнародний авторитет;
- досконале знання державної мови, постійну турботу про піднесення її престижу і функціонування в усіх сферах суспільного життя і побуту;
- повагу до батьків, свого родоводу, традицій та історії рідного народу, усвідомлення своєї належності до нього, як його представника, спадкоємця та наступника;
- дисциплінованість, працьовитість, творчість, турботу про природу та екологію рідної землі;
- фізичну досконалість, моральну чистоту, високу художньо-естетичну культуру;

- шанобливе ставлення до культури, вірувань, традицій та звичаїв нашого народу.

Мета статті – дослідження особливостей процесу формування у дітей соціально-громадянської компетентності в умовах закладу дошкільної освіти.

Основна частина. Заклад дошкільної освіти ознайомлює дошкільників з українським гербом, гімном та національними кольорами, з контурами карти України, столицею та регіонами країни. Ці складові нерозривно пов’язані з поняттям «Батьківщина», а тому гідні найвищої поваги.

У час панівної кризи цінностей все частіше згадується про необхідність створення культури позитивних зразків для наслідування. Безперечно, вихователька сприяє формуванню особистості дитини. Вона показує йому добро, правду, красу, справедливість і чесність, патріотизм. Це готує дітей бути незалежними, вільними, а також робити моральний вибір, приймати важливі життєві рішення, забезпечуючи всебічний розвиток дитини, завдання вихователя – виховати мудрих і добрих людей. Вихователь ознайомлює дитину з системою бажаних цінностей, створює атмосферу любові до Батьківщини. Завдання закладу дошкільної освіти – озброїти дитину механізмами формування соціально-громадянської позиції.

Виховання соціально-громадянської компетентності у дітей дошкільного віку має базуватися, зокрема, на навчанні через хороший приклад. Однак це завдання потребує від вихователькі надзвичайно високого рівня педагогічної майстерності. Тому можна порівняти роль вихователькі до ролі майстра, який власним прикладом є взірцем поведінки в кожній життєвій та навчальній ситуації. Але для того, щоб правильно і ефективно виконувати це завдання, вихователька, безсумнівно, повинна бути авторитетом для своїх вихованців. Професія вихователькі особлива і не зрівняється ні з якою іншою. У виховній роботі ми маємо справу з тим, що найбільш складне, безцінне і найдорожче в людському житті. Виховання є одним із фундаментальних факторів розвитку будь-якого суспільства.

Слід підкреслити, що соціально-громадянська компетентність має бути пов’язана зі змістом та завданнями інших напрямків, маючи на увазі гармонійний розвиток різних сфер особистості дитини. Першочерговим завданням соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку є, насамперед, турбота про їхнє щастя, здоров'я та благополуччя. Для цього необхідно створити емоційний зв'язок між закладом дошкільної освіти і сім'єю дитини. Також потрібно намагатися виконувати завдання та досягати виховних цілей разом з батьками вихованців. Слід зберігати гнучкість у реалізації завдань соціально-громадянської компетності, взаємодіяти з урахуванням реакцій дітей і наявним соціальним досвідом. Тому, формування соціально-громадянських настроїв є напрямом комплексної виховної діяльності, що потребує систематичного поглиблення знань.

Аналізуючи Базовий компонент дошкільної освіти, Програму розвитку дітей дошкільного віку «Українське дошкілля» та парціальну програму «Моя країна – Україна», я виділила такі основні освітні завдання формування соціально-громадянської компетентності [4]:

- учити та заохочувати дітей спілкуватися державною мовою;
- сформувати знання про державні та народні символи України;
- формувати основи поваги до захисників та захисниць України;
- розширити кругозір дітей за допомогою екскурсій;
- познайомити з особливостями українського побуту;
- ознайомити дітей з традиційною кухнею;
- дати знання про окремі традиції і звичаї попередніх поколінь;
- ознайомити дітей з основними цінностями нашого народу;
- створити умови для розвитку пізнавальної активності дітей;
- ознайомити дошкільників з народними іграшками;
- розвивати інтерес до свого роду, Батьківщини;

- формувати почуття поваги та гордості за свій народ;
- розвивати емпатію до співгромадян;
- розвивати самостійність, творчі здібності та ініціативу;
- ознайомити з українським народним одягом;
- сформувати знання про українську вишивку.

Реалізовуючи зазначені вище завдання, вбачаю кінцевою метою – формування соцально-громадянської компетентості дитини старшого дошкільного віку, яка:

- ідентифікує себе з українцями, з гордістю носить цей статус;
- проявляє любов до рідного краю, Батьківщини, держави;
- готова приймати участь в соціальному житті закладу дошкільної освіти, міста, країни;
- дотримується правил поведінки в соціумі, базуючись на уставлені норми поведінки в межах країни (до дорослих звертається з пошаною та повагою на ви);
- демонструє повагу та любов своєї сім'ї, свого роду;
- захоплюється культурою свого народу та підтримує культури інших народів;
- прагне розмовляти українською мовою, дотримуватися традицій та звичаїв українського народу;
- має уявлення про себе як члена громади, суспільства;
- має уявлення про свою родину, рід, Батьківщину;
- знає та розповідає про народні та державні символи України, розуміє їх значення;
- має уявлення про різні види народної іграшки (ляльки, коники, баранці, цапки, «куми» та інші);
- знайома з українською культурою (пісні, танці, вірші, казки, одяг та ін.);
- із задоволенням переповідає легенди про рідне місто, столицю, народні символи;
- має власну думку стосовно певних ситуацій та подій в країні, готовий її висловлювати;
- охоче долає труднощі на шляху до досягнення мети;
- вдається до апробації нового та незвичного, шукає ефективніші засоби;
- проявляє фантазію, веде пошукову діяльність.

Для реалізації вищезгаданих завдань для формування соціального-громадянської компетентності у закладі дошкільної освіти повинно бути облаштоване розвивальне середовище – це спеціально організований простір та сукупність умов, які стимулюють активне залучення дітей до соціального життя, сприяють усвідомленню ними своїх прав та обов'язків, формують повагу до інших, розвивають патріотичні почуття та громадянську відповідальність.

Таке середовище характеризується наступними ключовими аспектами як:

Насиченість (предметно-просторове наповнення):

- матеріали, що відображають державну символіку: прапори, герби, аудіозаписи гімну, ілюстрації;
- елементи народознавства: предмети побуту, національний одяг, ляльки-мотанки, книги з українським фольклором;
- інформація про рідне місто/село/країну: фотографії, карти, ілюстрації визначних місць, видатних людей;
- матеріали про права дитини та правила поведінки: ілюстровані плакати, книжки, дидактичні ігри;
- осередки сюжетно-рольових ігор: обладнання та атрибути для відтворення соціальних ситуацій (сім'я, лікарня, магазин, школа, пошта, рятувальники тощо);
- осередок книги: література про Україну, її історію, культуру, а також про дружбу, допомогу, справедливість тощо;

• матеріали для творчості: для відображення вражень про соціальні події, свята, власні почуття.

Трансформованість:

• можливість змінювати простір залежно від освітніх завдань та інтересів дітей;

• наявність мобільних елементів (ширми, столики, полички), які можна переставляти.

Поліфункціональність:

• можливість використання різних елементів середовища для різних видів діяльності (ігрової, пізнавальної, творчої, комунікативної). Наприклад, ляльки можуть використовуватися як для сюжетно-рольових ігор, так і для ознайомлення з національним одягом.

Варіативність:

• наявність різноманітних матеріалів та обладнання, що забезпечують свободу вибору для дітей;

• різні види ігор, книг, дидактичних посібників на соціально-громадянську тематику.

Доступність:

• вільний доступ дітей до всіх елементів середовища;

• розміщення матеріалів на рівні зросту дітей.

Безпечність:

• Всі елементи середовища є безпечними для здоров'я дітей.

Створення такого розвивального середовища передбачає:

• врахування вікових особливостей дітей: інформація та матеріали повинні бути зрозумілими та цікавими для дошкільників;

• взаємодію з батьками: залучення їх до надання матеріалів, організації заходів.

• професійну компетентність педагога: вміння використовувати середовище для стимулювання соціально-громадянського розвитку дітей.

Отож, розвивальне середовище для соціально-громадянської компетентності є не просто набором предметів, а цілісною системою, яка спонукає дітей до пізнання соціального світу, формування власної громадянської позиції, усвідомлення себе частиною суспільства та виховання поваги до своєї країни.

У моїй групі страшого дошкільного віку відповідне розвивальне середовище облаштовано таким чином:

• осередок українознавства: наявність державних символів України (прапор, герб, гімн), їх зображень, дидактичних матеріалів для ознайомлення з ними; предмети українського побуту, національний одяг, вишиванки, рушники, ляльки-мотанки, ілюстрації народних свят та обрядів, дитячі книжки з українським фольклором; фотографії краєвидів України, визначних міст, культурних пам'яток, карти України; фотографії рідного міста Нетішин, його визначних місць, макети будівель, дитячі малюнки, що відображають життя громади;

• осередок правил та прав дитини: ілюстровані правила поведінки в групі та за її межами, плакати з правами дитини у доступній для розуміння формі;

• матеріали для сюжетно-рольових ігор: створення ігрових ситуацій, що відображають соціальні ролі (сім'я, лікарня, магазин, школа, Нова пошта, банк, бібліотека), де діти можуть моделювати соціальні взаємодії;

• книжковий осередок: дитяча література про Україну, її історію, культуру, видатних людей, а також казки, оповідання, вірші про дружбу, добро, справедливість;

• матеріали для художньої творчості: забезпечення можливостей для відображення своїх вражень про рідний край, державні символи, народні традиції у малюнках, аплікаціях, ліпленні;

- ігри-макети: макет вулиці, міста, села для моделювання соціальних ситуацій, правил дорожнього руху.

Таким чином, середовище в даному контексті – це не просто фізичний простір, а комплексна система умов, що цілеспрямовано впливає на становлення соціально-громадянської компетентності дитини.

Тому, для дітей створено соціальний ігровий простір, в якому б дитина могла не просто вступати в взаємини з однолітками та близькими дорослими, але й активно засвоювати знання, норми, правила суспільства, формуватися як соціально-компетентна особистість.

Для вирішення завдань щодо формування свідомого ставлення до соціуму зі своїми старшими дошкільниками проводжу:

- тематичні заняття: проведення занять, спрямованих на ознайомлення з Україною, її історією, культурою, державними символами, правами дитини, правилами поведінки в суспільстві, професіями.
- тематичні дні: «День обіймів», «День дякую», «День української хустинки», «День Соборності», «День вишиванки», «День української мови», «День Незалежності», «День матері» тощо, які символізують єдність і незалежність української нації, яскрава хустка на плечах дитини, як символ рідної країни, як прояв української душі.
- бесіди та розповіді: обговорення соціальних подій, вчинків, моральних дилем, розповіді про видатних українців, народні традиції.
- дидактичні ігри: ігри, спрямовані на закріплення знань про державну символіку, рідне місто, професії, правила поведінки;
- сюжетно-рольові ігри: створення умов для імітації соціальних ролей та взаємодій.
- екскурсії: організація екскурсій до місцевих музеїв, пам'ятників, історичних місць, підприємств, установ соціальної сфери (нажаль, такі форм роб
- проєктна діяльність: палучення дітей до реалізації невеликих соціально значущих проєктів (наприклад, допомога захисникам, озеленення території ЗДО тощо).
- святкування державних та народних свят: ознайомлення з історією та традиціями святкування, залучення дітей до активної участі.
- читання художньої літератури: обговорення змісту творів, аналіз поведінки персонажів з точки зору моральних норм.
- перегляд мультфільмів та відеоматеріалів: використання якісного контенту, що сприяє формуванню соціально-громадянських цінностей.
- взаємодія з батьками та громадою: залучення батьків до участі у тематичних заходах, зустрічі з представниками різних професій, громадськими діячами.

З самого народження дитина є першовідкривачем, дослідником того світу, який її оточує. Найпродуктивним видом діяльності у цьому напрямку, я можу виділити ігри-експеременти з різними природними матеріалами. Наприклад, разом з дітьми ми досліджували насіння калини, заодно поєднували з народознавчим аспектом: як же виростає калина (кущ); експериментували з снігом, водою, піском тощо.

Для вирішення завдань щодо формування свідомого ставлення до соціуму у роботі з дошкільниками використовую дидактичні ігри. У дидактичній грі, як формі навчання, визначаються одночасно два боки: навчальний та ігровий. Вони допомагають моделювати відносини в навчально-дійовій формі, а саме починає краще в них дитина орієнтуватися, краще усвідомлює себе. З цією метою я використовую гру: «Край, в якому я живу», де діти підбирали відповідні зображення людей, співвідносили їх з певними ситуаціями. Тематика настільно-друкованих ігор різноманітна: «Україна яка?», «Намисто складаю, рідну мову вивчаю!», «Одягати козачат», «Лото» тощо.

Для формування у дітей соціальної компетентності використовую рухливі ігри, що сприяють вирішенню внутрішніх суперечностей, відображають характер, почуття, побут, звичаї наших українців. Такі ігри, як: «Відгадай, що ми робимо» (дружні взаємини), «Склади квітку до віночка», «Козацькі розваги», «Посвята в козачата». Ці ігри є джерело радісних емоцій, криниця знань, естафета традицій поколінь, могутній засіб виховного впливу.

Для розвитку дітей дошкільного віку можна виділити одну із видів творчої гри сюжетно-рольову. З власного досвіду можу сказати, що включення елементів гри в процес формування соціальної компетентності, створює емоційний фон, завдяки якому дошкільнята швидше засвоюють новий матеріал. Діти зображують людей, усвідомлюючи, що гра не справжнє життя, але вони по справжньому переживають свої ролі, відверто виявляють своє ставлення до життя своїх думок та почуттів. Вважаю, що насичена емоційними переживаннями, сюжетно-рольова гра залишає в свідомості дитини глибокий слід, який позначається на її ставленні до прояву особистих якостей, соціальних почуттів любові до Батьківщини.

За моїми спостереженнями, особливо подобається дітям сюжетно-рольові ігри: «Сім'я», «Свято у родині», «Привітання». Такі ігри дуже важливі у вихованні соціального громадянина. Тому я можу сказати, що дитина за допомогою таких ігор пізнає соціальний світ у його цілісності й різноманітності, формує та розкриває власний, внутрішній світ, свій образ, засвоює і створює культурні цінності.

Таким чином, формуванню соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку сприяє цілеспрямоване виховання, розвиток емоційно-оцінної сфери, ознайомлення з моральними нормами і духовними цінностями, розвиток комунікативних навичок у процесі спілкування з оточуючим світом. Неможливо сформувати основи соціальної компетентності у дитини, якщо вона не навчилася давати оцінку своїм вчинкам, використовувати набуті знання у практиці встановлення нових взаємовідносин, не помічає змін у настрої оточуючих, звертаючи увагу лише на власних переживаннях. Тому у практичній діяльності намагаюся організувати освітній процес так, щоб діти навчились бачити позитивний результат своєї діяльності, захист став для них життєвою потребою, а відчуття відповідальності життєвою необхідністю.

Висновки. Отже, як засвідчує практика, соціально-громадянська компетентність буде сформована, якщо в закладі дошкілтьної освітии забезпечена системність та послідовність засвоєння знань, відбувається активна взаємодія сім'ї та закладу, вихователь виступає активним взірцем та патріотом держави, а методи за форми відповідають віку та потребам дитини. В умовах сьогодення, коли країна перебуває у стадії національно-духовного відродження, потребує свідомих, вихованих громадян для відбудови та розвитку України, тому дана проблема потребує детального дослідження, пошуку нових методів та прийомів, які актуальні в даний проміжок часу.

Список використаних джерел та літератури

1.Горбань О.В. Поняття громадянського суспільства у контексті сучасного цивілізаційного розвитку. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 7: Релігієзнавство. Культурологія. Філософія. 2019. Вип. 41 (54). С.64-74.URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/27721/Horban.pdf?sequence=1&isAllowed=y6.

2. Орешета Ю.В. Особистість і соціокультурне середовище. URL: http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/11514/AIE1_2187191.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

3. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. К.: Академвидав, 2006. 456 с.

4.Про затвердження Базового компонета дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова реакція: Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021. https://ezavdnz.mcfr.ua/npd-doc?npmid=94&npid=601635.

5. Січкар А. Софія Русова і Ксенія Маєвська про формування моральних цінностей у дітей дошкільного віку: ідеї діяльнісного підходу. Дошкільне виховання. 2012. № 12. С. 11-12.

6 Стаєнна О. Громадянське виховання дітей старшого дошкільного віку як педагогічнапроблема. URL: http://www.uk.x-pdf.ru/6istoriya/140681-2-udk-3732035-sta-nna-gromadyanske-vihovannya-ditey-starshogo-doshkilnogo-viku-pedagogichna-problema-rozbudova.php.

Левицька Людмила,
старший викладач кафедри психології,
педагогіки та соціально-економічних дисциплін
Національної академії
Державної прикордонної служби України
Імені Богдана Хмельницького ,
кандидат психологічних наук, доцент

Розвиток комунікативної компетентності психологів-консультантів

Актуальність теми полягає у тому, що професія психолога-консультанта за своєю суттю зорієнтована на допомогу іншим людям у розв'язанні їхніх найскладніших душевних та життєвих проблем. Однією із найважливіших складових професійної компетенції психолога-консультанта є комунікативна компетентність. Слід зазначити, що комунікативна компетентність охоплює соціально–когнітивні та комунікативні вміння (вміння слухати, розмовляти, встановлювати соціальний контакт, переконувати іншого, навіювати тощо) . Вона передбачає вміння використовувати різноманітні методи впливу на клієнта, адекватно сприймати і розуміти його, налагоджувати ефективну взаємодію. Також, комунікативну компетентність розглядають як ситуативну адаптивність і вільне володіння вербальними та невербальними засобами соціальної поведінки; як сукупність комунікативних здібностей, умінь і знань, адекватних комунікативним завданням і достатніх для їх розв'язання.

Вивченням аспектів комунікативної компетенції психолога-консультанта займались такі вчені як В. Бочелюк, Л. Серипко (комунікабельність); Н. Пов'якель, Н. Чепелєва (діалогізм); Г. Абрамова, В. Бочелюк, В. Вачков, Л. Волберг, Р. Кочунас, К. Роджерс, В. Панок, Т. Яценко (емпатійне слухання); В. Бочелюк, С. Грищенко, В. Зарицька (рефлексивне слухання) [1]. Проблеми теорії та практики формування комунікативної компетентності психологів за допомогою тренінгових технологій розглянуті в працях Н. Богомолової, О. Винославської, Ю. Ємельянової, А. Ковальової, Л. Петровської, Є. Сидоренка, Н. Хрящової та ін. [1; 2].

В процесі професійного зростання психологів-консультантів важливим є удосконалення у них комунікативної компетентності, оскільки означена сфера професійної діяльності належить саме до тих видів праці, де спілкування перетворюється на професійно значущу, суттєву сторону, особливості якої визначають ефективність професійної діяльності. Комунікативна компетентність не формується стихійно, для цього необхідна спеціальна організація професійної діяльності з урахуванням різноманіття і багатогранності кваліфікованої праці в сучасному суспільстві. Слід зазначити, що при запровадженні у професійний процес спецкурсів і тренінгів розвитку професійно важливих якостей значно поліпшується якість професійних послуг психологів-консультантів та відбувається формування необхідних психологічних умінь і навичок. Багато авторів відзначають, що в умовах підвищення кваліфікації спеціалістів найкращий навчальний ефект у навчанні комунікативної компетентності дають групи соціально - психологічного тренінгу, що представляє собою синтез усіх активних засобів навчання. Тому, особлива увага під час проходження курсів підвищення кваліфікації для психологів-консультантів приділяється активним методам навчання.

Одним із важливих напрямків у розвитку комунікативної компетентності психологів-консультантів є соціально-психологічний тренінг. Соціально-психологічний тренінг спрямований на оволодіння певними соціально-психологічними знаннями, розвитком комунікативних здібностей психологів-консультантів, рефлективних навичок, здатності аналізувати ситуацію, поведінку, стан клієнтів і свій особистий стан, уміння адекватно сприймати себе і оточуючих. При цьому виробляються і корегуються норми особистісної поведінки та міжособистісної взаємодії, а також розвивається

здатність гнучко реагувати на ситуацію, швидко змінюватись в різних умовах і різних групах. Достатньо важливим під час проведення ділового тренінгу для психологів-консультантів є розвиток у них уміння виявляти очікування клієнта, його побоювання, з'ясовувати конкретні можливості клієнта щодо вирішення проблемної ситуації. Також, під час проведення ділового тренінгу велика увага приділяється розвитку вербальних технік.

Розглянемо вербальні техніки, які є основою комунікативної компетентності психолога і які психолог-консультант застосовує у своїй професійній діяльності [2]:

1. Активне – уважне і цілеспрямоване – слухання.
2. Рефлексивне слухання (ехо-техніка, перефразування, резюмування).
3. Не-рефлексивне слухання.
4. Формулювання і постановка запитань.
5. Уміння налагоджувати – давати і приймати – зворотний зв'язок.
6. Емпатійне ставлення до клієнта.

К.Роджерс говорив про емпатійне слухання, під яким розумів не тільки отримання інформації від клієнта та розуміння його почуттів і дій, а й безумовне їх прийняття і демонстрація клієнтові цього прийняття. Переваги активного слухання: 1) дає впевненість у тому, що консультант розуміє, що відбувається з клієнтом на даному етапі; 2) відчуваючи зацікавленість консультанта, клієнт прагне якомога зрозуміліше дати необхідну інформацію, пояснити окремі деталі тощо. Активне слухання може бути рефлексивним і не-рефлексивним.

З метою розвитку рефлексивного слухання тренер під час проведення соціально-психологічного тренінгу пропонує психологам-консультантам ставити запитання на розуміння і уточнення. Для цього застосовують три основні техніки рефлексивного слухання:

1) ехо-техніку;
2) перефразування (або парафраз);
3) резюмування.

Розглянемо техніки рефлексивного слухання:

Ехо-техніка – повторення окремих слів чи словосполучень клієнта. Вона виконує роль запитань і спонукає клієнта продовжувати розповідь. Ця техніка досить популярна в психотерапевтичній практиці, особливо на стадії збирання інформації (і не надто популярна в психодинамічний психотерапії). Правила використання ехо-техніки: 1) повторювати ті слова клієнта, які несуть найбільше емоційне навантаження; 2) повторювати слова, які клієнт сам підкреслює і всіляко виділяє в процесі бесіди; 3) чергувати ехо-техніку з іншими техніками.

Перефразування – переказ іншими словами того, що сказав клієнт. Призначення цієї техніки – показати клієнту, що психолог уважно його слухає і розуміє його. Є два види перефразування: 1-й відображає зміст сказаного клієнтом (застосовується для спонукання клієнта продовжувати розповідь, уточнення того, наскільки консультант правильно його розуміє); 2-й відображає емоції і почуття клієнта (спонукає клієнта розповідати про його внутрішній стан, дає змогу показати йому, що він має право на всі почуття, в тому числі гнів, лють, злість тощо, допомагає йому краще усвідомити ці почуття, побачити їх очима терапевта). Перефразування зазвичай починається словами «Як я Вас зрозумів…», «Ви сказали, що…», «Якщо я зрозумів Вас правильно, то…». Правила перефразування: 1) переповідати вислови клієнта своїми словами; 2) не інтерпретувати ці вислови і не вносити в них нових смислів; 3) чергувати перефразування з іншими техніками.

Резюмування – підбиття підсумків сесії чи її окремих частин, яке об'єднує основні думки і почуття клієнта. Для цього застосовуються такі слова і вислови: «Я отримав від Вас чимало інформації, але хочу пересвідчитися, що зрозумів Вас правильно. Якщо я зроблю помилки, виправите мене, будь ласка. Отже, Ви сказали, що…»; «На минулій сесії ми з Вами говорили про…» «Нашу сесію завершено, і я хотів

би підбити підсумки…». Правила резюмування: 1) говорити лаконічно і зрозуміло; 2) включати в резюме слова і вислови клієнта; 3) не давати оцінку сказаного клієнтом; 4) уникати порад, настановлень; 5) повідомляти клієнту мету резюме.

Слід зазначити, що активно рефлексуються (відображаються і віддзеркалюються) зміст розповіді і почуття клієнта.

Також, під час впровадження соціально-психологічного тренінгу важливим є навчити психологів-консультантів техніці «не-рефлексивного слухання». За допомогою цієї техніки психолог підтримує розповідь клієнта, використовуючи звукові вставки і короткі фрази: «так», «продовжуйте», «угу», «м-м-м», «і …» тощо.

Психолог не відображає змісту розповіді клієнта і його почуттів – він просто слухає. За такого слухання збирається основна інформація і встановлюються довірливі стосунки з клієнтом. Слід зазначити, що запитання ставляться лише за особливої потреби.

Наступною важливою технікою, якою повинен володіти психолог-консультант є техніка формулювання і постановки запитань. В своїй професійній діяльності психологи-консультанти застосовують такі запитання: 1) відкриті і закриті запитання; 2) запитання змістовного (уточнюють те, про що розповідає клієнт; найбільш ефективні в спілкуванні з малоініціативними клієнтами, які довго мовчать, постійно замислюються перш, ніж дати відповідь) і емоційного (стосуються емоцій і почуттів) характеру; 3) ефективні запитання (переломні, гіпотетичні, пошукові, проблемні, які допомагають клієнтові усвідомити його проблему і сприяють її розв'язанню) та неефективні, некорисні запитання (Чому? Навіщо? – активують почуття провини, примушують захищатися, відволікають клієнта від почуттів і розуму, спрямовують на шлях некорисного аналізу). Саме тому, під час проведення ділового тренінгу велика увага приділяється правилам постановки запитань. З цією метою у ході ділового тренінгу застосовують лекцію на якій розповідають про принципи побудови запитань:

1) запитання мають бути максимально чіткими і лаконічними;

2) запитання мають бути прямими і недвозначними;

3) запитання мають містити слова, фрази, вислови клієнта;

4) питома вага відкритих запитань має бути значно більшою;

5) запитань змістовного характеру ставляться під час роботи із пізнавальною сферою клієнта, а запитання емоційного характеру – при роботі з емоціями і почуттями.

Велика увага під час проведення соціально-психологічного тренінгу приділяється розвитку у психологів-консультантів умінню налагоджувати та давати і приймати зворотний зв'язок. Після проведення короткої лекції, щодо надання зворотнього зв'язку тренер пропонує психологам-консультантам виконати конкретні практичні вправи, які сприяють розвитку практичних навичок. На лекційних заняттях психологи-консультанти дізнаються про фрази які психолог може використовувати під час зворотнього зв'язку: «Так, зрозуміло»; «Мені здається, я розумію, як Вам важко»; «Гадаю, що на Вашому місці я почувався б так само … тощо».

Таким чином, соціально-психологічний тренінг допомагає відпрацювати необхідні комунікативні, професійні навички, а саме: а) активне і уважне слухання; б) рефлексивне слухання (ехо-техніку, перефразування, резюмування); в) уважність; в) формулювання і постановка запитань; г) зворотний зв'язок; д) емпатійно ставитись до клієнта; є) проявляти толерантність. Також, слід зазначити, що ефективність тренінгу залежить від рівня майстерності тренера і того, наскільки великим арсеналом засобів він володіє для досягнення поставленої мети.

Список використаних джерел та літератури:

1. Волченко О. М. Формування комунікативної компетентності майбутніх психологів у вищих навчальних закладах: дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Київ., 2006. 264 с.

2. Гретченко Т. В. Розвиток професійних здібностей Київ.: «К.І.С.», 2014.122 с.

3. Радченко А. Є. Професійна компетентність психолога Харків.: Вид. група „Основа", 2006. 128 с.

4. Слободянюк І. А. Сучасні підходи до формування професійних навичок практичних психологів та соціальних педагогів в системі вищої освіти. Вища освіта України. Вища освіта України у контексті інтеграції до Європейського освітнього простору : моніторинг якості освіти. 2007 р. Дод. ІІІ, Т. 5. С. 394-400.

Лукач Уляна,
доцент кафедри менеджменту та освітніх інновацій
Івано-Франківського ОІППО,
кандидат політичних наук

Цінності сучасної освіти в контексті правової культури

У статті розглянуто цінності гідності, рівності, справедливості, толерантності та довіри як фундаментальні складові формування правової культури учнів. Проаналізовано їх значення в контексті гуманістичної трансформації сучасної української освіти, зокрема в межах концепції Нової української школи. Обґрунтовано необхідність цілісної ціннісно-орієнтованої стратегії як умови ефективного розвитку демократичного освітнього середовища.

The article examines the values of dignity, equality, justice, tolerance, and trust as fundamental components in shaping students' legal culture. Their significance is analyzed in the context of the humanistic transformation of modern Ukrainian education, particularly within the framework of the New Ukrainian School concept. The study substantiates the need for a holistic, value-oriented strategy as a prerequisite for the effective development of a democratic educational environment.

Ключові слова: соціальна цінність, свобода, справедливість, безпека, гідність, рівність, толерантність, довіра.

Keywords: social value, freedom, justice, security, dignity, equality, tolerance, trust.

У сучасному світі, який переживає глибокі соціокультурні трансформації та кризу традиційних моделей взаємодії, формування цінностей через освіту набуває особливого значення. Водночас цінності продовжують виступати ключовим елементом не лише формування особистості, але й побудови суспільства, заснованого на принципах демократії, гідності та сталого розвитку. Вони визначають життєві орієнтири особистості, її здатність до морального вибору та участі в суспільному житті. Відтак саме цінності є фундаментом освіти та умовою формування особистості людини. У системі української освіти особлива увага зосереджена на вихованні відповідального громадянина, патріота, носія демократичних і гуманістичних ідеалів. Такі завдання зумовлені соціально-історичними обставинами, що пов'язані з тривалим постколоніальним минулим, потребою у відновленні національної ідентичності та викликами війни.

Утвердження цінностей у людській свідомості – це тривалий процес, що носить наскрізний характер і відповідно залежить від низки факторів, серед яких варто виокремити рівень духовного та інтелектуального розвитку людини, набір вольових рис, а також здатність до пізнання дійсності з можливістю її критичного аналізу. Один із найвпливовіших дослідників проблеми цінностей М.Рокич вважав їх стійкими переконаннями, а певний спосіб поведінки або кінцеву ціль життя – особисто чи соціально кращими, ніж альтернативні. Відтак цінності виступають мотиваційними стандартами, що впливають на вибір поведінки, сприйняття ситуацій і судження про добро і зло. Вони мають універсальний характер, та все ж проявляються індивідуально [1, p.5]. Р.Інглгарт, автор концепції розрізнення матеріалістичних і постматеріалістичних цінностей, вважав вирішальним їх вплив на бажані стани світу чи способи поведінки, які діють як стандарти оцінки і вибору [2, p.33]. У контексті культури та міжкультурної комунікації Г.Ховстеде тлумачить цінності як схильність та

уявлення про те, що є бажаним і впливає на дії та оцінки, але не прямо регулює поведінку. Саме цінності, на його думку, визначають відмінності між культурами, а отже – між способами навчання, управління, спілкування, сприйняття влади тощо, окресливши відмінності між їх національними системами. Г.Ховстеде зауважує, що національна культура проявляється насамперед у колективних цінностях, а не в індивідуальних поведінкових діях. Заклавши основи міжкультурної педагогіки, нідерландський дослідник підкреслює важливість ціннісної комунікації та взаєморозуміння між культурами [3, p.5].

В національному освітньому дискурсі цінності розглядаються як стійкі соціально обумовлені орієнтири, що регулюють поведінку особистості та визначають її ставлення до світу. Українські дослідники розглядають цінності як фундаментальний елемент процесу формування особистості та громадянської свідомості. На думку І. Беха, саме через засвоєння ціннісних установок особистість «гуманізується», тобто стає здатною до самостійного морального вибору. Педагогіка, орієнтована на цінності, спрямована не лише на передання знань, а й на формування внутрішньої позиції, особистої відповідальності. Відтак гуманізація освіти можлива лише за умови, коли навчання і виховання поєднуються на ціннісному рівні. [4, с. 17-18]. Домінантою сучасної освітньої парадигми, на думку В.Огнев'юка, є ціннісний компонент освіти. В свою чергу освіта постає як ціннісно-мотиваційне середовище, що формує людину як суб'єкта культури. Без системи цінностей неможлива ані справжня самоідентифікація, ані здатність до самореалізації. «Сучасна освіта, – зазначає дослідник, – має орієнтуватися не лише на передачу знань, а й на формування ціннісно орієнтованої особистості, здатної до відповідального вибору та активної участі у суспільному житті» [5, с.8].

У своїх дослідженнях О.Мариновська розглядає аксіологію як методологічну основу компетентнісної освіти. Школа має бути не лише інституцією передачі знань, а простором для формування ціннісної особистості. Тому важливим є створення ціннісно-орієнтованого освітнього середовища та оновлення змісту підручників і програм із акцентом на прикладні життєві цінності. Вона вважає, що цінності – це основа внутрішньої мотивації, на якій базується усвідомлений вибір особистістю цілей, дій, соціальної позиції. Вони мають бути інтегровані в усі компоненти компетентностей: знання, уміння, ставлення. У структурі ключових компетентностей особливе місце дослідниця відводить ціннісно-смисловій компетентності, що охоплює здатність розуміти цінність життя, гідності, свободи, праці, знань і творчості та уміння інтерпретувати явища через призму моральних категорій, а також формування вмотивованого ставлення до себе, інших і світу. Тому цінності мають стати критерієм у прийнятті рішень, а не абстрактними нормами [6, с. 162].

О.Пометун розглядає цінності як ключовий компонент громадянської компетентності, що формується через зміст освіти, педагогічні методи і суспільний контекст. У своїх працях вона наголошує, що цінності – це не лише моральні орієнтири, а й практичні настанови, що впливають на поведінку, вибір, співжиття в суспільстві. Відтак формування ціннісної сфери учнів – не епізодична дія, а системний процес, що вимагає інтерактивних підходів, дискусій, аналізу ситуацій, моделей поведінки. Наголошуючи на методологічних засадах інтеграції ціннісного компонента в освітній процес, дослідниця підкреслює важливості цінностей демократії, свободи, відповідальності, які слід формувати в учнівської молоді через зміст шкільних предметів та активну громадянську участь. При цьому формування ціннісної сфери учнів — не епізодична дія, а системний процес, що вимагає інтерактивних підходів, дискусій, аналізу ситуацій, моделей поведінки. [7, с. 19-25; 8].

Формування цінностей у процесі особистісного розвитку в початковій школі розглядає О. Савченко, стверджуючи, що саме в молодшому шкільному віці закладається фундамент базових життєвих цінностей, серед яких чесність, працьовитість, гідність, взаємоповага, любов до Батьківщини. Вони формуються не

через пряме моралізування, а через життєвий досвід дитини, літературу, приклад учителя, сюжетно-рольові ігри, казки тощо. Розкриваючи ціннісний зміст навчання в початковій школі як необхідний компонент особистісно орієнтованого підходу, підкреслює, що учитель – головний провідник цінностей у класі, тому формування педагогічної культури має включати етичні та ціннісні компоненти [9, с. 2–6].

Концепція Нової української школи (2016) як вектор розвитку загальної середньої освіти проголошує ідеї ціннісної трансформації школи і трактує цінності як фундамент реформування освіти і стрижень нового освітнього середовища. Відтак не можна сформувати відповідального громадянина без виховання його у дусі поваги, гідності, свободи та патріотизму. Відтак цінності тлумачаться не як абстрактні ідеали, а як життєво необхідна основа всього освітнього процесу, що забезпечує виховання цілісної, відповідальної, демократичної особистості. Насамперед «освіта має формувати цілісну особистість, громадянина і патріота, здатного до саморозвитку та суспільної взаємодії на основі загальнолюдських і національних цінностей» [10, с.5]. Окреслюючи перелік базових цінностей, що мають бути втілені в освітньому середовищі, Концепція НУШ розглядає їх як морально-смислову основу освіти, що покликана забезпечити сталий розвиток суспільства і гідність кожної дитини.

Метою статті є аналіз цінностей як соціального феномену на тлі сучасних викликів та суспільно-політичних трансформацій, які переживає українське суспільство. Тому важливим є розуміння цінностей в освітньому просторі, котрі повинні слугувати внутрішнім орієнтиром та бути засадничими ідеями, що в свою чергу допомогло б здобувачам освіти із професійною орієнтацією, реалізацією креативного потенціалу і водночас стало глибинною громадянською складовою. Тому цінності повинні набувати практичного смислу і не розглядатись як щось абстрактне і відірване від реалій. Формування ціннісної складової освітньої системи повинно стати пріоритетним напрямом реалізації освітньої політики, що ґрунтується на засадах національної державності та поваги до прав людини.

Так, за результатами четвертого загальнонаціонального соціологічного дослідження, яке проводив Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з Центром політичної соціології в партнерстві з Програмою розвитку ООН (UNDP) в Україні та Центром прав людини ZMINA, найважливішими цінностями для прав людини серед українців є свобода, безпека та справедливість. Зокрема свободу обрали 90,7% респондентів, безпеку – 79%, а справедливість – 76,1%, причому тенденція такого ранжування спостерігається, практично починаючи з 2016 року [11]. Такий вибір можна пояснити подіями Революції Гідності та повномасштабним вторгненням 2022 року. Саме російсько-українська війна помітно посилила безпрецедентні об’єднавчі процеси, що відобразилось на високому рівні соціальної згуртованості українців перед екзистенційною загрозою.

Не менш важливим є визнання суспільних відносин справедливими як основної умови успішної соціальної взаємодії. Можна стверджувати, що українське суспільство переживає складний період трансформації, коли питання про справедливість і шляхи її досягнення є особливо гострим. Фундаментальні зміни соціальних і економічних відносин, подальше вивільнення творчого потенціалу суспільства потребує також і якісних змін у досягненні справедливості. Відтак справедливість постає основою у ставленні один до одного, для забезпечення правопорядку та передумовою довіри. Тому настільки важливим є документування воєнних злочинів, вчинених російським агресором в Україні задля подальшого покарання злочинця, стягнення репарацій та задоволення вимог жертв конфлікту, адже докази воєнних злочинів з часом можуть бути приховані або знищені. Крім цього, запит на справедливість посилюється вимогами протидії корупції та встановлення верховенства права в Україні.

Закономірно, що безпека як цінність пов’язує свободу та справедливість. Вона включає не лише захист життя і майна від зазіхань інших, а й наявність інших умов, зокрема стан довкілля, який не становить загрози життю й здоров’ю. Для відчуття

безпеки у громаді людині важливо бути впевненою у тому, що вона знаходиться серед своїх, а не «чужих», незважаючи на різне етнічне походження, релігійні чи політичні погляди. Відчуття безпеки з'являється тоді, коли людей об'єднує не лише територія проживання і місця праці, а й розуміння користі від взаємної поваги до прав один одного.

Усвідомлене ставлення до своєї неповторності та власної самоцінності, а також повага у ставлення до інших втілюється у такій цінності як гідність. Для 71% респондентів гідність є важливою, коли йдеться про реалізацію прав людини [10]. Вона лежить в основі особистої свободи, прав людини, морального вибору та поваги до себе й інших. У контексті освіти, суспільства та особистості гідність є базовою умовою формування повноцінного громадянина. Поряд із усвідомлення власної цінності як особистості, що має право на повагу, свободу вибору, захист і визнання, це водночас готовність визнавати гідність інших людей, незалежно від їхнього віку, походження, статусу, поглядів. Почуття гідності передбачає протидію зневазі, дискримінації, насильству, а також здатність самостійно приймати рішення та нести відповідальність за настання наслідків. Її проявом є здатність наполягати на своєму та відстоювати свої принципи і переконання, а також здатність до критичного мислення і демократичної участі.

Гідність як ціннісний орієнтир забезпечує етичну мотивацію в суспільній діяльності, опір приниженню, дискримінації, авторитаризму, а також відповідальне ставлення до свободи – своєї і чужої. У соціальному і психологічному сенсі людина, яка має почуття гідності, менш вразлива до маніпуляцій, менш схильна до проявів агресії чи насильства. У соціумі гідність виступає гарантом рівності.

Рівність як цінність є однією з основ демократії, прав людини та гуманістичної освіти. У суспільному й освітньому контекстах вона означає не лише формальну однаковість прав, а й справедливі можливості для кожного індивіда реалізувати себе – незалежно від походження, статі, національності, здоров'я, соціального статусу тощо. У суспільному контексті її вимірами є рівність перед законом, політична, соціальна та гендерна рівність. У сфері освіти вона виступає не лише політичною чи правовою категорією, а й ціннісною основою гуманістичної парадигми навчання, що передбачає справедливе ставлення до кожного здобувача освіти незалежно від його особистих особливостей чи соціального статусу. Рівність в освіті тлумачиться не як вирівнювання результатів, а як забезпечення справедливості старту і шляху кожного учня, адаптація до його індивідуальних потреб та особливостей. Її суть в освітньому середовищі – це не формальна рівність умов, а реальна рівність можливостей, що враховує потреби й потенціал кожного учня. Відтак втілення рівності як цінності в освітньому процесі базується на засадах невід'ємності гідності та рівності, індивідуалізації навчання, створення недискримінаційного середовища та культурної чутливості через визнання і прийняття різноманіття.

У структурі базових цінностей сучасного суспільства справедливість займає особливе місце. Вона визначає не лише правові й політичні механізми, а й моральні орієнтири особистості, що формується через різноманітні соціальні інститути. Як суспільна цінність справедливість виражає ідею рівного ставлення, гідного життя, рівних можливостей та відповідальності за дії. Справедливість – це моральний і соціальний ідеал, що ґрунтується на визнанні рівної гідності кожної людини, законності й об'єктивності суджень, відповідності прав і обов'язків та балансу між внеском і винагородою. В сфері освіти вона реалізується як принцип організації взаємодії, оцінювання, доступу та підтримки кожної дитини. У педагогіці справедливість – це не просто рівність, а зважене, етично вмотивоване ставлення до учнів, яке враховує індивідуальні особливості, рівень зусиль, стартові можливості та потребу в підтримці. Утвердження справедливості як освітньої цінності формує в учня глибоке переконання, що його досягнення залежать передусім від особистих зусиль, знань, професійних якостей, а не від зовнішніх чинників – випадку, привілеїв чи чиєїсь

прихильності. Така установка в дорослому житті дозволяє людині бути автономною, морально стійкою та впевненою у власній цінності. У суспільному плані це сприяє зростанню довіри до інституцій і формуванню відповідального громадянства.

Толерантність у суспільному контексті полягає в здатності сприймати інших із їхніми переконаннями, культурою, віруваннями, унеможливлюючи при цьому агресію чи ворожість. Декларація принципів толерантності ЮНЕСКО визначає її як повагу, прийняття та розуміння значного розмаїття культур нашого світу, форм самовираження і способів прояву людської індивідуальності [12]. У суспільному контексті толерантність запобігає конфліктам, дискримінації та сприяє розвитку правової культури. Толерантність в освітньому середовищі означає створення безпечної атмосфери, вільної від упереджень та цькування. Формування цієї цінності можливе через діалог, групову роботу, інтерактивні методи та інклюзивне навчання. Учитель у такій системі виступає моральним прикладом толерантної поведінки та поважного ставлення до кожної дитини. Розвиток толерантності в учнів сприяє формуванню громадянської компетентності, критичного мислення та культури мирного співжиття. В підсумку толерантність із особистісної риси трансформується в соціальний механізм зміцнення демократії та суспільного консенсусу. Таким чином, толерантність є не лише умовою гармонійного співжиття, а й важливою навичкою XXI століття. Її формування в освіті має бути цілеспрямованим, системним і заснованим на особистому прикладі педагогів. Саме через виховання толерантності школа готує учнів до життя в багатоманітному та відкритому суспільстві.

В забезпеченні згуртованості суспільства та стабільності міжособистісних відносин ключову роль відіграватиме довіра як соціальна цінність. На рівні суспільства довіра визначає рівень співпраці, громадянської активності, легітимності влади та ефективності інституцій. У суспільствах із високим рівнем взаємної довіри легше реалізуються демократичні цінності, а економічне зростання відзначається вищими темпами. В освіті довіра є основою здорового шкільного клімату та ефективної педагогічної взаємодії. Вона проявляється в повазі до гідності учня, у прийнятті його як повноцінного партнера освітнього процесу. Педагог, який довіряє, створює простір, де дитина не боїться помилятися, ставити запитання, самовиражатися. У свою чергу, довіра учнів до вчителя зумовлює відкритість, готовність до співпраці та підвищення мотивації. Довіра також є основою ефективної комунікації в шкільному колективі, у трикутнику «учень-учитель-батьки». Тому реалізація педагогіки партнерства спирається на відкритість, чесність і взаємну підтримку. Наявність довіри сприяє формуванню емоційного інтелекту, критичного мислення та культури діалогу, а її порушення призводить до страху, замкненості та імітації навчання. Вона вибудовується через досвід послідовної, етичної та справедливої поведінки. Відтак формуючи довіру, школа формує не лише знання, а й середовище, в якому виростає відповідальна та гідна особистість.

Варто зауважити, що одним із ключових вимірів довіри в освіті є академічна доброчесність. Довіра між учителем і учнем формується тоді, коли освітній процес побудований на взаємному визнанні зусиль і відвертості у виконанні завдань. Якщо вчитель демонструє повагу до учня як морального суб’єкта, той, у свою чергу, частіше дотримується принципів доброчесності. Справжня академічна доброчесність виростає не зі страху покарання, а з довіри, що праця буде оцінена справедливо. Тому формування культури доброчесності в школі неможливе без довіри як етичної основи освітнього середовища.

Цінності свободи, безпеки, справедливості, гідності, рівності, справедливості, толерантності та довіри становлять морально-етичне підґрунтя сучасної освіти, що орієнтується на гуманістичні та демократичні засади. Їх наявність в освітньому середовищі створює умови для формування особистості, здатної до свідомого вибору, відповідальної поведінки та конструктивної взаємодії у суспільстві. У межах реформи Нової української школи ці цінності мають бути не лише задекларованими в

нормативних документах, а й послідовно реалізованими у змісті навчання, педагогічних практиках, стилі взаємин і шкільній культурі загалом. Вони потребують системного підходу – з урахуванням вікових особливостей учнів, професійної підготовки педагогів і цілісної ціннісної стратегії на рівні закладів освіти.

Подальші дослідження у цьому напрямі мають бути спрямовані на емпіричне вивчення сформованості ціннісних орієнтацій здобувачів освіти, аналіз ефективності освітніх технологій ціннісного виховання, розробку дієвих інструментів формування культури доброчесності та толерантної поведінки. Особливої актуальності набуває міждисциплінарний підхід до вивчення цінностей як чинника академічної успішності, психосоціального благополуччя та громадянської активності молоді. Таким чином, посилення ціннісного виміру освіти є необхідною умовою реалізації цілей сталого розвитку, демократизації суспільства й формування правової культури учасників освітнього процесу.

Список використаних джерел та літератури

1. Rokeach M. *The Nature of Human Values*. New York: The Free Press, 1973. 260 p.
2. Inglehart R. Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies. Princeton: Princeton University Press, 1997. 464 p.
3. Hofstede G. Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations. 2nd ed. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2001. 596 p.
4. Бех І. Д. Особистісно орієнтована освіта: теоретико-технологічні засади. Київ: Либідь, 2013. 280 с.
5. Огнев'юк В. О. Цінності в контексті сучасного освітнього простору // Вісник Київського університету імені Бориса Грінченка. 2020. № 1.
6. Мариновська О.Я. Компетентнісно зорієнтована освіта: теорія і практика. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2019. 212 с.
7. Пометун О. І. Громадянська освіта як чинник формування ціннісної орієнтації школярів // *Педагогіка і психологія*. 2014. №2. С. 19–25.
8. Пометун О. І. Громадянська компетентність як ключова: методологія і практика. Київ: Освіта XXI, 2018. 244 с.
9. Савченко О. Я. Особистість учителя – носій цінностей у навчанні молодших школярів // *Початкова школа*/ 2014/ №5, С. 2–6.
10. Нова українська школа: Концептуальні засади реформування загальної середньої освіти. — Київ: МОН, 2016. — 36 с.
11. Свобода, безпека та справедливість: які цінності є основними для українців? URL: https://zmina.info/news/svoboda-bezpeka-ta-spravedlyvist-yaki-czinnosti-ye-osnovnymy-dlya-ukrayincziv/
12. Декларація принципів толерантності ЮНЕСКО. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/toleranc.shtml

Мартинюк Ганна,
вчитель початкових класів
Славутської гімназії № 5
Славутської міської ради,
Хмельницької області,
старший вчитель

Кейс змін у системі сучасного навчання

Не навчайте дітей так, як навчали вас, –
вони народились в інші часи…

У сучасному світі, де інформаційні технології стрімко розвиваються, використання великих даних відкриває нові горизонти для оптимізації багатьох процесів, у тому числі й в освітній сфері, стосовно обдарованості дітей.

Ключові слова: НУШ, освітній процес, ефективність навчання, критичне мислення, обдарованість.

Нова українська школа – ключова реформа Міністерства освіти і науки України.

Це школа, до якої приємно ходити учням. Тут вчать критично мислити, не боятись висловлювати власну думку, та бути вихованими громадянами.

Головна мета – створити школу, в якій буде приємно навчатись і яка даватиме учням не тільки знання, а й уміння застосовувати їх у повсякденному житті.

Зміни вже п'ятий рік працюють, а Міністерство освіти і науки робить усе, аби вони були невідворотними.

За програмою НУШ я працюю четвертий рік. Зміни впроваджую у своїй роботі.

Новий Стандарт початкової освіти передбачає, що вчителі мають працювати за іншими підходами, тому, відбулося масштабне перенавчання вчителів початкової школи.

Метою курсів було, навчити вчителів професійної майстерності, які володіли б методиками компетентнісного навчання і новими освітніми технологіями та сприяли їх поширенню.

Я пройшла курси підвищення кваліфікації та отримала сертифікат ХОІППО. Свідоцтво про підвищення кваліфікації НУШ, СПК № 02139802\2639 – 19, очно, 60 год.

Які зміни для вчителів

Учитель – це людина, на якій тримається реформа. Без неї будь-які зміни будуть неможливими, тому один з головних принципів НУШ – умотивований учитель.

Щоб навчати по-новому, вчитель повинен навчитися сам та отримати свободу дій – обирати навчальні матеріали, імпровізувати та експериментувати. Цю свободу дає новий закон «Про освіту».

Міністерство освіти і науки пропонує типові навчальні програми, проте, будь-який учитель може доповнювати їх або створювати свої. Він тепер обмежений лише Державним стандартом. У цьому документі окреслено результати: що мають знати та вміти учні, закінчивши певний етап навчання. Натомість, як дійти до цих результатів, учитель визначатиме сам.

Той, хто отримав свободу навчати, має отримати й свободу навчатися. І ця свобода теж передбачена реформою.

Ми можемо підвищувати кваліфікацію не лише в Інститутах післядипломної педагогічної освіти, а й в обраних самими педагогами організаціях. Є лише дві вимоги: за п'ять років підвищення кваліфікації має скласти 150 годин, а навчання має відбуватись щорічно.

Тому, я протягом п'яти років, намагалася зареєструватися на різні цікаві курси.

Підвищення моєї кваліфікації за 5 років склало 219 год, це затверджені сертифікати педрадою та сертифікати ХОІППО. Проте, є ще самоосвітня діяльність за таким принципом: цікавлюсь, знаходжу, використовую у своїй роботі.

Сучасне навчання. Яким воно має бути? Про це читаємо, міркуємо, дискутуємо. Обираємо нові прийоми, методи, технології. Та при цьому пам'ятаємо, що основною формою навчання залишається урок, зміст якого диктує час. Як для учнів, так і для вчителів, урок цікавий тоді, коли він сучасний – це й зовсім новий, тобто актуальний.

Сучасний урок – це спосіб організації спільної діяльності вчителя та учня для досягнення цілей навчання.

Практикую проводити такі уроки: Урок-змагання, урок-вікторина, **урок-екскурсія.** Проте, не кожного дня, і не на кожному уроці це можна зробити.

Будь-який урок має величезний потенціал для вирішення нових завдань. Проте на даний час не все виходить, так як цього бажаю. Під час дистанційного навчання виникають проблеми в тому, що дітей не можна якісно поділити на команди на групи, пари (не можуть діти поспілкуватися один з одним, часто підказують батьки), піти всім класом на екскурсію. Тому, стараюсь, під час уроків, застосовувати цікавинки, віртуальні екскурсії, стратегії.

На своїх уроках застосовувала і застосовую такі стратегії як:

1. «**Асоціативний кущ»** (читання, українська мова, я досліджую світ)

2. **«Сенкан»** (п’ятиряддя) (українська мова)

3. **«Кубування»** (математика, читання, я досліджую світ)

Які зміни для учнів?

Ключова зміна для учнів стосується підходів до навчання та змісту освіти.

І це головне. Адже мета НУШ – виховати громадянина, який вміє ухвалювати відповідальні рішення та дотримується прав людини.

Замість запам’ятовування фактів та понять учні набувають компетентностей. **Це - знання, уміння, навички.**

Список компетентностей, яких набуватимуть учні, уже закріплено законом «Про освіту»:

вільне володіння державною мовою;

здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами;

математична компетентність;

компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій;

інноваційність;

екологічна компетентність;

інформаційно-комунікаційна компетентність;

навчання впродовж життя;

громадянські та соціальні компетентності;

культурна компетентність;

підприємливість та фінансова грамотність.

Як я це намагаюсь застосовувати …

1.Розгадування ребусів. Завдання «Який предмет зайвий?». Демонструю на картинках: планшет, комп’ютер, конструктор, смартфон. Звичайно, зайвий конструктор. Завдання. Який засіб, ти використовуєш на дистанційному навчанні? Охарактеризуй його. Ознайомлення з новим словом Геймери. (Це люди, які багато часу проводять за комп’ютерними іграми. Чи корисно багато часу грати в комп’ютерні ігри? Опрацювання слова віртуальний – вигаданий, несправжній. (Інформаційно – комунікаційні компетентності)

2.На уроці розвитку мовлення, з теми: «Коли немає змоги зателефонувати», ознайомилися з казкою «Семеро козенят», просканували QR код та вибрали ситуацію, коли і в якому випадку потрібно написати sms повідомлення. Завдання. Самостійно написати sms повідомлення комусь із родини, дотримуючись правил користування інтернетом. (Інноваційність, інформаційно – комунікаційна компетентність)

3.Намагаюсь дітей зацікавлювати різними цікавинками. Так, під час вивчення теми «Перенос слів із рядка в рядок», проводжу роботу в (групах). Вчимося переносити слово з рядка в рядок – шко – ла. Читаємо вірш «До школи». Перший учень читає, другий продовжує, третій задає запитання, четвертий відповідає на нього, намагаючись дати повну відповідь та дібрати влучні слова, не використовуючи у відповіді «русизмів» та місцевого діалекту.

Яка назва вірша?

Для чого потрібна школа?

З яким настроєм ти ідеш до школи?

Дотримуючись правил мови: спілкуємося, розмовляємо, відповідаємо. (Здатність спілкуватися рідною мовою, володіння державною мовою)

4.На уроці розвитку мовлення, тема «Дружба», потрібно скласти діалог за малюнком, де розмовляють між собою Струмок та Жабка (робота в парі). Постійна увага на правильну вимову слів та розділові знаки. Звертаю увагу на те, як потрібно перебувати в природі, дбайливо ставитися до екології та всього оточуючого. Проведення дослідження «Чиста вода». (Екологічна компетентність)

5.Математичну компетентність на уроках української мови можна розвивати з допомогою різноманітних вправ. Наприклад вправа «Дешифрувальник». За

допомогою алфавіту та за номером місця можна створювати нові слова. Наприклад: буква А - №1, Л - № 15 і.т.д. Складаємо слово «Алфавіт».

Спільними для всіх компетентностей є так звані наскрізні вміння: читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення.

Щоб набувати компетентностей, школярі навчаються за діяльнісним підходом – тобто частіше щось роблять замість того, щоб просто сидіти за партами і слухати вчителя.

Міністерством розроблено нову модель оцінювання учнів у межах Нової української школи. Тепер замість звичних табелів у кінці року учні початкових класів отримують **Свідоцтво досягнень.** Оновлена модель ґрунтується на формувальному оцінюванні, яке дає можливість зробити висновки саме щодо процесу навчання, а не тільки результату кількості помилок. На початку року я завела журнал результативності, постійно вписую зміни в навчанні того чи іншого учня.

На кінець першого класу, роздрукувала такі свідоцтва у двох примірниках (оригінал та копія). Видала оригінали батькам, а копії залишилася в особових справах. Плюси Свідоцтва досягнення в тому, що вчитель може націлити батьків, на покращення знань з певного предмета. Вказати, сформовані чи формуються знання та вміння з певного предмету.

А ще під час реформи – завдяки децентралізації фінансування шкіл збільшилося, і в багатьох навчальних закладах поступово оновлюється матеріально-технічна база.

Також, відбулася організація роботи по поступовому переоснащенню класної кімнати для учнів відповідно до «Орієнтованого переліку засобів навчання в початковій школі» та «Рекомендацій до створення освітнього середовища».

Отримала за бюджетні кошти: парти зі стільцями, ноутбук, принтер, настільні ігри (пазли), дидактичні матеріали.

Я, організувала освітній простір Нової української школи.

Наша класна кімната № 11, має у наявності навчальний осередок, ігровий осередок, де передбачене місце для організації настільних ігор (за ігровим столом), дитяча класна бібліотечка, 3 стенди для змінних виставок дитячих робіт, осередок вчителя, тощо.

З першого дня у школі намагалася якомога детальніше дізнатися, що очікують діти від школи, що їм лячно, на що сподіваються. На інтерактивних уроках за основні форми роботи брала групові завдання, у ході яких учні мали змогу спілкуватися.

Намагаюсь застосовувати методи викладання, засновані на співпраці (ігри, групові завдання, тощо).

Учні залучалися до спільної діяльності, що сприяє їхній соціалізації та успішному перейманню суспільного досвіду.

Під час такого спільного пошуку, учні мають можливість висловлювати своє емоційне ставлення, відбувається рефлексія та вербальне оцінювання здобутих результатів.

Освітній простір вибудовувався навколо особистості. У такому просторі діти почувають себе затишно та радісно, мають можливість розвивати свої соціальні та академічні навички.

День у 1 класі розпочинала з «Ранкового кола» — зі мною діти говорили про минулі вихідні, про настрій і, зрештою, про все цікаве, чим хочуть поділитися.

Завжди стараюсь допомагати розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками.

Також діти кожного дня старалися вказати на свій настрій. Якщо настрій дитини покращувався, це великі плюси, щодо перебування дитини у школі.

Висновки та результативність

Кожен з методів навчання має певні переваги і недоліки. Ефективність їх застосування визначається специфікою конкретного процесу навчання. Універсальних рекомендацій щодо складу і застосування методів навчання не існує, а ось **результативність учнів моїх класів є такою:**

Предметні конкурси (міські)

Міжнародний конкурс з української мови ім. Петра Яцика, 2 міський етап, 1 місце. Наказ №161. Грамота

Міжнародний конкурс з української мови ім. Петра Яцика, 2 міський етап, 2 місце, Наказ №118.Грамота

Всеукраїнський конкурс дитячої творчості «Незалежна і єдина – моя Україна»

1 місце, у віковій категорії 1 – 4 класи, номінація «Малюнок». Грамота

Діти класу постійно беруть участь в конкурсах «Колосок» та «Кенгуру» де мають перемоги.

Учні класу, взяли участь в обласному конкурсі «Мій рідний край – Хмельниччина». Отримали Сертифікати.

Учні класу, взяли участь в конкурсі «Природа Малого Полісся очима дітей» (Національний природний парк «Мале Полісся». Високі результати і перемога.

Я, як педагог, самостійно приймаю рішення про використання того чи іншого методу на основі свого власного досвіду, враховуючи особливості своїх учнів з метою максимальної ефективності процесу навчання.

Навчальні заняття для мене та моїх учнів - постійний пошук, спільна праця, в основі якої довіра та спільне бажання досягнути бажаний результат.

Використовуючи різні методи навчання, активність дітей на уроках зростає.

Понад дві тисячі років тому видатний китайський педагог Конфуцій сказав:

Те, що я чую,
я забуваю,
Те, що я бачу,
я пам'ятаю,
Те, що я роблю,
я розумію.

Ці три простих твердження обґрунтовують необхідність використання **змін у системі навчання та** активних методів **Час змінювати і самому змінюватись** у системі навчання. Ось таке моє бачення на сьогодні.

Список використаних джерел та літератури

1. Концепція " Нова українська школа". (2016). Міністерство освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola

2.Шиян, Р. Б. (2021). Ціннісні орієнтири Нової української школи: Аналіз концептуальних засад. Педагогічний дискурс, 90(1), 105-112.

3.Вербицький, В. В. (2018). Інноваційні методи в Новій українській школі. Педагогічні науки, 86(2), 33-45.

4. Жук, Ю. О. (2020). Неформальна освіта педагогів: Сучасні тенденції розвитку. Науково-методичний журнал " Освіта та управління", 22(3), 22-34.

5. Новосад, Г. І. (2020). Професійний розвиток педагогів у контексті освітніх реформ в Україні. Сучасна освіта України, 2(18), 15-27.

6.Сисоєва, С. О. (2019). Компетентнісний підхід у професійному розвитку вчителів. Наукові записки національного університету ім. Тараса Шевченка, 30(5), 66-78.

7. Андрущенко, В. П., & Глузман, Н. В. (2019). Реформування української освіти: Проблеми та перспективи розвитку. Вісник НАПН України, 4(48), 3-14.

8.Шовковий, А. Л. (2022). Інноваційні практики в освіті: Теорія та методика. Інститут інноваційних технологій та змісту освіти, Київ.

Молоток Альона,
вихователь
закладу дошкільної освіти «Колосок»
Судилківської сільської ради
Шепетівського району
Хмельницької області

Роль дошкільної освіти у формуванні особистості і громадянина України майбутнього

У статті розкрито провідну роль дошкільної освіти у формуванні основ особистісного та громадянського становлення дитини. Проаналізовано педагогічні підходи до виховання національної ідентичності в дошкільному віці, визначено стратегічні орієнтири освіти відповідно до Концепції «Нова українська школа» Обгрунтовано, що саме в дошкільний період закладаються ключові моральні якості, соціальні навички та основи патріотизму, необхідні для розвитку повноцінного громадянина демократичного суспільства.

Ключові слова: дошкільна освіта; особистість, громадянське виховання; патріотизм; національна ідентичність; вихователь; майбутнє України.

Мета статті. Метою статті є теоретичне обгрунтування ролі дошкільної освіти у формуванні особистості та громадянина майбутнього на основі аналізу сучасних тенденцій та педагогічної практики.

У сучасних умовах трансформацій українського суспільства, спричинених як внутрішніми реформами, так і зовнішніми викликами, зростає значення формування громадянських компетентностей змалечку. Дошкільна освіта виступає першою ланкою безперервного освітнього процесу, закладаючи основи моральності, національної свідомості та активної життєвої позиції.

Дошкільна освіта як основа становлення особистості

Виходячи з концепції розвитку особистості Л.С.Виготського, саме соціальне середовище визначає вектор особистісного зростання дитини. Дошкільний вік є сенситивним періодом для розвитку емоційної сфери, базових моральних орієнтирів, здатності до самоусвідомлення та співжиття з іншими. У цьому контексті дошкільний навчальний заклад відіграє роль простору, де здійснюється педагогічне супроводження цих процесів.

Виховання громадянина через національні цінності

Виховати громадянина України - це не лише знати прапор і гімн. Це – відчувати причетність до своєї країни, народу, мови та культури, історії, і найважливіше – вміти не бути байдужим. Впровадження елементів української символіки, традицій, народної творчості у щоденне життя закладу дошкільної освіти сприяє усвідомленню дошкільника своєї ідентичності. О.Савченко зазначає, що саме в дошкільному віці формується основа для відповідального громадянства. Особливого значення набуває впровадження програм національно-патріотичного спрямування, що базується на засадах ціннісного підходу- поваги до батьківщини, людської гідності, свободи, прав та обовязків.

Професійна позиція вихователя як чинник громадянського виховання

Педагог у дошкіллі- не просто вихователь. Він виступає провідником у світ цінностей, які передаються дітям не лише вербально, а й через власний приклад громадянської позиції, поведінку, мову спілкування. Особистість вихователя повинна відповідати принципам гуманізму, демократизму, любові до дитини і держави. Також, вихователь створює умови для розвитку критичного мислення дошкільнят, вміння висловлювати власну думку та захищати її.

Формуванню громадянської позиції в роботі з дошкільниками, педагог використовує такі методи та прийоми:

- використання інтерактивних методів (сюжетно-рольові ігри, дискусії);
- формування емоційної стійкості та толерантності;
- залучення дітей до соціально значущих проєктів;
- запровадження гуртків патріотичного спрямування;
- створення виховних ситуацій, що сприяють формуванню морально-етичних якостей майбутнього покоління.

Громадянська позиція вихователя стимулює дітей до усвідомлення своєї ролі у суспільстві та розвитку відповідального громадянства.

Сучасні виклики та перспективи дошкільної освіти в контексті виховання громадянина України

Дошкільна освіта є фундаментальним етапом у формуванні особистості дитини, адже саме у цей період закладаються базові цінності, моральні орієнтири та громадянські компетентності. У час війни дошкільна освіта стає важливим інструментом для формування свідомих, патріотичних та соціально відповідальних майбутніх громадян.

Основні виклики дошкільної освіти в Україні:

1. Війна та її наслідки. В теперішній час багато дітей перебувають у стресових умовах життя через втрату власних домівок, зміну місця проживання, розлуку з батьками та втрату близьких людей. Все це вимагає інтеграції психологічної підтримки в освітньому процесі.
2. Інклюзивність. Статистика показує, що збільшується кількість дітей з особливими освітніми потребами, що вимагає створення сприятливих умов для їхнього навчання та соціалізації в суспільстві.
3. Світ цифрової трансформації. Україна живе в умовах, в яких переважає дистанційне навчання. Тому виникає необхідність адаптації освітніх програм для наймолодших дітей із використанням сучасних цифрових технологій.
4. Формування національної ідентичності. Сучасне майбутнє покоління проживає в умовах російської агресії, саме в цей час особливо актуальним є виховання патріотичних цінностей, гордості за свою країну, повагу до її історії та культури.

Перспективи розвитку дошкільної освіти:

1. Впровадження програм з патріоичного виховання, які сприятимуть формуванню почуття громадянської відповідальності майбутніх українців.
2. Залучення фахівців з психологічної підтримки до закладів дошкільної освіти для надання допомоги дітям, які стали жертвами російської агресії.
3. Використання вихователями сучасних інтерактивних та мультимедійних методик для зацікавлення дошкільнят та підвищення ефективності навчання в освітньому закладі.
4. Активне залучення батьків до освітнього процесу з метою створення єдиного виховного середовища, де формуватимуться патріотичні цінності громадянина України.

Висновок. Стратегічну роль в становленні майбутнього громадянина України виконує - дошкільна освіта. Адже, заклад дошкільної освіти – це перша школа життя, де народжується людина і громадянин. Вона виступає початковим щаблем у формуванні моральної, відповідальної, національно-свідомої особистості. Інтеграція громадянських цінностей у щоденну практику дошкільного закладу, посилення національно-патріотичного контексту освіти, підтримка професійного розвитку вихователля – запорука формування сильної, згуртованої нації.

Список використаних джерел та літератури

1. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2- х кн. / І. Д. Бех – К. : Либідь, 2003 р. –Кн. 1. – 272 с.
2. Міністерство освіти і науки України. Нова українська школа: методичні рекомендації для закладів дошкільної освіти. – К., 2022 р. – 48 с.
3. Савченко О. Я. Теоретичні засади громадянського виховання у системі дошкільної освіти / О. Я. Савченко // Педагогіка і психологія. – 2019 р. - № 1. – с. 12-19.

4. Концепція розвитку дошкільної освіти в Україні на період до 2030 року. – К., 2021 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mon.gov.ua
5. Котерлін О. В. Формування громадянської ідентичності дошкільника / О. В. Котерлін // Педагогічний дискурс. – 2020 р. - № 28. – с. 44-49.

Ніколаєць Валентина,
консультант Комунальної установи
«ЦПРПП Старосинявської селищної ради»
Хмельницького району Хмельницької області

Роль шкільної освіти у формуванні особистості громадянина України

Школа є однією з основних інституцій, через яку проходить процес соціалізації молодої людини. Вона не лише дає базові знання з різних предметів, але й активно формує світогляд, моральні принципи, а також громадянську свідомість. У країні, яка має таку складну та драматичну історію, як Україна, роль шкільної освіти у вихованні відповідальних громадян стає ще більш важливою. В умовах сучасного світу, де інформація розповсюджується швидко і часто супроводжується маніпуляціями, школа повинна допомогти молоді визначити свою ідентичність, зрозуміти свої права і обов'язки, а також набути навички активної участі в житті своєї держави.

Однією з основних функцій шкільної освіти є формування у дітей громадянської свідомості. З самого початку навчання у школі учні знайомляться з поняттями прав, свобод, обов'язків та відповідальності. Це дозволяє дитині усвідомити себе як частину суспільства, нації та держави.

Особливо важливим є вивчення таких предметів, як історія України, громадянська освіта, правознавство, де учні вчаться розуміти основи функціонування держави, її інституцій, систему прав і обов'язків. Ключовими елементами цієї освіти є:

- **Правові основи громадянства:** Учні знайомляться з основними принципами правової системи, Конституцією України, законами, які визначають громадянські права та свободи.
- **Історична пам'ять:** Вивчення історії України допомагає дітям розуміти важливість незалежності, державного суверенітету, а також роль українського народу в історичних подіях.
- **Патріотизм:** Школа повинна прищеплювати любов до рідної землі, культури, мови та історії. Патріотизм не обов'язково повинен бути обмежений лише шаною до національних символів, але й означати усвідомлення важливості та цінності української незалежності.

Особистість громадянина формується не лише на основі знань про політичний устрій і закони, але й через осмислення своєї приналежності до певної нації, культури та традицій. Шкільна освіта відіграє важливу роль у цьому процесі, оскільки саме через національну культуру, літературу, мову, історію діти пізнають свою культурну спадщину.

Мова, як невід'ємна частина національної ідентичності, має особливе значення в українських школах. Вивчення української мови та літератури, пісень, поезії, традицій допомагає учням не лише розвивати мовні навички, але й усвідомлювати глибину національної культури. Коли діти вивчають творчість Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка, вони не просто пізнають історію, але й відчувають своє внутрішнє зв'язок з цією історією, культурою та нацією.

Завдяки такій освіті учні усвідомлюють свою належність до певної спільноти, розуміють, що українська культура та історія – це не просто набір фактів, а важлива частина їхнього власного життя. Це формує почуття гордості за свою країну і бажання сприяти її розвитку.

Важливим елементом шкільної освіти є розвиток критичного мислення та формування активної життєвої позиції. У світі, де інформація швидко змінюється, а пропаганда та маніпуляції стають звичними явищами, важливо, щоб школярі вміли аналізувати події, відрізняти правду від неправди та приймати свідомі рішення.

Для цього в школах повинні проводитись уроки, на яких учні обговорюють актуальні соціально-політичні теми, брати участь у дебатах, дискусіях, а також у проектах, пов'язаних з розвитком громадянських ініціатив. Шкільна освіта повинна навчити молодь не лише спостерігати за світом, але й активно змінювати його. Це передбачає виховання в учнях таких якостей, як:

- **Відповідальність:** Розуміння того, що кожен громадянин має не лише права, але й обов'язки перед державою та суспільством.
- **Активність:** Бажання брати участь у суспільному житті, волонтерство, організація соціальних проєктів.
- **Критичність:** Уміння ставити під сумнів будь-яку інформацію, шукати факти і приймати обґрунтовані рішення.

Шкільна освіта повинна стимулювати розвиток цих якостей, щоб випускники шкіл ставали активними, критичними і відповідальними громадянами.

Невід’ємною частиною виховання громадянина є роль учителя. Вчителі не лише передають знання з предметів, але й є моральними наставниками, які формують у дітей уявлення про правильне і неправильне, про справедливість і несправедливість, про любов до Батьківщини та повагу до інших.

Ідеальний учитель – це не тільки фахівець своєї справи, але й людина з активною громадянською позицією, яка вчить дітей бути відкритими до нових ідей, але водночас зберігати свою національну ідентичність. Він має стимулювати в учнях прагнення до знань, розвитку та особистісного вдосконалення, прищеплювати їм цінності демократичного суспільства.

Отже, шкільна освіта є основою формування особистості громадянина України. Вона не лише дає знання про навколишній світ, а й виховує відповідальність, патріотизм, критичне мислення та активну громадянську позицію. Школа є тим середовищем, де кожен учень не лише пізнає себе, а й знаходить своє місце в суспільстві. Зважаючи на історичні виклики, перед якими стоїть Україна, виховання свідомих, активних громадян, які розуміють свою роль у розвитку держави, є невід’ємною частиною шкільної освіти.

Лише через виховання поколінь, які люблять свою країну, поважають її закони і здатні активно брати участь у її розвитку, Україна може досягти стабільності, процвітання та єдності.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний стандарт базової середньої освіти. (2020, 30 вересня). Постанова Кабінету Міністрів України (№ 898). http://surl.li/yxymho

2. Забезпечення формування громадянської компетентності у сучасному змісті шкільної освіти (Підсумковий документ робочої групи з розробки планів і програм проекту «Громадянська освіта -Україна» // Історія в школах України. — 2006. - № 8.

3. Компетентнісний підхід у сучасній українській освіті: світовий досвід та українські перспективи // Під заг. ред. О. Овчарук. - К.: «К.І.С», 2004.

4.Ремех, Т. О., Пометун, О. І. (2021). Методика навчання учнів ліцею громадянської освіти: методичний посібник. Київ : КОНВІ ПРІНТ. http://surl.li/xkcytj

5.Топалова, С., Чистіліна, Т. (2017). Майбутнє громадянської освіти в Україні – перехід до актуальної європейської моделі. Аналітичний центр «Обсерваторія демократії». http://surl.li/kvqmzq

Новіцька Тетяна,
вихователь-методист
закладу дошкільної освіти № 7 «Дюймовочка»
Славутської міської ради
Хмельницької області

Виховання громадянськості дошкільників на основі прийняття демократичних цінностей сучасного суспільства

У статті розкрито важливість вивчення громадянських норм для інтеграції особистості дитини в сучасне суспільство, введення дошкільників у світ людських взаємин для зміцнення їх національної ідентичності як основи, яка виховує справжній патріотизм, ціннісне ставлення та повагу до культурних надбань українського народу, представників різних національностей і культур. Розкрито роль принципу гуманізму та толерантності у вихованні підростаючого покоління

The article reveals the importance of studying citizens norms for integration of child's personality into modern community, integration of preschoolers into the world of human relationships for strengthening their national identity as a basis, that teaches true patriotism, valuable attitude and respect for cultural values of the Ukrainian nation, representatives of different nationalities and cultures. The role of the principle of humanism and tolerance in the upbringing of the younger generation is revealed.

Ключові слова: громадянин, соціально-громадянська компетентність, національно-патріотичне виховання, патріотизм, демократичні цінності.

Key words: citizen, social and civil competence, national-patriotic education, patriotism, democratic values.

У сучасних умовах, коли Україна знаходиться на шляху побудови демократичного суспільства та бореться з ворогом, головним соціальним та державним пріоритетом стає виховання особистості – громадянина. Людство зіткнулося з важкими проблемами міжнаціональних розбіжностей, проблемами загальнолюдських відносин, недбалим ставленням до людської культури, екологічними проблемами. Тому вивчення громадянських норм має велике значення для інтеграції особистості дитини в сучасне суспільство. Формування в дитини взаємовідносин з оточуючими, в основі яких лежить принцип гуманізму та толерантності – досить актуальне питання теорії і практики виховання підростаючого покоління. Наше суспільство будує такі відносини на засадах дружнього співробітництва, взаємоповаги, піклування людей один про одного, взаємодопомоги.

Громадянські почуття закладаються у процесі життя людини, у межах конкретного соціокультурного середовища. Люди з народження інстинктивно, природно і непомітно звикають до навколишнього середовища, природи та культури своєї країни, побуту свого народу. Тому базою для формування патріотизму є глибинні почуття любові і прихильності до культури своєї країни і свого народу, до своєї землі. В сьогоднішній час важливо направити зусилля педагогів та батьків для зміцнення національної ідентичності дітей як основи, яка виховує справжній патріотизм, сприяє формуванню у дітей позитивного образу своєї країни, утверджує активні позиції громадянина своєї країни, виховує ціннісне ставлення до своєї родини як частини свого народу, його історії, традицій, культури. Виховання патріотичних почуттів є базою для формування світогляду та розвитку загальнолюдських цінностей дитини. І вплітати його в життєдіяльність дітей слід не одноразово, а систематично, послідовно й постійно. Система освіти покликана забезпечити виховання патріотів України.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми громадянського виховання завжди були актуальними для представників педагогічної думки України. Такі відомі українські діячі, як В. Антонович, М. Драгоманов, М. Грушевський, С. Русова, І.Огієнко, Г. Ващенко, Б. Грінченко, В. Сухомлинський та багато інших, звертали увагу у своїх

роботах на особливе значення формування громадянської свідомості підростаючої особистості. Громадянськість у В.Сухомлинського охоплювала формування відчуття належності до політичного ладу, відданості Батьківщині, першорядність загальних, суспільних, інтересів порівняно з особистими, педагог зумів окреслити напрямки формування громадянськості на основі гуманізму.

У дослідженнях Л. Артемової, І. Беха, А. Богуш, Л. Виготського, І. Газіна визначено старший дошкільний вік найбільш сенситивним періодом для виховання громадянських якостей та акцентовано, що громадянське виховання має починатися вже в дошкільному віці. Суттєвою для нашого дослідження є наукова думка академіка І. Беха, який розглядає громадянське виховання як таке, що поєднує в собі кілька різновидів виховання й «спрямоване перш за все на патріотичне…», хоча при цьому не виключає моральне та правове.

До дослідження поняття «громадянськість» та «громадянське виховання» звертаються сучасні науковці І. Бех та К. Чорна, які наголошують на провідній ролі національної ідеї в становленні громадянина – патріота України та вважають, що сьогодні ідеал справжнього українця – громадянина-патріота, демократа, гуманіста відповідає національному проєкту й національній українській ідеї. Автори визначають громадянськість як любов до Батьківщини, свого народу, турботу про його благо, сприяння становленню й утвердженню України як суверенної, правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти її незалежність, служити й захищати її, розділяти власну долю з її долею.

Т. Поніманська зауважує, що громадянські почуття засновуються на інтересі дітей до найближчого оточення (сім'ї, батьківського дому, рідного міста, села) та ґрунтуються на прикладі дорослих, оскільки діти значно раніше переймають певне емоційно-позитивне ставлення, ніж починають засвоювати знання. Основними напрямами патріотичного виховання дослідниця визначає: формування уявлень про сім'ю, родину, рід і родовід; краєзнавство; ознайомлення із явищами суспільного життя; формування знань про історію держави, державні символи; ознайомлення із традиціями й культурою свого народу.

У Базовому компоненті дошкільної освіти (Державному стандарті дошкільної освіти), затвердженому наказом Міністерства освіти і науки України № 33 від 21.01.2021, новою ключовою для дошкільної освіти компетентністю дитини визначено соціально-громадянську. Основні ознаки її сформованості перелічено в інваріантному складнику освітнього напряму «Дитина в соціумі». Основи соціально-громадянської компетентності закладаються в дошкільному віці і є передумовою для подальшого розвитку соціальної та громадянської компетентностей в Новій українській школі.

Соціально-громадянська компетентність – це здатність до прояву особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до Батьківщини; готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються в дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на покращення суспільного життя. Громадянські та соціальні компетентності пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, усвідомленням рівних прав і можливостей, що передбачають:

- спроможність діяти як відповідальний громадянин та брати повноцінну участь у громадському й суспільному житті, спираючись на розуміння соціальних, економічних і політичних понять та сталого розвитку, критичне оцінювання основних подій національної, європейської та світової історії, а також повагу до прав людини і верховенства права, цінування культурного розмаїття різних народів та ідентифікацію себе як громадянина України;

- виявлення поваги до інших і толерантності, уміння конструктивно співпрацювати, співчувати та діяти в конфліктних ситуаціях, зокрема пов'язаних із різними проявами дискримінації;

- дбайливе ставлення до особистого, соціального і фізичного добробуту та здоров'я, дотримання здорового способу життя;

- розуміння правил поведінки і спілкування, що є загальноприйнятими в різних спільнотах і середовищах, спроможність діяти в умовах невизначеності та багатозадачності.

Завдання і зміст освітнього напряму «Дитина в соціумі» реалізуються з урахуванням системи особистісних цінностей, здібностей, потреб, інтересів, активності дітей дошкільного віку. Сформованість соціально-громадянської компетентності має виражатися в ціннісному ставленні дитини до себе, своїх прав та прав інших, наявності уявлень про правила і способи міжособистісної взаємодії між членами сім'ї, родини, іншими людьми та вмінні дотримуватись цих правил у соціально-громадянському просторі, а також у ціннісному ставленні та повазі до культурних надбань українського народу, представників різних національностей і культур. Соціально-громадянська компетентність дитини дошкільного віку формується в різних видах діяльності, зокрема в ігровій, комунікативній, здоров'язбережувальній, художньо-естетичній, пошуково-дослідницькій тощо.

Методичний інструментарій для виховання соціально-громадянської компетентності дошкільників

Форми

• Гра. Завдяки імітації та можливості перевтілення можуть проєктуватися ситуації, у яких розкриваються норми і моделі поведінки, особливості відносин між дітьми і дорослими.

• Заняття. Початкові уявлення про соціум і життя в ньому закладаються на заняттях (комплексних, інтегрованих, тематичних) з використанням ігрових прийомів.

• Колективні справи, спільна пошукова діяльність. Участь у таких формах діяльності сприяє набуттю дітьми: індивідуального досвіду спільної життєдіяльності; уміння співпрацювати; відстоювати власну позицію, домовлятися, узгоджувати особисті потреби з потребами інших; здатності брати участь у розробленні правил/повсякденних практик співжиття; досвіду культури демократії, що є необхідним для встановлення соціальних контактів у майбутньому, взаємодії в суспільстві тощо.

Методи

• Наочні: спостереження, ілюстрація, демонстрація, відеометод. Застосування комплексу наочних методів сприятиме візуалізації соціальних явищ і процесів, у яких старші дошкільники можуть брати посильну участь (демонстрування соціальних правил та норм поведінки, домовленостей у щоденній життєдіяльності, засвоєння зразків демонстрації відкритості до спілкування та взаємодії з представниками різних національностей і культур).

• Словесні: бесіда, розповідь, читання (слухання дітьми) художньої літератури. Словесні методи спрямовані на формування в дітей умінь виражати почуття за допомогою слів, міміки, жестів; пояснювати причини своїх емоцій; звертатися по допомогу до однолітків та знайомих; використовувати під час спілкування ввічливі слова; висловлювати власну думку та приймати думку іншого, розв'язувати конфлікти шляхом діалогу.

• Практичні: вправи, прості досліди, дидактичні ігри, моделювання. Під час виконання практичних дій діти набувають досвід дотримання норм моралі, виявляють повагу до прав і свобод людини; вчаться поводитись відповідно до соціальної ролі (донька/син, брат/сестра, онука/онук, друг/подруга); долучаються до різних видів діяльності, беруть участь у прийнятті рішень з особистих питань та щодо життя колективу тощо.

• Проблемні – постановка і розв'язання завдань. Проблемні методи дають можливість зробити пізнавальне завдання актуальним для кожної дитини в групі. Розв'язання завдань, пов'язаних із необхідністю дати оцінку подіям і персонажам,

соціальним явищам і фактам, сприятиме формуванню емоційноціннісного ставлення до них.

• Дослідницькі – організація пошукової, творчої діяльності дітей. Дослідницькі методи задовольняють потребу малят у набутті досвіду соціальної поведінки під час діяльності та творчому його використанні в повсякденні.

• Інтерактивні: соціальне проєктування, різні форми обговорення соціальних проблем, рольові та ділові ігри в розв'язанні конфліктних ситуацій тощо. Інтерактивні методи передбачають взаємодію і співпрацю всіх учасників освітнього процесу під час розв'язання практичних завдань. Вони створюють необхідні умови як для становлення та вдосконалення компетентності через залучення учасників освітнього процесу в осмислене проживання індивідуальної й колективної діяльності, так і для усвідомлення і прийняття ними громадянських цінностей, для накопичення досвіду соціально-громадянської діяльності. Наприклад, розглядаючи ситуацію, можна попросити дитину уявити себе на місці персонажа, розповісти про його почуття, оцінити дії та змоделювати власну поведінку в цій або схожій ситуації. Так дитина занурюється в соціальний сюжет, переживає емоційну реакцію, що сприяє розвитку вмінь адекватно оцінювати, співвідносити свою поведінку з поведінкою інших.

Позиція вихователя. Для успішного формування соціально-громадянської компетентності дошкільників необхідна особистісно - орієнтована взаємодія між усіма учасниками освітнього процесу. Важливу роль відіграють у цьому процесі також особистісні цінності вихователя, його життєвий досвід.

Педагог має:

• знати, поважати і захищати права дітей;

• проявляти повагу до людської гідності, різноманітності, показувати приклад спілкування на основі взаємної поваги;

• організовувати розвивальний простір для ознайомлення дітей із правами та обов'язками людини в демократичному суспільстві;

• створювати умови для набуття дітьми соціального досвіду;

• підтримувати ініціативи дітей щодо участі в різних видах діяльності;

• надавати можливість прийняття рішення щодо власної участі в розв'язанні питань життя групи;

• забезпечувати усвідомлення дітьми своєї індивідуальності, унікальності та цінності для колективу;

• підтримувати дітей, коли вони ініціюють взаємодію, висловлюють свої думки, демонструють товариські стосунки;

• говорити про норми взаємодії між людьми та пропонувати дітям розробляти такі норми і правила разом;

• допомагати вихованцям установлювати власні межі, поважати межі інших, знаходити шляхи розв'язання конфліктних ситуацій;

• запобігати проявам булінгу, зупиняти їх; • сприяти формуванню лідерських якостей;

• взаємодіяти з батьками;

• стимулювати батьків до спільного прийняття рішень, що стосуються роботи дошкільного закладу, групи, наприклад, спільної організації заходів, у яких беруть участь діти, тощо.

Демократичний устрій освітнього простору передбачає:

• участь усіх учасників освітнього процесу у створенні норм, правил, рутин спільного життя;

• відкритість прийнятих рішень;

• наявність різноманітних колективних творчих справ і проєктів, які створюють умови для самовираження, самореалізації, прояву індивідуальності кожної дитини.

Виховувати маленького соціально компетентного громадянина складно. Про це говорять як науковці, так і практики. Проте автори Державного стандарту дошкільної

освіти зазначають, що у старших дошкільників має бути сформована соціально-громадянська компетентність. А будь-які складнощі в дошкільному віці найліпше долати у грі. Існує думка, що будь-яка колективна гра сприяє розвитку соціальних навичок дитини. Певний сенс у цьому є. Адже під час таких ігор діти постійно змушені взаємодіяти та знаходити компроміси. Важливо пропонувати дітям ігри, спрямовані на розвиток усіх складових соціально-громадянської компетентності дошкільників: емоційно-ціннісного ставлення, знань і навичок. За допомогою ігор соціально-громадянського змісту дошкільники легко та природно опановують навички взаємодії одне з одним та суспільством. Ігри допомагають їм засвоїти соціальні правила та норми, орієнтуватись у своїх правах та обов'язках, навчитися емпатії тощо. Також діти навчаються приймати вимоги соціальної групи та домовлятися, але водночас відстоювати власну думку.

Діти відображають життя суспільства в сюжеті та правилах, у взаєминах одне з одним, в ігрових діях, діалогах і репліках. У такий спосіб вони потроху усвідомлюють систему складних взаємин між людьми в суспільстві. Саме в ігровій діяльності найповніше активізується суспільне життя дітей, адже провідна роль належить їм, а не дорослим. Під час гри вони навчаються:

- виражати згоду та незгоду, висловлювати свою думку;
- оцінювати погляди інших, приймати їхні пропозиції та поважати права;
- контактувати, емоційно реагувати, активно діяти;
- вибачатися та пробачати;
- розробляти правила, дотримуватися їх, бути відповідальними.

Також гра допомагає дітям опановувати нові соціальні ролі, ознайомлюватися з морально-етичними нормами поведінки та налагоджувати взаємодію з однолітками.

Один із показників успішної соціалізації дошкільників – це поява сюжетно-рольової гри, яка допомагає моделювати взаємини між людьми та спонукає об'єднуватися в ігрові підгрупи. Психологи стверджують, що саме в сюжетно-рольових іграх у дітей формується довільна поведінка, вони навчаються дослухатись одне до одного та спільно планувати діяльність. Для старших дошкільників, окрім сюжету, важливими стають правила, які необхідно виконувати згідно з певною роллю. Діти цього віку прискіпливо ставляться до того, як партнер їх дотримується. Знайомимо дітей із прийомами виконання дій за допомогою зразків, допомагаємо зрозуміти способи виконання дій, аналізуємо їх. Щоб закріпити навички, використовуємо чітку інструкцію та показ. Організовуємо багаторазові вправляння, щоб автоматизувати елементи дії. Спонукаємо довільно регулювати характер дії, пристосовуватися до ситуації. Заохочуємо оцінювати власну діяльність. Саме правила гри допомагають дітям регулювати взаємини. Тож у цей віковий період заохочуємо дітей самостійно розробляти правила гри, дотримуватися їх і, найголовніше, відповідати за їх порушення. Пропонуємо дітям ігри, у яких потрібно домовитися, спланувати спільні дії та досягти поставленої мети.

Одне з головних завдань дошкільної освіти – формувати у вихованців соціально-громадянську компетентність, яка дає дітям змогу гармонійно існувати в соціумі. Водночас ця компетентність забезпечує індивідуалізацію дитини, оскільки лише під час соціальних зв'язків взаємодії відбувається самовизначення в соціокультурному просторі. Уміння взаємодіяти із соціумом особливо важливе для дітей старшого дошкільного віку, адже коли вони приходять до школи, то потрапляють у нову соціальну ситуацію. Змінюється характер взаємин з однолітками і дорослими, встановлюються зовсім інші як порівняти з дитячим садком правила поведінки, тож діти мають бути в змозі органічно сприйняти ці зміни й адекватно на них відреагувати.

Знання про соціальне середовище. Основу соціально громадянської компетентності старших дошкільників складають знання про соціальне середовище в якому перебуває дитина. Важливо, що дитина знає про родину та інших людей про країну проживання та її традиції.

Родина. Першого досвіду соціальної поведінки дитина набуває в родині яка об'єднує людей спільними переживаннями, обопільне любов'ю турботою обов'язками. Дитина має проявляти турботу про рідних, бажання радувати близьких людей, дотримуючись правил співжиття в сім'ї. Дитина знає свій родовід, усвідомлює що честь роду залежить від кожної людини, вшановує пам'ять предків долучається до взаємодії сім'ї з родичами які живуть поруч і далеко проявляє інтерес до родинних реліквій бере участь у реалізації родинних традицій.

Інші люди. Для дитини важливо навчитися взаємодіяти не лише членами родини, а й з іншими людьми: знайомими, малознайомими та незнайомими, тому необхідно щоб дитина знала за якої ситуації, нагальної потреби необхідно звернутися за допомогою до незнайомої людини. Дитина має знати правила безпечної взаємодії з незнайомою людиною.

Країна. Громадянська складова старших дошкільників передбачає, що дитина має уявлення про державу її символи народ національні особливості українців, знає національних героїв проявляє повагу до них, вшановує національні святині. Старший дошкільник має знати що рідна країна має територію на якій проживають українці, які мають свою культуру, звичаї, мову; також дитина цього віку розуміє поняття: людство, народ, нація, поважає звичаї інших народів.

Ставлення до себе. Самоповага старшого дошкільника грунтується на усвідомленні своєї індивідуальності, права на самовираження, власних почуттях і самостійній поведінці, яка не створює проблем для інших людей. Старші дошкільники мають уявлення про авторитет та прагнуть бути учасниками дитячого товариства, посівши в ньому певне місце. Також ж діти цього віку усвідомлюють і називають свої чесноти й вади, вирізняються високою самооцінкою, адекватно реагують на різні життєві ситуації, компетентно поводяться у звичних та незвичних умовах, домагаються успіху пишаються своїми досягненнями.

Взаємини з дітьми та дорослими. Взаємини дитини з однолітками грунтуються на міцніших ніж у середньому дошкільному віці взаємних прихильностях, характеризуються більшою стійкістю. Є утворення угруповань дітей із двох трьох осіб які симпатизують одне одному й постійно грають разом, діти самостійно встановлюють і підтримують партнерські ділові та особисті контакти з іншими дітьми. Вони, зазвичай, розуміють поняття дружба, товаришування і відповідно будують взаємини з однолітками. Окремо звернути увагу на вміння дітей розуміти стан і почуття інших людей з їхнього вигляду, інтонацій, дій. Проаналізувати чи вміє дитина чуйно ставитися до інших людей залежно від віку та статі, запобігати конфліктам, а за необхідності розв'язувати їх. Панівною формою спілкування з дорослими в старшому дошкільному віці стає особистісне спілкування, спрямоване на досягнення взаєморозуміння, отримання від дорослого позитивної оцінки. Завдяки участі в різних видах спільної діяльності, взаємодопомоги під час ігор та занять, виконання елементарних обов'язків у дітей продовжують розвиватися почуття, вольові та моральні якості.

Дотримання правил. На шостому році життя відбувається поступовий перехід від аналізу й розуміння сутності власних вчинків та вчинків інших людей до узагальнених понять щодо поведінки загалом та її диференціації на соціальну схвалювану і не схвальну. Старший дошкільник здатний дотримуватися правил поведінки, обмежувати свої бажання, проявляти дисциплінованість та стриманість, диференціювати основні моральні поняття. Також діти цього віку, зазвичай, мають уявлення про соціально прийняті правила спілкування. Вони вміють у прийнятній формі висловлювати свої пропозиції, поради, прохання. Старші дошкільники здатні за допомогою соціально прийнятих засобів спілкування захищати себе, виявляти почуття власної гідності в конфліктних ситуаціях.

Таким чином, можна зробити висновок, що мета соціально – громадянського виховання – сформувати в дітей активну громадянську позицію на основі прийняття

демократичних цінностей та розвитку особистісних якостей, а одна з головних цілей дошкільного навчального закладу – створення умов для формування людини – громадянина, для якої демократичне громадянське суспільство є осередком для розкриття її творчих можливостей, задоволення особистих та суспільних інтересів.

Дошкільники мають вчитися бути вільними, незалежними та творчими, критично мислити, знати свої права і обов'язки, уміти працювати в колективі, вести діалог, активно обстоювати традиційні для нашого менталітету чесноти: любов до рідної землі, товариськість, розумний достаток, цінності родинного життя, духовного повсякденного буття, уважного ставлення до людей. Педагогічні колективи закладів дошкільної освіти мають спрямувати свою педагогічну діяльність на формування всебічно розвиненої, духовно багатої, оптимістично та патріотично налаштованої особистості. Для цього в ЗДО повинна бути створена цілісна система всебічного розвитку особистості майбутнього громадянина – патріота України шляхом ознайомлення дітей з культурою, традиціями та звичаями українського народу, формування у них почуття причетності до історії та майбутнього свого краю. Також створена матеріальна та навчальна бази (добір та розробка ігор, конспектів занять, наочності, обладнання тощо), в кожній групі необхідно створити відповідне розвивальне середовище. Підвищення фахової компетентності педагогів з питань формування соціально – громадянської компетентності дошкільників передбачає поглиблення теоретичних знань та вдосконалення практичних вмінь і навичок. Педагоги мають досконало володіти знаннями, необхідними для реалізації завдань Базового компонента дошкільної освіти, орієнтуватися на вікові та індивідуальні особливості дошкільників, вміло поєднувати репродуктивну й продуктивну діяльність, спонукаючи дітей до творчої, використовувати в роботі з дітьми сучасні форми роботи, ІКТ-технології, активно залучати батьків до участі в освітньому процесі.

Заклад дошкільної освіти – це маленький тест-драйв дорослого життя. Формуючи в ньому сучасне суспільство, що базується на основі прийняття демократичних цінностей та розвитку особистісних якостей ми вчимо дітей механізмів, що працюють у державі.

Список використаних джерел та літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти (державний стандарт дошкільної освіти): нова редакція / наук. кер. Т.О. Піроженко; авт. кол.: О.М. Байєр, О.К. Безсонова, Н.В. Гавриш та ін. Київ, 2021. 37 с.

2. Бех І. Д. Національна ідея становлення громадянина-патріота України: програмно-виховний аспект. К. : ІПВ АПН України, 2008. 40 с.

2. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: монографія / А.М.Богуш, Л.О.Варяниця, Н.В.Гавриш та ін. ; наук. ред. А.М.Богуш; за заг. ред. Н.В.Гавриш. Луганськ : Альма-матер, 2006. 368 с.

3. Косенчук О. Дитина в соціумі: впроваджуємо ДКДО. Дошкільне виховання. 2021. № 4. С. 3-5.

4. Косенчук О. Кузменко Л. Виховуємо соціально компетентного громадянина у грі. Вихователь – методист дошкільного закладу 2021 №6 С.9-13.

5. Кузьменко В. Соціальна компетентність дошкільнят: особливості, показники та шляхи розвитку. Дошкільне виховання. 2001. № 9. С. 22–25.

6. Лист МОН від 10.06.2022 № 1/6267-22 «Про деякі питання національно-патріотичного виховання в закладах освіти України».

7. Поніманська Т.І. Моральне виховання дошкільників К.: Вища школа, 2005. 150 с.

8.Сухомлинський В.О. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності Дошкільне виховання. 2003. № 3

9. Освітній портал «Освіта.UA». http://osvita.ua/

Овод Юлія,
доцент кафедри соціальної роботи і
соціальної педагогіки
Хмельницького національного університету,
кандидат педагогічних наук, доцент

Роль фахівця із соціальної роботи у територіальній громаді

У статті окреслено основні перспективи розвитку професії соціального працівника у громаді, описано ролі та завдання, а також категорії клієнтів. Уваги заслуговує і низка проблем, з якими зіштовхується фахівець у професійній діяльності.

The article outlines the main prospects for the development of the profession of a social worker in the community, describes roles and tasks, as well as categories of clients. A number of problems that a specialist faces in his professional activities also deserve attention.

Ключові слова: соціальна робота, територіальна громада, складні життєві обставини, соціальний захист, інтеграція.

Keywords: social work, territorial community, difficult life circumstances, social protection, integration

У сучасних умовах розвитку територіальних громад, особливо в контексті децентралізації, роль фахівця із соціальної роботи набуває надзвичайної важливості. Ця професія спрямована на підтримку населення, забезпечення соціального захисту, допомогу в інтеграції у суспільство та подолання складних життєвих обставин.

Проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників знайшли відображення у працях С. Архипової, М. Дужої-Задорожної, О. Карпенко, І. Козубовської, І. Мельничук, Н. Микитенко, В. Поліщук та ін.

Питанням роботи в громаді як складовій діяльності соціального працівника присвячені окремі праці О. Безпалько, І. Звєрєвої, А. Капської, Т. Семигіної, В. Сідорова. Актуальною ця проблематика є і для зарубіжних науковців, зокрема, Г. Брагера, М. Боп, М. Майо, М. Пейна, А. Твелвтріза, П. Тейлора та ін.

Соціальна робота в територіальних громадах є актуальною через низку суперечностей, що виникають у сучасних умовах:

- хоча роль місцевого самоврядування (ОТГ) як важливого інструменту у вирішенні соціальних проблем та наданні послуг декларується, місцева влада часто проявляє пасивність у залученні громади до процесу обговорення та вирішення нагальних питань;
- суспільство потребує ефективної системи соціальних послуг на локальному рівні, однак відсутня комплексна теорія їхньої організації, відповідне технологічне та програмне забезпечення;
- неурядові організації ведуть активну соціальну діяльність, проте є недостатньо розробленими напрями, форми та зміст їхньої взаємодії з іншими соціальними інститутами в межах громади;
- системі соціальної інфраструктури бракує якісних послуг, які б відповідали потребам та запитам осіб, що перебувають у складних життєвих обставинах у межах конкретної громади;
- існує нагальна потреба у підготовці фахівців із соціальної роботи для роботи в умовах ОТГ, але відсутнє чітке теоретико-методичне підґрунтя для такої підготовки.

Фахівці із соціальної роботи займаються поширенням знань, спрямованих на підвищення рівня обізнаності населення, проводять інформаційні кампанії щодо прав людини, організовують семінари для молоді з тем безпеки, кар’єрного зростання тощо, здійснюють підготовку до роботи з громадою через волонтерські програми.

Соціальний працівник виступає агентом змін у громаді, виконуючи такі завдання:

- ідентифікація проблем громади (фахівці аналізують актуальні соціальні виклики, зокрема безробіття, соціальне відчуження, насильство в сім');
- оцінка потреб населення (проведення соціологічних досліджень, опитувань, анкетувань для виявлення основних потреб громади, таких як доступ до освіти, медицини, житла);
- модерація діалогу (встановлення ефективної комунікації між мешканцями громади, місцевими органами влади та громадськими організаціями) [1].

На підставі аналізу наукових джерел можна виокремити такі ролі соціального працівника у територіальній громаді.

Таблиця 1 – Ролі соціального працівника у громаді

Ролі соціального працівника	Характеристика діяльності
Оцінка потреб громади	1.) Аналіз соціальної ситуації та виявлення груп населення, які потребують допомоги (малозабезпечені сім'ї, люди з інвалідністю, літні люди, безробітні тощо). 2) Проведення досліджень та опитувань для визначення пріоритетних напрямів роботи.
Організація соціальної підтримки	1) Надання консультацій щодо соціального захисту, прав та можливостей отримання допомоги. 2) Розробка програм підтримки для різних категорій населення (фінансова, юридична, психологічна допомога). 3) Взаємодія з організаціями, що надають гуманітарну допомогу.
Інтеграція та інклюзія	1) Створення умов для соціальної адаптації людей з інвалідністю, переселенців та інших вразливих груп. 2) Підтримка ініціатив, спрямованих на інтеграцію в громаду через навчання, працевлаштування, культурні заходи.
Просвітницька діяльність	1) Проведення інформаційних кампаній для підвищення обізнаності громади щодо соціальних проблем. 2) Організація тренінгів, семінарів та лекцій на теми прав людини, здорового способу життя, конфліктології.
Зв'язом між громадою та місцевою владою	1) Створення ефективного діалогу між мешканцями та органами місцевого самоврядування для вирішення соціальних проблем. 2) Представлення інтересів громади на регіональному та державному рівнях.
Профілактика соціальних ризиків	1) Виявлення та запобігання соціальним проблемам, як-от насильство у сім'ї, залежності, безробіття. 2) Робота з молоддю, спрямована на профілактику девіантної поведінки.
Адвокація	1) Захист прав мешканців громади та сприяння їхньому доступу до ресурсів і послуг. 2) Взаємодія з органами влади для забезпечення підтримки вразливих верств населення.

Соціальний працівник є не лише виконавцем, але й стратегом, який формує соціальну політику громади, впливає на її розвиток та згуртованість. Його діяльність сприяє створенню гармонійного середовища, де кожен мешканець може реалізувати свій потенціал.

Фахівці працюють над інтеграцією осіб із соціально вразливих груп у суспільство. Це може бути навчання новим професіям, створення можливостей для працевлаштування, розвиток інклюзивних проектів у громаді.

Одна з ключових функцій соціального працівника – це профілактика соціальних проблем, а саме попередження насильства в сім'ї через інформування та консультації; організацію програм для підлітків, спрямованих на профілактику наркотичної

залежності чи правопорушень; проведення тренінгів із фінансової грамотності для малозабезпечених сімей.

Він надає підтримку багатодітним сім'ям, людям похилого віку, особам з інвалідністю, переселенцям. Його діяльність включає допомогу у вирішенні юридичних питань, організацію соціальних виплат і субсидій, надання гуманітарної допомоги [2].

Водночас робота соціального працівника є складною через низку проблем. В першу чергу це недостатнє фінансування. Бюджет багатьох територіальних громад не дозволяє реалізовувати масштабні соціальні програми.

По-друге – велике навантаження: через недостатню кількість кадрів соціальні працівники часто відповідають за значну кількість мешканців.

Ще однією проблемою є низький рівень обізнаності населення – багато людей не знають про можливості соціального захисту, що ускладнює їх доступ до допомоги.

Соціальні працівники виконують важливу роль у забезпеченні сталого розвитку громади. Вони не лише реагують на проблеми, але й працюють на їх попередження. У цьому контексті їх діяльність сприяє розвитку людського потенціалу, тобто навчання та підтримка молоді, людей із вразливих груп допомагає їм реалізувати свій потенціал.

Соціальні працівники забезпечують координацію між різними групами населення, створюючи умови для співпраці та спільного вирішення проблем. Завдяки програмам соціальної підтримки вдається зменшувати розрив між різними верствами населення.

Для ефективної роботи соціального працівника необхідно:

1. посилити професійну підготовку фахівців за рахунок проведення регулярних курсів підвищення кваліфікації, обміну досвідом із колегами з інших громад;
2. використовувати сучасні технології та впроваджувати цифрові платформи для управління соціальними послугами та комунікації з населенням;
3. активно співпрацювати з волонтерами, громадськими організаціями та бізнесом.
4. забезпечити належне фінансування шляхом перерозподілу бюджетних коштів для створення соціальних проектів.

Отже, фахівець із соціальної роботи є незамінною ланкою у житті територіальних громад. Завдяки їхній діяльності вдається вирішувати соціальні проблеми, покращувати рівень життя мешканців та створювати умови для гармонійного розвитку суспільства.

Підтримка цієї професії на державному та місцевому рівнях є запорукою успіху в побудові соціально орієнтованого суспільства.

Список використаних джерел та літератури

1. Пєша І.В, Сопівник І.В., Вакуленко О.В., Овдій Н.М. Соціальна робота у територіальній громаді. Навчальний посібник. Київ: Видавничий центр НУБіП України, 2024. 305 с.

2. Соціальна робота: виклики сьогодення : зб. наук. пр. за матеріалами XII Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Тернопіль, 25-26 травня 2023 р.) / за заг. ред.: О. В. Сороки, С. М. Калаур, Г. В. Лещук. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2023. 191 с. URL: http://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi74/0054887.pdf.

Охомуш Людмила,
учитель польської мови та літератури
Комунального закладу загальної
середньої освіти «Ліцей № 18
Хмельницької міської ради»,
вчитель вищої категорії,
старший вчитель

Громадянин України майбутнього

У роботі розглядаються риси, якості та громадянська позиція, які будуть притаманні громадянину України у майбутньому. Особлива увага приділяється ролі освіти, патріотизму, цифрової грамотності, екологічної свідомості та активної участі у суспільному житті. Автор аналізує, як сучасні трансформації суспільства та глобальні виклики впливають на формування нової моделі українця, який прагне жити у вільній, демократичній та розвиненій державі.

The paper examines the traits, qualities, and civic stance that will characterize a future citizen of Ukraine. Special attention is given to the role of education, patriotism, digital literacy, environmental awareness, and active participation in public life. The author analyzes how current social transformations and global challenges influence the formation of a new model of a Ukrainian who aspires to live in a free, democratic, and developed state.

Ключові слова: громадянин майбутнього, Україна, патріотизм, цифрова грамотність, громадянська активність, національна ідентичність, екологічна свідомість, освіта.

Keywords: future citizen, Ukraine, patriotism, digital literacy, civic engagement, national identity, environmental awareness, education.

Вступ. У світі, що стрімко змінюється, постійно постає питання: якою буде людина завтрашнього дня, а особливо – яким буде громадянин України у майбутньому? Адже саме від якості громадян, їхніх цінностей, освіти, відповідальності та активної позиції залежить майбутнє кожної нації. Сьогодні, коли наша країна проходить через складні випробування – війна, економічні виклики, соціальні трансформації – формується нове покоління українців. Це покоління, яке не лише зростає у час змін, а й стає їх рушійною силою. Громадянин України майбутнього – це не просто мешканець держави, це активний учасник її розвитку, захисник її інтересів, амбасадор української культури та цінностей у світі. Розуміння того, яким має бути цей громадянин, є важливим як для освітньої сфери, так і для державного управління, адже формування національної ідентичності та нової моделі патріотизму починається вже сьогодні [3].

Тема є надзвичайно актуальною у контексті сучасних подій та процесів, що відбуваються в українському суспільстві. Війна за незалежність і територіальну цілісність держави вимагає від кожного не лише фізичної мужності, але й духовної зрілості, громадянської відповідальності, здатності до критичного мислення і дій в інтересах спільного блага. У період, коли країна активно рухається до європейського майбутнього, потреба у свідомих, освічених, соціально активних та морально стійких громадянах зростає. Саме такі люди зможуть забезпечити стабільність, процвітання, відновлення країни та її впевнене місце у світовій спільноті. Вивчення ідеального образу громадянина майбутнього дозволяє не лише прогнозувати вектори розвитку суспільства, а й формувати стратегії виховання нової генерації українців [2].

Основна частина. У сучасному світі, що стрімко змінюється під впливом технологічного прогресу, глобалізації, екологічних викликів і соціальних трансформацій, постає необхідність у формуванні нового типу особистості – громадянина майбутнього. Для України, яка проходить складний, але важливий шлях демократизації, самовизначення і національного оновлення, питання формування

нового громадянина є не лише стратегічним викликом, а й передумовою державної стабільності, сталого розвитку та процвітання. У цьому контексті постає образ громадянина України майбутнього як уособлення моральних, інтелектуальних, соціальних і духовних якостей, що відповідають не лише національним потребам, а й глобальним викликам сучасності.

Громадянин майбутнього – це особистість, для якої не байдужа доля своєї країни, яка активно бере участь у суспільному житті, дотримується демократичних принципів, поважає права людини і водночас не втрачає національної ідентичності. Усвідомлення належності до української нації не повинно обмежуватися формальним громадянством, а має виявлятися у глибокій культурній, мовній та історичній інтеграції, що дозволяє людині відчувати себе частиною цілісного соціального організму. Така особистість здатна бути відкритою до світу, але водночас цінує і плекатиме власну спадщину, дбаючи про її збереження для майбутніх поколінь.

У добу цифрових технологій, штучного інтелекту та нових форм взаємодії громадянин України майбутнього мусить володіти високим рівнем критичного мислення, інформаційної грамотності та здатністю до адаптації в умовах швидких змін. Освіта відіграватиме центральну роль у формуванні такої особистості, оскільки саме завдяки якісному і всебічному навчанню людина зможе набути як професійних, так і соціальних компетенцій. Знання не матимуть межі, тому важливо прищепити любов до безперервного навчання, самовдосконалення і пошуку істини. Громадянин України майбутнього – це той, хто не боїться помилок, але вміє їх аналізувати, робити висновки і діяти на основі отриманого досвіду [1].

У світі, де часто панують інтереси великих корпорацій і комерційних структур, громадянин повинен бути здатним ухвалювати рішення, керуючись совістю, а не тільки вигодою. Його дії мають будуватися на принципах гуманізму, солідарності, поваги до гідності іншої людини. Це передбачає високий рівень емоційного інтелекту, здатність до емпатії, розуміння і прийняття різноманіття. Така людина стане рушієм соціального прогресу, бо здатна налагоджувати діалог, вирішувати конфлікти мирним шляхом, брати на себе відповідальність за своє оточення, родину, громаду і державу в цілому.

Майбутнє України залежить від того, наскільки її громадяни усвідомлюють важливість охорони довкілля, раціонального використання ресурсів, розвитку екологічно сталих технологій. Громадянин майбутнього повинен бути не просто споживачем, а активним учасником процесу збереження природи, виявляючи повагу до гармонії навколишнього середовища. Такий підхід формує нову парадигму мислення, де природа розглядається не як об'єкт експлуатації, а як рівноправний партнер людства [5].

Високий рівень громадянської свідомості передбачає готовність брати участь у демократичних процесах, здійснювати контроль над владою, розуміти принципи функціонування держави, підтримувати верховенство права. Громадянин майбутнього повинен бути озброєний знанням Конституції, законів і механізмів, які гарантують його права і свободи. Проте важливо не лише знати, а й практикувати ці знання, проявляючи ініціативу, виявляючи активну позицію в питаннях місцевого самоврядування, виборчого процесу, громадських ініціатив.

Врешті-решт, образ громадянина України майбутнього – це не лише політична або соціологічна конструкція. Це символ надії на те, що українське суспільство здатне подолати виклики, об'єднатися навколо спільних цінностей, знайти баланс між традицією і модернізацією. Така людина не замикається у межах національного, але й не розчиняється у глобальному просторі. Вона чітко усвідомлює свою ідентичність, відповідальність і потенціал. І саме з таких особистостей складатиметься нова Україна – вільна, сильна, інноваційна, справедлива та гідна [4].

У майбутньому система освіти України має бути спрямована на розвиток критичного мислення, креативності та здатності до самостійного навчання. Важливою є інтеграція новітніх технологій у навчальний процес, що дозволить молоді бути

конкурентоспроможною на світовому ринку праці. Крім того, освіта повинна виховувати в молоді повагу до національної культури та історії, сприяти усвідомленню власної ідентичності та відповідальності за майбутнє країни.

Патріотизм є невід'ємною складовою свідомого громадянина. Однак у сучасному контексті патріотизм має набувати нових форм, поєднуючи любов до Батьківщини з відкритістю до світу та толерантністю до інших культур. Громадянин майбутнього повинен усвідомлювати свою роль у глобальному суспільстві, водночас зберігаючи національну самобутність. Це передбачає активну участь у громадському житті, волонтерську діяльність, підтримку національних ініціатив та сприяння міжнародному співробітництву [2].

Цифрова грамотність стає все більш важливою в умовах інформаційного суспільства. Громадянин майбутнього повинен володіти навичками критичного оцінювання інформації, бути обізнаним у питаннях кібербезпеки та етики використання цифрових технологій. Це дозволить ефективно використовувати інформаційні ресурси, захищати особисті дані та протистояти дезінформації. Крім того, цифрова грамотність сприяє розвитку інноваційного потенціалу та підприємницьких навичок, що є важливими для економічного зростання країни.

Екологічна свідомість в умовах глобальних екологічних викликів, кожен повинен усвідомлювати свій вплив на навколишнє середовище та прагнути до сталого способу життя. Це включає раціональне використання природних ресурсів, зменшення відходів, підтримку екологічних ініціатив та використання відновлюваних джерел енергії. Формування екологічної культури сприятиме збереженню природної спадщини України для майбутніх поколінь.

Громадянська активність є показником зрілості суспільства. Громадянин майбутнього повинен брати активну участь у процесах прийняття рішень на місцевому та національному рівнях, бути обізнаним у питаннях політики та права, відстоювати свої права та інтереси. Це сприяє розвитку демократичних інститутів, підвищенню прозорості та підзвітності влади, а також формуванню відповідального громадянського суспільства [1].

Громадянин майбутнього повинен вміти ефективно комунікувати, працювати в команді, вирішувати конфлікти та проявляти емпатію. Ці навички є необхідними для успішної взаємодії в суспільстві, побудови міцних соціальних зв'язків та сприяння соціальній згуртованості.

Розуміння основ економіки, фінансового планування та підприємництва дозволяє громадянину бути фінансово незалежним, приймати обґрунтовані рішення та сприяти економічному розвитку країни. Підтримка малого та середнього бізнесу, розвиток інновацій та стартапів є основними факторами економічного зростання та створення нових робочих місць.

Громадянин майбутнього повинен бути відкритим до навчання протягом усього життя. Швидкі зміни в технологіях та суспільстві вимагають постійного оновлення знань та навичок. Готовність до саморозвитку, адаптація до нових умов та прагнення до вдосконалення є необхідними для особистого та професійного зростання [5].

Знання своїх прав та обов'язків, розуміння принципів верховенства права та справедливості сприяє формуванню правової культури та забезпечує дотримання прав людини. Громадянин, який поважає закон та сприяє його дотриманню, є основою правової держави.

Висновки. Отже, громадянин України майбутнього – це всебічно розвинена особистість, яка поєднує в собі високий рівень освіти, громадянську свідомість, моральні принципи, патріотизм і відкритість до світу. Він здатен критично мислити, відповідально діяти, використовувати цифрові технології на благо суспільства та брати активну участь у розбудові демократичної, сильної та незалежної України. Такий громадянин не лише знає свої права й обов’язки, а й реалізує їх у повсякденному житті, дбаючи про навколишнє середовище, соціальну справедливість і національну єдність.

Формування громадянина майбутнього є спільним завданням усіх – родини, школи, суспільства й держави. Саме від того, якими будуть українці завтра, залежить обличчя України у світі, її стабільність, добробут та місце в колі розвинених демократичних держав.

Список використаних джерел та літератури

1. Журба К., Рейпольська О. (за заг. ред.) Утвердження української національної та громадянської ідентичності. Київ: Компрінт, 2024.

2. Цихмейструк О. М. Формування громадянської компетентності майбутнього вчителя початкової школи у процесі фахової підготовки. Житомир: Вид-во Житомирського держ. ун-ту ім. І. Франка, 2023.

3. Ярошенко О. М. (за заг. ред.) Зміст конституційного права громадян на належні, безпечні і здорові умови праці в сучасних умовах: теоретико-прикладний нарис. Київ: Право, 2024.

4. Фенич Я. В. Адміністративно-правове забезпечення права на громадянство в Україні. Ужгород: Вид-во Ужгородського нац. ун-ту, 2019.

5. Масюк О. П. Феномен соціального сподівання. Запоріжжя: Вид-во Запорізького нац. ун-ту, 2020.

Пастух Людмила,
доцент кафедри теорії та методик
суспільно-гуманітарних дисциплін
Хмельницького ОІППО
імені Анатолія Назаренка,
кандидат психологічних наук

Роль сім'ї у громадянському вихованні здобувачів освіти

У статті акцентується увага на актуальності вивчення питань громадянського виховання в сім'ї. Розглянуто сутність, мету, завдання громадянського виховання. Наголошено на необхідності системної співпраці педагогів з батьками щодо громадянського виховання здобувачів освіти.

Ключові слова: здобувачі освіти, громадянське виховання, роль сім'ї у громадянському вихованні.

The article focuses on the relevance of studying issues of civic education in . The essence, purpose, and tasks of civic education are considered. The need for systematic cooperation between teachers and parents regarding the civic education of students is emphasized.

Keywords: students, civic education, the role of the family in civic education.

З давніх давен різні аспекти тематики громадянського виховання були в полі зору політиків, філософів, державотворців, істориків, педагогів, науковців

Розвиток громадянської компетентності – одне з основних авдань Нової української школи. Її ключова мета – виховати свідомого громадянина, патріота, професіонала, людину, світогляд і спосіб мислення якої спрямовані на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні.

Війна в Україні, героїчний спротив українського народу ворожій агресії, засвідчили, що наша нація у критичних умовах демонструє високу громадянську свідомість, патріотизм, мужність у боротьбі за ідеали демократії та свободи та чітку проукраїнську громадянську позицію.

І ще більше загострила актуальність приділення уваги громадянському вихованню дітей та учнівської молоді у період викликів, спричинених війною.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що питання формування громадянськості молоді завжди привертала увагу вчених, оскільки, по суті, молодь завжди несла особливу відповідальність за сьогодення і майбутнє Батьківщини.

Концептуальні засади громадянського виховання учнів розкрито в працях І. Беха, П. Вербицької, П. Ігнатенка, А. Погрібного, Ю. Руденка, О. Шестопалюка та ін.

Психологічним аспектам особистісного розвитку, який слугує основою громадянського виховання, присвячені дослідження І. Гальчинського, Г. Костюка, В. Панка та ін. Різні аспекти цього питання проаналізованіі в роботах О. Жаровської, В. Кузя, М. Стельмаховича та ін.

Однак питання ролі сім'ї у громадянському вихованні та формуванні громадянських цінностей в умовах викликів війни потребують ще більшої уваги та поглибленого вивчення.

Мета статті – розглянути і поглибити розуміння важливості сімейного громадянського виховання в сучасних реаліях України, необхідності системної співпраці педагогів з батьками щодо формування свідомого громадянина майбутнього у сімейному середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На основі аналізу теоретичних джерел ми підходимо до розуміння громадянського виховання як формування громадянськості - інтегративної якості особистості, що дає можливість людині відчувати себе морально, соціально, політично та юридично дієздатною та захищеною.

Мета громадянського виховання: формувати свідомого громадянина, патріота, професіонала, тобто людину з притаманними їй особистісними якостями й рисами характеру, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками та поведінкою, спрямованими на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні. Вони мають органічно поєднуватись з потребою й умінням діяти компетентно й технологічно.

Мета громадянського виховання конкретизується через систему завдань.

– розвиток патріотизму,
– розвиток національної самосвідомості громадян,
– культура міжетнічних відносин,
– розвиток планетарної самосвідомості,
– розвиток правосвідомості,
– розвиток політичної культури,
– дбайливе ставлення до природи,
– формування моральності особистості,
– формування культури поведінки особистості,
– розвиток мотивації до праці.

Науковці у свої публікаціях констатують, що сім'я сім'я, виконуючи низку соціально-психологічних функцій, є невід'ємним компонентом соціальної структури суспільства, інститутом соціалізації, формою соціальної спільності, в основі формування і розвитку якої лежить взаємодія, взаємовплив, взаєморозуміння, взаємопізнання, взаємоспрямованість тощо.

Як зауважують Є. Недошовенко, В. Полєхіна, середовище сім'ї із найперших днів життя стає основним ґрунтом для опанування правил і норм, формування навичок взаємодії, що може сприяти або перешкоджати розвитку компетентної поведінки особистості загалом і компетентної поведінки громадянина в суспільстві зокрема [2, с. 37].

Сім'я є першою школою життя, яка навчає дитину рідної мови, релігійним ритуалам та традиціям, констатує О. Боровик. Тут формується характер і виховуються громадянські якості, зокрема: правдивість, щирість, чесність, милосердя та патріотизм. Родина формує серце та душу дитини, готує її до повноцінного дорослого життя. [1, с.162].

Саме у своїй сім'ї діти отримують перші уроки громадянськості, адже в родині в основному відбувається формування звичок, життєвих принципів. Від того, як будуються відносини в родині, які цінності, інтереси тут знаходяться на першому плані, залежить, якими виростуть діти. Так, перші уроки громадянськості дає саме життя сім'ї.

Учений Н. Шевченко в статті «Права дитини – права батьків» підкреслює, що сім'я є первинним виховним середовищем дитини, де формується система цінностей та норм поведінки, де дитина вчиться бути відповідальною особистістю та громадянином. Саме виховання дитини в сім'ї має спрямовуватися на розвиток її особистості, поваги до прав, свобод людини та громадянина, підготовку дитини до свідомого життя у соціально-правовому суспільстві [5, с. 13].

Як констатують В. Мірошніченко, С. Совва, важливим є не просто здійснювати громадянське виховання у сім'ї, а надихнути дітей на громадянське самовиховання. Батьки мають бути прикладом для дітей. Відомо, для того щоб здійснювати громадянське виховання дітей, необхідно самим бути справжнім громадянином, виявляти чітку громадянську позицію, яка передбачає відповідальність, бажання своєю працею покращувати суспільство, сім'ю, гордість за свою країну та свій народ. Підґрунтям активної громадянської позиції є систематична робота з громадянського виховання. Тому значна роль у громадянському вихованні в сім'ї належить позиції батьків. Це створює необхідність вести мову про особливу значимість удосконалення процесу громадянського виховання в сім'ї [3, с. 174].

В. Сухомлинський вважав, що успіх у вихованні громадянських якостей у дітей багато в чому залежить від взаємодії вчителя із сім'єю. Педагог був переконаний у тому, що виховання громадянських якостей починається з сім'ї, що «дитина – дзеркало морального життя батьків». У книзі «Серце віддаю дітям» В. Сухомлинський звертав увагу на необхідність у виховній роботі гарного знання сім'ї дитини. У розділі «Батьки моїх вихованців» він наголошував: «В сім'ях, де батько й мати віддають частку своєї душі іншим, беруть близько до серця радощі й прикрощі людей, діти виростають добрими, чуйними, щиросердими» [4; с. 28]. Педагог, звертаючись до юних читачів, говорить про зв'язок між родиною й Батьківщиною, рідною домівкою і своїм народом: «Слово Батьківщина має той самий корінь, що й слово батько. Справжнє народження твоє як громадянина, мислячої, натхненної благородними ідеалами особистості, трудівника, борця за торжество правди і щастя, сім'янина відбувається завдяки тому, що ти – син народу… Мати народжує твою плоть, Вітчизна породжує твою людську, громадянську душу». У статті «Батьківська педагогіка» Василь Олександрович підкреслював, що у хорошій сім'ї є гармонія впливів усіх поколінь, зливаються приватне й громадське, у цьому злитті він бачив гармонію людського щастя [4].

Науковці акцентують увагу на тому, що сьогодні в частині сімей спостерігаються кризові явища і виховний потенціал сім'ї знижений й ускладнений викликами війни. До основних причин зниження ролі сім'ї у вихованні дітей відносять такі: травматичний вплив війни, збільшення кількості розлучень, нівелювання традицій сім'ї, зміна цінностей, небажання чи відсутність можливості у частини батьків безпосередньо брати участь у вихованні власних дітей, необізнаність батьків з ефективними універсальними виховними засобами та методиками та ін.

Це ставить перед педагогами завдання щодо надання системної підтримки батьків у здійсненні виховних функцій сім'ї в цілому і забезпечення громадянського виховання зокрема.

Педагогам доцільно акцентувати увагу батьків на таких аспектах:

– важливо не просто здійснювати громадянське виховання у сім'ї, а надихати дітей на громадянське самовиховання; батьки мають бути прикладом громадянської поведінки для дітей;

– необхідно враховувати те, що виховання громадянина відбувається паралельно з цілісним процесом формування особистості; важливо враховувати вікові психологічні особливості дітей;

– доцільно застосовувати основні принципи громадянського виховання дітей в сім'ї, до яких відносять такі: народності, гуманізації, культуро відповідності, безперервності, єдності свідомості і поведінки у вихованні, цілеспрямованості,

превентивності. Сукупність цих принципів забезпечує успішне визначення мети та підбір методів та форм виховання громадянського виховання дітей в сім'ї.

– до основних засобів громадянського виховання в сім'ї відносимо такі: особистий приклад і авторитет батьків, морально-психологічна атмосфера сім'ї, виховання через працю, сімейні звичаї і традиції, родинні свята, шанування рідної мови, зацікавленість до знання історії рідного краю, родоводу;

– у сімейному спілкуванні доцільно обговорювати світові, державні новини; події, які відбуваються у місцевій громаді (враховуючи вік дітей), обмірковувати чому стаються ті чи інші події. Це в подальшому сформує вміння критично оцінювати різні політичні події, погляди, формувати громадянську відповідальність за особисті вчинки і позиції, за долю рідного краю;

– важливо запроваджувати і підтримувати традиції відзначати всією сім'єю державні загальнонаціональні свята: День Соборності України, День Державного Герба України, День Державного Гімну України, День пам'яті та примирення; День перемоги над нацизмом у Другій світовій війні, День Конституції України, День хрещення України-Руси, День незалежності України, День Державного Прапора України, День захисників України, День української мови та писемності, День Гідності та Свободи.

– доцільно в колі сім'ї приділяти увагу інформуванню і роз'ясненню, про трагічні події, стійкість і випробування, які пройшла і проходить українська нація; про проведення Скорботних днів та днів жалоби, про загальнонаціональну хвилину мовчання для вшанування пам'яті загиблих внаслідок повномасштабного вторгнення росії в Україну.

– особливо ціно і важливо берегти спогади про патріотичні справи своїх пращурів, адже такі бесіди дозволять усім членам родини почуватися єдиним цілим, невіддільним від героїчного минулого своїх родичів попередніх поколінь.

Узагальнюючи, необхідно зауважити, що це далеко не повний перелік важливих аспектів, що мають вплив на громадянське виховання здобувачів освіти в сім'ї. Але навіть такий показує багатогранність громадянського виховання і є свідченням того, що забезпечення його результативності потребує системної співпраці педагогів з батьками.

Тому перед педагогами стоїть важливе завдання щодо пошуку і розширення форм і методів роботи з батьками, спільних заходів, які в цілому будуть зміцнювати зв'язок школи з сім'єю, сприяти формуванні у здобувачів освіти високої громадянської свідомості, патріотизму, чіткої проукраїнської громадянську позиції.

Список використаних джерел та літератури

1. Боровик О. В. Детермінанти та чинники формування патріотичної свідомості учнів аграрних ліцеїв. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки. 2007. № 38. Ч 2. С. 216–223.

2. Полєхіна В., Недошовенко Є. Роль сім'ї у формуванні активної громадянської позиції сучасної молоді. Ввічливість. Humanitas, 2022.6.6 С.37-41.

3. Совва С., Мірошніченко В. Роль сім'ї в громадянському вихованні учнів старших класів Актуальні питання гуманітарних наук. Вип 49, том 2, 2022 С.171-175. https://www.aphn-journal.in.ua/archive/49_2022/part_2/28.pdf

4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Т. 3. Київ : Рад. школа, 1977. 668 с.

5. Шевченко Н. Ю. Права дитини – права батьків. Діти – батьки – сім'я. Вип. 5. 2006. С. 11–17.

ПІголь Вікторія,
вихователь
закладу дошкільної освіти № 7 «Дюймовочка»
Славутської міської ради
Хмельницької області

Громадянин України майбутнього виховується з дитинства

У статті розглядається питання значущості виховання громадянина України майбутнього. Важливість створення сприятливих умов для розвитку громадянської ідентичності з дошкільного віку.

Ключові слова: громадянин, патріотизм, національна свідомість, національна ідентичність, національно-патріотичне виховання, патріотизм, демократичні цінності.

The article considers the issue of the importance of educating a citizen of Ukraine of the future. The importance of creating favorable conditions for the development of civic identity from preschool age.

Key words: citizen, national-patriotic education, patriotism, democratic values.

В умовах сучасних викликів та динамічних змін у суспільстві, питання формування свідомих та відповідальних громадян набуває особливої актуальності. Майбутнє України безпосередньо залежить від активної участі громадян у розбудові демократичної, правової та соціально справедливої держави.

Громадянин України майбутнього виховується з дитинства. Щоб досягнути цього необхідно прикласти багато зусиль. Виховання громадянина України майбутнього – це не просто завдання, це місія, що вимагає широкомасштабного, комплексного підходу та спільних зусиль родини, освітніх закладів та суспільства загалом. Це інвестиція в майбутнє нашої країни, запорука її процвітання та розвитку.

Майбутнє України – в руках нас та наших дітей і ми є архітекторами цього майбутнього.

А яким же має бути громадянин України завтрашнього дня? Це питання, що потребує глибокого осмислення та визначення ключових аспектів, які допоможуть збудувати успішну та процвітаючу країну. Громадянин майбутнього - це, перш за все, людина з розвиненою громадянською свідомістю, активний учасник суспільного життя. Це означає глибоке розуміння своїх прав та обов'язків, активну участь у житті громади та держави, нетерпимість до корупції та несправедливості в розвитку нашої країни. Усвідомлення важливості власного голосу та вміння його використовувати для позитивних змін у державі.

Освіта та інновації – невід'ємні складові портрету громадянина майбутнього. Людина прагне до нових знань, розвиває критичне мислення та вміє адаптуватися до швидких змін в умов сучасного світу. Здатність до інновацій та креативність дозволяють знаходити нові рішення для старих проблем та створювати нові можливості для розвитку.

Патріотизм та відповідальність – це фундамент, на якому будується майбутнє України. Громадянин майбутнього любить свою країну, пишається її історією та культурою, дбає про її добробут та безпеку. Відповідально ставиться до свого оточення, дбає про навколишнє середовище та дотримується законів.

Толерантність та повага до інших – важливі риси громадянина сучасної демократичної, незалежної держави. Поважати права та свободи інших людей, незалежно від їх національності, релігії, політичних переконань чи соціального статусу. Вміння вести конструктивний діалог та знаходити компроміси - ключ до успішного життя у сучасному суспільстві.

Громадянин України майбутнього – це не просто мрія, це реальність, яку ми створюємо вже сьогодні. Це людина дії, яка готова брати на себе відповідальність за

майбутнє своєї країни та докладати зусиль для її розвитку. Це людина, яка вірить в Україну та готова працювати для її успіху. Саме тому виховання свідомого, відповідального та патріотичного громадянина – це важливе завдання, яке починається з раннього дитинства. Тому, що в цей період закладаються фундаментальні цінності, формується світогляд та основи громадянської ідентичності.

Дослідженням проблеми громадянського виховання в Україні займається багато науковців. Можна виділити кілька ключових постатей, які зробили значний внесок у розвиток цього питання.

Олена Сухомлинська – український педагог, академік Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук (1991), професор, заслужений діяч науки і техніки України (1997), донька педагога Василя Сухомлинського. Відома своїми працями з педагогіки та громадянського виховання, зокрема дослідженням ролі національної культури у вихованні патріотизму.

Бути патріотом, любити Батьківщину, – слушно зазначає академік, науковець І.Д.Бех, – означає не просто любити національний характер свого народу, а й духовність цього національного характеру і водночас характер його духу. Для того, щоб бути патріотом, любити батьківщину і зливатися з нею почуттями, волею та життям, потрібно відчувати духовне життя народу і творчо зміцнювати себе як його частку, тобто прийняти, наприклад, українську мову, українську історію, Українську державу, українську пісню, українське історичне світосприйняття як своє власне.

Поніманська Т.І. зазначала, що патріотичні почуття дітей дошкільного віку засновуються на їх інтересі до найближчого оточення (сім'ї, батьківського дому, рідного міста, села), яке вони бачать щодня, вважають своїм, рідним, нерозривно пов´язаний з ними. Важливе значення для виховання патріотичних почуттів у дошкільників має приклад дорослих, оскільки вони значно раніше переймають певне емоційно-позитивне ставлення, ніж починають засвоювати знання.

Важливе значення для розроблення сучасних підходів та методів формування у дітей старшого дошкільного віку елементів національної самосвідомості та патріотизму мають концепції розвитку українського дошкілля, розроблені Л. Артемовою, А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Калуською, О. Кононко, Н. Лисенко, Т. Поніманською та іншими.

Науковці та педагоги публікують свої статті, монографії з питань громадянського виховання в Україні. Це питання було і залишається актуальним, особливо у цей складний період для нашої країни.

Сучасний світ ставить перед Україною багато нових викликів, які потребують активної участі свідомих та відповідальних громадян. Формування такої громадянської позиції є досить тривалим і складним процесом, що розпочинається з раннього дитинства. В цей період закладаються фундаментальні цінності, формується світогляд та розуміння поняття «громадянин».

Ранній вік є визначальним етапом у розвитку особистості, сенситивним періодом для засвоєння моральних норм, цінностей та формування ставлення до навколишнього світу. В цей час дитина активно пізнає світ, формує емоційно-ціннісне ставлення до себе, оточуючих та своєї країни. Сім'я – це первинне соціальне середовище, де дитина отримує перші уроки громадянськості. Батьки формують у дитини почуття належності до своєї родини, спільноти, країни. Розповіді про історію родини, традиції, культурну спадщину сприяють розвитку національної самосвідомості.

Заклади дошкільної освіти відіграють важливу роль у формуванні громадянської компетентності. Через ігрову діяльність, навчальні програми, проекти діти ознайомлюються з правами та обов'язками громадян, принципами демократії, важливістю участі у житті суспільства. Саме тому важливо створити сприятливі умови для розвитку громадянської ідентичності вже з дошкільного віку.

Дошкільний вік – це фундаментальний період у формуванні особистості, коли закладаються основи світогляду, моральних цінностей та громадянської ідентичності, це час дуже активного пізнання світу. Саме тому виховання громадянина майбутнього України має розпочинатися з раннього дитинства, з закладу дошкільної освіти.

Дошкільний вік – час дуже активного пізнання світу, коли дитина вбирає з оточуючого світу багато нового та формує свої цінності. Тому необхідно в цей період налагодити процес виховання, спрямований на підвищення патріотизму. Дуже важливою є роль сім'ї у процесі національного патріотичного виховання. Ще з раннього дитинства починається шлях знайомства дитини з національно-патріотичним вихованням, а саме з маминої колискової, з казочки, з потішок та забавлянок. Батьки відіграють ключову роль у передачі цінностей, у тому числі патріотичних, своїм дітям.

Виховання патріотизму прищеплюється з любові до рідної землі, до родини, до близьких людей. Через казки, пісні, ігри діти знайомляться з українською культурою, традиціями та звичаями, пізнають історію України, її героїв та досягнення. В ігровій формі діти вчаться співпрацювати, домовлятися, розв’язувати конфлікти, поважати думку інших. Це допомагає їм стати толерантними, ввічливими та справедливими. Щоб виховати громадянина майбутнього необхідно прикласти багато зусиль.

Важливий елемент формування громадянської позиції є виховання відповідальності. Діти вчаться розуміти, що їхні дії мають наслідки, що вони відповідальні за свої вчинки. Важливо заохочувати їх до допомоги іншим, до участі у спільних справах, до турботи про навколишнє середовище.

Необхідна умова для формування свідомого громадянина - розвиток критичного мислення. Діти мають вчитися аналізувати інформацію, висловлювати свою думку, аргументувати свою позицію. Це допоможе їм стати активними та відповідальними членами суспільства.

З раннього дитинства діти мають розуміти, що існують правила та закони, які необхідно дотримуватися. Через ігрові ситуації та обговорення вони засвоюють поняття прав та обов’язків, справедливості та відповідальності за свої дії.

У дошкільному віці діти активно взаємодіють одне з одним, вчаться співпрацювати, домовлятися, розв'язувати конфлікти та поважати думку інших. Це сприяє формуванню толерантності, емпатії та відповідальності за свої вчинки. Важливо створювати в дитячому колективі атмосферу взаємопідтримки та взаємоповаги.

Турбота про довкілля – невід'ємна складова громадянської відповідальності. В дошкільному віці важливо формувати у дітей любов до природи, розуміння важливості її збереження та вміння дбайливо ставитися до навколишнього середовища.

Партнерська взаємодія закладу та родини – запорука успішного виховання. Батьки мають бути активними учасниками освітнього процесу,

підтримувати зусилля вихователів, створювати вдома сприятливу атмосферу для розвитку патріотичних почуттів, соціальних компетентностей, громадянської свідомості та формувати повагу до українських цінностей та традицій.

Важливо формувати у дітей почуття гордості за свою країну, її історію та бажання зробити свій внесок у її розвиток.

Національно-патріотичне виховання дошкільників – це невід'ємна складова усього навчально-виховного процесу в системі дошкільної освіти України. Адже формування патріотизму, національної свідомості, громадянської відповідальності починається з раннього віку, у період активного розвитку дитини і триває протягом усього життя. Відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» одним із основних завдань дошкільної освіти є виховання в дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови, національних цінностей українського народу.

Виховання громадянина майбутнього України - це довготривалий та складний процес, який потребує зусиль усіх дорослих. Цей процес потребує комплексного

підходу, включаючи роботу як у сім'ї, так і у закладах освіти, з метою формування в дітей глибокого почуття приналежності до своєї країни та поваги до її історії та культури. Бо саме від того, як ми виховаємо наших дітей, залежить майбутнє нашої країни.

І виховання здорової національної свідомості в дітей від самого їхнього народження є однією з важливих складових їхнього становлення як особистостей. Тому завдання сучасного закладу дошкільної освіти – виховати патріота, особистість з високим рівнем інтелектуального і духовного розвитку, який здатний розбудовувати демократичну, суверенну, незалежну, процвітаючу Україну.

Список використаних джерел та літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні/ Богуш А.М., Бєлєнька Г.В.— К.: Видавництво, 2012. – 38 с.
2. Бех І. Патріотизм має бути дієвим. Сучасний підхід до патріотичного виховання / Іван Бех // Дошкільне виховання. – 2016. - № 8. – С.2-3.
3. Богуш А. Національно-патріотичне виховання в українському дитячому садку. Концепція Софії Русової та сьогодення / Алла Богуш // Дошкільне виховання. – 2016. – № 2. – С.2-5.
4. Діденко Н. Методика використання народної творчості як умови виховання патріотичних почуттів старших дошкільників / Н. Діденко // Вісник інституту розвитку дитини (додаток) : збірник наукових праць / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. - К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. - Вип. 4 : Матеріали II Міжнар. студ. наук.-практ. конференції "Дитинство. Освіта. Соціум", 21 лютого 2013 р. - С. 124-129.
5. Іщенко Л. Художнє слово як засіб патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку / Л. Іщенко, Т. Журавко // Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Дрогобицький державний педагогічний інститут імені Івана Франка. - Дрогобич : Гельветика, 2020. - Вип. 34, Т. 3. - С. 197- 203.
6. Канарова О. В. Традиції та інновації як ресурс духовно - патріотичного виховання дітей дошкільного віку / О. В. Канарова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова : [збірник наукових праць] / Міністерство освіти і науки України, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. - Київ : Гельветика, 2020. - Серія 5 : Педагогічні науки: реалії та перспективи, Вип. 78. - С. 88-91.
7. Левкова Р. Б. Національно-патріотичне виховання дошкільників в умовах сьогодення / Р. Б. Левкова // Педагогічний пошук : науково-методичний журнал / Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти (Луцьк). - Луцьк, 2022. - № 4 (116). - С. 69-73.
8. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка : [підручник] – 3-тє вид., випр. / Т.І.Поніманська. – К : «Академвидав», 2015. – 448 с.
9. Про організацію національно-патріотичного виховання у дошкільних навчальних закладах. Інструктивно-методичні рекомендації (Додаток до листа МОН України від 25.07.2016 № 1-9/396) // Дошкільне виховання. – 2016. - № 9. – С.11-15.

Погосян Аліна,
вчитель-логопед
ЗДО №20
Кам'янець-Подільської міської ради
Хмельницької області

Роль вчителя-логопеда у формуванні культури українського мовлення дітей дошкільного віку

У статті розкривається роль вчителя-логопеда у формуванні культури українського мовлення дітей дошкільного віку.

Ключові слова: слово, культура мовлення, українська мова, дошкільник, вчитель-логопед.

The article reveals the role of a speech therapist teacher in the formation of Ukrainian speech culture of preschool children.

Keywords: word, speech culture, ukrainian language, preschooler, speech therapist teacher.

Усе, що людина бачить перед собою, що потрапляє в людську свідомість, набуває форми слова. Мова як система знаків фіксує знання про світ, що оточує малюка. Вона виступає важливим чинником усвідомлення власного «Я» дитини, дає їй змогу виразити своє ставлення до навколишнього світу, до самої себе. Мова виражає психологічну сутність особистості, є основним засобом спілкування, виконує комунікативну функцію.

Сьогодні питання розвитку культури мовлення все частіше привертають увагу мовознавців, психологів та педагогічної спільноти; культура мовлення стає однією з умов гуманізації та гуманізації освітнього процесу в цілому; спрямована на особистість комунікативна діяльність, яка також надає актуальності проблемі її розвитку, для майбутніх фахівців закладів дошкільної освіти. Поза цим процесом важко уявити діяльність вчителя-логопеда.

Педагогічна діяльність ґрунтується передусім на засадах спілкування. Оскільки слово педагога – це основний інструмент знаряддя його діяльності, кожен з нас має пам’ятати, що майстерно володіючи словом, ми здатні досягти великих успіхів у своїй діяльності.

Культура мовлення – одна із складових загальної культури людини. Як і інші терміни, вона прищеплюється; виховується; потребує постійного вдосконалення. Тому практичні проблеми культури мовлення стали актуальними завданнями лінгвістики та педагогіки.

Роль вчителя-логопеда у формуванні культури українського мовлення дітей дошкільного віку є надзвичайно важливою. Він не лише виправляє мовленнєві недоліки, а й сприяє розвитку правильної, чистої та виразної мови у дошкільнят, формує культуру спілкування, допомагає дітям оволодіти українською мовою на належному рівні. У своїй роботі вчитель-логопед використовує різні методи та прийоми, зокрема: артикуляційні вправи, які допомагають покращити рухливість органів мовлення та розвинути правильну звуковимову; дихальну гімнастику – для розвитку ритму, темпу та інтонації мовлення; розвиває просодичну сторону мовлення, що значно впливає на виразність мовлення та фонематичні вправи, які сприяють чіткій вимові звуків; розширює словниковий запас; формує зв’язне мовлення через складання речень, розповідей, переказів та ведення діалогів; удосконалює граматичну сторону мовлення, оскільки правильна побудова речень, узгодження слів і використання мовних конструкцій впливають на якість комунікації та допомагають уникнути помилок, які можуть стати стійкою проблемою. Адже, діти з мовленнєвими порушеннями можуть відчувати невпевненість у спілкуванні, труднощі у вираженні думок та навіть емоційний дискомфорт у взаємодії з однолітками. Це впливає на їхні комунікативні навички, соціальну адаптацію та навчання. Вчитель-логопед сприяє гармонійному розвитку особистості дошкільника, виховує любов і повагу до рідної мови.

Слід виділити основні аспекти, які значно впливають на формування культури українського мовлення у дошкільнят: вчитель-логопед допомагає дітям опанувати звуковою культурою української мови, коригуючи недоліки звуковимови та запобігаючи їх появі; сприяє поповненню активного та пасивного словникового запасу дітей, впроваджуючи заняття, які допомагають розуміти та використовувати багатство української мови; вчить дітей будувати речення відповідно до граматичних норм української мови, що є основою культурного мовлення; співпрацює з батьками, надаючи рекомендації щодо підтримки мовленнєвого розвитку дітей вдома; виховує любов до рідної мови, через ігри, казки, вірші та пісні; сприяє емоційному та культурному зв’язку дітей з українською мовою; стимулює дітей до активного використання зв’язного мовлення в комунікації, що пришвидшує процес розвитку вільного і правильного мовлення.

Культура має величезний вплив на розвиток мовлення дітей, оскільки вона формує середовище, в якому дитина вчиться спілкуватися. Культурне середовище

також допомагає дітям формувати власну мовленнєву ідентичність, що є важливим для їхньої самореалізації у соціумі. Мова не лише засіб спілкування, але й міст мостів між поколіннями та суспільствами.

Робота вчителя-логопеда значно впливає на загальний розвиток дитини, допомагаючи їй висловлювати свої думки чітко, впевнено та культурно. Це важливий крок у вихованні мовної особистості з раннього віку.

До вчителя-логопеда висуваються високі вимоги як до елітарної мовленнєвої особистості. Від нього вимагається володіння зразковим літературним мовленням з дотриманням орфоепічних норм, з багатим лексико-фразеологічним і бездоганним граматичним оформленням. Вчитель-логопед повинен володіти найважливішими жанрами літературного мовлення, мати широку ерудицію, поважне ставлення до співрозмовника. Професія зобов'язує його бути зразковим носієм комунікативної культури в очах дітей та їх батьків, який постійно впроваджує цю культуру в їх свідомість. Його професійним обов'язком є вичерпний аналіз та кінцева оцінка правильності мовлення людини та з'ясування причин ймовірних відхилень. Професійний статус вчителя-логопеда характеризується в першу чергу його мовленням і реалізується через низку вербальних і невербальних знаків, таких як: дрес-код; витримана міміка і жестикуляція людини, яка грає соціальну роль експерта; відповідна інтонаційна тональність, притаманна даній ролі; вживання термінів та професіоналізмів у мовленні; правильна артикуляція, чітке і старанне промовляння не тільки слів та фраз із логопедичних вправ, а й усного мовлення педагога поза заняттям.

Вчитель-логопед має бути зразком культурної моделі мовлення, яку діти наслідують. Важливою передумовою ефективності мовленнєвої діяльності вчителя-логопеда є володіння її технікою, компонентами якої є: голос, дикція, темп, ритм, інтонація, вирази та паузи, характерні для певного культурного середовища. Названі компоненти – це своєрідна акустична система. Вони виконують важливі функції, зокрема: створюють імідж людини, сприяють виявленню її індивідуальних психічних особливостей, передають емоційний стан педагога дитині.

А отже, від культури мовлення вчителя-логопеда залежить культура мовлення дітей, а збагативши мовлення педагога, маємо шанс створити висококультурне мовленнєве середовище для вихованців.

Культура визначає способи комунікації, тобто соціальні норми спілкування, наприклад, як вітатися, висловлювати ввічливість або вести діалоги. Це допомагає дитині розвивати соціальні навички. Комунікативна тональність повинна реалізовуватися у певному емоційному стані, який можна охарактеризувати як доброзичливе ставлення помірної інтенсивності і повного самоконтролю. Вчитель-логопед не може собі дозволити ворогуючу, саркастичну, невпевнену, мрійливу, гордовиту, агресивну, грубу, хвалькувату, принизливу, образливу, перелякану тональність. Він також не може виявляти надмірний захват під час спілкування з дитиною та її батьками, які прийшли на прийом до нього. Небажана також песимістична, байдужа, роздратована, розгублена, вдавана, таємнича тональність спілкування. Серед великого спектру тональностей рекомендуються такі: офіційна, серйозна, жартівлива, дружелюбна, наполеглива, здивована, з тривогою, радісна, задумлива, рішуча, лагідна, ввічлива. Звернене мовлення вчителя-логопеда до дитини повинно бути нешвидким. Спокійний, дещо уповільнений темп мовлення дорослого сприяє кращому його розумінню. Виразність та емоційність мовлення досягаються за рахунок підвищення або пониження голосу у тих місцях, до яких потрібно привернути увагу дитини. Необхідно, щоб вчитель-логопед не лише навчав дітей, а й демонстрував високий рівень мовної культури.

Важливо пам'ятати про роль сім'ї у формуванні правильної культури мовлення дошкільника. Адже, родина створює мовне середовище та є ключовим фактором у розвитку мовлення дитини. Тому завданням вчителя-логопеда є забезпечити тісний

взаємозв'язок з батьками малюка, щоб спрямувати мовленнєвий розвиток вихованця. Для ефективної взаємодії вчитель-логопед проводить консультації для батьків, індивідуальні зустрічі або групові лекції, на яких пояснює особливості мовленнєвого розвитку дітей, розповідає про мовленнєві порушення та способи їх подолання. А також, батьки знайомляться з логопедичними іграми, які можна грати вдома. Важливо, щоб сім'я підтримувала мовне спілкування, використовуючи правильні граматичні конструкції, збагачували словник дитини через діалоги, говорили чітко, правильно, повільно, пояснювали кожне незнайоме слово. Робота вчителя-логопеда в тандемі з сім'єю робить процес навчання більш ефективним і природним для дитини.

Культурне середовище також допомагає дітям формувати власну мовленнєву ідентичність, що є важливим для їхньої самореалізації у соціумі. Мова є основним засобом комунікації та передачі культурних цінностей, впливаючи на формування самосвідомості та культурної ідентичності особистості. Культурний контекст визначає спосіб взаємодії з іншими людьми, формує навички спілкування та соціальної адаптації.

Слід зазначити про унікальний вплив на розвиток культури мовлення дітей мовних традицій, багатомовності, сімейного виховання, культурних цінностей та ідеалів, які формують мовні навички. Адже, у кожній культурі є особливі мовні моделі, які визначають структуру речень, інтонацію та вирази. Наприклад, в одних культурах може бути акцент на формальності мовлення, а в інших – на його невимушеності. Вплив культури визначає, які теми обговорюються в сім’ї та суспільстві, а також спосіб їх викладення. Наприклад, деякі культури більше зосереджуються на оповіданнях і історіях, тоді як інші – на інформативному мовленні. У багатокультурних середовищах діти часто навчаються декількох мов одночасно, що сприяє їхньому когнітивному розвитку, але може потребувати більше часу для освоєння окремих мовних аспектів. Не менш важливим є стиль спілкування в сім'ї, включаючи кількість часу, присвяченого розмовам, читанню або грі, що відображає традиції певної культури.

Значне місце займає фольклор і мистецтво, а саме дитячі казки, пісні, вірші і театральні вистави, які передають мовну спадщину та допомагають формувати емоційний зв’язок з мовою. Наприклад, українська мова багата на поетичність, метафори та мелодійність, що зумовлено впливом фольклору, народної пісенності та епічного розповідання. Водночас в англійській мові більше уваги приділяється точності й структурованості, що відображає її історичний розвиток.

Таким чином, кожна культура збагачує мовленнєвий розвиток дітей своїм унікальним підходом, формуючи не тільки мовні навички, а й розуміння культурної ідентичності, оскільки кожен народ – це своя неповторна культура, давня і яскрава історія, релігійні традиції, спосіб життя.

Отже, вчитель-логопед має вагомий вплив на формування культури мовлення дошкільника. Його професійна діяльність спрямована не лише на корекцію порушень, а й на всебічний розвиток мовлення як засобу спілкування і мислення, яка сприяє розвитку правильної, грамотної, емоційно забарвленої та комунікативно ефективної мови. Такий вплив є запорукою успішного навчання дитини в майбутньому та її гармонійної соціалізації. Завдяки тісній співпраці з дітьми, батьками та педагогами, вчитель-логопед допомагає кожній дитині впевнено та правильно висловлювати свої думки.

Список використаних джерел та літератури

1. Бенера В.Є. Теорія та методика розвитку рідної мови дітей: [навчально - методичний посібник за кредитно – модульною системою організації навчального процесу для студентів вищих навчальних закладів факультетів дошкільної освіти] / В. Є. Бенера, Н. В. Маліновська. – К. : Видавничий дім «Слово», 2014. – 384 с.

2. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти: / Богуш Алла. – [4-е видання]. – Х. : Вид-во «Ранок», 2013. – 192 с.

3. Гавриш Н. Розвиток мовлення: розв’язуємо актуальні проблеми [Текст] / Наталія Гавриш // Вихователь-методист дошкільного закладу. – 2019. – № 3. – С. 36-44.

4. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В.О. Огнев'юк ; авт. кол.: Г.В. Бєлєнька, О.Л. Богініч, Н.І. Богданець-Білоскаленко [та ін.] ; наук. ред.: Г.В. Бєлєнька, М.А. Машовець ; Мін. осв. і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. – 304 с.

5. Ковшар О. Розвиток мовлення дошкільників засобами народних казок / Олена Ковшар // Дошкільна освіта : проблеми, пошуки, інновації : зб. наук. та наук.-метод. праць. – Кривий Ріг : КДПУ, 2010. – Вип. 1. – С.5-13.

Пташка Каріна,
вихователь
закладу дошкільної освіти № 1 «Веселка»
Красилівської міської ради
Хмельницької області

Фундаментальні цінності особистості українця майбутнього: гідність, свобода, патріотизм, справедливість, чесність, відповідальність, безпека

У статті висвітлюється актуальність патріотичного виховання в умовах сучасної України, яка переживає складні випробування, пов'язані з війною, втратою та боротьбою за незалежність. Я в цій статті висвітлюю проблематику щодо формування любові до рідного краю, національної гідності та моральних цінностей має розпочинатися з раннього дитинства – у родині, дитячому садку, школі. В матеріалі окреслено роль вихователів і вчителів у закладанні основ патріотичної свідомості, наведено приклади ефективних методів виховання через твори класиків української літератури, народну педагогіку, мистецькі заходи та щоденні ритуали в дитячих закладах. Підкреслюється важливість гармонійної співпраці між дитиною та педагогом, роль освіти у формуванні національної ідентичності та відповідального громадянина. Стаття містить практичні приклади роботи з дітьми дошкільного віку та наголошує на безперервності, системності й цілеспрямованості патріотичного виховання в освітньому процесі.

Ключові слова:

- *батьківщина – homeland*
- *освіта – education*
- *молодь – youth*
- *рідний край– nativeland або nativeregion*
- *вихователь – educator або tutor*
- *вихованці – pupils, students, або children*

Виховання у сучасних дітей любові до рідного краю та патріотичної гідності. На даний момент це не просто модно, а виклик для сучасних дітей, молоді та усього українського народу. Адже сучасні діти живуть і бачать на власні очі наслідки боротьби за Україну, за незалежність, любов до батьківщини. Те що прості люди боронять свою землю, захищають віддаючи за це найдорожче власне життя. Вчора звичайні люди, сьогодні через свою сміливість та відвагу стають військовими героями. Якими захоплюються не лише український народ, а й уся Європа.

В багатьох постає питання – А коли ж починати прививати патріотичність у дітей!? Дивлячись на картину сьогодення можу з чіткістю сказати з колиски. Про любов до рідного краю говорили письменники усіх часів, прививаючи любов до Батьківщини та турботливе ставлення до рідної землі. У своїх творах оспівуючи Україну, волю, силу козацького народу, не побоюсь цього слова "Легенди української літератури" вислови яких стали крилатими. Наприклад:

ПАТРІОТИЗМ – це, образно кажучи, сплав почуття й думки, осягнення святині – Батьківщини - не тільки розумом, а й передусім серцем.»

В. Сухомлинський
До тебе, Україно, наша бездольная мати,
Струна моя перша озветься.
І буде струна урочисто і тихо лунати,
І пісня від серця поллється
(Т.Шевченко)
Я так її, я так люблю Мою Україну убогу.
Що проклену святого Бога,
За неї душу погублю
(Т.Шевченко)
До тебе, Україно, наша бездольная мати,
Струна моя перша озветься.
І буде струна урочисто і тихо лунати,
І пісня від серця поллється.
(Л. Українка)

Сьогодні такі фрази набувають набагато більшого сенсу та значення. З патріотичною любов'ю в серці не народжуються. ЇЇ набувають із часом. Першим хто це закладає наші батьки. Мати співає колискові про рідний край, читає вірші. Батько розповідає із трепетом у серці про роки свого дитинства на рідній землі.

Далі діти потрапляють у новий круг оточення до дитячих садків де вони набувають нових умінь та навичок. Кожного ранку діти о 9: 00 год. Ранку вшановують пам'ять усіх полеглих героїв хвилиною мовчання підспівуючи Гімн України. На власному досвіді переконана, що виховуючи у дітях патріотичність ще із раннього віку є досить важливим, адже ми говорим не лише про сьогодні, а про майбутнє покоління. Які у них мають бути моральні якості та пріоритетні цінності. Яке вони будуть будувати майбутнє нашої країни чи стануть вони опорою та міцною бронею нашої Батьківщини.

На ранкових бесідах з дітьми ми часто говоримо про рідну домівку, про особливість та неповторні якості нашої крани, про людей які живуть на цій території про їхню славну історію. Після таких бесід-роздумів я спостерігаю у дітей підняття патріотичного духу, вони пишаються тим, що вони українці і хочуть показувати це в як найкращих вчинках.

Дитячі садочки, школи несуть за собою велику відповідальність у вихованні патріотизму у своїх вихованців, адже діти на сам перед повинні стати зрілими духовно та інтелектуально. Сучасний світ своїми тенденціями витісняє духовність та патріотичність майбутніх поколінь та підносить матеріальні цінності, цинізм, самозакоханість і т. д. Тому на вихователів та вчителів покладене велике завдання виховувати в молодому поколінні якості, що у всі часи відрізняли український характер: доброту, відвертість, гідність, співчуття, благородство.

Тільки велика любов до Батьківщини закладена з колиски може надихати людину з повагою та турботою відноситися до інших людей, бути зацікавленим щоб прославити свій край як знай кращої сторони, дає можливість зрозуміти «Моя країна починається з мене», своє місце як особистості в соціумі.

У всі часи кожна Держава думала про майбутнє та культурний спадок який вона залишить своїм нащадкам. Тоді виникало нове питання: «А якими ж будуть наші нащадки? Чи зможуть вони перенести крізь століття величність та унікальність свого народу? Чи зможуть вони зберегти ту неповторність та своєрідність мови, звичаїв, обрядів, культурних цінностей?» Здобуття Україною незалежності стало великим здобутком та проривом в її історії. Тому виникло завдання для суспільства створити якісну та ефективну систему національного виховання молоді. Щоб виконати поставлені завдання потрібно було вирішити багато завдань через культурні та мовні різноманіття. Ці завдання на разі і зараз є не вирішеними. Нажаль.

Мені здається що кожен українець погодиться із моїм твердженням «Патріотизм це не від'ємна частина кожного громадянина». Зараз у наших дітей не просте

дитинство. Вони проживаючи цей час самі роблять висновки та добре розуміють яку державу вони хочуть мати і будувати. Мирну, спокійну, справедливу, щасливу та безтурботну, де завжди лунатиме сміх дітей, економіка буде процвітати, а люди будуть насолоджуватися життям в країні. У нашій державі нині триває непростий період. Все частіше звучать вислови на кшталт «діти війни», «вимушені переселенці» – здається, історія знову дає про себе знати. У таких умовах ми, як педагоги, ставимо перед собою важливе завдання: надати дитині емоційну підтримку, сприяти зміцненню її внутрішньої стійкості та формуванню твердих моралей.

Щоб навчати та виховувати у сучасних дітей патріотичну гідність потрібно реформувати освіту, модернізувати та оновити програму та методику, мати спеціальне матеріально технічне забезпечення. Ім'я України нині лунає в різних європейських містах світу, що зміцнює нашу віру в себе як націю. Ми дедалі глибше усвідомлюємо справжню цінність миру. Основою патріотичного самовизначення стають наша освіченість, вчинки та активна діяльність. Лише через освіту й практичний досвід – як приклад минулих поколінь, так і сучасні героїчні сторінки історії – можливо виховати справжнього патріота. Важлива роль у реалізації завдань, визначених державою для освітньої галузі, належить вихователям та вчителям. Саме вони мають діяти відповідно до сучасних викликів, постійно підвищувати свій професійний рівень, розвивати інноваційну культуру, технологічну обізнаність і педагогічну майстерність.

Питання патріотичного виховання бере свій початок ще з давніх часів. Його основна мета – збереження та оновлення національної культури, що ґрунтується на народних звичаях і традиціях, вироблених українським народом упродовж багатовікової історії. Патріотизм, як один із провідних напрямів сучасного виховного процесу, передбачає формування у дітей національної ідентичності та самосвідомості. Це включає розвиток любові до рідної землі, поваги до своєї нації, прагнення працювати на благо України, засвоєння її культурних цінностей, мови, традицій і територіальної цілісності, а також усвідомлення своєї ролі в зміцненні держави. Важливо з дитинства прищеплювати почуття власної гідності та гордості за свою Батьківщину. Формування духовних цінностей, моральних переконань і національного світогляду має розпочинатися ще в ранньому віці.

Виховання дітей здійснюється як у процесі навчально-виховної роботи в закладах освіти, так і поза їхніми межами. Це цілісний процес, у якому гармонійно поєднуються змістові виховні цілі з процесом педагогічної взаємодії між вихователями та вихованцями. Така взаємодія передбачає організацію ефективної системи виховної діяльності та сприяє розвитку самовиховання дітей.

Виховання має двосторонній характер, адже обов'язковою умовою його ефективності є співпраця вихователя й вихованця. Воно є цілеспрямованим, оскільки має чітко визначену мету, багатогранним за змістом і завданнями, складним у розкритті внутрішнього світу дитини, різноманітним за методами, формами і засобами. Виховний процес є безперервним і триває впродовж усього життя людини, адже особистість розвивається і формується постійно.

Виховання дітей здійснюється як у процесі навчально-виховної роботи в закладах освіти, так і поза їхніми межами. Це цілісний процес, у якому гармонійно поєднуються змістові виховні цілі з процесом педагогічної взаємодії між учителем і учнем. Така взаємодія передбачає організацію ефективної системи виховної діяльності та сприяє розвитку самовиховання дітей.

Виховання має двосторонній характер, адже обов'язковою умовою його ефективності є співпраця вихователя й вихованця. Воно є цілеспрямованим, оскільки має чітко визначену мету, багатогранним за змістом і завданнями, складним у розкритті внутрішнього світу дитини, різноманітним за методами, формами і засобами. Виховний процес є безперервним і триває впродовж усього життя людини, адже особистість розвивається і формується постійно.

На сьогодні питання патріотизму та патріотичного виховання є надзвичайно важливим як для освітньої сфери, так і для державного розвитку загалом. Центральну роль у створенні та підтримці ефективної системи формування громадянських і національних цінностей повинна виконувати держава. Водночас суттєвий вплив мають й інші складові, зокрема духовно-релігійне середовище, а особливо – заклади освіти, які є ключовими у становленні світогляду молоді.

Національна ідея, як ядро патріотичної свідомості, виконує роль дороговказ в освітньому процесі. Соціалізація особистості через виховання сприяє формуванню чіткої стратегії патріотичного розвитку, яка повинна відображати реальне життя українського народу, його культурні цінності, прагнення й історичний досвід. Вона також виконує роль духовної сили, що спрямовує суспільство до самореалізації та поступального розвитку.

Ефективність виховного процесу залежить від гармонійного поєднання принципів національно-патріотичного виховання в єдину цілісну систему, яка дозволяє досягати важливих результатів. Формування патріотичних почуттів потрібно починати з засвоєння дитиною базових понять. Оскільки цей процес є тривалим і непростим, для досягнення успіху важливо дотримуватися визначених принципів. Залучення дітей до організації та участі в заходах сприяє їхній активній участі у виховному процесі. Важливо також дотримуватися системного підходу, враховувати різноманіття тематик та віковій категорії дитини.

У молодшому дошкільному віці в дитини поступово формується усвідомлення себе як частини сім'ї, родинного кола, шкільного колективу. У цей період важливо виховувати любов до рідної домівки, школи, природи, рідної мови та культури, а також до державної мови й національних традицій.

У підлітковому віці акцент у вихованні зміщується на розвиток глибокого, свідомого патріотизму, любові до свого народу, нації, Батьківщини, формування поваги до інших народів, їхніх прав, свобод і культурних особливостей.

У старшому шкільному віці необхідно виховувати прагнення жити та працювати в Україні, пов'язувати з нею своє майбутнє, служити її розвитку, захищати її інтереси, дотримуватись Конституції та законів, вільно володіти як рідною, так і державною мовою, цінувати права людини, свободу, демократію та справедливість.

Велику роль у вихованні патріотизму відіграла народна педагогіка. Народна педагогіка передала нам безцінний спадок, пов'язаний із національно-патріотичним вихованням. Незважаючи на плин часу – роки, століття, тисячоліття – народна мудрість залишається актуальною та життєвою, адже в ній зосереджено фундаментальні цінності, на яких тримається народ і його культура. Вона вбирає в себе перевірені поколіннями виховні традиції, знання, моральні настанови, життєві заповіді й норми поведінки. Відомі педагоги всіх часів широко використовували традиції народної педагогіки, і сьогодні вони залишаються ефективним інструментом у вихованні молодого покоління. Щоб краще розуміти своє коріння і впевнено крокувати в майбутнє, потрібно вивчати народознавство. У легендах, переказах, прислів'ях, казках, піснях, танцях зберігається глибока національна мудрість, самобутність і духовна сила, яка є необхідною для формування цілісної особистості.

Я вихователь працюю із дітьми середньої групи. Намагаюся привити почуття патріотизму і любові до рідного краю різноманітними методами та прийомами. На ранкових бесідах читаю твори українських письменників про Україну, про незламний дух козацького роду. На тематичних днях (До дня народження Т. Шевченка, Л. Українки...) ознайомлюю коротко з біографією, інсценізуємо невеличкі уривки з творів і ще багато іншого. Працюючи у садочку я завжди хочу донести дітям патріотичне надбання українського народу. І запалити отой малий вогник у серці, що символізує любов до Батьківщини. Для педагогічного колективу нашого дитячого садка патріотичне виховання завжди було і залишається одним із головних напрямів діяльності. Тому ця робота активно ведеться як під час занять, так і під час дозвілля.

Педагоги нашого закладу використовують як традиційні форми – розповіді, бесіди, конкурси, спортивні змагання, зустрічі з ветеранами, екскурсії, перегляд тематичних фільмів, участь у читацьких акціях і декламації творів, – так і сучасні методики. Серед них: проектна діяльність, розгляд ситуаційних завдань, створення мистецьких виставок, ігрові методи, участь у різноманітних акціях тощо. Відповідно патріотичне виховання винесено в окремий розділ, який охоплює проведення загальношкільних і класних заходів, різнопланових за змістом та напрямом.

Список використаних джерел та літератури

1. Книга В. Сухомлинського “Серце віддаю дітям”
2. Книга Т. Шевченка Кобзар (уривок із твору” Мені однаково”)
3. https://naurok.com.ua/metodichni-rekomendaci-formi-metodi-i-zasobi-nacionalno-patriotichnogo-vihovannya-ditey-ta-molodi-u-suchasniy-sistemi-vihovno-roboti-shkoli-100465.html
4. https://www.soippo.edu.ua/images/Патріотичне%20виховання/Формування%20ціннісних%20національно-патріотичних%20орієнтацій.pdf

Рибачок Людмила,
музичний керівник
закладу дошкільної освіти № 2 «Подоляночка»
Славутської міської ради
Хльницької області

Сценарій свята «Посвята в козачата»

Процес виховання національної свідомості та патріотичних почуттів починається з дитинства. Із перших років життя дитини розпочато батьками плекання національної свідомості й самосвідомості, прищеплення моральних ідеалів та ціннісних орієнтирів. ЗДО № 2 «Подоляночка» продовжує працювати над цим питанням. Пріоритетним напрямом роботи закладу є реалізація Концепції національно-патріотичного виховання із здобувачами дошкільної освіти. То ж, традиційно, щороку, у закладі відбувається святковий захід «Посвята в козаченята». Вихованці старшого дошкільного віку із нетерпінням чекають свята, адже у ході дійства хлопчики здобувають статус «козаченята», а дівчатка – «лелі». До святкування долучається вся родина. Переконана, що робота, яка базується на любові до дитини, звичаях та традиціях, вихованні любові до Батьківщини та батьківщини у подальшому житті виховає нове покоління, яке буде гідною елітою України.

The process of educating national consciousness and patriotic feelings begins in childhood. From the first years of a child's life, parents begin to cultivate national consciousness and self-awareness, instill moral ideals and value orientations. ZDO No. 2 «Podolyanochka» continues to work on this issue. The priority area of the institution's work is the implementation of the Concept of National-Patriotic Education with preschoolers. Traditionally, every year, the institution holds a festive event called «Initiation into Cossacks.» Senior preschoolers are looking forward to the holiday, because during the event, boys acquire the status of «Cossacks» and girls – «aunts» The whole family joins in the celebration. I am convinced that work based on love for the child, customs and traditions, and nurturing love for the Motherland and homeland in later life will raise a new generation that will be a worthy elite of Ukraine.

Ключові слова: козак, козацький курінь, Україна, державні символи, мирне небо, свято Покрова.

Keywords: Cossack, Cossack hut, Ukraine, state symbols, peaceful sky, Pokrova holiday.

В холі гостей зустрічають Дорослий та двоє дітей. Звучить МАРШ.

1.Добрий день вам, добрі люди,

Хай вам всім здоров’я буде,
Щоб вас горе обминало.
А жило добро.
2.Вітаю щиро велику я родину
У добру щасливу годину
Миру, ласки, теплоти,
Хай буде радість там, де ви.
Дорослий: Добрий день, мої краяни,
Хай зоріє мир над вами,
Хай квітне у піснях велика Батьківщина,
Живе у мирі наша славна Україна.

Звучить МАРШ усі проходять до зали.

Звучить ПІСНЯ – КЛІП «МОЄ ІМ’Я – Україна» виходять ведучі:
Вед. 1:
Улюблена Богом перлина,
Для всіх українців одна,
Козацька моя Україна
Хлібів золотих сторона.

Вед.2:
Негодами лютими бита,
Віками ти йшла до мети.
Тобі в небі зорею світити,
І волю і долю знайти.

Під МАРШ заходять козаченята і перешиковуються у три колони.
1.Ми – діти українського народу
І роду нашому немає переводу.
2. Бо наша мати – славна Україна.
Пісенна сторона і подвигів країна.
3. Душа народу вічна – не вмирає,
Як пісня горда, що в віках лунає.
ГІМН УКРАЇНИ (всі разом співають)
Вед 1:
Зродились ми великої години
З пожеж війни і з полум’я вогнів,
Плекав нас біль по втраті України.
Плекав нас гнів і злість на ворогів.

ХВИЛИНА МОВЧАННЯ
Перешикування
Вед 2:
Все менше й менше у такі свята
Ми бачимо тих, хто вистояв в броні.
Це наша слава, гордість і краса.
Тому говорим кожному сьогодні:
«Дивись і слав їх в рідній стороні.
Бо це не просто люди, це – Герої,
Вони в житті не гнулись долі злої
Й зірками душ встеляли небеса.

ТАНОК ВШАНУВАННЯ «ЗУПИНІТЬ ВІЙНУ»

Вед.1:

Незабаром ми з вами будемо відзначати декілька свят, адже 1 жовтня - Свято Покрови Пресвятої Богородиці, покровительки українського козацтва та День Захисника України.

Вед.2:

Розселив Господь людей по всьому світу і кожному народові дав землю. Богом дана земля є святою і рідною, тому її захист – це найперший обов'язок народів. Для українців такою землею є Україна. Вона полита потом і кров'ю сотень поколінь, їхніх працелюбних і героїчних предків. Шануймо героїчну історію нашого великого народу.

Перешикування.

ТАНОК «ОЙ У ЛУЗІ ЧЕРВОНА КАЛИНА»

Перешикування у дві колони під МАРШ

КОЗАК РОМАН: У нас тут зібрався молодий козацький гурт.

Он погляньте, які хлопці: усі, як дуби, плечима стелю підпирають.

Нумо, козачата, готуймось до козацького переклику.

Діти по черзі :

1.Будь справедливим!

2.Бий нещадно ворогів!

3.Народ завжди обороняй!

4.Ворогам спуску не давай!

5.Будь чемним і порядним!

6.Міцно тримай булаву!

7.Керуй розумом!

8.Не забувай про козацьку славу!

9.Не осором козацького роду!

10.Шануй своїх предків!

Козак: Всі молодці! Ми переконалися, що козацькому роду нема переводу. А чи такі ви спритні та завзяті? зараз ми це перевіримо.

Вед 1:

Тримайсь, козаче, сміливим будь,
Козак не плаче – це не забудь.
Нехай невдача, нехай біда,
Ніщо не зломить козака!!!

1.Козак – це той, хто за освіту,
Хто любить пісню і молитву!
2.Козак вкраїнську любить мову,
Дотримає завжди свого слова!
3.Козаки люблять жарт
і надзвичайний гарт.

4.Вітчизну й волю вміють захищати.
5.Молодий я, молодий,
Повний сили та відваги.
6.Гей, юначе, виходь на бій, –
Пожартуємо для розваги!

Змагання:

1. «Влуч у ціль». Потрібно влучити у відро м'ячем.
2. «Намалюй козацьку чайку». Кожен учасник команди по черзі підбігає до столу і малює один елемент чайки. Команда, яка перша впоралася, перемагає.

3. «Збери козака в похід» потрібно зібрати потрібні речі козаку для походу.

4. «Чи вміють козаки співати?» Ще козаків з-за гори не було видно, а козацька пісня котилася попереду, сповіщаючи про прихід славного воїнства.

ПІСНЯ «Гей, ви браття»

Козак : Браві, моторні у нас соколята –
Винуватці сьогоднішнього свята.
Вони ж бо є роду козацького,
Сини вони племені хвацького.
Але мабуть втомилися трішки,
Присядьте, спочиньте. А я розповім вам Легенду.

Легенда про наші символи

Жила собі жінка. І мала вона трьох синів. Сини зростали чесними, сміливими, дуже любили свою неньку і готові булими віддати за неї своє життя.

Виросли сини і розійшлися по світах, прославляючи свою матір. Найстаршому матір подарувала на згадку про себе золоту корону з трьома промінцями. Корона зігрівала людей, вела вперед, показувала шлях до кращого життя. За цю трипроменеву корону люди дали першому синові ім'я Тризуб.

Середньому сину мати дала в дорогу блакитно-жовтий стяг. Сміливий та сильний був середній син, і прославив він свою матір добрими героїчними вчинками. Люди прозвали його Прапором.

А найменший син отримав у дарунок від матері соловейків голос. І де б він не був, усюди лунала його дзвінка пісня. За цей голос і величний спів люди дали йому ім'я Гімн.

Так і донині по всьому світу золотий тризуб, синьо-жовтий прапор і урочистий гімн прославляють рідну неньку – Україну. *

Ведуча 1: У шеренгу шикуйсь, струнко! До прийняття присяги готуйсь!

КОЗАК: Присягаємося своєю честю, що робитимемо все, що в наших силах, щоб бути вірними Богові й Україні.

- Клянемося!

Виховувати себе шляхетними, мужніми, готовими до будь-яких випробувань

- Клянемося!

Бути сміливими, сумлінними, доброзичливими,порядними!

- Клянемося!

Ввічливо, з повагою ставитися до своїх вчителів!

- Клянемося!

Бути вірними нащадками світозаоих предків!

- Клянемося!

Присягаєм наш край рідний над усе любити.
Рідний народ шанувати І для нього жити.
Присягаєм – рідну віру завжди визнавати.
По вкраїнськи говорити, молитись, співати.

ПІСНЯ «КОЗАЧАТА»

Ведуча 2:
Отамане-батьку, глядіть нам порядку.
Час-пора свято кінчати,
Козацький ряд поповняти.
Діти: Ура! Ура! Ура!
Привітання отамана Славутської паланки В.Б.Сидора.
1 Вед.
Моя Україно, народ мій коханий,

Брати-українці, мої земляки!
Здоров’я і щастя вам, рідні краяни,
Добробуту, миру на довгі роки!

2 Вед.
Єднаймося, браття! Хай чиста іскрина
Запалить любов’ю гарячі серця,
Й піснями наповниться вся Україна
Від щастя, якому не буде кінця!
ПІСНЯ «НАМ ПОТРІБНЕ ЧИСТЕ НЕБО»

Список використаних джерел та літератури

1. Берека В.Є., Шоробура І.М.. Козаком я мрію бути - навчально-методичний посібник, – Камянець-Подільський «Абетка», 2004.
2. Боднар С.В., Гончарук А.Д., Заводяна Н.В.. Програма і методичні рекомендації «Музично-оздоровчі мандрівки», -Тернопіль «Мандрівець», 2017.-127с.
3. Воропай Олекса. Звичаї нашого народу - етнографічний нарис, – Київ «Велес», 2005.-528с.
4. Грушевський Марко «Дитина у звичаях і віруваннях українського народу»
5. Упорядники Зінкевичі Надія та Осип. Українське дошкілля - збірка для читання і розповідання дітям старшого дошкільного і молодшого шкільного віку. - Київ «Смолоскип», 2011
6. Малашевська Ірина, Демидова Світлана. Програма оздоровчо-освітньої роботи з дітьми старшого дошкільного віку «Веселкова музикотерапія», -Тернопіль «Мандрівець», 2015.-43с.
7. Синяк І.М., Самсонова О.О. Добірка музичних творів «У світі музичних ігор», - ТОВ Видавництво «Ранок», 2017.-142с.
8. Удовіченко В.В., Сиротенко Т.А., Кугуєнко Н.Ф. Парціальна програма «Хореографія в ДНЗ», -ТОВ Видавництво «Ранок», 2014.-80с.
9. Шкода М.Н.. «Традиції і свята українського народу», ТОВ ВКФ «БАО», 200.-377с.

Романова Оксана,
завідувач кафедри педагогіки і психології
дошкільної та початкової
освіти Хмельницького ОІППО
імені Анатолія Назаренка,
кандидат психологічних наук

Формування життєвих цінностей у дітей молодшого шкільного віку на уроках читання

У даній статті піднімається проблема формування життєвих цінностей у дітей молодшого шкільного віку на уроках читання. Представлено короткий аналіз певних літературних творів, які вивчаються на уроках мовно-літературної освітньої галузі в початковій школі.

This article raises the problem of the formation of life values in primary school children in reading lessons. A brief analysis of certain literary works that are studied in the lessons of the language and literature educational branch in primary school is presented.

Ключові слова: цінності, початкова школа, молодші школярі, читання, патріотизм, людяність, толерантність, ціннісне ставлення.

Keywords: values, primary school, primary school children, reading, patriotism, humanity, tolerance, value attitude.

В умовах довготривалої війни змінюється реальність, оновлюються цінності, переглядаються пріоритети. Те, що було дуже важливим, в одну мить стало неважливим і втратило свою актуальність. Зміни в політичній, економічній, духовній сферах суспільного життя обумовлюють суттєві зміни в системі цінностей і вчинках людей. Феномен людських цінностей полягає в тому, що за певних умов, відчуття певних цінностей може загострюватися, впливати на дії і вчинки людей.

Що маємо на увазі, коли говоримо про життєві цінності? Життєві цінності — це внутрішні зобов'язання людини перед собою, вона не може їх порушити, бо при цьому перестає існувати як особистість. На думку Альберта Ейнштейна, життєві цінності – це фундамент, на якому базується все життя людини. Життєві цінності починають формуватися в дитинстві та є підґрунтям усього подальшого життя, впливають на його якість. Американська дослідниця Лінн Кале (Lynn Calais) за основу дослідження системи цінностей взяла методику Мілтона Рокича [7] і в результаті скомпонувала термінальні цінності особистості у вісім наступних позицій: 1) повага до себе; 2) безпека; 3) теплі взаємини; 4) почуття досягнутого; 5) задоволеність собою; 6) повага до себе з боку інших; 7) почуття приналежності; 8) радість/задоволення/приємне збудження.

Мілтон Рокич розробив власну концепцію ціннісних орієнтацій особистості, згідно з якою людські цінності відносно нечисленні і організовані в системи цінностей, причому всі люди володіють одними і тими ж цінностями, але і не в однаковій мірі [7]. Дослідник виокремлює у своїх працях вісімнадцять термінальних та інструментальних цінностей. До переліку термінальних цінностей він включає внутрішні переконання особистості про цілі і кінцеві стани, до яких вона прагне (зокрема: особисте щастя, соціальний стан, забезпеченість тощо), а до інструментальних – поведінкові стилі опанування термінальних цінностей (зокрема: відповідальність, наполегливість, творчість тощо).

У 1991 році у вивченні проблематики цінностей особистості набула поширення теорія американських дослідників Дж. Шета (J. Sheth), Б. Ньюмана (B. Newman), Б. Гросса (B. Gross) [8]. Вчені виходять з позиції, що комплекс людських цінностей часто здійснює вплив на людину як на споживача. А тому виділяли п'ять видів найважливіших для людини цінностей: функціональні, соціальні, емоційні, епістимічні та умовні цінності [8, с. 18–25]. Згідно з теорією Дж. Шета – Б. Ньюмана – Б. Гросса

особливе місце в даній системі цінностей особистості займає соціальна цінність (social value), під якою вчені розуміли сприйняту особистістю «корисність блага, обумовлену її асоціацією з будь-якої соціальної групою або групами» [8]

Формування ціннісних орієнтацій є невід'ємною складовою частиною розвитку підростаючої особистості. Саме на початку молодшого шкільного віку діти виділяють особисті цінності, відбувається їх емоційне освоєння, яке закріплюється в діяльності, поведінці та міжособистісних взаєминах. У цих дітей розвивається певна орієнтація на соціум, вміння на відповідальному рівні розуміти і оцінювати суспільні відносини. У молодшому шкільному віці важливо формувати здатність дитини пізнавати себе як члена сім'ї, родини, дитячого угрупування, як учня, жителя міста чи села; виховувати у неї любов до рідного дому, школи, вулиці, своєї країни, її природи, рідного слова, побуту, традицій.

Початок шкільного навчання знаменує собою зміну способу життя дитини. Це принципово нова соціальна ситуація розвитку особистості. Перехід до шкільного життя пов'язаний зі зміною провідної діяльності з ігрової на навчальну. Дитина починає усвідомлювати, що вона виконує суспільно важливу діяльність – вчиться. У дітей молодшого шкільного віку, як стверджує Л. Шимон, інтенсивно відбувається розвиток таких важливих для подальшого шкільного життя психічних процесів, як рефлексія, внутрішній план дій, довільна увага, пам'ять, уява, вміння спостерігати. Вік 6-10 років є найсприятливішим для розвитку цих психічних процесів [5, с. 164].

Хочу звернути увагу на рефлексію. Н.М. Пеньковська визначає рефлексію як інтегровану особистісну здатність до аналізу зовнішніх і внутрішніх чинників, що призводить до прийняття рішень і визначення власної поведінки, ставлення до власного «Я» та соціуму. До зовнішніх чинників належать: очікування з боку значущих інших, їх оцінки і ставлення; до внутрішніх – думки індивіда, можливості, особистісні якості, емоційні стани, ставлення та вчинки. Н.М. Пеньковська зазначила, що для характеристики особливостей розвитку рефлексії в молодшому шкільному віці доречно використовувати поняття «рефлексивна позиція», яке визначається як система уявлень, оцінок, ціннісних ставлень і самоставлень дитини, що є основою для саморегуляції діяльності та поведінки учня [3].

Рефлексія виступає як умова розвитку внутрішнього світу особистості, вміння контролювати та регулювати свої дії. Оволодіваючи рефлексивними прийомами, від дій, що здійснюються під впливом безпосередніх спонук, людина переходить до вчинків, які здійснюються з певних мотивів, тобто спонуками усвідомленими, оціненими, прийнятими людиною у якості підстав, поведінки. Відомий психолог І. Д. Бех акцентує увагу на ролі моральної рефлексії в процесі формування мотиву та мотивації, що визначає особливості поведінки індивіда. Розвинена рефлексія визначає інтенсивність процесу мотивотворення та побудови розгалуженої системи мотивів діяльності і поведінки, яка охоплює не тільки актуальні мотиви, а й мотиви високого ціннісного порядку. В процесі формування мотиву рефлексія узгоджує такі фундаментальні характеристики особистості, як її світоглядні установки, переконання, цінності з інтересами, потребами, бажаннями [1].

Отже, в моральній активності людини одна з функцій рефлексії полягає у створенні зв'язку між усвідомленням моральної ситуації та її вимог, а також реалізацією відповідної поведінки.

Нагадаю, що рефлексія є новоутворенням молодшого шкільного віку. І, формуючи життєві цінності, ми, дорослі, прикладаємо зусиль до формування оптимального типу рефлексивної позиції молодшого школяра. Ознаками даного типу виступають: добра орієнтація учня в різноманітних моральних нормах; усвідомлення дитиною власних позитивних якостей; сформоване вміння критично оцінити власні недоліки; наявність морально-етичних та оцінних суджень щодо свого «Я» у словнику дитини, переважання альтруїстичних вчинків над егоїстичними; вміння співвідносити власні інтереси з інтересами оточуючих.

Встановлено, що частина учнів молодших класів ідентифікує себе не лише з батьками, але й з вчителем (21%), що свідчить про його значущість у процесі виховання. Потужну роботу, пов'язану з формуванням життєвих цінностей малюків, вчитель здійснює на уроках читання. Починаючи з усної народної творчості, що є духом нації (вивчення прислів'я, приказок, казок), і закінчуючи високохудожніми творами письменників-класиків, література є одним із засобів виховання учнів. Це ознайомлення учнів з дитячою літературою в багатоманітності її тематики, жанрових форм, формування повноцінного сприймання, розуміння, відтворення художніх, науково-пізнавальних текстів через відтворення відповідних навчальних і читацьких умінь, розвиток емоційної і почуттєвої сфери учнів, образного мислення, уміння висловлювати елементарні оцінні судження щодо прочитаного, формування морально-етичних уявлень і почуттів, збагачення соціального досвіду школярів.

Значний науково-педагогічний внесок у розвиток і становлення особистості молодшого школяра зробив В. Сухомлинський, який вбачав основне спрямування діяльності вчителя й учня в тому, щоб зробити останнього Людиною [2, с. 12-15]. У його «Школі радості» під голубим небом панували дух сердечності, задушевності, чуйності, взаємодовіри та взаємодопомоги. Зокрема, В. Сухомлинський наголошував на тому, що школа, батьки і суспільство мають займатися вихованням дитини, навчати умінням відчувати людину. Мистецтво виховання цінностей В. Сухомлинський вбачав у мистецтві звертатися до людського серця: «Я твердо переконаний, що багато шкільних конфліктів, які нерідко закінчуються великою бідою, починаються з невміння вчителя говорити з учнями» [4, с. 321; 266].

Справжнім лідером серед письменників по кількості творів в підручниках «Українська мова та читання» в початковій школі є також Василь Сухомлинський. Це «Весняний вітер», «Коли засинають зорі», «Райдуга в бурульці», «Деркач і Кріт», «Яблуко в осінньому саду», «Ледача подушка», «Пихата жаба» і багато інших. Багато уваги Василь Олександрович приділяв проблемі формування в молоді національного й естетичного світогляду. Він писав, що у душі дітей мають увійти найкращі народні традиції та стати святим законом, бо не можна уявити народ без імені, без пам'яті, без історії. В дусі українських культурно-історичних традицій вчитель констатував, що мудрість є найважливішою прикметою людини. У його працях часто знаходимо вислови «мудра людська любов», «мудрість жити», «гідність – це мудрість тримати себе в руках». Педагог цілеспрямовано формував у кожного вихованця вміння бути маленьким філософом, осмислювати світ через красу природи.

Про величезну любов до Батьківщини на уроках читання діти читають у казці «Кріт та Деркач». Чому Деркач не поселився на чужій землі, де тепло і вистачає їжі? Чому щороку мандрує тисячі кілометрів, збиваючи ноги в кров? Що примушує його так поневірятися? Тільки любов до рідної землі, до Батьківщини. Любов до рідного дому, вулиці, міста, країни – це і є цінності, які формують прагнення до збереження та примноження духовного та матеріального багатства українського народу.

Про недбале відношення до природи, якій завдав шкоди хлопчик-пустун, розповідає казка «Камінь». Хлопчик кинув камінь у криницю. Камінь закрив джерело, з якого лилася чиста вода. Криниця висохла, засохла навколо трава, на дубі перестав мостити гніздечко соловейко. Через багато років хлопчик, ставши дідусем, повернувся на те місце. Не було ні лугу, ні солов'я, ні дерев, ні криниці. Довкола був пісок, вітер здіймав хмари пилюки. Тут автор хоче показати, як в природі все взаємозв'язано. І, зробивши маленьку прикрість, можна знищити цілу екосистему. Працюючи з цим твором, вчитель формує ціннісне ставлення до природи.

У третьому класі молодші школярі знайомляться з твором «Красиві слова і красиве діло». Тут мова йде про хлопчиків, яких застала гроза в полі. До них у маленький будиночок прибіг ще один хлопчих з іншого села. Поки одні розказували, як їм шкода, що хлопець змок і змерз, інший хлопчик допоміг зігрітися, знявши з себе

сорочку. Тут мова йде про емпатію, небайдужість, взаємодопомогу. Величезною цінністю в житті кожної людини є привітні і небайдужі люди поруч.

Дуже цікавим є твір «Не згубив, а знайшов». Тут простежується здорове відношення до праці і мудре виховання батьків. Хлопчик зламав лопату, поки навчався нею користуватися. Батько підтримав сина словами: «Ти не згубив, а знайшов». Мається на увазі, що навчився копати, сформувалася нова навичка.

Хочу звернути увагу на твори Олександра Івановича Копиленка, які також часто зустрічаються в підручниках мовно-літературної освітньої галузі. Це «Хоробре кошеня», «Ідальня для птахів», «Дивовижна дружба», «Сади цвітуть», «Надходить осінь». Дуже любив Копиленко природу, любив тварин. Кохався в рибальстві та полюванні, але ніколи нічого не впольовував. Для нього мисливство і рибальство були просто приводом виїхати за місто на природу. Було й таке, що коли приїздив він з друзями на полювання, – забував рушницю біля машини, завдавши цим клопоту друзям – шукати рушницю в лісі, коли збиралися додому. І скільки ж було реготу, коли знаходили рушницю біля машини на тому місці, звідкіля рушили на полювання. Зате після кожного завжди метушливого й галасливого виїзду, з'являлися чарівні оповідання про природу, що склали відомий цикл оповідань «Як вони поживають», виданий окремою книжкою у 1961 році. Саме цю любов до природи Олександр Іванович передає дітям через свої твори. Це мотивація екологічно здорового типу мислення. Читаючи, діти уявляють красу природи, вчаться бачити прекрасне навколо себе, берегти і примножувати цю красу, а також проймаються теплим ставленням до братів наших менших, навчаються бути відповідальними.

Зірка Мензатюк зростала у побожній селянській родині. Односельців оточувало народне мистецтво, вони самі його й творили. Мама дівчинки вишивала, ткала килими, писала писанки і вчила цього своїх дочок. Може, тому літературні здібності у Зірки Мензатюк проявилися рано – писати вірші вона почала, коли навчалась у другому класі. Через три роки її поетичні спроби вже публікувалися в районній та обласній газеті – перший вірш був надрукований, коли школярці виповнилося 11 років. Від діда Танасія Зірка отримала дарунок – збірку поезій Лесі Українки. Вона стала для неї улюбленою книжкою, як і образ самої Лесі, бо в ній дівчина вбачала споріднену душу.

Цікавою є казка Зірки Мензатюк «Загублене серце». Мова іде про зайця Вуханя, який загубив своє серце, тікаючи від вовка. Цілий рік він жив без серця, став байдужим до друзів, нажив достатку. Але в якийсь момент він зрозумів, що залишився самотнім у цьому світі і вирішив повернути собі серце і, звичайно, друзів. Казка вчить бути толерантними, небайдужими до оточуючих, вчить цінності справжньої дружби.

«Казка про колядку» та «Писанка» – це твори, які нагадують про українські традиції, культуру, звичаї. Це твори, які формують цінність родини, святкового родинного столу, цінність таїнств, через які Господь дає людям силу і благодать.

Дуже цікавим є оповідання для дітей «Як Катруся хотіла вчитися» Ірен Роздобудько. Це історія дитинства маленької і дуже талановитої Катрусі, майбутньої художниці Катерини Білокур. Такі твори є дуже цінними, тому що знайомлять дітей з видатними людьми рідної країни, з історією і творчістю, які творили талановиті українці.

Сучасні підручники мовно-літературної освітньої галузі переповнені творами Платона Микитовича Воронька. Це не сучасний письменник, але його прості і дуже добрі твори досі радують малюків. Здебільшого, це невеличкі вірші, які легко вчаться напам’ять. Це «Їжачок-хитрячок», «Кіт не знав», «Друзяки», «Кошеня», «Облітав журавель», «Липка», «В лісі є зелена хата» та інші. Наприклад, «Облітав журавель» – це вірш, який вчить любити і шанувати рідну землю, «Липка» – це вірш про збереження природи, «Друзяки» – вірш про те, якою має бути справжня дружба.

Художня література – це особливий вид мистецтва, а читання – особливий, унікальний засіб задоволення пізнавальних інтересів, пізнання світу і самопізнання, який не можуть замінити ніякі інші засоби масової культури. Під час навчання школярі

ознайомлюються з доступними їхньому віку високохудожніми творами, духовно-моральний та естетичний зміст яких сприяє розвитку емоційно-чуттєвої сфери, вихованню ціннісного ставлення до прекрасного, формуванню особистісних якостей, що відповідають національним і загальнокультурним цінностям. Традиції українського народу, його звичаї, культуру учні усвідомлюють під час освоєння змісту фольклорних творів. Орієнтування учнів на високодуховні, моральні цінності розвиває у них уміння співвідносити свої вчинки з етичними принципами поведінки людини, формує навички спілкування в колективі, толерантність.

Список використаних джерел та літератури

1. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності: навч. посіб. / І. Д. Бех. – К.: Академвидав, 2009. – 248 с.

2. Кремень В. Г. Педагогіка Василя Сухомлинського: виклики на запити часу. Наукові записки. Педагогічні науки. Кропивницький, 2018. Вип. 172. С. 12–15.

3. Пеньковська Н.М. Психологічні умови розвитку рефлексії у молодших школярів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «педагогічна та вікова психологія» / Н.М. Пеньковська. — К., 2003. — 20 с.

4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. / редкол.: Дзеверін О. Г. (гол.), Черпінський М. В. та ін. Київ: Рад. шк., 1977. Т. 5. 639 с.

5. Шимон Л. П. Розвиток критичного мислення учнів початкових класів / Л. П. Шимон. // Вісник Житомирського державного університету. – 2009. – № 44. – С. 164–167.

6. Чеснокова И. И. Проблемы самосознания в психологии / И. И. Чеснокова.– М.: Наука, 1977. – 144 с.

7. Rokeach M. The Nature of Human Values. New York: Free Press, 1973. 438 p

8. Sheth J. N., Newman B. I. and Gross B. L. Why We Buy What We Buy: A Theory of Consumption Values. Journal of Business Research. 1991. № 22. P. 159–170. URL: http://dx.doi.org/10.1016/0148-2963(91)90050-8 (дата звернення 17.12.2017).

Сідлецька Оксана,
заступник директора, вчитель біології та хімії
гімназії № 4 Шепетівської міської ради
Хмельницької області

Виховання патріотизму – нагальна потреба сучасності

У даній статті розглядається актуальність патріотичного виховання в умовах сучасних суспільно-політичних викликів. Обґрунтовано, що формування національної свідомості, громадянської відповідальності та готовності до захисту Батьківщини є ключовими чинниками забезпечення стабільного розвитку та суверенітету держави. Проаналізовано різні аспекти патріотичного виховання у закладі та практичні методи реалізації в освітньому процесі. Наголошено на необхідності комплексного та системного підходу до виховання патріотизму, що сприятиме консолідації суспільства та зміцненню національної ідентичності.

Ключові слова: патріотизм, особистість, громадянин, національна свідомість, толерантність, етноетика.

Keywords: patriotism, personality, citizen, national consciousness, tolerance, ethno-ethical.

Ми прагнули, щоб у кожного підлітка поступово формувалося
особисте ставлення до Батьківщини:
бажання, духовний порив утвердити її гідність,
велич, честь, славу, могутність.
В.О.Сухомлинський

На сучасному етапі українського державотворення надзвичайно актуальною є проблема виховання у молодого покоління патріотичних почуттів, активної громадянської позиції, сприяння усвідомленню учнями свого громадянського обов'язку на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей. Патріотизм є нагальною потребою держави, якій необхідні національно свідомі громадяни, здатні забезпечити країні гідне місце в цивілізованому світі, особистості, які своєю діяльністю, любов'ю до Батьківщини прагнуть створити суспільство, зацікавлене в тому, щоб

саморозвиток особистості, становлення її патріотичної самосвідомості здійснювалися на моральній основі та визнанні пріоритету прав людини. Саме ці завдання пов'язані з завдання які стоять перед кожним навчальним закладом адже ідеалом виховання виступає різнобічно та гармонійно розвинений національно свідомий, високоосвічений, життєво компетентний громадянин, здатний до саморозвитку та самовдосконалення. Мети патріотичного виховання в нашому закладі можна досягти шляхом реалізації таких виховних завдань як:

- утвердження в почуттях особистості патріотичних цінностей, поваги до культурного та історичного минулого України;
- виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки;
- профорієнтаційна робота для підвищення престижу військової служби як виду державної служби;
- визнання й забезпечення в реальному житті прав дитини як найвищої цінності держави і суспільства;
- усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю;
- формування етнічної та національної самосвідомості, любові до рідної землі, держави, родини, народу; визнання духовної єдності населення усіх регіонів України, спільності культурної спадщини та майбутнього;
- формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій;
- формування мовної культури, оволодіння і вживання української мови як духовного коду нації.

Зміст національно-патріотичного виховання повинен передбачати глибоке розуміння природи учнів, їх індивідуальних рис і можливостей, повагу до особистості дитини, турботу про її гармонійний розвиток, встановлення взаємин співробітництва у освітньому процесі [1]. Тому, патріотичне виховання учнівської молоді в нашому закладі здійснюється за наступними напрямами:

соціальний, який ґрунтується на вивченні норм моралі, їх дотриманні, орієнтований на усвідомлення пріоритету загальнолюдських цінностей та інтересів, виховання шанобливого ставлення до культури, історії, мови, звичаїв і традицій українського народу у навчально-виховному процесі;

військовий, що передбачає вивчення військової історії України, переможних боїв української армії, основних зразків техніки і озброєння Збройних Сил України, набуття початкових навичок користування ними, підвищення фізичної загартованості в інтересах підготовки до захисту Вітчизни у майбутньому;

психолого-педагогічний, ґрунтується на вивченні психологічних особливостей молоді, урахуванні їх у процесі підготовки юнаків до військової служби, проведенні методичної роботи з узагальнення та поширення передового досвіду героїко-патріотичного виховання, вдосконаленні форм і напрямів цієї діяльності;

правовий, який передбачає формування глибоких правових знань, прищеплення високої правової культури у освітньому процесі;

Складний процес національно-патріотичного виховання здійснюється за допомогою різноманітних форм роботи, вибір яких залежить від змісту та завдань виховної роботи, вікових особливостей вихованців з урахуванням основних напрямів діяльності школярів. Основними формами патріотичного виховання школярів є:

– інформаційно-масові (дискусії, диспути, конференції, філософський стіл, відкрита кафедра, інтелектуальні аукціони, ринги, вікторини, тематичні уроки, подорожі до джерел рідної культури, історії держави і права, жива газета, створення книг пам'яті, альманахів);

– діяльнісно-практичні (творчі групи, осередки, екскурсії, свята, театр-експромт, ігри-драматизації, огляди-конкурси);

– інтегративні (шкільні клуби, фестивалі, асамблеї, гуртки);

– діалогічні (бесіда, міжрольове спілкування);

– індивідуальні (доручення, творчі завдання, звіти, індивідуальна робота тощо);

– наочні (шкільні музеї сучасної історії, кімнати героїзму, зали історичних особистостей, галереї, виставки дитячої творчості, книжкові виставки, тематичні стенди тощо).

У процесі організації патріотичного виховання ми рекомендуємо дотримуватись наступних принципів: національної спрямованості, що передбачає формування національної самосвідомості, виховання любові до рідної землі, свого народу, шанобливе ставлення до його культури; гуманізації виховного процесу, де педагог зосереджує увагу на дитині як вищій цінності, враховує її вікові та індивідуальні особливості й можливості, не форсує її розвитку, а спонукає до самостійності, задовольняє базові потреби дитини, виробляє індивідуальну програму її розвитку, стимулює свідоме ставлення до своєї поведінки, діяльності, патріотичних цінностей; самоактивності і саморегуляції, що сприяє розвитку у вихованця суб'єктних характеристик; формує здатність до критичності й самокритичності, до прийняття самостійних рішень; поступово виробляє громадянську позицію особистості, почуття відповідальності за її реалізацію в діях та вчинках; культуровідповідності, яка передбачає єдність патріотичного виховання з історією та культурою народу, його мовою, народними традиціями та звичаями, які забезпечують духовну єдність, наступність і спадкоємність поколінь; полікультурності, в якій інтегрованість української культури вливається у європейський та світовий простір, створюються для цього необхідні передумови: формування у дітей та учнівської молоді відкритості, толерантного ставлення до культури, мистецтва, вірування інших народів; здатності диференціювати спільне і відмінне в різних культурах, сприймати українську культуру як невід'ємну складову культури загальнолюдської; соціальної відповідності, яка обумовлює необхідність узгодженості змісту і методів патріотичного виховання реальній соціальній ситуації, в якій організовується даний процес [2].

Ефективність патріотичного виховання в позакласній діяльності значною мірою залежить від спрямованості виховного процесу, методів та форм його організації. Пріоритетну роль доцільно відводити активним методам, застосування яких ґрунтується на демократичному стилі взаємодії, сприяє формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості. До таких методів відносять: соціально-проектну діяльність, ситуаційно-рольові ігри, соціограму, метод відкритої трибуни, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, ігри-драматизації, створення проблемних ситуацій та ситуацій успіху, аналіз конфліктів та моделей стилів поведінки [3].

З метою організації патріотичного виховання в учнівської молоді в урочний та позаурочний час класні керівники проводять лекції, бесіди («Я - громадянин - патріот незалежної держави України», «Пам'яті вдячні нащадки», «Моя рідна Україна», «Знати і поважати Герб своєї Вітчизни, її прапор і гімн», «Наша вітчизна - Україна», «Державна символіка Батьківщини», «Твої права і обов'язки», «Патріотизм - нагальна потреба України», «Моя земля - земля моїх предків», «Україно, матінко моя», «Символи України», «І синє небо, і жовте колосся», «Народні символи», «День захисників і захисниць України»); семінари, «круглі столи», конференції («У нашій пам'яті світ врятований», «Утверджувати ідеали культури миру - служити миру», «Люблю я свій народ - ціную його звичаї»); уроки пам'яті («Їх славні імена в літописі війни», «Зростаємо громадянами-патріотами землі, що Україною зветься»; години спілкування («Я - громадянин і патріот держави», «Я - українець!», «Можна все на світі вибирати сину, вибрати не можна тільки Батьківщину!»); У молодшому шкільному віці важливо формувати здатність дитини пізнавати себе як члена сім'ї; родини, дитячого угрупування; як учня, жителя міста чи села; виховувати у неї любов до рідного дому, школи, вулиці, своєї країни, її природи, рідного слова, побуту, традицій. У підлітковому віці виховується духовно осмислений, рефлексивний патріотизм, який поєднує любов

до свого народу, нації, Батьківщини з почуттям поваги до інших народів, своїх і чужих прав та свобод. У старшому шкільному віці пріоритетними рисами ціннісного ставлення до Батьківщини є відповідальність і дієвість. Старшокласники не лише ідентифікують себе з українським народом, але прагнуть жити в Україні, пов'язати з нею свою долю, служити Вітчизні на шляху її становлення як суверенної і незалежної, демократичної, правової і соціальної держави; поважати Конституцію України і виконувати норми законів; бережно ставитися до етноетичної культури народу України; володіти рідною та державною мовою; визнавати пріоритети прав людини, поважати свободу, демократію, справедливість [2].

Результатом патріотичного виховання має бути сформованість почуття патріотизму, яке означає прояв особистістю любові до свого народу, поваги до українських традицій, відчуття своєї належності до України, усвідомлення спільності власної долі з долею Батьківщини, досконале володіння українською мовою.

Список використаних джерел та літератури

1.Притула О.Л. Громадянське виховання особистості як нагальна потреба сучасного українського суспільства//Освітній дискурс// URL: https://journal-discourse.com/uk/kataloh-statei/2024/2024r-507-9/hromadianske-vykhovannia-osobystosti-iak-nahalna-potreba-suchasnoho-ukrainskoho-suspilstva

2.Радчук Л.В. Патріотичне виховання дітей у сучасному освітньому середовищі//URL:https://naurok.com.ua/patriotichne-vihovannya-ditey-u-suchasnomu-osvitnomu-seredovischi-412403.html

3.Чорна К.І. Патріотизм – духовна цінність молодих громадян України //Цінності освіти і виховання// URL: https://skole.school.org.ua/nacionalnopatriotichne-vihovannya-13-23-32-04-12-2020/

Сумішена Лариса,
учитель зарубіжної літератури
КЗЗСО «Ліцей №17 Хмельницької міської ради»,
учитель-методист

Формування загальнолюдських цінностей особистості на уроках зарубіжної літератури

Формування загальнолюдських цінностей на уроках літератури – одна з головних цілей гуманітарної освіти. Уроки літератури не тільки дають знання про художні твори, а й допомагають учням осмислювати морально-етичні питання, виховують у них емпатію, відповідальність, патріотизм та інші ключові риси особистості.

У сучасному світі, який часто стикається з кризою моралі, агресії, байдужості та знецінення духовних орієнтирів, надзвичайно важливим є формування у молоді загальнолюдських цінностей.

Література як шкільний предмет має величезний потенціал для формування цих цінностей, адже вона апелює до емоцій, мислення, уяви, моралі – формує світогляд особистості.

1. Поняття загальнолюдських цінностей

Загальнолюдські цінності – це моральні орієнтири, спільні для всіх культур і народів. До них належать:добро, любов, добро, справедливість, милосердя, гідність, свобода, відповідальність, дружба, повага до інших, толерантність, патріотизм, родинні цінності, людяність.Ці цінності не залежать від національності, релігії, мови, соціального статусу.

2. Роль літератури у формуванні цінностей

Література – це форма духовної культури, що не лише відображає світ, а й формує ставлення до нього. Через образи героїв, сюжетні лінії, конфлікти та катарсис література сприяє:

Моральному самовизначенню учнів

Емоційному розвитку
Формуванню здатності до співпереживання
Усвідомленню добра і зла
Оцінці вчинків людей у контексті етичних норм
3. Методи формування цінностей на уроках літератури
Аналіз художніх образів
Вивчення вчинків героїв (чи можна їх вважати моральними?)
Обговорення мотивів поведінки персонажів
Співставлення з реальними ситуаціями
Порівняльний аналіз творів:
Пошук спільних цінностей у творах різних епох і культур
Інтерактивні методи:
Дискусії, дебати
Метод «6 капелюхів» де Боно
Метод «Суд над героєм»
Проектна діяльність:
Творчі проєкти на тему «Що для мене справжня дружба?», «Моє розуміння справедливості» тощо.
Рольові ігри:
Відтворення сцен з твору
Інсценізації з альтернативним фіналом
Есе, щоденники читацьких вражень:
Самовираження думок з моральних питань
4. Приклади формування цінностей на конкретних творах
«Кайдашева сім’я» І. Нечуя-Левицького – родинні цінності, конфлікт поколінь, повага в сім’ї
«Мина Мазайло» М. Куліша – самобутність, національна ідентичність, гідність
«Маленький принц» А. де Сент-Екзюпері – дружба, відповідальність, любов
«Тигролови» І. Багряного – боротьба за свободу, патріотизм, гідність
Поезія Тараса Шевченка – національна самосвідомість, любов до Батьківщини, правда
Біблійні мотиви у світовій літературі – добро, милосердя, всепрощення
5. Вплив учителя на формування цінностей
Власний приклад
Тон спілкування з учнями
Ставлення до думки кожного учня
Створення атмосфери довіри, поваги та відкритості
Учитель має бути не лише провідником знань, а й моральним наставником, що через слово, особисту позицію допомагає учням
замислитися над моральним змістом життя;
співпереживати;
самостійно робити моральний вибір.
6. Міжпредметні зв'язки
Історія – розуміння суспільного контексту твору
Етика – розгляд моральних дилем
Мистецтво – емоційне підсилення через ілюстрації, музику
Громадянська освіта – практичне застосування моральних орієнтирів у сучасному суспільстві
7. Результати формування загальнолюдських цінностей
Усвідомлення учнями своєї ролі в суспільстві
Виховання толерантності та емпатії
Підвищення рівня моральної культури
Створення внутрішніх етичних орієнтирів

Підготовка до прийняття рішень у складних життєвих ситуаціях

Уроки літератури мають потужний потенціал у формуванні загальнолюдських цінностей.

Учитель повинен створювати таку атмосферу, яка сприяє відкритості, глибокому осмисленню, емоційній залученості учнів.

Література формує не тільки читача, а й людину.

Харченко Алла,
старший викладач
кафедри педагогіки та психології
початкової та дошкільної освіти
Хмельницького ОІППО
імені Анатолія Назаренка

Виховання відповідальності дошкільників у контексті духовного становлення особистості

Морально-духовне виховання дітей старшого дошкільного віку в статті розглядається як процес, спрямований на розвиток загальнолюдських цінностей у свідомості особистості, моральних якостей, поведінки та відповідальності, що базується на взаємодії цілей, завдань, змісту, принципів, засобів, форм, методів, прийомів і забезпечення гармонійного цільового розвитку особистості дошкільника. Під відповідальністю розуміємо авторську систему особистісних впливів і способів діяльності, можливостей власного розвитку, які відповідають соціально-культурному та просторово-предметному оточенню особистості. Так, відповідальність дітей старшого дошкільного віку розглядається як сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників, деяких і достатніх для усвідомлення цінності та відповідальності у поведінці та діяльності за власні вчинки у старших дошкільників.

Ключові слова: морадьно-етичний розвиток, відповідальність,особливості сформованості базових якостей, професійна підготовка педагога, дидактичні аспекти формування відповідальності.

Концепція дошкільного виховання та Базовий компонент дошкільної освіти [1.с.3] визначають сучасний дошкільний заклад як «інститут соціалізації», призначення якого – забезпечити можливість адаптації дитини від народження до шести-семи років, сформувати ціннісне ставлення до світу, навчити особистісного існування, озброїти дошкільника елементарною наукою і мистецтвом життя.

Вимоги сучасного суспільства побудовані на засадах демократії, найважливішими ознаками якої є свобода і відповідальність. Такі особливості суспільного розвитку обумовлюють актуальність проблеми формування відповідальності зростаючої особистості. Сьогодні, як ніколи раніше, зростає роль соціальних цінностей, зокрема відповідальності як базової якості особистості, яка проявляється в усіх сферах її життєдіяльності. Зачатки відповідальності формуються у дошкільному дитинстві, що актуалізує проблему її становлення і розвитку, створення педагогічних умов оптимізації освітнього процесу, розробки методичного супроводу даного напряму виховної діяльності дошкільного закладу. У Базовому компоненті дошкільної освіти України як освітньому стандарті підкреслюється значущість своєчасного виховання відповідальності як сукупності заходів, виконання яких дозволяє особистості безпечно досягти бажаного; здатність відповідати за свої справи та вчинки. У документі зазначено, що відповідальність дошкільника є невід'ємною якістю особистості, здатністю відповідати перед собою та іншими людьми. Проблемі формування почуття відповідальності у дітей дошкільного віку присвячені роботи таких авторів як О. Кононко, Г. Бєлєнька, В. Нечай, Т. Фасолько, Д. Сергеєва та ін.

Зокрема, окремі аспекти цього питання набули висвітлення у працях, спрямованих на виявлення особливостей прояву відповідального ставлення в процесі спілкування дошкільників у різних видах діяльності: трудової, ігрової (З. Борисова, К. Клімова, Г. Уранова) та навчальної (С. Ладивір). Базуючись на викладених вище теоретичних положеннях, до основних педагогічних умов оптимізації виховного процесу у ЗДО відносимо:

1. Збагачення уявлень дітей старшого дошкільного віку про відповідальність як базову якість особистості та її роль в житті.

2. Вправляння дошкільників в умінні проявляти відповідальність у трудовій діяльності.

3. Створення у ЗДО предметно-розвивального середовища, сприятливого для виховання трудових умінь і навичок.

4. З допомогою педагогічної оцінки віднести відповідальність до найвищих моральних цінностей й чеснот.

Упровадження в педагогічну практику комплексу розроблених педагогічних умов спрямоване на виховання у дітей старшого дошкільного віку відповідального ставлення до трудової діяльності; формування самостійності, наполегливості та гордості; прищеплення працелюбності як базової якості особистості. Відповідальність - це сукупність дій дошкільника, виконання яких дозволяє йому безпечно досягти бажаного. Під відповідальністю розуміється здійснюваний суб'єктом у різних формах контроль над своєю поведінкою з позицій виконання ним прийнятих норм і правил [2.с.63]. У феномені відповідальності фахівці виділяють такі аспекти: необхідність відповідності поведінки особистості соціальним нормативам, обов'язку, підкорення поведінки соціальному контролю; здатність дитини передбачати результати своєї діяльності, її користь або шкоду; спроможність особистості розуміти відповідність результатів своїх дій поставленим цілям; здатність і потреба передбачати наслідки своїх дій; свідома готовність виконувати певні обов'язки та відповідати за наслідки своїх дій відповідно до норм соціальної групи. Для вітчизняної психології та педагогіки основними виступають ідеї про співвідношення свободи та відповідальності особистості. Розвиток у зростаючої особистості відповідальності становить найважливіше завдання морального виховання.

Дошкільний вік – сенситивний період розвитку відповідальності. Неможливо точно визначитися з віком, найбільш сприятливим для формування відповідальності. В якості важливого критерію оцінки відповідальності вказується міра покладання дошкільником її на себе [3.с.15]

В ранньому дитинстві про відповідальність говорити зарано: потребами управляють безпосередні бажання. Потім настає період усвідомлюваної слухняності.

У віці 4-5 років розвивається відповідальність як відповідь на вимогу дорослого.

На етапі 5-7 років спостерігається поступова інтеріоризація зовнішніх вимог у внутрішні вимоги особистості до самої себе. Дитина поводиться дисципліновано, її характеризує орієнтована на виконання норми поведінка, яка супроводжується появою почуття обов'язку та совісті.

Старший дошкільний вік є періодом інтенсивного розвитку відповідальності як базової якості особистості. Повноцінному вихованню особистості сприяє праця. Основне призначення трудової діяльності полягає у формуванні активної позиції дитини дошкільного віку, прищепленні турботи про себе та інших, оволодінні трудовими уміннями і навичками. Трудова діяльність багатофункціональна, в процесі її виконання відбувається фізичний, психологічний та соціальний розвиток дошкільника, формується працелюбність як базова якість особистості. Щоб дитина поводилася відповідально, вона має чітко усвідомлювати мету діяльності, обирати ефективні способи дій, планувати, контролювати та регулювати свої дії, перевіряти їх, у разі необхідності, вносити в них корективи, виправляти свої помилки. У вихованні

відповідальності важливо долучати дітей старшого дошкільного віку до планування своїх дій, розкривати їх внутрішній смисл.

До основних педагогічних умов оптимізації виховного процесу у ЗДО відносимо:

- збагачення уявлень дітей старшого дошкільного віку про відповідальність як базову якість особистості та її роль в житті;
- вправляння дошкільників в умінні проявляти відповідальність у трудовій діяльності; створення у ЗДО предметно - розвивального середовища, сприятливого для виховання трудових умінь і навичок;
- з допомогою педагогічної оцінки віднести відповідальність до найвищих моральних цінностей й чеснот.

Упровадження в педагогічну практику комплексу розроблених педагогічних умов спрямоване на виховання у дітей старшого дошкільного віку відповідального ставлення до трудової діяльності; формування самостійності, наполегливості та гордості; прищеплення працелюбності як базової якості особистості.

Критерії та показники, за якими визначаються рівні сформованості відповідальності

Передбачення майбутнього результату

Легко включається у роботу, зацікавлений нею; може вербалізувати прогностичний результат своєї діяльності; підпорядковує свої дій поставленій меті та її досягненню, не відволікається на стороннє; кінцевий результат значною мірою співпадає з прогностичною оцінкою.

Здатність відповідати за свої рішення

Розмірковує над своїми діями, використовує метод спроб і помилок, швидко відмовляється від неефективних; приймає правильні рішення після міркувань та практичного досвіду; здійснює вибір на користь однієї з можливих альтернатив; аналізує та оцінює ефективність прийнятого рішення.

Самостійність та організованість

Намагається діяти незалежно від зовнішньої допомоги; звертається за нею лише у разі об'єктивної необхідності; раціонально її використовує; виявляє наполегливість у разі зіткнення з труднощами; мобілізується на долання перешкод, долає їх, домагається успіху, досягає кінцевого результату.

Якісне виконання трудового завдання

Орієнтований на високі стандарти якості виконання завдань; виконує дії ретельно, старанно, контролює та регулює їх; у разі необхідності, ініціює готовність внести корективи або переробити зроблене; аналізує та оцінює як проміжні, так і кінцевий результат діяльності; адекватно оцінює як кінцевий продукт, так і вкладені в його досягнення особисті зусилля.

Визначення рівнів сформованості відповідальності потребувало встановлення не лише критеріїв та показників як змістових характеристик явища, що вивчається, але й структурних його складових – компонентів. Були виділені такі компоненти когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий.

Когнітивний компонент засвідчував сформованість у дітей старшого дошкільного віку системи необхідних знань про відповідальність, її роль в житті людини, значення трудової діяльності для її ефективного виховання.

Емоційно-ціннісний компонент свідчив про належний рівень вихованості у дошкільників позитивного ставлення до відповідальності як до моральної цінності; з його допомогою визначалася система ціннісних орієнтацій дитини у трудовій діяльності.

Поведінковий компонент відповідальності дозволяв робити висновки про належну для старшого дошкільного віку міру сформованості умінь і навичок поводитися відповідально та приймати конструктивні рішення. Під кожний компонент добирались методи, які у своїй сукупності уможливили оцінку відповідальності досліджуваних 5-7 років як інтегрованої якості особистості.

Педагогічна оцінка відіграє важливу роль у вихованні відповідальності як базової якості особистості дитини старшого дошкільного віку. Кожний педагог використовує педагогічну оцінку щоденно, не особливо замислюючись, наскільки ефективною вона є. Згідно даних провідних фахівців, найбільшу кількість оцінних суджень отримують недисципліновані та неорганізовані дошкільники. І це переважно зауваження, попередження, негативні судження. Звичка до них не додає дітям бажання діяти самостійно, відповідально, проявляти творчу ініціативу. Згідно вимог, педагогічна оцінка має відповідати цілому ряду вимог, зокрема такі: педагогічна оцінка має бути адекватною, мотивованою, об'єктивною, справедливою, чіткою, зрозумілою, стимулюючою, зацікавленою, виразною, диференційованою, шанобливою. Вона має містити вказівки на позитивні та негативні моменти, авансувати очікування педагога, не зачіпати почуття гідності дитини, залишати простір для виправлення помилок та успішного досягнення дошкільника. Педагогічна оцінка повинна містити в собі одночасно елемент критичності та схвальне судження. Елемент критичності відкриє дитині існуючі горизонти для реалізації її можливостей, стимулюватиме активність, попереджатиме виникнення заспокоєності та пихатість дошкільника. Схвальне судження слугуватиме підтримкою, орієнтуватиме на досягнення успіху, висловлюватиме довіру можливостям дитини, впевненість в досягнення нею успіху. Педагогічна оцінка застосовується з врахуванням потреб та індивідуальної історії розвитку кожної дитини. У такому разі вона може виступати стимулом їхнього розвитку і саморозвитку. Шляхи, якими це може відбуватися:

- індивідуалізація оцінювання (адаптувати методи оцінки до індивідуальних можливостей дітей, справедливо відображати їхні досягнення);
- позитивний зворотній зв'язок (підвищує мотивацію, підкреслює сильні сторони, підтримує позитивний настрій);
- формативна оцінка (зосереджується на виправленні помилок, допомагає дитині їх усвідомити, зрозуміти);
- створення реалістичних цілей (формулювати досяжні цілі, які стимулюють внутрішню мотивацію);
- підтримка самооцінювання (надається можливість самостійно оцінити досягнення, визначити, що слід поліпшити, розвинути саморегуляцію та відповідальність);
- адаптація завдань (забезпечує позитивний досвід, створює ситуації успіху);
- засвідчення здобутків (відзначення досягнень, їх визнання, стимулювання позитивної налаштованості на подальші успішні очікування);
- співпраця з сім'єю (залучення батьків до процесу оцінювання, створення належного партнерства, обговорення стратегії поліпшення результатів). З допомогою педагогічної оцінки, яка сформульована згідно викладених вище вимог, оптимізується педагогічний процес у ЗДО. Важливо використати педагогічну оцінку, стимулюючи прояви наполегливості та відповідальності дошкільників, прищеплювати їм звичку спочатку виконувати те, що необхідно, а потім – те, що вона хоче. Привчати дитину до нормального реагування на слово «не можна», означає привчати її стримувати свої бажання, розвивати здатність до самоорганізації, самоконтролю, саморегуляції, які відіграють важливу роль у проявах відповідальної поведінки.

Сучасні психологи і педагоги розуміють під відповідальністю етико-моральне явище, обумовлене рівнем розвитку суспільної свідомості та соціальних відносин особистості. Вільна дія людини завжди передбачає її відповідальність перед суспільством. Свобода породжує відповідальність, відповідальність спрямовує свободу. Визначальним критерієм формування відповідальної поведінки особистості виступають цінності суспільства, асимільовані суб'єктом. Відповідальність базується на усвідомленні суб'єктом свого обов'язку й можливого вибору шляхів його реалізації. Відповідальність [5.с.7] пов'язана з самооцінкою, самоконтролем, саморегуляцією та

самоорганізацією особистості. Хоча відповідальність розглядається більшістю сучасних фахівців в контексті проблеми формування особистості, її базових якостей, соціальноморального розвитку людини, досліджень, присвячених безпосередньої діагностиці та технологіям формування відповідальності у дітей старшого дошкільного віку до сьогодні бракує.

До основних умов ефективного виховання у дітей старшого дошкільного віку відповідальності як моральної якості віднесено такі психолого-педагогічні умови:

- збагачення уявлень дітей старшого дошкільного віку про відповідальність як базову якість особистості та її роль в житті;
- вправляння дошкільників в умінні проявляти відповідальність у трудовій діяльності; створення у ЗДО предметно-розвивального середовища, сприятливого для виховання трудових умінь і навичок; з допомогою педагогічної оцінки віднести відповідальність до найвищих моральних цінностей й чеснот.

Висновки. Вказані педагогічні умови спрямовані на розширення та поглиблення уявлень та знань дітей про відповідальну поведінку, її розпізнавання, визнання значення для благополучного життя; стимулювання та підтримку намагання дошкільників поводитись відповідально, організовано, самостійно, наполегливо, завжди доводити розпочате до успішного завершення; на розвиток у досліджуваних 5-7 років трудових умінь та навичок, умінь планувати свої дії та приймати продуктивні рішення; осучаснення змісту і форми педагогічної оцінки з тим, щоб вона одночасно була заохочувальною та критичною, зацікавленою та справедливою, мотивованою та диференційованою.

Список використаних джерел та літератури

1.Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (нова редакція).-К. 2021.- с.38

2.Бєлєнька Г. В. Формування відповідальності у дошкільників. Педагогічний процес: теорія і практика. 2015. № 1-2. С. 63-67. 74

3. Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ: метод. посіб. Г. Бєлєнька, Н. Гавриш, С. Васильєва, В. Маршицька, С. Нечай, Г. Орлова, О. Острянська, О. Полякова, В. Рагозіна, О. Рейпольська, Н. Шкляр; заг. ред. Н. Гавриш. Харків: Мадрид, 2015. 220 с.

4. Гурлєва Т. Виховуємо відповідальність у дошкільників. Вихователь -методист дошкільного закладу. 2012. №5. С. 19-29.

5. Кононко О.Л. Гендерні аспекти вольового розвитку дошкільника// Український психолого-педагогічний науковий збірник.- Львів, 2016, №8.- С. 54 -59 та ін.; наук.кер. О. Л. Кононко. Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с.

Цмуз Тетяна,
вчитель математики
Новоушицького ліцею
Новоушицької селищної ради
Хмельницької області

Роль особистості класного керівника у формуванні особистості громадянина України майбутнього

У статті висвітлено роль класного керівника у сучасному виховному процесі. Окреслено напрями роботи, цілі та завдання, що стоять перед класним керівником. Акцентовано увагу на значенні формування життєвих компетентностей, моральних цінностей, розвитку соціальної активності та патріотичного виховання учнів. Описано ефективні форми взаємодії з батьками, організацію учнівського самоврядування та методи створення виховного середовища.

Ключові слова: класний керівник, виховання, життєва компетентність, учнівське самоврядування, громадянські цінності, національна свідомість. Class teacher, upbringing, life competence, student self-government, civic values, national consciousness.

Вступ

«Діти живуть щохвилини, щогодини, щодня, живуть невпинно й безупинно» – писав великий педагог Ш. Амонашвілі. Шкільне життя – лише частина цілісного процесу життєдіяльності дитини. Я переконана, що на кожному ступені розвитку особистості, школа, а зокрема і класні керівники, повинні створювати умови для повноцінної життєдіяльності дитини. Повнота, яскравість думок, почуттів, образів, які переживають учні у навчально-виховному процесі – необхідна умова розквіту їхньої індивідуальності. Учень – це завжди Людина з великої літери, тому що він потенційно невичерпно багатий. І саме школа повинна допомогти дитині заглянути в себе і визначити набір цінностей, які узгоджуються з її неповторною людською сутністю, які забезпечуватимуть її компетентність як громадянина, патріота, члена колективу, сім'янина, особистості. Саме у цьому я вбачаю своє основне завдання, як класного керівника.

Щоб мати можливість знайти своє місце в житті, молода людина, на мою думку, повинна володіти такими якостями:

- знати своє життєве кредо, мати ціль у житті;
- орієнтуватись у системі найрізноманітніших цінностей;
- здійснювати відповідальний життєвий вибір;
- самостійно і критично мислити;
- усвідомлювати,де і яким чином здобуті знання можуть бути використані;
- грамотно працювати з інформацією;
- бути здатною генерувати нові ідеї, творчо мислити;
- бути комунікабельною, контактною у різних соціальних групах;
- вміти самостійно працювати над розвитком духовності та інтелекту;
- бути конкурентоздатною в суспільстві з ринковою економікою;
- приймати рішення і нести відповідальність за їх реалізацію.

Таким чином, життєва компетентність дітей – основа розвитку особистості.

Мету своєї роботи вбачаю у тому, щоб виховати високоморальну, соціально активну особистість. Вважаю, що громадянська культура та соціальна зрілість є дуже важливими складовими елементами життєвої компетентності сучасної молодої людини. Виховну роботу спрямовую на формування у дітей особистісних рис громадян Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, трудової, екологічної культури, виховання шанобливого ставлення до родини, формування навичок здорового способу життя.

Основна частина

Важливу роль відводжу роботі щодо створення згуртованого дієвого активного класного колективу. Вважаю, що колектив має важливе значення у процесі виховання особистості, а значить високоморальна соціально активна особистість може сформуватися лише в колективі з високим рівнем розвитку.

З метою згуртування колективу та формування комунікативної культури учнів як важливої складової життєвих компетентностей організовую у класі психологічні тренінги на різноманітну тематику: «Як перемогти конфлікт?», «Що таке дружба» та ін. До проведення тренігових занять залучаю психолога школи. Такі тренінги допомагають з'ясувати міжособистісні, комунікативні проблеми у класі та вчать учнів їх вирішувати, таким чином сприяючи формуванню моральної та соціальної компетентності учнів.

Важливу роль у процесі формування дружного і активного класного колективу вбачаю в організації спільного дозвілля, причому головними сценаристами і організаторами виступають самі учні. Вважаю, що у таких неформальних ситуаціях вчитель повинен показати себе не суворим керівником, а швидше старшим другом, який разом з дітьми не боїться активно відпочивати. Як показав мій досвід, авторитет вчителя при цьому аж ніяк не знижується, а навпаки, учні вчаться більше довіряти

класному керівнику, починають усвідомлювати себе і вчителя як єдиний дружний колектив.

У своїй роботі керуюсь Конституцією України, Національною доктриною розвитку освіти України, Конвенцією ООН про права дитини, Законами «Про освіту», «Про загальну середню освіту», іншими законодавчими та нормативно-правовими актами України, Положенням про класного керівника навчального закладу системи загальної середньої освіти, Програмою «Основні орієнтири виховання учнів 1-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України» [16]. У цих документах зазначено, що головним завданням сьогоднішньої освітньої практики є створення виховного простору, під яким розуміємо не тільки середовище, а й духовний простір учня і педагога, простір культури, що впливає на розвиток особистості. Визначальною тенденцією виховання стає формування системи ціннісного ставлення особистості до соціального і природного довкілля та самої себе.

Як класний керівник, прагну створити таке виховне середовище, яке буде сприяти формуванню ціннісного ставлення учнів насамперед до самих себе. Адже, щоб полюбити інших людей, потрібно спочатку полюбити себе. Тому навчаю учнів цінувати себе як носія фізичних, духовних та соціальних сил. Проблему формування здорового способу життя вирішую за допомогою бесід та тренінгів «Профілактика негативних звичок серед підлітків», «Гігієна – запорука здоров'я», «Ми – за здоровий спосіб життя!», «Здорова їжа – запорука здорової особистості».

Проводжу виховні години «Здоров'я потрібно цінувати», «Хто попереджений – той захищений», «Профілактика травматизму», «Гігієна харчування. Корисні поради істини здоров'я».

Одним із пріоритетних своїх завдань вважаю виховання духовної культури учнів. Намагаюсь збагачувати їх духовний світ, залучаючи до дослідницької і творчої діяльності у різних галузях мистецтва, привчаю школярів до культури спілкування.

Виховуючи шанобливе ставлення до сім'ї, родини, оточуючих, практикую тренінги, інтерактивні бесіди на різні теми: «Як поводитися в конфліктній ситуації?», «Підлітки та їх батьки. Грані взаєморозуміння»; комплекс корекційних занять «Подолання невпевненості у спілкуванні з однолітками», уроки спілкування: «Як стати товариською людиною», «Як критикувати, не ображаючи». Такі заходи сприяють формуванню в учнів необхідних комунікативних та соціальних компетентностей, вихованню моральної культури.

Важливою складовою змісту виховання особистості є ціннісне ставлення до праці. Воно передбачає усвідомлення дітьми соціальної значущості праці, розвинену потребу в трудовій активності, ініціативність, сформованість працелюбності як базової якості особистості. Вважаю, що важливим завданням сучасної школи є виховання творчої конкурентоспроможної особистості, яка усвідомлює суспільну значимість праці. З цією метою у своїй роботі використовую тести, години спілкування. Відношення вихованців до праці можна побачити під час виконання обов'язків

ч
е
р
г
о
в

Усю свою роботу організовую так, щоб виховати національно свідомих громадян, патріотів, які б щиро любили свою вітчизну, шанобливо ставились до історії та духовної спадщини свого народу. З метою формування ціннісного ставлення учнів до суспільства і держави застосовую такі форми роботи, як круглий стіл («Закон – дороговказ у твоєму житті», «Україна – держава європейська»), уявна подорож («Подорож країнами Закону, Права та Моралі»), урок-реквієм («Розгойдані дзвони пам'яті», «Голодомор: почути голос крізь мовчання»), усний журнал («Державна

к
л
а
с
у

символіка України, її історичне походження», «Україна – це наша доля»), бесіда («Народні символи України», «Знаємо свої права, виконуємо обов'язки»).

Я переконана, що виховна ефективність будь-якої діяльності залежить від врахування вікових особливостей школярів та рівнів вихованості учнів і розвитку дитячого колективу, від чергування і дозування видів діяльності.

Є різні підходи до організації діяльності школярів та різні виховні технології. Колективна творча справа – це спільний пошук кращих рішень життєво важливих завдань спільно з дітьми і дорослими. При організації виховних заходів враховую принцип «зміни ролей» і залучення всіх учнів до виконання таких організаційних дій, що сприяють їх особистісному розвитку і готують до майбутньої самостійної діяльності.

Організовуючи заходи виділяю такі етапи їх підготовки і проведення:

1. У класі створюю тимчасову ініціативну група, своєрідну раду справи, якій доручається розробка плану майбутнього заходу. Таким чином у дітей формується досвід самоуправління, вони привчаються до оцінки і самооцінки.

2. Тимчасова ініціативна група спільно планує, розробляє програму, (композицію, сценарій) майбутнього заходу.

3. Після розробки програми заходу група складає список підготовчих справ, коштів, матеріалів, що необхідні для розв'язання задуму. Як результат, в учнів розвивається практичність, діловитість, уміння передбачати умови, які забезпечать успіх майбутньої справи.

4. Ініціативна група, використовуючи усі свої організаторські уміння, розподіляє між учасниками заходу завдання, доручення, щоб забезпечити виконання кожного пункту програми.

5. Клас, отримавши завдання, включається в діяльність по підготовці колективного заходу.

6. Проведення підготовленого заходу.

7. Зустріч тимчасової ініціативної групи відразу ж після завершення заходу, в ході якої відбувається формування уміння самоаналізу колективної діяльності, розвиток досвіду практичної оцінки дій, вмінь, звичка до обов'язкової оцінки результатів своєї діяльності, досвід дотримання єдності задуму і його втілення в дійсність.

Я переконалась у значних перевагах проектної методики та технології колективних творчих справ. Це, насамперед, набуття учнями соціальних навичок: роботи в команді, орієнтації на виконання певних завдань, критичний аналіз досягнутого, вміння відстоювати власну точку зору, формування відповідальності за роботу. Всі ці якості просто необхідні для життєво компетентної особистості, яка є активним членом суспільства.

Одним із важливих чинників створення виховного простору, який сприяє формуванню соціальних компетентностей учнів, є робота учнівського самоврядування.

Наш час потребує лідерів нової формації, людей компетентних, відповідальних, здатних мислити неординарно, генерувати нові ідеї та приймати нестандартні рішення. Ось чому одне із головних завдань школи – підтримка учнівської молоді, чия життєва позиція спрямована на активну участь у громадському житті, молоді, яка має організаторські здібності, усвідомлює себе лідером, розуміє, що великі справи починаються із малих вчинків. Школа – це мікромодель громадянського суспільства. Основи громадянського ставлення і демократії закладаються з дитячих років, і самоврядування допомагає учням організувати власне життя і життя своїх товаришів. Досвід взаємостосунків, розв'язання конфліктів, виявлення і захисту своїх інтересів, здобутий у школі, стане корисним багажем, з яким школярі увійдуть у доросле життя.

Клас має реально діючі органи самоврядування, які в основному самостійно та правильно розв'язують питання планування, організації, регулювання та контролю.

Кожен орган має свої, чітко визначені обов'язки. При виборі членів комітетів враховується, насамперед, бажання та індивідуальні здібності учнів. Лідер класу та помічники лідера класу були обрані на перших класних зборах. Вибори проводились відкрито, кожен учасник ділився своїм баченням розвитку колективу. В кінці кожної чверті актив класу звітує перед усіма учнями про виконану роботу. Така система учнівського самоврядування класу виявилась результативною: учні активно включаються у життя класу і школи, вчаться працювати разом, організовувати цікаві заходи і брати на себе відповідальність.

Структура самоврядування класу перебуває в стані позитивних змін та самовдосконалення. Розширюється коло учасників.

Позакласна та позашкільна виховна робота, у яку включаються учні класу, є невід'ємним складником усієї системи освіти й виховання молодого покоління. З погляду використання джерел і засобів виховного впливу на особистість школярів виділяю: словесні форми (збори, доповіді, бесіди, зустрічі та ін.); практичні форми (екскурсії, олімпіади, спартакіади, конкурси тощо); наочні форми (діяльність шкільних виставок, тематичні стенди та ін.).

Крім вище наведених традиційних форм роботи, використовую також інноваційні та нетрадиційні методи виховання: заняття з елементами тренінгу; інтерактивні методи спілкування («мікрофон», мозковий штурм); метод зіткнення поглядів (позитивний і негативний погляд на подію).

Робота з батьками. Для взаємодії та спільної діяльності всіх структур виховного впливу на дитину (сім'ї, педагогічного колективу, суспільства) проводжу аналітичні дослідження, які використовую для подальшого проектування й розвитку співдіяльності та співтворчості дітей і дорослих. Так, наприклад, з батьками проводяться: анкетування («Батьки як вихователі», «Чи знаєте Ви своїх дітей?», «Як Ви забезпечуєте умови для навчання дітей удома?», «Чи достатньо Ви цікавитеся своїми дітьми?», «Як Ви співпрацюєте з педагогічним колективом школи, у якій навчається Ваша дитина?»); тестування («Чи хороші Ви батьки?», «Мами і діти», «Дітей виховують батьки. А батьків?»); індивідуальні бесіди;

У класі працює батьківський комітет, робота якого спрямована: на захист кожної дитини; на покращення умов навчання учнів, їхнього розвитку; створення умов для повноцінної життєдіяльності й життєтворчості учнів.

Досягти успіху можна тільки за умови індивідуального підходу до кожної сім'ї, наявності позитивного контакту, коли батьки учнів стають єдиним колективом у спільній діяльності сім'ї і класу. Для цього намагаюсь не лише добре знати особливості кожного учня, а й умови сімейного виховання дітей. Насамперед звертаю увагу на стосунки в сім'ї між дітьми і батьками, дітьми і представниками старшого покоління. Це сприяє розумінню рідних, близьких людей, вчить дітей співчувати, співпереживати.

Важливим моментом у співпраці з батьками є батьківські збори. Для забезпечення їх результативності спільно з батьківським комітетом виносимо на порядок денний такі питання, психологічний клімат у колективі, результати вихованості учнів тощо.

Висновки

Отже, підсумовуючи досвід моєї роботи, можна виділити такі його основні аспекти: проектування основних напрямів діяльності відповідно до мети виховання особистості; взаємозв'язок навчальної і виховної роботи, скоординованість усіх виховних впливів і форм, їхні необхідність і достатність, чіткий ритм і раціональна організація життя колективу; наявність відповідних відносин, що забезпечують самопочуття дитини в колективі (статус особистості в міжособистісних відносинах, почуття внутрішньої єдності з товаришами, соціальна захищеність, тощо); здійснення всіх напрямів діяльності як комплексу впливів на особистість в єдиному цілеспрямованому процесі; використання виховних технологій, які максимально сприяють формуванню соціальної та моральної компетентності учнів; емоційна

насиченість життя класу; творче співробітництво, що виражається в гуманному, довірливому стилі відносин дорослих і дітей, у їхньому взаєморозумінні і взаємодії щодо всіх колективних справ; орієнтація на випускника як кінцевий результат виховної діяльності (загальна спрямованість і соціальна активність, моральна культура і духовна зрілість, готовність до праці, до вибору професії, продовження освіти, до сімейного життя).

Рівень актуальності висвітленого досвіду підтверджується культурою поведінки моїх вихованців, умінням знайти своє вагоме місце в учнівському колективі, інтелігентно відстоювати свої позиції, шукати шляхи компромісу в життєво важливих питаннях, брати участь у житті суспільства, допомагати тим, хто поряд. Ці вироблені уміння, навички та моральні принципи, на мою думку, стануть хорошим дороговказом у підготовці до самостійного життя моїх вихованців.

Список використаних джерел та літератури

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання. – К. : Либідь, 1998. – 204 с.
2. Громадянське виховання учнівської молоді: проблеми, досвід : навч.-метод. посіб. – Рівне : РВВ РДГУ, 2002. – 112 с.
3. Киричук О. І. Розвиток креативності вчителя в педагогічному спілкуванні // Рідна школа. – 1995. – № 12. – С. 36–38.
4. Поплужний В. Л. Громадянськість і вікові аспекти її розвитку // Рідна школа. – 1994. – № 11. – С. 28–31.
5. Розенберг А. Я. Громадянином бути зобов'язаний // Рідна школа. – 1993. – № 3. – С. 22–24.
6. Виноградова Т. Виховна система та формування життєвих компетентностей // Підручник для директора школи. – 2006. – № 8. – С. 12–15.
7. Життєва компетентність особистості / за ред. Л. В. Сохань. – К. : Наук. світ, 2007. – 280 с.
8. Нечволод Л. І. Виховна робота в школі : навч. посіб. – К. : Освіта України, 2009. – 156 с.
9. Основні орієнтири виховання учнів 1–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України : програма. – К. : Інститут інноваційних технологій, 2011. – 64 с.
10. Павлютенков Є. М. Орієнтуватися на життєву компетентність людини. Школа життєтворчості особистості // Школа. – 2005. – № 6. – С. 4–9.
11. Яремчук І. П., Кукса Т. І. Формування національно-свідомої, життєво-компетентної особистості гімназиста в системі роботи класних керівників // Шлях освіти. – 2004. – № 2. – С. 28–31.
12. Ящук І. П. Вплив середовища на формування життєвої компетентності особистості // Рідна школа. – 2001. – № 5. – С. 14–17.
13. Міністерство освіти і науки України. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/novaukrainska-shkola-compressed.pdf
14. Про Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України : Наказ МОНМС України від 31.10.2011 № 1243 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1243729-11

Шевчишена Оксана,
старший викладач
кафедри психології та інклюзивної освіти,
методик природничо-математичних дисциплін і технологій
Хмельницького ОІППО
імені Анатолія Назаренка,
кандидат психологічних наук

Лідерський потенціал підлітків у вимірах сучасного соціуму

В статті проаналізовано поняття, пов'язані з «лідерським потенціалом» та здійснено опис понять, пов'язаних з їх сутністю. Актуалізовано питання лідерської обдарованості в сучасному суспільстві. Запропоновано опис зарубіжними дослідниками позитивної кореляції особистісних вимірів людини з феноменом лідерства. Обґрунтовано підходи педагогів щодо стимулювання розвитку в

школярів здатностей досягати зрілих та конструктивних взаємовідносин з іншими людьми в різних середовищах.

The article analyzes the concept of «leadership giftedness» and describes the concepts related to its essence. The issue of leadership talent in modern society has been updated. A description by foreign researchers of the positive correlation of personal dimensions of a person with the phenomenon of leadership is offered. The teachers' approaches to stimulating the development of schoolchildren's abilities to achieve mature and constructive relationships with other people in various environments are substantiated.

Ключові слова: сучасне суспільство, лідерська обдарованість, лідерські потенціали, освітній простір, діти та підлітки, внутрішній ресурс особистості.

Key words: modern society, leadership giftedness, leadership potential, educational space, children and adolescents, internal resource of the individual.

Глобальні та соціально-економічні зміни, які відбуваються у нашому соціумі, обумовлюють потребу в активних, незалежних та творчих людях, в особистостях, здатних неординарно мислити, вирішувати поставлені перед ними задачі на основі критичного аналізу дійсності.

Відповідно, в контексті реформування освітнього простору нашої держави домінуючими пріоритетами функціонування освітнього закладу мають стати такі цінності, як самоосвіта та самовдосконалення особистості учня. Тому весь освітній процес сучасної школи спрямований на формування всебічно-розвиненої особистості школяра, здатної до самостійних та творчих дій в нестандартних життєвих і навчальних ситуаціях.

Л.В.Сенчишак і Т.О.Сливінська, в свою чергу, вважають за необхідне виокремити типи обдарованості, які одразу помічає вчитель [3]: інтелектуальний тип обдарованості, академічний, художній, креативний типи обдарованості, лідерська або соціальна обдарованість («організаторські здібності»), а також психомоторна чи спортивна обдарованість.

Дуже дефіцитна в будь-якому суспільстві і найменш вивчена соціальна обдарованість (яку ще називають лідерською) [3].

Лідерська або соціальна обдарованість характеризується здатністю розуміти інших людей, налагоджувати з ними конструктивні взаємини, керувати ними. Лідерська обдарованість, на думку багатьох дослідників, передбачає досить високий рівень інтелекту, однак поряд з цим необхідна й добре розвинута інтуїція, розуміння почуттів і потреб інших людей, здатність до співпереживання; в багатьох випадках у людей з цим типом обдарованості спостерігається й яскраве почуття гумору, яке допомагає їм подобатися іншим людям.

Існує багато варіантів лідерської обдарованості. Є емоційні лідери, своєрідна «жилетка» для кожного, з ними радяться, їх поважають. Є лідери дії – вони вміють приймати рішення, важливі для багатьох людей, визначати мету й напрямок руху, вести за собою.

На жаль, у багатьох школярів з вираженими лідерськими здібностями інтерес до шкільного навчання недостатній. Багато учнів з цими здібностями не мають достатньої шкільної мотивації і, маючи сильний характер і незалежність, відверто нічого не роблять у школі. Неможливість засвоювати статус лідера у школі веде їх на вулицю, де вони стають лідерами антисоціальних угрупувань. Таких учнів учителі часто характеризують як пересічних хуліганів. Це викликає відповідне негативне ставлення з боку учнів. Усе це ще більше спричиняє проблеми в цих учнів і їхніх учителів. Потрібна спеціальна, іноді тривала і складна робота, щоб повернути таких учнів до школи [3].

Отож, у вимірах сучасного соціуму напрошуються наступні питання а саме: «Що слугує успішній адаптації дітей та підлітків у різних життєвих середовищах (який внутрішній ресурс цьому сприяє)?», «Які лідерські потенціали мають місце в житті сучасної молоді?» (адже в дитячих та підліткових колективах можуть мати місце як

позитивні та негативні лідери), «Який психологічний портрет успішного лідера?», «Що слугує успішному лідерству та які риси та якості характеру особистості корелюють з ним»?

За переконаннями Л.В.Копець, «Стати хорошим лідером особистості допоможуть такі риси, як сміливість, стійкість, переконаність, а також енергійність, рішучість, адаптивність, комунікативність, наполегливість у досягненні цілей, стійкість до стресу» [1, С. 312].

На думку дослідника, «Особи, котрі малоуспішні як лідери (на яких очікують значні труднощі у просуванні до вищих шаблонів керівництва) відзначаються такими рисами: відсутність сенситивності, вони не викликають довіри в інших, холодно відчужено пихаті, надто амбіційні, похмурі, нестійкі до тиску і часто використовують засоби психологічного захисту» [1, С. 312].

Автором здійснено систематизацію досліджень лідерства зарубіжними дослідниками. Для прикладу, на думку С.Коссена, щоб стати хорошим лідером, особа має мати такі риси: здатність творчо вирішувати проблеми; уміння доносити ідеї до послідовників; переконливість; уміння уважно слухати інших людей та прислухатися до їхніх порад; тверде бажання досягати мети; комунікативність та широке коло інтересів; чесність, прямота, конструктивність у стосунках з підлеглими; почуття власної гідності та впевненість у собі; ентузіазм та висока дисципліна; уміння «добре триматися» за будь-яких обставин та зберігати внутрішню рівновагу [1]. Л.В.Копець наголошує, що запропонований вище список скоріше є набором соціальних навичок, ніж особистісних рис [1].

Список Чемпена (риси, необхідні для лідера) виглядає іншим чином: здатність до генерування нових ідей, здоровий глузд, розсудливість, уміння висловлювати свої думки, виразність мовлення, комунікабельність, адекватний рівень самооцінки, наполегливість, стійкість, врівноваженість, зрілість [1].

Дослідники А.Лоутон та Е.Роуз вважають, що успішному лідеру необхідні такі риси: 1) далекоглядність (уміння формувати імідж та завдання організації); 2) уміння визначати пріоретети (здатність розділяти, що необхідно, а що просто важливо); 3) стимулювання підлеглих визнанням та винагородами за успіхи; 4) володіння мистецтвом міжособистісних стосунків (уміння вислухати, підказати, бути впевненим у своїх діях); 5) «політичне чуття» (здатність розуміти запити свого оточення й осіб, які мають владу); 6) стійкість (непохитність перед опонентами); 7) харизма та чарівливість (не піддається визначенню, однак захоплює та надихає людей); 8) здатність іти на ризик у таких питаннях, як передача частини роботи або повноважень підлеглим; 9) гнучкість (здатність відгукуватися на нові ідеї та досвід); 10) рішучість, непохитність, якщо цього вимагають обставини [1].

Вище згадані дослідження, за переконаннями Л.В.Копець, «…незмінно демонструють високу позитивну кореляцію з успішним лідерством таких особистісних вимірів, як: інтелект, домінантність, впевненість у собі, високий активаційний (енергетичний) рівень, професійні знання і навички, ролевантні завданням, які виконуються» [1, С. 113].

Таким чином, дослідження переконують, що лідером може стати не кожна людина, а лише та, яка відзначається набором особистісних рис [1]. Разом з тим Л.В.Копець наголошує, що «…стати успішним лідером людина не може лише завдяки тому, що вона має певний набір особистісних рис» [1, С. 313]. Дослідник розділяє думки Раймонда Кеттела та його співробітників, які в свою чергу, дійшли висновку, що лідерів відрізняють від інших такі вісім рис: моральна зрілість, або сила Я; домінування або вплив на оточення; цілісність характеру або сила над Я; соціальна компетентність, прозорливість, незалежність від сильних прагнень, сила волі, відсутність від зайвих переживань та нервового напруження [1]. Водночас зазначалося, що за низької соціальної компетентності (несміливість, пасивність, невпевненість у собі) та

відсутності сильних переживань і нервового напруження особистість не може стати лідером [1].

Виходячи з досліджень, можна вважати, що існують в житті людини певні поштовхи, які виступають в ролі чинників щодо прояву в певних (особливо складних) для неї життєвих ситуаціях відповідних особистісних характеристик (лідерських можливостей).

В умовах воєнного стану багато людей відмічають для себе таке явище, коли в ситуаціях сильного стресу (наприклад, під час порятунку дітей) у них потужною мірою відбувається активізація внутрішнього ресурсу. Для прикладу, в якості рис, які починають корелювати з високою мірою відповідальності, можуть бути: готовність іти на ризик в непередбачуваних ситуаціях, емоційна стійкість, сміливість та рішучість в складних для людини життєвих обставинах.

В умовах воєнного стану нашого соціуму значна частина дорослих людей відмічає для себе таке явище, що багато дітей стали нетипово для їхнього віку «дорослими». Незважаючи на наявність болючих та складних психічних станів, які стали результатом затяжних стресів, вони усвідомлюють ступінь небезпеки та здатні робити з допомогою дорослих конструктивну оцінку ризиків, які мають сьогодні місце в нашому житті та адекватним чином на них реагувати.

З іншої сторони, в підлітковому віці продовжує мати місце наявність проблем, пов’язаних з маніпулятивними впливами. Чи здатні підлітки протистояти небезпечним впливам, які поступають із навколишнього середовища? Чи не виступає їхня чутливість, сенситивність, емпатія зброєю для маніпулювань з боку інших осіб? Чи завжди здатні підлітки висловлювати свої незалежні від обставин конструктивні ідеї?

Враховуючи сучасні життєві виклики, зміни в різних сферах життєдіяльності, сучасна молодь на противагу певним рисам та якостям характеру (які завжди збагачували та наповнювали людську сутність в моральному та духовному вимірах) потребує пошуку альтернатив, а саме: сили волі, вміння висловлювати та обґрунтовувати власну думку, переконувати інших в її конструктивності, при цьому зберігаючи повагу до іншої людини. Підлітки потребують сьогодні виваженості, організованості, впевненості у власних силах, вмінь сказати «ні» в складних для них ситуаціях, готовності робити вибір і допомагати іншим здійснювати вибір, який є адекватним саме у цій ситуації, яка склалася у їхньому житті.

В умовах дистанційного навчання переосмисленню підлягають актуальність та необхідність володіння певними компетентностями. Для прикладу, питання, які стосуються важливості тих самих лідерських якостей, в умовах дистанційного простору уже є відкритими. Адже, за умов використання дистанційних технологій сучасні діти потребують здатностей самостійно вчитися, організованості, психогігієни розумової діяльності. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій потребує від сучасної молоді готовності протистояти впливам (маніпуляціям), які мають місце в сучасному просторі, а відтак, здійснювати критичну оцінку дійсності.

Однак, на противагу вище піднятій інформації в межах дитячих та підліткових середовищ продовжують себе виявляти проблеми щодо розвитку в дітей соціальних життєвих навичок, а саме: вміння комунікувати та працювати на рівні команди, прислухатися до думок інших і коректно та впевнено обґрунтовувати перед оточенням власні думки.

Вище згадана інформація, в свою чергу, може мати відношення до феномену лідерства уже в межах соціальної психології. Для прикладу, за переконаннями А.В.Мітлоща, В.О.Моляко та В.С.Бажанюк «Ефективність лідерства визначається ефективністю системи комунікацій в організації, особливостями обміну інформацією по всіх її структурних рівнях» [2].

Ефективність лідерства, на думку авторів, «…ніколи не обмежується діями лише однієї особи, воно існує у контексті певного соціального оточення. Саме тому лідери, які розуміють цей контекст, ефективно виконують свою роль у колі

послідовників, ведуть команду до поставленої мети [2, С. 111]. Однак, дослідники наголошують, що «…у природі немає готових лідерів, адже це результат процесу тривалого виховання та навчання упродовж життя особистості» [2, С. 185].

Відповідно, у контексті психологічної практики мають місце тренінги розвитку лідерської обдарованості. Перед психологами в контексті тренінгової взаємодії з приводу даного питання може поставати багато задач, а саме: формування вмінь будувати команду, оволодіння навичками побудови взаємин з людьми, оволодіння шляхами та способами вирішення проблемних ситуацій, розвиток соціального та емоційного інтелекту.

До вирішення вище згаданих завдань причетними є також і педагоги закладів загальної середньої освіти. Виходячи із сучасних освітніх концепцій побудови та організації освітнього процесу в освітніх закладах вчителі продовжують використовувати методи, що ґрунтуються на активній участі школярів, зокрема: мозкові штурми, робота в парах (групах), аналіз життєвих ситуацій, робота з проєктами та інші.

Активна участь школярів дає змогу їм демонструвати творчі можливості, бути відкритими та незалежними у власних проявах особистості зберігаючи при цьому толерантність до інших осіб групи, вміння розподіляти ролі в групі та представляти команду (результати спільно виконаної роботи). Власним прикладом (манерами поводження) вчитель демонструє школярам шляхи встановлення контакту з іншими людьми, орієнтуватися в проблемах та шукати конструктивні шляхи виходу з них, усвідомлювати та шукати конструктивні позиції в конфлікті. В контексті взаємодії зі школярами педагог також вспромозі допомагати учням вивчати та оволодівати техніками асертивної суперечки під час обоворення питань, які викликають розбіжності, а також оволодівати навичками умілої відмови та збереження позитивних міжоосбисттісних відносин.

За переконаннями А.В.Мітлоща, В.О.Моляко та В.С.Бажанюк «Модель лідерської обдарованості містить високу мотивацію, високий рівень емоційного та соціального інтелекту та креативний підхід до вирішення складних соціальних проблем, знаходження способів вирішення завдань як у стабільній, так і в мінливій групі» [2, С. 236].

Таким чином, враховуючи виклики сучасного соціуму, важливо стимулювати в дітей такий внутрішній ресурс, який би витупав для них в якості альтернативи щодо численних маніпуляцій, давав би змогу протистояти небажаними впливав та шукати конструктивні шляхи виходу зі складних життєвих ситуацій. З іншої сторони, створювати умови для стимулювання розвитку в школярів здібностей досягати зрілих та конструктивних взаємовідносин з іншими людьми в різних середовищах. Саме легкість встановлення контактів з іншими людьми та їх висока якість складає змістовне наповнення сутності понять, пов’язаних з лідерським потенціалом, який, в свою чергу, має важливе значення як в житті окремої особистості, так і у вимірах сьогодення.

Список використаних джерел та літератури

1. Копець Л.В. Психологія особистості: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 460 с.

2. Мітлощ А.В., Моляко В.О., Бажанюк В.С. Психологічні особливості лідерської обдарованості: концепції, діагностика, тренінги: монографія. – К.: Інститут обдарованої дитини, 2014. 290 с.

3. Сенчишак Л.В., Сливінська Т.О. Психолого-педагогічний супровід роботи з обдарованою дитиною: методичний посібник. – Миколаїв, 2008. – 76 с.

Шевчук Надія,
вихователь
закладу дошкільної освіти № 1 «Веселка»

Роль дошкільної, шкільної, позашкільної та вищої освіти у формуванні особистості громадянина України майбутнього

У статті розглянуто роль усіх рівнів освіти – від дошкільної до вищої – у формуванні всебічно розвиненої особистості громадянина України.

The article analyzes the role of all levels of education – from preschool to higher – in shaping a comprehensively developed personality of a Ukrainian citizen.

Ключові слова: освіта, громадянськість, виховання, шкільна освіта, позашкільна діяльність, патріотизм, університет.

Keywords: education, citizenship, upbringing, school education, extracurricular activity, patriotism, university.

Вступ

У контексті трансформаційних змін, які відбуваються в українському суспільстві, питання формування всебічно розвиненої особистості набуває особливої актуальності. Глобалізаційні процеси, цифровізація, соціальні виклики та війна вимагають від громадян не лише глибоких знань, а й сформованої громадянської позиції, відповідальності, здатності до критичного мислення та участі в демократичному розвитку країни.

Система освіти є тим фундаментом, на якому базується становлення громадянина. Кожна її ланка – від дошкільної до вищої – виконує свою унікальну функцію у формуванні світогляду, моральних принципів, соціальних умінь та життєвих орієнтирів. Водночас важливо не лише передати знання, а й виховати особистість, здатну бути активною, патріотичною, самостійною й відповідальною.

Метою статті є висвітлення ролі дошкільної, шкільної, позашкільної та вищої освіти у формуванні особистості громадянина України майбутнього, з акцентом на ключові компетентності, ціннісні орієнтації та виховний потенціал кожного етапу освітнього процесу.

Основна частина

Освіта – це основа розвитку як окремої особистості, так і суспільства загалом. У сучасних умовах трансформаційних процесів, що відбуваються в Україні, формування громадянина майбутнього, здатного мислити критично, діяти самостійно, бути відповідальним, патріотичним, соціально активним та компетентним, є стратегічним завданням системи освіти. Важливу роль у цьому процесі відіграють усі ланки освіти – від дошкільної до вищої.

Дошкільна освіта: перші кроки у формуванні особистості

Дошкільна освіта є критично важливим етапом у становленні особистості, адже саме в цей період закладаються основи психоемоційного, морального, інтелектуального та соціального розвитку дитини. Від якості освіти й виховання в дошкільному віці залежить подальший успіх у навчанні, здатність дитини до адаптації в соціумі, формування базових цінностей і поведінкових моделей.

У період від 2 до 6 років відбувається стрімкий розвиток головного мозку, мовлення, уяви, мислення, дрібної моторики, а також соціальних навичок, таких як співпраця, емпатія, здатність до саморегуляції. Саме в цей час дитина вчиться відрізняти «я» від «іншого», формує уявлення про добро і зло, справедливість, взаємодопомогу. Як зазначає Л. Виготський, дошкільне дитинство — це період «соціального навчання», коли дитина опановує культурні норми, мову, правила і мораль через діяльність у соціальному середовищі.

Сучасна дошкільна освіта в Україні повинна реалізовувати принцип особистісно орієнтованого підходу, створюючи для дитини розвивальне, емоційно безпечне,

стимулювальне середовище. Базовий компонент дошкільної освіти (редакція 2021 року) визначає ключові сфери розвитку: емоційно-ціннісна, пізнавальна, мовленнєва, соціальна, фізична і художньо-естетична. У кожній із цих сфер дитина має розвиватися гармонійно, з урахуванням індивідуальних потреб і здібностей.

Одним із центральних завдань дошкільної освіти є формування базових цінностей: любові до Батьківщини, рідної мови, родини, природи, людей. Ці цінності не нав'язуються, а переживаються дитиною через гру, казку, творчу діяльність, спостереження за природою, взаємодію з дорослими. У процесі активного пізнання світу діти засвоюють такі поняття, як повага, чесність, відповідальність, доброзичливість. Надзвичайно важливо, щоб у цьому процесі педагог виступав не як джерело догм, а як м'який наставник і партнер.

Особлива роль належить грі як провідному виду діяльності в дошкільному віці. Через сюжетно-рольову, конструктивну, театралізовану, дидактичну гру дитина моделює соціальні ситуації, вчиться приймати на себе соціальні ролі, розв'язувати конфлікти, будувати стосунки. Гра сприяє формуванню самооцінки, емоційної стійкості, уяви й логіки – тих складових, які лежать в основі самореалізації в дорослому житті.

Неможливо переоцінити і роль сім'ї в дошкільній освіті. Саме в тісній взаємодії між педагогами й батьками формуються умови для узгодженого виховання. Повага до дитини, підтримка її ініціативи, відкрите спілкування, надання вибору та визнання особистої гідності – все це має бути спільною ціннісною платформою для дорослих у роботі з дошкільниками.

У нових умовах особливу увагу заслуговує і патріотичне виховання в закладах дошкільної освіти. Воно полягає не в деклараціях, а у формуванні емоційного зв'язку з рідною мовою, історією, традиціями, символікою, природою, культурною спадщиною. Знайомство з народними казками, українськими піснями, обрядами, державними символами, героїкою захисників України формує в дітей перші зерна національної ідентичності.

Отже, дошкільна освіта – це не просто підготовка до школи, а повноцінний етап у формуванні майбутнього громадянина. Від того, наскільки дитина відчує себе цінною, зрозумілою, прийнятою в цьому періоді, залежить її готовність до життя, здатність до навчання, соціальна активність і внутрішня стійкість. Саме тому інвестиції в якісну, гуманну, компетентнісно-орієнтовану дошкільну освіту є пріоритетом для кожної держави, що прагне сформувати сильне, відповідальне й свідоме суспільство.

Шкільна освіта: етап інтелектуального та морального зростання

Шкільна освіта є центральним етапом у процесі формування особистості, оскільки охоплює найбільш інтенсивний період розвитку дитини – від раннього дитинства до юності. Саме в межах шкільного середовища дитина переходить від наївного сприйняття світу до усвідомленого його розуміння, опановує фундаментальні знання, вчиться критично мислити, оцінювати, робити вибір та нести відповідальність за наслідки власних дій. Цей етап є не лише академічним, а й морально-ціннісним – школяр поступово формується як громадянин, член спільноти, майбутній учасник соціального життя.

Основне завдання загальної середньої освіти – забезпечити інтелектуальний розвиток учнів, розвинути ключові компетентності, необхідні для життя в сучасному світі, а також сформувати морально зрілу, патріотично налаштовану особистість, здатну до самоосвіти й активної громадянської позиції. Відповідно до Концепції «Нова українська школа», школа має стати простором, де дитина відчуває безпеку, повагу, довіру, натхнення і можливість бути собою. Такий підхід передбачає переорієнтацію школи з авторитарної моделі на партнерську, учасники якої – учень, вчитель і батьки – є рівноправними суб'єктами освітнього процесу.

Інтелектуальний розвиток у шкільний період охоплює не лише оволодіння знаннями з предметів, а й опанування універсальних навчальних умінь: аналізу,

синтезу, порівняння, узагальнення, інтерпретації. Сучасна шкільна програма має готувати учня до життя в інформаційному суспільстві, де важливо не тільки володіти знаннями, а й вміти їх здобувати, перевіряти достовірність джерел, обробляти великі обсяги даних. У цьому контексті особливе значення мають такі предмети, як історія, громадянська освіта, інформатика, література, біологія та географія, що формують наукову та соціальну картину світу.

Водночас моральне зростання школяра не менш важливе за академічну успішність. Саме школа є тією соціальною інституцією, де дитина вперше стикається з нормами колективного життя: дотримання правил, повага до вчителя й однокласників, взаємодопомога, чесність, справедливість. Через шкільні конфлікти, спільну діяльність, участь у класних проектах та громадських ініціативах формуються риси характеру, які в майбутньому визначатимуть її як особистість.

Окрему увагу слід приділити громадянській освіті, яка сьогодні в Україні поступово набуває системного характеру. Йдеться не лише про окремі предмети, а про наскрізне формування таких цінностей, як повага до прав людини, толерантність, екологічна свідомість, відповідальність перед громадою, участь у демократичному процесі. Важливо, щоб школа була середовищем, у якому учні не просто чують про права, а мають можливість реалізувати їх на практиці – через учнівське самоврядування, шкільні дебати, волонтерські та соціальні ініціативи.

Роль учителя у цьому процесі є визначальною. Сучасний педагог – це не лише джерело знань, а наставник, фасилітатор, модератор діалогу, який поважає особистість учня, вміє надихати й підтримувати. Учитель формує не лише інтелектуальну, а й моральну культуру дитини, показує приклад гідної поведінки, взаємоповаги, патріотизму. Важливо, щоб педагогічна діяльність базувалася на принципах академічної доброчесності, особистої відповідальності, професійної гідності.

Значну роль у шкільному вихованні відіграє також позаурочна діяльність: тематичні заходи, дебати, благодійні акції, театральні постановки, екскурсії. Вони дозволяють учням проявити себе, розвинути творчість, ініціативність, співчуття, вміння працювати в команді. Такі форми активності зміцнюють ціннісні орієнтири, розвивають емоційний інтелект, формують соціальну відповідальність.

Таким чином, шкільна освіта – це не просто період навчання, а важливий етап становлення свідомої, компетентної й відповідальної особистості. Вона формує не лише інтелектуальний потенціал, а й основи громадянської ідентичності, морального компасу та соціальної зрілості. Успішна реалізація місії школи можлива лише за умов цілісного підходу, партнерства всіх учасників освітнього процесу, постійного оновлення змісту й методів навчання відповідно до викликів сучасності.

Позашкільна освіта: простір для розвитку потенціалу

Позашкільна освіта – це один із найбільш гнучких та варіативних компонентів освітньої системи, який відіграє ключову роль у розвитку творчих, інтелектуальних, спортивних і соціальних здібностей дитини. Вона доповнює та розширює можливості формальної шкільної освіти, створюючи умови для вільного вибору, самовираження, реалізації ініціатив та формування активної життєвої позиції. Саме в цьому просторі закладається внутрішня мотивація до пізнання та дії, яка згодом визначає громадянську зрілість особистості.

Позашкільна освіта в Україні представлена мережею центрів дитячої та юнацької творчості, еколого-натуралістичних центрів, спортивних шкіл, технічних гуртків, музичних та художніх шкіл, бібліотек, музеїв, літніх таборів, молодіжних громадських організацій. Участь у такій діяльності дозволяє дитині вийти за межі академічних рамок, розвивати свої інтереси та обдарування, взаємодіяти в різних соціальних ролях – лідера, учасника, організатора, митця, науковця, волонтера.

Важливо підкреслити, що позашкільна освіта не лише розвиває хобі, а й формує низку життєвих компетентностей: відповідальність, самоорганізацію, командну роботу,

емоційну стійкість, уміння ухвалювати рішення, долати труднощі та досягати результатів. У сучасних умовах ці навички є визначальними для конкурентоспроможності молодої людини в глобалізованому світі.

Окрему роль у позашкільній освіті відіграє формування громадянської активності. Через участь у соціальних, екологічних, культурних проєктах діти набувають практичного досвіду впливу на довкілля, громаду, школу, вчаться організовувати ініціативи, діяти відповідально, виступати з власною позицією. Саме позашкільна освіта створює «перші сходинки» до реальної демократії через волонтерські проєкти, дебати, участь у місцевому самоврядуванні та молодіжних парламентах.

Особливо цінним є її внесок у інклюзію та соціалізацію. Гуртки, творчі студії, спортивні секції є безпечним простором для дітей з різним соціальним статусом, зокрема для тих, хто має складні життєві обставини, статус ВПО або обмежені можливості. Участь у позашкільній освіті допомагає їм знайти друзів, відчути підтримку, самореалізуватись, вийти з ізоляції.

Позашкільна діяльність також є потужним профорієнтаційним інструментом. Завдяки технічним гурткам, студіям дизайну, ІТ-школам, агро- та екоцентрам, діти можуть виявити свої інтереси та здібності до певної професійної сфери ще до вступу у вищі навчальні заклади. Це сприяє усвідомленому вибору професійного шляху, знижує ризики помилкового вступу, зменшує емоційне вигоряння в майбутньому.

Ще одним важливим аспектом є виховання культурної ідентичності та естетичного смаку. Мистецькі школи, театральні студії, фольклорні гурти сприяють збереженню культурної спадщини, виховують повагу до традицій, розвивають креативність, емпатію, здатність до емоційного вираження.

Для ефективної реалізації потенціалу позашкільної освіти необхідна підтримка держави, місцевих громад та батьків. Це стосується не лише фінансування, а й оновлення змісту, впровадження цифрових технологій, професійного розвитку педагогів позашкілля. Важливо, щоб ці заклади працювали не за залишковим принципом, а як повноцінні інституції виховання нового покоління – креативного, ініціативного, здатного до змін.

Таким чином, позашкільна освіта є невід’ємною частиною процесу формування сучасного громадянина. Вона дає дитині свободу бути собою, розвиватися не за шаблоном, а відповідно до власної природи та потреб, навчає жити в гармонії з собою та суспільством. Успішна реалізація її потенціалу – це шлях до виховання відповідальних, активних і щасливих громадян України майбутнього.

Вища освіта: формування зрілої громадянської ідентичності

Вища освіта є завершальним етапом системи формальної освіти та важливим чинником у процесі становлення особистості як зрілого, соціально відповідального громадянина. На цьому рівні відбувається не лише професійна підготовка молоді, а й закладається основа свідомого громадянського вибору, розвивається критичне мислення, соціальна активність, етична зрілість та здатність до участі в житті суспільства.

Університет – це більше, ніж навчальний заклад. Це простір інтелектуальної свободи, самостійності мислення, дослідницького пошуку та діалогу. Саме у вищій школі молодь має можливість вперше реалізувати свої права й обов’язки повною мірою: впливати на рішення, брати участь у студентському самоврядуванні, ініціювати проєкти, ставати частиною громадських рухів, висловлювати власну позицію. Ці можливості формують реальні навички демократії, партнерства та відповідальності за спільне благо.

Система вищої освіти має виконувати низку ключових функцій:

Освітню – формування фахових знань, компетентностей і навичок, що відповідають потребам ринку праці та суспільства;

Виховну – формування зрілої особистості, орієнтованої на етичні норми, цінності свободи, рівності, поваги до гідності людини;

Культурну – прилучення до духовної спадщини, традицій, національної ідентичності;

Соціалізаційну – інтеграція молоді в активне громадське життя, розвиток лідерства, волонтерства, участі в соціальних ініціативах.

Одним із важливих індикаторів громадянської зрілості є академічна доброчесність. Дотримання принципів чесності, прозорості, відповідальності в навчанні й науковій роботі сприяє формуванню довіри до інститутів освіти й культури правди в суспільстві. Студент, який не списує, не плагіатить, не підроблює результати, – це людина, що сприймає чесність як внутрішню норму. Таким чином, доброчесність – не лише вимога, а й ціннісна основа зрілої громадянської ідентичності.

Участь студентів у громадському житті університету – ще один важливий аспект. Студентське самоврядування, молодіжні ради, профспілкові організації, наукові товариства, творчі об'єднання – це інструменти, через які формується досвід демократичної участі. Молодь має змогу вчитись впливати на зміни, приймати рішення, вирішувати конфлікти, представляти інтереси груп, вести діалог із адміністрацією. Це моделює процеси, які пізніше відбуваються в громадянському суспільстві на рівні громад, міст, держави.

Сучасний студент – це не пасивний слухач, а активний суб'єкт, який має право й обов'язок формувати якість власної освіти. Університет повинен заохочувати ініціативу, креативність, критичне мислення. Проєктне навчання, міждисциплінарність, соціальні стартапи, волонтерські ініціативи, участь у конкурсах, міжнародних програмах обміну – все це є інструментами розвитку не лише професіонала, а й активного громадянина.

Також вища освіта має сприяти переосмисленню національної ідентичності в глобальному світі. Через гуманітарні дисципліни, дослідження української історії, культури, мови та філософії формується глибоке розуміння свого місця в історії й відповідальності за майбутнє країни. Одночасно студенти мають оволодівати міжкультурною компетентністю, бути відкритими до світу, вміти вести діалог із представниками інших культур, поважати різноманітність – тобто поєднувати патріотизм із глобальним громадянством.

У час війни та соціальних криз вища освіта виконує і мобілізаційну функцію – формує спільноту, що здатна до спротиву, підтримки, волонтерства, наукових рішень у сфері оборони, відбудови, медичної допомоги, психологічної підтримки. Саме в університетському середовищі сьогодні народжуються десятки ініціатив, які мають практичну цінність для держави.

Отже, вища освіта – це середовище формування зрілої громадянської ідентичності. Вона завершує освітній цикл і водночас відкриває шлях до повноцінної участі в житті суспільства. Громадянин України майбутнього має бути не лише фахівцем, а й морально виваженою, етично стійкою, соціально активною особистістю. І саме університет є тим місцем, де ця особистість може визріти в повному сенсі цього слова.

Інтегрованість освіти у процес становлення громадянина

Формування свідомого, компетентного та відповідального громадянина є складним багаторівневим процесом, що не може бути зведений до функцій лише одного освітнього рівня. Успішне виховання громадянської ідентичності потребує інтегрованого підходу, коли всі ланки освіти – від дошкільної до вищої – діють узгоджено, послідовно, з єдиними ціннісними орієнтирами. Така системність забезпечує формування особистості, здатної до автономного мислення, суспільної участі, етичної поведінки та патріотичної позиції.

Інтегрованість освіти проявляється у наступності змісту та методів виховання. Наприклад, у дошкільному віці дитина засвоює елементарні соціальні норми

(ввічливість, справедливість, повага до інших), у школі – вивчає свої права та обов'язки, структуру суспільства, основи правової та громадянської культури, а в університеті – вже має практичний досвід участі в громадських процесах. Кожен рівень освіти, таким чином, «підхоплює» попередній і поглиблює, розширює, ускладнює світогляд та громадянську самосвідомість.

Інтеграція також передбачає єдність освітніх цілей і виховного середовища. Освіта не повинна бути поділена на «академічну» та «моральну», «знаннєву» і «ціннісну». Всі форми навчання й виховання – урок, гурток, проєкт, бесіда, конкурс, волонтерство, інтерв'ю, дебати – мають працювати на єдину мету: формування людини, яка знає, думає, співпереживає, діє. Для цього необхідна спільна виховна стратегія в межах закладу, громади, регіону та держави.

Сучасні виклики – війна, глобалізація, інформаційна перенасиченість, моральна фрагментація – вимагають нової парадигми освіти, яка інтегрує:

гуманістичні цінності (повага до людини, гідність, свобода);

національні засади (любов до України, історична пам'ять, культурна ідентичність);

глобальні компетентності (екологічна свідомість, міжкультурний діалог, цифрова грамотність);

соціальні практики (участь у житті громади, співпраця, медіаграмотність).

Важливо, щоб інтеграція відбувалася не лише між рівнями формальної освіти, а й між формальною, неформальною та інформальною освітою. Участь у шкільних ініціативах, громадських проєктах, цифрових платформах, неформальних зустрічах, волонтерських місіях – усе це є важливим середовищем для реального виховання громадянина. Саме тут народжуються не запам'ятовані гасла, а власні переконання.

Важливою умовою інтегрованості є партнерство між усіма учасниками освітнього процесу – учнями, педагогами, батьками, громадами, державними та недержавними інституціями. Спільне ціннісне поле, обмін досвідом, взаємна підтримка та участь у створенні змісту освіти формують відчуття причетності та відповідальності за результат.

Таким чином, інтегрована модель освіти – це не просто сукупність ланок, а єдина система формування громадянина, що охоплює всі аспекти його розвитку: розум, емоції, волю, поведінку, світогляд. Тільки така цілісність дозволить виховати особистість, яка не лише житиме в суспільстві, а й усвідомлено будуватиме його – з гідністю, чесністю та відданістю Україні.

Висновки

Освіта – це не лише передача знань, а передусім процес цілісного становлення людини як громадянина, носія цінностей, світогляду, здатного до дії та відповідальності. Кожна ланка освітньої системи – від дошкільної до вищої – виконує унікальну місію в цьому процесі: від закладання емоційної та моральної основи – до розвитку критичного мислення, професійної зрілості й соціальної активності.

Дошкільна освіта формує первинні уявлення про світ, норми співжиття, моральні цінності. Школа забезпечує інтелектуальне зростання, соціалізацію та засвоєння демократичних засад. Позашкільна освіта розвиває індивідуальність, ініціативність і життєві компетентності, а вища – завершує процес формування особистості, здатної мислити системно, діяти самостійно й відповідально.

Інтегрованість освітніх рівнів, єдність виховного впливу, наступність цілей та співпраця всіх суб'єктів освітнього процесу є критично важливими для формування громадянської ідентичності. Освітній простір має бути не лише функціональним, а й ціннісно орієнтованим – із фокусом на гуманізм, патріотизм, свободу, доброчесність та відповідальність.

Таким чином, саме в освіті криється ключ до формування майбутнього України – демократичної, вільної, сильної держави. І від того, яким громадянином стане сьогоднішня дитина, залежатиме, яким буде завтрашнє суспільство.

Список використаних джерел та літератури

1. Закон України «Про освіту»: Закон України від 05 верес. 2017 р. № 2145-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 38–39. – Ст. 380.
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту»: Закон України від 16 січ. 2020 р. № 463-IX // Відомості Верховної Ради України. – 2020. – № 6. – Ст. 41.
3. Закон України «Про дошкільну освіту»: Закон України від 11 лип. 2001 р. № 2628-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 49. – Ст. 259.
4. Закон України «Про позашкільну освіту»: Закон України від 22 черв. 2000 р. № 1841-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 46. – Ст. 393.
5. Міністерство освіти і науки України. Концепція «Нова українська школа» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola
6. Міністерство освіти і науки України. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) : наказ МОН від 12.01.2021 № 33. – Київ : МОН України, 2021. – 38 с.
7. Міністерство освіти і науки України. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mon.gov.ua
8. Міністерство освіти і науки України. Громадянська освіта : навчальна програма для 10 класу закладів загальної середньої освіти. – Київ : МОН України, 2018. – 24 с.
9. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. / В. О. Сухомлинський. – Київ : Радянська школа, 1976. – Т. 1. – 573 с.
10. Савченко О. Я. Теорія і методика навчання у початковій школі / О. Я. Савченко. – Київ : Генеза, 2012. – 400 с.
11. Андрущенко В. П. Громадянська освіта як стратегія розвитку людини і суспільства / В. П. Андрущенко. – Київ : Університет, 2019. – 336 с.

Шевчук Неля,
вихователь-методист
закладу дошкільної освіти № 2 «Сонечко»
Шепетівської міської ради
Хмельницької області

Роль дошкільної освіти у формуванні особистості громадянина України: інноваційні підходи та практичний досвід. Мова – код нації

У статті розкривається значення мовленнєвого розвитку як ключового чинника формування громадянської свідомості дітей дошкільного віку. Висвітлюється практичний досвід впровадження інноваційних методів, зокрема театралізації, мовних ігор, мультимедійних засобів та проєктної діяльності, що сприяють не лише збагаченню мовлення, а й становленню національної ідентичності майбутніх громадян України.

Ключові слова: Дошкільна освіта, мовленнєвий розвиток, українська мова, інноваційні методи навчання, театралізація, мовні ігри, проєктна діяльність, формування громадянської свідомості, патріотичне виховання, національна ідентичність.

Сучасна дошкільна освіта є фундаментом у формуванні майбутнього громадянина України. Саме в цьому віці у дитини зароджуються перші уявлення про свою Батьківщину, культуру та мову. Саме тому українська мова виступає не лише засобом комунікації, а й ключовим елементом національної ідентичності. Відповідно до Базового компонента дошкільної освіти (редакція 2021 року) та програми розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля», мовленнєвий розвиток є складовою освітнього процесу, спрямованою на:

- збагачення словникового запасу дітей;
- формування культури мовлення;
- виховання любові до української мови як до рідної;
- розвиток громадянської свідомості через мову.

Ми часто чуємо, що патріотизм – це високе почуття. Але для дитини любов до Батьківщини починається зовсім з іншого: з колискової, яку співає мама, з першого

слова «мама» українською, з бабусиної казки про мудрого козака, з гімну України, який ми співаємо вранці всією групою, і з виступу у вишиванці на святі. Щоденно допомагаємо нашим малюкам невимушено занурюватися у світ української культури, мови та традицій через зацікавлення, натхнення. Саме в цьому світлі особливо чітко простежується значення мови, а саме: мова – це не просто освітній напрям, а генетичний код нації, емоційний зв'язок народу.

Саме тому перед нами стоїть завдання – не лише навчити говорити, а дати дитині відчути, що українська мова – це її особистий скарб. Справжнє диво відбувається тоді, коли очі дитини починають сяяти під час розповіді про свою родину, про улюблену українську страву, коли в малюнку «Я і моя Україна» з'являється не просто прапор, а її дім, садок, улюблений песик – її маленький світ у великій державі.

У цій статті хочемо поділитися інноваційними підходами, які використовуємо при формуванні особистості громадянина України у дошкільному віці на основі представленого практичного досвіду роботи в закладі дошкільної освіти №2 «Сонечко» Шепетівської міської ради Хмельницької області.

Один з улюблених методів – це театралізація як спосіб занурення в мову. Інсценізація українських казок «Котигорошко», «Рукавичка», «Пан Коцький» з подальшим обговоренням персонажів, їхніх вчинків та цінностей. Таким чином, театралізація українських казок є не лише ефективним методом розвитку мовлення, але й потужним засобом залучення дітей до національної культури, формування їхньої національної свідомості та збагачення духовного світу. Цінним є подальше обговорення персонажів. Ми не просто запитуємо: «Хто добрий, а хто злий?». Ми намагаємося разом з дітьми проаналізувати мотиви вчинків героїв, їхні особистісні якості, цінності, які вони уособлюють. Наприклад, обговорюючи Котигорошка, ми говоримо про його сміливість, силу, готовність прийти на допомогу. Розглядаючи персонажів «Рукавички», акцентуємо увагу на доброзичливості, вмінні співіснувати разом. Аналізуючи «Пана Коцького», розмірковуємо про хитрість, самовпевненість та їхні наслідки. Такі обговорення не лише сприяють розвитку критичного мислення та вміння аналізувати, а й допомагають дітям засвоювати морально-етичні норми, які є важливими для формування громадянської позиції. Діти вчаться розрізняти добро і зло, співчувати, цінувати дружбу та взаємодопомогу – ті якості, які є основою здорового суспільства.

На нашу думку, театралізація українських казок є чудовим способом знайомства дітей з багатством української мови, її образністю, гумором. Діти запам'ятовують колоритні вислови, приказки, народні прислів'я, які часто зустрічаються в казках. Вони відчувають красу та мелодійність рідної мови. З власного досвіду можемо додати, що після кожної інсценізації діти продовжують грати в улюблені казки самостійно, переносячи вивчені мовні звороти та моделі поведінки у свої ігри. Це свідчить про глибоке емоційне залучення та ефективне засвоєння матеріалу.

Тож, безперечно, театралізація українських казок є не просто розвагою чи методом розвитку мовлення. Це потужний інструмент формування національної свідомості, збагачення духовного світу дитини, виховання її як свідомого громадянина України, який знає та цінує свою культуру.

Гра – це справжній скарб для розвитку дошкільника. Гра є не лише провідним видом діяльності в дошкільному віці, але й надзвичайно ефективним методом розвитку мовлення та формування важливих соціальних і громадянських якостей. Такі ігри, як «Хто швидше складе речення», не лише активізують словниковий запас дитини та вчать швидко орієнтуватися в лексичному матеріалі, а й стимулюють її мислення, вміння формулювати власні думки. Коли дитина отримує слово і складає речення за певною темою, вона вчиться встановлювати логічні зв'язки між словами, будувати граматично правильні конструкції, висловлювати власне розуміння ситуації. Гра «Живі слова», де діти отримують малюнки та вигадують розповідь, є чудовим способом розвитку зв'язного мовлення та творчої уяви. Створюючи власні історії, діти вчаться

послідовно викладати свої думки, описувати персонажів та події, використовувати різноманітні мовні засоби для передачі своїх задумів.

Особливо захоплюючими для дітей є мовні квести, під час яких ставляться завдання на пошук слів, розгадування загадок, створення спільних історій не лише збагачують словниковий запас та розвивають логічне мислення, а й сприяють розвитку комунікативних навичок. В процесі виконання квесту діти вчаться слухати одне одного, обговорювати різні варіанти рішень, домовлятися, координувати свої дії для досягнення спільної мети. І як результат формуються первинні уявлення про соціальні норми, правила спілкування, повагу до думки іншого, вміння домовлятися та співпрацювати. Ці якості є фундаментом для становлення відповідального та свідомого громадянина України. Адже вміння слухати та розуміти іншого, толерантно ставитися до різних точок зору, знаходити спільні рішення – це важливі складові громадянської компетентності.

Крім того, через сюжетно-рольові ігри та ігри з правилами діти вчаться діяти в колективі, приміряти на себе різні соціальні ролі (лікар, вчитель, продавець, пожежник, член родини (мама, тато тощо). В цих іграх вони моделюють реальні життєві ситуації, вчаться розуміти функції різних соціальних інститутів, усвідомлювати важливість чесності, справедливості та взаємодопомоги. Наприклад, граючи в «Лікарню», діти вчаться проявляти турботу та співчуття, а в «Магазин» – розуміти принципи чесної торгівлі та вмінню спілкуватися. Дотримання правил у дидактичних іграх вчить дітей відповідальності, дисциплінованості та поваги до встановлених норм.

Тож ми бачимо, що ігрова діяльність є невичерпним джерелом для мовленнєвого розвитку та одночасного формування соціально-громадянських якостей дошкільників. Вона створює природні та емоційно привабливі умови для засвоєння мовних норм, розвитку комунікативних навичок та формування первинних уявлень про відповідальну поведінку в суспільстві.

Під час освітньо – виховного процесу широко використовуємо мультимедійні засоби, такі як прослуховування українських казок, пісень, аудіовіршів та перегляд інтерактивних казок із подальшим обговоренням. Хочемо зазначити, що прослуховування та обговорення змісту казок, пісень та віршів має глибокий морально-етичний вплив. Діти вчаться розрізняти добро і зло, співпереживати героям, усвідомлювати важливість чесності, дружби, взаємодопомоги та інших загальнолюдських цінностей. Це сприяє вихованню емпатії, співчуття та розуміння цінності людських стосунків, що є фундаментальними якостями справжнього громадянина. Крім того, знайомство з позитивними героями українського фольклору, такими як мудрість козаків, кмітливість народних умільців, доброта казкових персонажів, закладає міцні основи для формування патріотичних почуттів та гордості за свою країну. Діти починають ідентифікувати себе з цими образами, відчувати зв’язок з національною історією та культурою, що є неоціненним у процесі становлення їх як свідомих громадян України. Впровадження мультимедійних засобів у дошкільному закладі – це інвестиція в майбутнє нашої держави, у виховання покоління, яке знає, любить та шанує свою Батьківщину.

Внаслідок цього покращується сприйняття мови, розвивається увага та слухова пам’ять, розширюється кругозір дітей щодо української культури, фольклору та історії, що є важливим елементом формування національної свідомості. Прослуховування та обговорення змісту казок, пісень та віршів сприяє усвідомленню моральних норм, вихованню емпатії, співчуття та розуміння цінності людських стосунків, що є важливими якостями громадянина. Крім того, знайомство з позитивними героями українського фольклору закладає основи для формування патріотичних почуттів та гордості за свою країну.

Проєктна діяльність у дошкільному віці є ефективним методом навчання та розвитку. Саме проєктна діяльність, на наш погляд, є тим чарівним ключиком, який

відкриває безмежні можливості не лише для розвитку мовлення, але й для формування особистості справжнього громадянина України.

З власного досвіду можемо сказати, що коли ми разом з дітьми обираємо цікаву для них тему – «Моя Україна», чи «Хто живе у нашому дворі?», чи навіть «Як пекла бабуся смачний хліб?» – в очах малят загоряється справжній вогник. Вони стають активними учасниками процесу: ставлять запитання, висувають гіпотези, шукають відповіді в книжках, малюнках, розповідають про свої спостереження вдома.

Саме тут і криється особлива цінність проєктної діяльності для розвитку мовлення. Діти не просто запам'ятовують готові фрази – вони самі формулюють свої думки, обговорюють знахідки, діляться враженнями. У процесі спільного дослідження ми збагачуємо їхній словниковий запас новими словами, вчимо будувати складніші речення, розвиваємо зв'язне мовлення. Наприклад, під час проєкту «Українські народні казки» ми не лише переказували знайомі історії, але й обговорювали значення застарілих слів, пояснювали прислів'я та приказки, інсценізували улюблені епізоди. І ви знаєте, як же ж вони пишалися, коли могли вільно оперувати цими новими знаннями!

Але проєктна діяльність – це значно більше, ніж просто розвиток мовлення. Це потужний інструмент у формуванні особистості майбутнього громадянина України. Коли ми досліджуємо народні традиції, звичаї, розглядаємо українські символи, слухаємо народні пісні – ми непомітно закладаємо в дитячих серцях зерна національної ідентичності. Вони починають відчувати свою причетність до великої і багатої культури.

Пам'ятаємо наш проєкт «Моя родина – частина України». Ми разом з дітьми створювали родинні дерева, розповідали про своїх бабусь і дідусів, їхні професії, захоплення, традиції, які передаються з покоління в покоління. Діти з таким трепетом ділилися історіями своїх родин, і в цих розповідях звучала гордість за своїх близьких, за свій рід. Саме тоді ми особливо гостро відчула, як проєктна діяльність допомагає дітям усвідомити себе частинкою чогось більшого – своєї сім'ї, свого народу, своєї країни.

І, звісно ж, мова тут відіграє ключову роль. Мова – це не просто засіб спілкування, це код нації, це скарбниця мудрості та історії нашого народу. Через мову діти пізнають світ, виражають свої почуття, встановлюють зв'язки з іншими людьми. Під час проєктної діяльності ми створюємо всі умови для того, щоб українська мова звучала в нашому садочку природно та невимушено, щоб діти відчували її красу та багатство.

Представлені нами методи дозволяють більш ефективно формувати у дітей патріотичні почуття, соціальну відповідальність і національну ідентичність. Вони сприяють живому, активному мовленню, що ґрунтується на особистісно значущому досвіді. Таким чином, впровадження інноваційних форм роботи в практику ЗДО є важливим кроком до модернізації освітнього процесу та гармонійного розвитку маленької особистості.

Ми, вихователі, маємо в руках щось набагато більше, ніж просто освітньо – виховний процес – ми тримаємо майбутнє України у дитячих долоньках, наповнених цікавістю, допитливістю, добром і довірою. З закладу дошкільної освіти починається знайомство з Батьківщиною, де вперше звучать слова любові до України, хоч і по-дитячому наївні, але сповнені щирості. Тому ми не просто вчимо дітей говорити – ми вчимо їх думати українською, відчувати українське і жити в українському світі, який починається з потішки, заклички, казки та дитячої гри з другом. Формування маленького громадянина – це процес щоденний, дбайливий який не «вивчається», а формується через досвід.

Об'єднавши наші зусилля – мудрість педагогів, безмежну любов батьків – ми зможемо виростити покоління, чия любов до рідної землі буде глибокою та щирою, що йтиме не від завчених гасел, а з самого серця.

Вважаємо, що саме батьки є першими і найважливішими вихователями, чий приклад наслідують діти. Їхнє щире захоплення рідною мовою, культурою, історією, їхня активна громадянська позиція стають невичерпним джерелом натхнення для малюків. Коли дитина чує українську мову вдома, бачить, як батьки шанують народні традиції, цікавляться минулим і сьогоденням своєї країни, вона природно переймає ці цінності.

Педагоги, у свою чергу, володіють професійними знаннями та методиками, які допомагають систематично та цілеспрямовано формувати у дітей громадянську свідомість через ігрову діяльність, навчання, творчість. Вони створюють у закладі дошкільної освіти атмосферу поваги до національних символів, заохочують дітей до пізнання історії та культури України, розвивають їхнє мовлення .

З власного досвіду можемо вас запевнити: формування особистості громадянина України у дітей дошкільного віку – це не просто модний тренд, це дієвий та захоплюючий спосіб допомогти нашим дошкільнятам не лише опанувати рідну мову, але й вирости справжніми патріотами, свідомими громадянами своєї рідної України. Давайте разом відкривати цей дивовижний світ знань та можливостей для наших малюків.

Список використаних джерел та літератури:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). (2021). Київ: Міністерство освіти і науки України.
2. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля»/О.І.Білан.-Вид.2-ге, зі зм.і доп. – Тернопіль: Мандрівець, 2022 – 216 с.
3. Богуш, А. М. (2020). Мовленнєвий розвиток дітей раннього та дошкільного віку: навч. посіб. Київ: Слово.
4. Гавриш, Н. В. (2020). Формування мовленнєвої компетентності дошкільників у сучасному освітньому просторі. Дошкільне виховання, 10, 3–8.
5. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді. (2015). Київ: Міністерство освіти і науки України.
6. Моя країна — Україна: хрестоматія для дошкільнят з національно-патріотичного виховання / автори і укладачі — Наталя Гавриш, Ольга Косенчук. — Харків: Ранок, 2022. — 96 с.

Шумовецька Світлана,
доцент кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін
Національної академії
Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
доктор педагогічних наук, професор

Підготовка сучасного офіцера: громадянськість і гуманістична освіта

У дослідженні простежено історію гуманітарної освіти, її значення для формування громадянина. Особливу увагу приділено системі сучасної військової освіти, важливості посиленої уваги до гуманітарної складової, впровадження практики професійного читання для підготовки майбутніх офіцерів.

Ключові слова: громадянин, античність, риторика, демократія, освіта, книги, професійне читання.

Вступ. Становлення громадянина, пошук шляхів належної підготовки молоді до участі в суспільному та політичному житті були предметом уваги з давніх-давен. У наш час від розв’язання цієї проблеми за великим рахунком залежить виживання як кожної нації окремо, так і людства загалом. Йдеться про формування людей, готових дбати не лише про себе, але й докладати зусиль для облаштування нашої планети як спільного дому для мільйонів, турбуватися про збереження її біорізноманіття та природних багатств.

Основна частина. Історію світової цивілізації можна трактувати як історію формування спільноти громадян – людей, здатних безпосередньо управляти спільними справами. Ще античні філософи, починаючи з Аристотеля, Платона та Сократа, доводили, що суспільство може існувати доти, доки буде мати людей достойних – справжніх громадян. Філософи вели мову про найважливіші якості громадянина і те, як підготувати молоду людину до повноцінного громадського життя. Для цього у Стародавній Греції намагалися насамперед вчити молодих людей думати (через вивчення філософії) та говорити (через вивчення риторики). На це була орієнтована вся система підготовки: античним ідеалом була людина – активний учасник громадського життя, постійний член громадських зібрань, тобто народних зборів чи обговорень на Акрополі.

Ідеал людини-громадянина у Новий час набув додаткових значень, пов'язаних з гуманізмом. Це був час, коли людина, усвідомивши свої можливості, пробувала себе у різних сферах, досліджуючи природу і суспільство. Таких людей, які намагалися пізнати світ минулого і сучасного, називали гуманістами: вони наново відкрили для себе античну епоху, захоплювалися античною вченістю та можливостями людського розуму загалом. Франческо Петрарка, Бакаччо, Еразм Роттердамський, вивчаючи та пропагуючи праці античних авторів, вперше заявили про право людини на вибір своєї професії, уподобань, місця проживання. Вони почали вести мову і про досконалі спільноти, пропонуючи дбати не лише про загробне життя, але й докладати зусиль для облаштування належних умов для життя у світі земному: зручному для багатьох людей, відкритому, сприятливому для розкриття їхніх талантів [1, с. 34–56]. Це був час, коли значно зросла кількість освічених людей, які навчалися в університетах, мали багаті бібліотеки, самостійно підвищували рівень своїх знань, об'єднувалися у перші громадські об'єднання: чи то любителів античності, чи, вже пізніше, любителів чаю чи кави.

Епоха Нового часу через різні випробування, горнила революцій зробила суб'єктами історії вже, окрім владних осіб, також представників різних станів. Їх участь у владних процесах та суспільному житті зумовила важливість питання про освіту, належну підготовку до виконання суспільних обов'язків. У цей час формується власне поняття «громадянина», що позначає людину, залучену в суспільне життя, готову працювати заради блага інших. Класичним щодо цього є приклад Беджаміна Франкліна, який відомий своєю активною громадською позицією, що означала не що інше, як турботу про благо інших: він створив першу на території США муніципальну службу, що опікувалася суспільним порядком та охороною, навіть прибиранням вулиць. Саме Франклін, поділяючи зі своїми друзями захоплення книгами, організовував гуртки бібліофілів, а потім і заснував першу в США публічну бібліотеку – відкриту для всіх мешканців міста [2]. Просвітники звертали увагу на особливу роль освіти, стверджуючи, що саме в школі виховується громадянин. Завдяки соціалізації, вважали вони, школа стає основним інструментом інтеграції людини у національну спільноту [3, с. 41].

У наш час зв'язок між гуманітарною освітою і формуванням громадянина важко переоцінити. Стає очевидним, що майбутнє людства можливе лише за умов подолання споживацьких тенденцій, відмови від авторитаризму і диктатур. Виживання людства, зокрема повага до всього живого, створення рівних можливостей для розвитку всіх країн, людей різних рас і віросповідань можливі лише в демократичному світі. Актуальною, як і тисячі років тому, стає необхідність підготовки людей, відповідальних і освічених, гідних влади, про яких в українських судових книгах писали як про «поштивих і довіри гідних». Томас Джефферсон писав про два шляхи, що допоможуть привести до влади гідних людей: це освіта і сільське господарство (під сільським господарством він розумів готовність працювати): «Нація, яка очікує, що буде неосвіченою і вільною, очікує на те, чого ніколи не було і не буде» [4, с. 206].

Сьогодні освіта постає перед викликом інформаційного характеру. Якщо раніше освіченість ототожнювалася з кількістю знань чи їх доступністю, то зараз, коли інформації багато і вона відкрита для всіх, освіченість стосується здатності розрізняти правдиві повідомлення від неправдивих. У демократичному світі, де пріоритетом є свобода слова і свобода людини, єдиноправильною відповіддю, необхідною для протидії дезінформації, маніпуляціям та фейковим новинам, є підвищення рівня освіченості громадян, їх медіаграмотності.

Це стосується всіх громадян, насамперед військових. Для офіцера сьогодні важливе значення має уміння приймати рішення на основі ментальної моделі ситуації, виважування всіх за і проти своїх дій. Він повинен мати базові знання та вміння когнітивної безпеки, тобто уникати нав'язаного ззовні розуміння ситуації, чужого стилю мислення. Здатність працювати з інформацією може допомогти офіцеру розпізнати пропаганду, проаналізувати помилкові підстави в аргументації, побачити явний обман, визначити надійність того чи іншого джерела інформації та передбачити плюси і мінуси різних варіантів своїх рішень.

У цьому контексті військова освіта може запропонувати підхід, започаткований ще у Стародавній Греції, що ґрунтується на пандеї, тобто філософії та риториці як основах підготовки до життя: навчанні думати і говорити. Безспростовною стає думка, що «людина, за великим рахунком, у своїй основі є філософом і філологом: філософія допомагає шукати істину в бутті, а філологія – в написаному, сказаному» [5, с. 153]. Цей підхід означає не що інше як необхідність посиленого опрацювання майбутніми офіцерами додаткової літератури, зокрема книг відомих військових лідерів – командирів підводних кораблів, керівників сухопутних та морських операцій. Така практика професійного читання як доповнення до формальної професійної освіти поширена у провідних військових навчальних закладах США, зокрема Військовій академії у Вест-Пойнті, Військово-морському інституті, Корпусі морської піхоти, Академії Берегової охорони, Академії Космічно-повітряних сил. Перевагами зазначеного підходу є широта охоплення необхідного матеріалу, ґрунтовність опрацювання усіх проблем, що стосуються військової сили.

Для України такий підхід стає можливим порівняно недавно, коли у практиці військової освіти відмовились від орієнтації на російську імперську воєнну історію. Особливо прикметною є можливість вивчати свою українську мілітарну історію, тих військових діячів, про яких раніше не можна було навіть згадувати. Сьогодні військова освіта повертає цілі пласти української мілітарної історії, зокрема часів козаччини, Української Народної Республіки чи Української Повстанської Армії. Українські книговидавці пропонують велику кількість (порівняно з попереднім часом) книг про українську мілітарну історію, повертаючи одночасно до життя багато імен українських військових, замовчуваних в радянські часи лише через їхню відданість українському народу: Петра Болбочана, Віктора Залінського, Юрія Горліс-Горського, Михайла Омеляновича-Павленка, Мирона Тарнавського та ін. Багато важливого фактажу, необхідного для професійного зростання офіцера, дає і сучасна перекладна література, насамперед книги Карла Маннергейма («Мемуари»), Джоко Віллінка та Лейфа Бебіна «Абсолютна відповідальність: уроки лідерства від «морських котиків»), Девіда Марке («Розверніть корабель. Уроки менеджменту від капітана підводного човна»), Вільяма Макрейвена («Морські історії. Моє життя у спецопераціях»), Джима Меттіса («Позивний «Хаос». Уроки лідерства від ексголови Пентагону») та ін.

Сьогодні література, як і всі інші гуманітарні науки, потрібна для розвитку здатності думати, тобто бути навченим щодо будь-якої наукової дисципліни, орієнтуватись у потоках інформації, розрізняти правду і вигадку, інформацію і дезінформацію. Читання і вивчення гуманітарних дисциплін активізує такі мисленнєві процеси, як уміння виявляти та аналізувати проблеми, прогнозувати та максимально враховувати наслідки своїх рішень. Саме книга, на відміну від інтернету і соцмедіа, допомагає мислити не фрагментарно, а системно, мати цілісне уявлення про минуле

і сучасне у всій різноманітності та складності, тобто більш ефективно розв’язувати життєві проблеми та відповідати на особистісні чи професійні виклики.

Висновки. Історично саме школи /навчальні заклади виконували і виконують завдання щодо прилучення молоді до управління спільними справами – виховання громадян. Тут пробуджують почуття належності до спільноти, молодь набуває необхідних інструментів участі у суспільному та політичному житті країни. Окрім традиційних і формальних засобів для навчання майбутніх офіцерів варто сьогодні використовувати потенціал практики професійного читання. Це зумовлено як можливостями літератури щодо глибини висвітлення важливих питань, які стосуються військової сили, так і необхідністю убезпечення молоді від фрагментарного мислення, однобічного та викривленого погляду на сучасний світ.

Читання професійної літератури є важливим елементом навчання майбутніх офіцерів діяти у складному стратегічному середовищі, розвитку їхньої інтелектуальної спритності та виконання завдань вищих рівнів когнітивної складності. Подібна практика професійного читання повинна стати пріоритетним інструментом навчання, засобом глибшого пізнання військової справи, загалом підвищення оперативної ефективності.

Список використаних джерел та літератури

1. Блейтвелл С. Людині під силу. Сімсот років гуманістичного вільнодумства, пошуку та надії. Харків: Віват, 2025. 560 с.

2. Франклін Б. Як я опинився на ста доларах / пер. Соломія Курило. Київ: Пропала грамота. 2021. 224 с.

3. Шнаппер Д. Спільнота громадян. Про модерну концепцію нації / Пер. з французької Р. В. Мардера; Худож.-оформлювач А. С. Ленчик. Харків: Фоліо, 2007. 223 с.

4. Вулдрідж А. Влада гідних. Як мериторкратія створила сучасний світ / пер. з англ. Катерина Диса. Київ: Наш формат, 2024. 480 с.

5. Панченко Л. М. Гуманітарна освіта як основа духовної безпеки. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. *Філософія.* 2012. Вип. 38. С. 149–161. URL: nbuv.gov.ua (дата звернення: 02.05.2025).